T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ VE HAZİRESİNDEN MÜZELERE TAŞINAN MEZAR TAŞLARI

Seray AKIN ÜRKMEZ

Danışman
Doç. Dr. Şenay ÖZGÜR YILDIZ

İZMİR- 2017

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Afyonkarahisar Mevlevihanesi ve Haziresinden Müzelere Taşınan Mezar Taşları” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Seray AKIN ÜRKMEZ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Afyonkarahisar Mevlevihanesi ve Haziresi'nden Müzelere Taşınan Mezar Taşları

Seray Akın Ürkmez

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi ve Sanatları Programı

Bu çalışma, Afyonkarahisar Mevlevihanesi yapı kompleksi ve haziresinden müzelere taşınan mezar taşları üzerine yapılmıştır. Çalışmada, Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin mimari ve süsleme özellikleri açısından incelenerek Sanat Tarihi açısından değerlendirilmesi; bununla beraber haziresinden müzelere taşınan mezar taşlarının tespiti ve belgelenmesini amaçlamıştır.

Araştırma kapsamında ilk olarak Mevlânâ Celaleddin Rûmî ve soyu ele alınmış, Mevleviliğin oluşumu, yayılma süreçleri ve Afyonkarahisar'da Mevleviliğin gelişimi incelenmiştir. Mevleviliğin gelişim süreci içerisinde oluşan Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin kuruluş döneminden günümüze dek geçirdiği yangınlar, onarımlar gibi çeşitli evreleri tespit edilerek, Mevlevihane yapı kompleksinde yer alan matbah, türbe, semahane, mescid, şerbetlik, kadınlar mahfili, derviş hücreleri, meydan dairesi, selamlık, şeyh evi, şadırvan, su deposu birimleri mimari ve süsleme açısından tek tek ele alınarak değerlendirilmiştir. Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nden müzelere taşınan mezar taşları bölümünde, Mevlevihane'nin bahçesinde yer alan lahid, yerinde incelenerek transkripsyonu ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Çeşitli dönemlerde Mevlevihane'nin haziresinden Afyon Arkeoloji Müzesine taşınmış olan mezar taşlarının da transkripsiyonları yapılarak süsleme açısından incelenmiş ve belgelendirilmiştir.

Sonuç olarak Konya'dan sonra ikinci merkez olması sebebi ile Mevlevilik tarihinde önemli bir yere sahip olan Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin geçirdiği evreler ile günümüzdeki halinin detaylı incelenmesi sözlü, yazılı ve görsel kaynaklar ışığında gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Sultan-ı Divani, Mevlevihane, Mevlevilik, Afyonkarahisar, Türbe, Cami.

ABSTRACT

Master's Thesis

Afyonkarahisar Mevlevi Lodge and Its Gravestones that were Transferred from Its Cemetery to Museums

Seray Akın Ürkmez

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Islamic History and Arts Department

Islamic History and Arts Program

The present study is about Afyonkarahisar Mevlevi Lodge structural complex and sepulchral monuments transferred from Afyonkarahisar Mevlevi Lodge to various museums. The objective of the study was to assess Afyonkarahisar Mevlevi Lodge based on architectural and ornamental characteristics in terms of art history, at the same time to identify and document the gravestones that were transferred from the lodge burial grounds to various museums.

The study initially scrutinizes Mevlana Celaleddin Rumi and his lineage, examines the creation of Mevlevi Order, its expansion and its development in Afyonkarahisar area. Different stages such as fires and restorations that Afyonkarahisar Mevlevi Lodge experienced during the expansion of Mevlevi Order were evaluated and standard structural units in a lodge such as kitchen, sepulcher, sema area, prayer room, şerbetlik area, women's gathering place, dervishes' cells, common area, men's area, sheik's house, the fountain, and the cistern were individually defined based on architectural and ornamental characteristics. In the section about the gravestones that were transferred from the lodge burial grounds to various museums, the sarcophagus located in the lodge garden was examined at the location and it was transcribed and assessed. And also, other gravestones that have been transported from lodge burial grounds to Afyon Archeological Museum previously were transcribed and their ornaments were evaluated and documented.

Furthermore, literature on Afyonkarahisar Mevlevi Lodge was reviewed for comparative purposes. As a result, inferences were made on architectural stages that Afyonkarahisar Mevlevi Lodge had experienced in history and the individuals buried in the abovementioned graves.

Keywords: Mevlana, Rumi, Sultan-i Divani, Mevlevi Lodge, Mevlevi Order, Afyonkarahisar, Mausoleum, Mosque.

AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ VE MEVLEVİHANE'DEN MÜZELERE TAŞINAN MEZAR TAŞLARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xi
EKLER LİSTESİ xii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
MEVLEVİLİK VE MEVLEVİLİĞİN KISA TARİHİ

1.1. MEVLEVİLİK 5
1.2. MEVLEVİLİĞİN KISA TARİHİ 5

İKİNCİ BÖLÜM
MEVLEVİHANELERİN İŞLEV VE MEKAN AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

2.1. İŞLEV VE KÖKEN 34
2.2. ANADOLU MEVLEVİHANELERİ 35
2.3. MEVLEVİHANELERDE MEKAN DÜZENLEMESİ 36
2.3.1. Matbah 37
2.3.2. Semahane 39
2.3.3. Türbe 41

2.3.4. Selamlık 42
2.3.5. Meydan-ı Şerif 42
2.3.6. Şeyh Evi 43
2.3.7. Derviş Hücreleri 43
2.3.8. Hamuşan 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMs
HZ. SULTAN DÎVÂNÎ VE AFYONKARAHİSAR'DA MEVLEVİLİK

3.1. HZ. SULTAN DÎVÂNÎ ÖNCESİ AFYONKARAHİSAR'DA MEVLEVİLİK 44
3.2. HZ. SULTAN DÎVÂNÎ VE SONRASINDA AFYONKARAHİSAR'DA MEVLEVİLİK 46

DÖRDÜCÜ BÖLÜM
AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ

4.1. AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ 53
4.1.1. Tarihsel Süreci 53
4.1.2. Yapının Mimari Açısından Dönemsel Değişimleri 54
4.1.3. Günümüzdeki Halinin Mimari Açıdan Değerlendirmesi 65
4.1.3.1. Matbah 65
4.1.3.2. Türbe 69
4.1.3.3. Cami 94
4.1.3.4. Semahane 99
4.1.3.5. Derviş Hücreleri 105
4.1.3.6. Yıkılan bölümler 108
4.1.3.6.1. Meydan-ı Şerif, Selamlık binası 108
4.1.3.6.2. Şeyh Evi (Haremlik) 109
4.1.3.7. Avlu 110
4.1.3.8. Şadırvan 111
4.1.3.9. Su Deposu 111

4.1.4. Mevlevihane'nin Günümüzdeki Halinin Süsleme Açısından Değerlendirmesi 111
4.1.4.1. Dış Cephe Süslemeleri 112
4.1.4.2. Son Cemaat Yeri 115
4.1.4.3. Minare 119
4.1.4.4. Harim Bölümü 120
4.1.4.5. Mihrap 123
4.1.4.6. Minber 124

BEŞİNCİ BÖLÜM
MEVLEVİLİKTE ÖLÜM, CENAZE, MEZARLIK VE AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ'NDEN MÜZELERE TAŞINAN MEZAR TAŞLARI

5.1. MEVLEVİLİKTE ÖLÜM OLGUSU, CENAZE MERASİMİ VE MEZARLIK ANLAYIŞI 126
5.1.1. Mevlevilikte Ölüm Olgusu ve Cenaze Merasimi 126
5.1.2. Mezarlık Anlayışı (Hamuşan) 128
5.2. AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANE'SİNDEN MÜZELERE TAŞINAN MEZAR TAŞLARI 130
5.2.1. Katalog 130
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 143
KAYNAKÇA 149
EKLER 0

KISALTMALAR

AŞS	: Afyonkarahisar Şer'iye Sicilleri
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bknz	: Bakınız
c	: Cilt
çev	: Çeviri
Çiz.	: Çizim
H	: Hicri
M	: Miladi
MMA	: Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşiv Defteri
nr	: Numara
Res.	: Resim
s	: Sayfa
ss	: Sayfalar arası
TY	: Türk Yurdu Dergisi
yy	: Yüz yıl

EKLER LİSTESİ

EK 1: ÇİZİMLER ek s.1

EK 2: RESİMLER ek s.18

GİRİŞ

Afyonkarahisar Mevlevihanesi ve Haziresinden Müzelere Taşınan Mezar Taşları adlı tezimiz, Mevlana'nın soyu, Mevleviliğin oluşumu, Afyonkarahisar'da Mevlevilik, Afyonkarahisar Mevlevihanesi, Mevlevihane'de yer alan ve müzelere taşınan mezarlar hakkında yapılmış bir araştırmadır.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda, Afyon'da Mevleviliğin tarihsel süreci incelenmiş fakat Mevlevihane Sanat Tarihi kapsamında detaylı olarak ele alınmamıştır. Sanat Tarihi kapsamında yapılan tek araştırma, Bahrihüdâ Tanrıkorur'un "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri"[1] adlı tez çalışmasıdır. Tüm Anadolu mevlevihanelerini ele alan bu tezin sadece bir bölümünde Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ne yer verilerek, kısaca, ana hatları ile mimari ve süsleme açısından değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Söz konusu eser ve tarihsel çalışmalar değerlendirildiğinde Afyonkarahisar Mevlevihanesi hakkında, mimari, süsleme ve sanat tarihi açısından derinlemesine bir araştırma yapılmadığı anlaşılmıştır. Bu sebeple, tezimizde bu hedef doğrultusunda bir yol izlenmiştir.

Birinci bölüm olan "Mevlevilik ve Mevleviliğin Kısa Tarihi"'nin yazımı sırasında yapılan araştırmalar esnasında, Mevlana'nın soyu ile ilgili, Ahmed Eflaki, "Ariflerin Menkıbeleri"[2]; Feridun Bin Ahmed, "Hazreti Mevlânâ ve Yakınları Sipehsâlar Risalesi"[3]; BahaddinVeled, "Maârîf"[4]; Bahaddin Veled, "İntihâ-Nâme"[5]adlı eserlerden ve bu kaynak kitapların derlemesi ile hazırlanmış olan Abdulbaki Gölpınarlı, "Mevlânâ Celâleddin Hayatı Eserleri, Felsefesi"[6] adlı araştırmadan yararlanılmıştır.

---

[1] Bahrihüdâ Tanrıkorur, **Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış Doktora Tezi, No: 8814,I Konya, 2000.

[2]Ahmed Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri** ,Çev.Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul,2006.

[3] Feridun Bin Ahmed, **Hazreti Mevlânâ ve Yakınları Sipehsâlar Risalesi** ,çev. Tahir Galip Seratlı, Elest Yayınları,2. Baskı, İstanbul,2007.

[4] Bahaddin Veled, **Maârîf**, İst. Ünv.Farsça y. 602,c. II,III, 162.a -163.a,B.basımı.

[5] Bahaddin Veled, **İntihâ-Nâme**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, K.1009, Farsça Yazmalar, 61a.

[6] Abdulbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ Celâleddin Hayatı Eserleri, *Felsefesi*,** İnklap Kitabevi,8. Baskı, İstanbul,1999.

İkinci bölüm olan "Mevlevihanelerin İşlev ve Mekan Açısından Değerlendirilmesi"'nde, mevlevihanelerin kökeni, işlevi ve bölümleri tek tek incelenerek, Anadolu'daki mevlevihaneler değerlendirilmiştir. Bu bölümde; Baha Tanman, "İstanbul Mevlevihaneleri"[7], "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler"[8] ve Abdulbaki Gölpınarlı, "Mevlevi Adab ve Erkanı"[9] isimli yayınlardan yararlanılmıştır.

Üçüncü bölüm "Afyonkarahisar'da Mevlevilik ve Hz. Sultân Dîvânî" bölümünde, Hz. Sultân Dîvânî dönemi, öncesi ve sonrasında Afyonkarahisar'da Mevlevilik incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Afyonkarahisar Mevlevihanesi, tarihsel süreci, geçirdiği dönemsel değişimler, günümüzde yer alan ve yıkılan birimleri mimari olarak detaylı bir biçimde incelenmiş ve süsleme programı açısından değerlendirilmiştir.

Bölüm içerisinde sözlü kaynak olarak Mevlânâ Celâleddin Rûmi'nin 21. Kuşak torunu, Karahisar Çelebileri'nden Mehmet Saracel Çelebi'nin Afyonkarahisar Mevlevihanesi hakkında 08 Nisan 2016 tarihindeki aktarımlarından yararlanılmıştır.

Afyonkarahisar Mevlevihanesi ve Afyonkarahisar'da Mevlevilik ile ilgili yararlanılan temel kaynaklar: Sahih Ahmed Dede, "Mecmuatü't Tevarihi'l Mevleviyye"[10]; Esrâr Dede, "Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye"[11]; Ahmet Sadık, " Ziver Paşa Dîvân ve Münşeât"[12]; Ali Enver, "Semâhâne-i Edeb";[13] Rıza Duru, "Mevlevîname Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik"[14]adlı eserlerdir.

---

[7] Baha Tanman, İstanbul Mevlevihaneleri, **Osmanlı Araştırmaları**, sayı:XIV, İstanbul, 1994, ss.178-183.

[8] M.BahaTanman, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler", **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005, ss. 305-373.

[9] Abdulbaki Gölpınarlı, **Mevlevi Adab ve Erkanı**, İnklap Kitabevi, 2. Basım, 2006, İstanbul.

[10] Cem Zorlu, **Sahih Ahmed Dede Mevlevilerin Tarihi (Mecmûatü't - Tevârihi'l Mevleviyye)**, İnsan Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2011. Sahih Ahmed Dede, **Mecmuatü't Tevarihi'l Mevleviyye**, MMİK, yazma no. 5446, ss. 131-133.

[11] İlhan Genç, **Esrar Dede tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000. Esrâr Dede, **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Mülhakı, yazma nr. 109.

[12] Ahmet Sadık**, Ziver Paşa Dîvân ve Münşeât**, Matbaa-i Vilâyet, Bursa,1313 (1895).

[13] Ali Enver, **Semâhâne-i Edeb**, İstanbul, 1309 (1891).

[14] Rıza Duru, **Mevlevîname Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik,** Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2012.

Afyonkarahisar Mevlevihanesi, Afyon'da Mevlevilik ve Sultân Dîvânî Mehmed Çelebi hakkında bazı araştımalar söz konusudur.

Bu araştırmalardan en önemlisi olan, Abdülbâki Gölpınarlı, "Mevlanadan sonra Mevlevilik"[15] adlı eserde, Divâne Mehmed Çelebi ve Dergahı, bölümler halinde ele alınmış, Sultân Dîvâne 'nin hayatı, soyu ve mevlevihane'nin tarihine değinilmiştir. Yusuf Ilgar, "Karahisâr-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları"[16], adlı araştımasında Sultân Dîvane Mehmed Çelebi'nin hayatı, tanınmış mevleviler ve Mevlevihane'nin tarihçesini araştırarak mekanları yüzeysel değerlendirmiştir. Ilgar'ın aynı konudaki diğer eseri olan "Tarih Boyunca Afyon'da Mevlevilik"[17]de ise tarihsel değerlendirmeler yer almaktadır. "Sultân Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevilik"[18] adlı yayında Mustafa Eravcı, *Afyonkarahisar Mevlevihanesi*, Mehmet Sarı, Yusuf Ilgar, *Sultân Dîvânî Mehmed Çelebi* (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tesirleri) başlıkları altında Mevlevihane'nin tarihine, Sultân Dîvâne Mehmed Çelebi'nin hayatı ve ailesine tarihsel olarak değinmişlerdir.

Lokman Derya Solmaz, "Şeyh Ali Celâleddin Çelebi ve Döneminde Afyonkarahisar Mevlevîhânesi"[19] isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde ise, Afyonkarahisar'da Mevleviliğin özellikle son dönemini ele alarak, Şeyh Ali Celaleddin Çelebi ve dönemine ağırlık vermiş ve tarihsel olarak değerlendirmiştir.

Beşinci bölümde ise ilk olarak mevlevilikte ölüm olgusu, cenaze merasimi, mezarlık anlayışı ele alınmış, daha sonra Afyonkarahisar Mevlevihanesi Haziresi'nden müzelere taşınan mezar taşları tespit edilerek belgelenmiş ve transkripsiyonu yapılmıştır.

Mimari değerlendirme esnasında 2008 restorasyonu proje (Ark İnşaat Müh. Mus. San. ve Ltd. Şti, Temel Aktürk) ve uygulama şirketi (Erkan Akçay, Akçaylar Restorasyon) ile ayrı ayrı irtibata geçilmiş ve rölöve, restorasyon aşamasında hazırlanan Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü onaylı planlardan

---

[15] Abdülbâki Gölpınarlı, **Mevlanadan sonra Mevlevilik**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006, s.178.
[16] Yusuf Ilgar, **Karahisâr-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları**, 2. basım, Afyonkarahisar, 2012.
[17] Yusuf Ilgar, **Tarih boyunca Afyon'da Mevlevilik**, Türkeli matbaası, Afyon, 1985.
[18] **Sultân Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevilik**, 2. Baskı, Afyon Kocatepe Üniversitesi yayın no:42, Afyonkarahisar, 2011.
[19] Lokman Derya Solmaz, Şeyh Ali Celâleddin Çelebi ve Döneminde Afyonkarahisar Mevlevîhânesi *(1894-1918)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

yararlanılmıştır. Tezimizde kullanılan tüm çizimler Ark İnşaat Müh. Mus. San. ve Ltd. Şti, Temel Aktürk'e aittir.

Tezimiz söz konusu restorasyon sonrasında yapılan bir çalışma olması dolayısıyla yapı, orjinaline en yakın hali ile, son dönem ekleri olmadan değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
MEVLEVİLİK VE MEVLEVİLİĞİN KISA TARİHİ

1.1. MEVLEVİLİK

Etimolojik olarak Mevlevi kelimesi, "Mevlânâ'ya mensup, onun tarik-i aliyyesinin müntesiplerinden olan"[20] anlamı taşır. Mevlevilik kökleri Horasânîliğe dayanan bir tarikattır. Horasânîler, Horasan erenleri olarak da anılmışlardır. Halkın kınamasına aldırış etmeyişleri ve özellikle kınanacak hareketler yaparak kendi nefislerini hor gördükleri için, Melâmetîler olarak da anılmaktadırlar.[21] Onlara göre Tanrıya ulaşmak, aşk ve cezbe ile mümkün olurken, tüm alemde mutlak varlığın ve birliğin zuhur ettiğini benimsemişlerdir. Tekke, zikir, halvet ve kendilerini halktan soyutlayacak her şeyden uzak durmuşlardır.

Hiçbir törene ve kurala bağlı olmayan Mevlânâ adına, oğlu Sultan Veled zamanında, Mevlevilik Tarikat'ı kurulmuştur. Mevlânâ'nın fikirlerinin, eserlerinin o karmaşık çağda yok olup gitmemesini sağlayan da bu tarikat oluşumudur.[22] Sultan Veled, Mevleviliğin teşkilatlanmasında ve oluşumunda büyük önem taşırken, oğlu Arif Çelebi ise yayılmasında çok büyük faaliyetler göstermiştir.

1.2. MEVLEVİLİĞİN KISA TARİHİ

Mevlevilik, Mevlânâ ile ortaya çıkmış bir tarikat olmasına karşın, Mevlânâ'nın ailesi'nin de Mevlevilik içerisinde çok önemli bir yeri söz konusudur. Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin babası, bilginler padişahı (Sultân-âl- ulemâ) diye anılan ve bilginlerden Ahmed Hatîbî oğlu Huseyn Hatîbî'nin oğlu olan Belhli Muhammeddin Veled'dir.[23] Muhammeddin Veled'in, Harzem prensi olduğu ve babasının Harzem Prensesi ile evlendiği rivayet edilmektedir. Mevlânâ'nın dedesi

[20]Ali Nazîmâ-Faik Resad, **Mükemmel Osmanlı Lügati**, Türk Dil Kurumu Yayınları,3.baskı, İstanbul, 2009, s.273.
[21]Melamet: etimolojik olarak "kınama, azarlama" anlamı taşımaktadır. Nazîmâ, Resad, 2009 s. 256.
[22]Abdülbâki, Gölpınarlı,**Mevlanadan sonra Mevlevilik**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006, s.178.
[23]Abdulbaki Gölpınarlı **Mevlânâ Celâleddin Hayatı Eserleri**, **Felsefesi,** İnklap Kitabevi,8. Baskı, İstanbul,1999, s. 34.

Ahmed Hatîbi oğlu Huseyn'in bilgin kişiliğini ve Sultan Aleaddin Harzmşah'ın kızı ile nasıl evlendiğini anlatan menkıbe şu şekildedir:

"Horasan ülkesinin padişahı ve Celâleddin Hârizmşah'ın amcası olan Alâaddin Muhammed Hârizmşah, ulu ve heybetli bir adamdı. O ülkelerin büyükleri ve sultanları tamamıyla onun kulları ve uyruğu idiler. Onun, dünya iklimlerinin hiçbirinde güzellik, boy pos ve ahlâk itibariyle benzeri olmayan nazlı bir kızı vardı. Padişah, kendi mevkiine yaraşır biri yoktu ki, yetişkin ve yıldızı parlak olan bu kızı ona versin de bu kaygıdan kurtulsun. Bir gece padişah vezirine danışarak: "Bizim kraliçenin bir dengi bulunmayınca ne yapmalı ve ne tedbir almalı?" dedi. Vezir bilgin ve bilgisine göre hareket eden bir adamdı; dedi ki, îslâm padişahlarının dengi ulu bilginlerdir; çünkü "padişahlar halka, bilginler de padişahlara hükmederler denir. Padişah: "O halde öyle akıllı, olgun, ve bilgisine göre hareket eden bir bilgin nerededir?" diye sordu. Vezir de: "O bilgin senin başkentin Belh şehrinde ulu Ebu Bekr-i Sıddık'ın çocuklarından olan Celâleddin Hüseyin Hatibî hazretleridir. Horasan başlangıçtan beri onun atalarının cihadının bereketi ile İslâm ülkesi olmuş ve onlar tarafından alınmıştır. O her fende dünyadaki bilginler ve ulular arasında parmakla gösterilen ve daha otuz yaşında bulunan taze bir gençtir. Çok riyazet çekmiş, mücadeleler yapmış ve takva topunu yüce meclis meleklerinden kapmıştır" diye cevap verdi.

Derler ki: Celâleddin Hüseyin hazretleri daima bekârlığından dolayı üzülür, "İnsanların en kötüsü bekârlardır" sözünün anlamını düşünür, kendi kendine: "Her dakika dinin bütün hükümlerini ve Peygamberin sünnetlerini yerine getirmeğe çalıştım. Bu işte hiç tembellik ve ihmal göstermemişim. Tanrı'nın ihsan ettiği fazilet sayesinde büyük günahlardan sakınmış ve onun merhametine sığınmışım. Nikâh sünnetine rağbet etmeyişimden başka peygambere uyma yolundan bir adım olsun ayrılmamışım" derdi.

Bunun üzerine hemen o gece peygamberlerin sultanı ve âlemlerin rabbi olan Tanrı'nın sevgilisi Muhammed Emin'i rüyada gördü. Peygamber ona:

"Horasan padişahının kızı ile evlen" dedi. Tanrı'nın takdiriyle aynı gece hem padişah, hem vezir ve hem de dünya kıraliçesi Peygamber hazretlerini (Tanrı'nın selâmı onun üzerine olsun) rüyalarında gördüler. Peygamber: "Dünya kraliçesini Hüseyin Hatibî'ye nikahladım, bundan sonra kraliçe onundur" dedi. Ne güzel damat ve ne de güzel gelin!

Vezir, sabahleyin erkenden büyük bir sevinçle kalktı, rüyasını arz etmek için padişahın huzuruna geldi. Padişah ve dünya kraliçesi de her şeyi iyi ve doğru gören vezirin gözünün gördüğü rüyayı görmüşlerdi. Hepsi Hakk'ın bu yüceliği ve iradesi karşısında şaşakalmışlardı. Vezir, padişahın müsaadesiyle rüyalarını kendisine anlatmak için Celâleddin Hatibî'yi ziyarete geldi. Vezir daha ağzını açmadan Celâleddin Hatibî onların gördükleri rüyayı ona bir bir anlattı. Vezirin samimiyeti bir iken bin oldu. O günlerde tantanalı bir düğün ve tören yaparak hakkı, lâyık olana verdiler.

Derler ki: Hüseyin Hatibî hazretleri gençliğinin ilk çağında çok engin bilgili ve derin bir bilgindi. Şöyle ki: Nişaburlu Raziyüddin, Bedr-i Ru'us ve Şeref-i Akilî gibi dünyanın meşhur adamları onun öğrencisiydi, ayrıca iki üç bin müfti ve keramet sahibi zahit öğrencisi de vardı."[24]

Ahmed Eflaki'nin aktardığı bu bilgilere, diğer tarihi kaynaklarda yer verilmemektedir. Bununla ilgili olarak, Tahsin Yazıcı'nın[25] dipnotlarda yaptığı açıklamalarda ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın *"Mevlana Celaleddin"* eserinde de, bu menkıbenin sadece sözkonusu eserde yer aldığı belirtilmiştir.[26]

Sultân-âl- ulemâ Muhammeddin Veled'in H. 546'da (1151-1152) Belh şehrinde doğduğu düşünülmektedir. Hayatı ile ilgili bilgilerin çoğu menkıbelere dayanır. Bu menkıbelerde, soy silsilesi hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak, örneğin Emine Yeniterzi[27], Ariflerin Menkıbeleri ve Sipehsâlâr'ı kaynak alarak, Mevlânâ'nın dünya ve ahiret sultanlarının neslinden gelen; hem anne, hem de baba tarafından ilm ve irfanla yücelmiş asil bir aileye mensup olduğunu ve annesinin Belh Emri Rükneddin'in kızı Mümine Hatunun soyunun Ali'ye ulaştığını söyler. Babaannesinin, Horasan Sultanı Celaleddin Harzemşahın Kızı Melike-i Cihan Emetullah Sultan olduğunu; büyük babasının ise soyunun Ebu Bekir'e dayandığını belirtir.

Bununla beraber, Abdulbaki Gölpınarlı ise, Mevlana'nın seceresi hakkında çok daha farklı bilgiler vermektedir. Buna göre, Sultân-âl- ulemâ ve Mevlânâ'nın, Ebû Bekr soyundan geldikleri hakkındaki rivayetin, Sultan Veled'den sonra meydana

[24]Ahmed Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri**, Çev.Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul,2006,s.68-69.
[25]Ahmed Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri**, Çev.Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul,2006,s.68.
[26] Eflaki, s.67-68. Gölpınarlı, 1999, s.39.
[27] Emine Yeniterzi, **Mevlana Celaleddin Rumi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,1995, s.2.

çıktığını ve düzme şecerelerle an'aneleştirildiğini, Mevlânâ'nın Ebû Bekr soyundan olduğu hakkında meydana gelen ve an'aneleşen rivayetin de, Mevlânâ'nın ana tarafından büyük babasının adının Ebû Bekr olması ile bağlantılı olabileceğini söyler. Ona göre; Şems-al-Eimme Ebû Bekr Muhammed, ilk halife Ebû Bekr haline getirilmiştir.[28]

Bahaddin Veled'e verilen Sultân-âl- ulemâ lakabı ile ilgili bilgiler, Sipehsâlâr da, Ariflerin Menkıbelerinde ve Sultan Veled'in İbtida-nâmesinde yer alan menkıbelerden elde edilmektedir. Abdulbaki Gölpınarlı, Sultan Veled'in İbtida-nâmesi'nden yaptığı çeviri ışığında, bu menkıbenin Sultan Veled zamanında ortaya çıktığını ve Sipehsâlâr'da, Ariflerin Menkıbeleri'nde de bu menkıbenin geliştirilerek aktarıldığını ifade etmektedir. Ariflerin Menkıbeleri[29] ve Sipehsalar'da[30] da bahsi geçen konu ile ilgili menkıbeler tutarlılık gösterdiği için, Sultan Veled'in naklettiği rivayeti vermemiz daha doğru olacaktır. Bahsi geçen menkıbe şu şekildedir:

> *"Atamızın lâkabı, Bahâeddin Veled'di; âşıkları, sayıyı da aşkındı, sınırı da. Fetva vermekte eşi yoktu; takvada da melekleri geçmişti, Dünyada ona benzer bir bilgin bulunamazdı; adalet sahibi de kuluydu onun, zalim de, bütün fenlerde üstaddı; Allah ona bilgiyi tam olarak vermişti, Ebû - Hanîfe diri olsaydı, kapısında canla basla kul olurdu, Fahr-i Râzî ve yüzlerce İbni Sînâ, o can gözü açık ere karsı kim olabilirdi ki? Hepsi de yeni belleyen çocuk gibi her gün onun tapısına gelirdi, Mustafa, Allah peygamberlerinin kutlu, ona Bilginler Sultânı demişti, Ulu müftülerin her biri, rüyasında kurulu bir çadır görmüştü, Mustafa, o çadırda, nâz-ü namı içinde oturup yaslanmıştı, Ansızın Din Bahâ'sı Veled, çadırdan içeriye girdi, Mustafa onu görünce yerinden kalktı, onu karşıladı, elini tuttu, Yanma oturttu, bu buluşmadan sonsuz memnun oldu, Müftülere, bu günden itibaren bu din padişahına dedi; Hepiniz de, Bilginler Sultânı deyin; onun ardında, canla - gönülle, yaya olarak koşun,*
>
> *Ulu müftüler, rüyada, Ahmed'den bu lâkapları duydular, işittiler, Sabahleyin hepsi de, nifaktan arı olarak, gerçeklikle, Kapısına geldiler; ona bu rüyayı söylemek, sırrını anlamak istiyorlardı, Onlar, söylemeden o, gördükleri*

[28] Gölpınarlı,1999, s.39.
[29] Eflaki, s.69.
[30] Feridun,Bin Ahmed, **Hazreti Mevlânâ ve Yakınları Sipehsâlar Risalesi**, cev. Tahir Galip Seratlı, Elest Yayınları,2. Baskı, İstanbul,2007, s.23.

rüyayı anlattı, sırrı gizlemedi, Onlara, hâlinden, durağından nişaneler gösterdi; anlatmak istediklerini hepsini de anlattı,"[31]

Bu mesele bizzat Bahaddin Veled'in kaleme aldığı Maarif'de de şu şekilde yer almaktadır:

"Kadı benim Sultân-âl-ulemâ lakabımı siliyor, ortadan kaldırmak istiyordu... Sen, benim Sultân-âl-ulemâ'lığımı nasıl mahvedebilirsin ki azizlerden ve Tanrı seçkinlerinden biri, rüyada Tanrı haslarından nurani bir pir gördü. Yüksek bir yere çıkmış oturmada ve bana ey Sultân-âl-ulemâ, çabuk çık kendini göster de bütün alem nurlansın, gaflet karanlığından kurtulsun demedeydi. Birçok büyüklere hizmet etmiş olan Mervzi'de bana, ben de gördüm dedi, yüce ve ulu Tanrı kulları, sana Sultân-âl-ulemâ lakabını peygamberin verdiğine şahadet ediyorlardı; sana böyle demleri Peygamber'in buyruğudur. Artık bu lakabı bu alemde de, o alemde de kim ortadan kaldırabilir? Gene dedi ki; Bir kavim gördüm, yüce sesle rahmet Sultân-âl-ulemâ'nın dostlarına diyorlardı. Anladım ki bu söz, lanet ona düşman olanlara manasına geliyor."[32]

Sufiler arasında Şah ve Sultan lakabı ile anılan çok örnek bulunmakla birlikte, bu batîni saltanatı simgelemek için kullanımı yaygın bir imgedir.[33]

Sultan-al Ulema'nın Belh'den hangi tarihte ve ne sebepten göç ettiği tam olarak bilinmemektedir. Belh'den ayrılma meselesi de Sipehsalar ve Ariflerin Menkıbeleri'nde yer alan menkıbelere dayandırılmaktadır. Sipehsalar'da geçen menkıbe[34], Ariflerin menkıbelerinde daha kapsamlı rivayet edilmiştir. Birbiri ile örtüştüğü için sadece Eflaki'nin rivayetini vermemiz uygun olacaktır. Bahsi geçen menkıbe şu şekildedir:

"Bahâ Veled hazretleri minberde vaiz esnasında Fahreddin - i Râzî ve Muhammed Hârizmşâh'a daima bid'atçı der ve ayna gibi her birinin halini aynen gösterirdi. Onlar Baha Veled'in bu kafalarına vururcasına azarlamasından ve toksözlülüğünden son derece incinirlerdi. Fakat ona karşı kendilerinde ne söz söylemeğe mecal ve ne de cevap ve suale imkân vardı.

Nihayet bir gün yine Baha Veled vaizde coşmuştu: Heyecana gelerek: Ey Fahreddin - i Râzî, ey Muhammed Hârizmşâh ve diğer bid'atçılar! biliniz ve haberdar olunuz ki, siz rahata kavuşup yüz bin gönlü ve birçok ilâhî devletleri

---

[31] Sultan Veled**, İbtidâ-Nâme**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İnklâp Kitapbevi,İstanbul,2014 s.247-248.
[32] Bahaddin Veled, **Maârîf**, İst. Ünv.Farsça y. 602,c. II, 162.a -163.a,B.basımı,s.189 dan çev., aktaran, Gölpınarlı, 1999, s.35.
[33] Örneğin, Sultan Divânî, Sultan Veled.
[34] F.B.Ahmed, s.23-24-25.

bırakarak kendinizi karanlığa attınız. Bu kadar mucize ve delilleri bırakıp hayaller arkasından koştunuz. Dünyanın bu kadarcık karanlığı birçok aydınlıkları size karanlık ediyor. Bu karanlıkların bu aydınlıklara üstünlüğü, nefsin üstünlüğünden ötürüdür. Nefsin bu üstünlüğü sizi işsiz bırakıyor ve siz kötülüğe çalışıyorsunuz. İşsiz kalınca da daima kötülük ediyorsunuz. Bu sebepten karanlık, vesvese, boş hayal, insanı bozan sevdalar, sapıklıklar ortaya çıkıyor. Bundan dolayı sizde akıl yabancıdır nefis de kendi ülkesinde egemendir. "Nefsin bulunduğu o ülke, şeytana aittir" dedi ve Maârif (adlı kitabındaki sözlerini) sonuna kadar anlattı.

Zira rahmetli Hârizmşâh hazretleri Bahâ Veled'in müridi idi ve çok zamanlarda sırdaşı ve üstadı Fahreddin - i Râzî ile Sultan - ül Ulemâ'nın meclisinde hazır bulunurdu. Hiçbir meclis yoktu ki, orada yüreği Tanrı aşkı ile yananlar canlarını feda etmemiş olsunlar, hazır olanlardan feryat yükselmemiş, ve bir cenaze de dışarı çıkmamış olsun. Bahâ Veled daima hakimlerin, filozofların ve onlardan başkaların gittikleri yolu reddeder, şeriat sahibine uyar ve onları Peygamber'in dinine teşvik ederdi. Onun bu tarzdaki sözleri haddi aşınca pek tabiî olarak (hakîmler ve filozoflar) sıkıldı ve kızdılar. Hemen iki yüzlülükte bulunmak için söz birliği ettiler ve Hârizmşah'ın huzurunda Baha Veled'i kötülemek hususunda pek ileri gittiler. Bahâ Veled'e kötülükler yapmaya koydular. Şöyle ki: "Bahâ Veled, Belh halkını tamamiyle kendine bağlamıştır. Bize ve size asla itibar etmiyor kıymet vermiyor, bizim eserlerimizi kabul etmiyor ve zahir ilmi, bâtıff ilmin bir dalı olarak farz ediyor. Emr-i ma'rufla kendini meşhur ederek birkaç gün içinde saltanat tahtına kastedecek. Bütün halkın aşağı tabakası ve ayak takımı onunla birleşmişlerdir. Bu hususta hemen bunu önlemek için düşünmek ve çareler aramak lâzımdır" dediler. Hârizmşâh bu düşünüşe hayret ederek bu işittiğini ne yolla açıklamasını ve Baha Veled'e ulaştırmalarını şaşırdı. Dostlarında bir grup bu durumu Bahâ Veled hazretlerine bildirdiler. İkinci gün Muhammed Hârişmşah haslarından bir haberciyi Sultan - Ulemâ'ya göndererek dedi ki şeyhimiz eğer Belh ülkesini kabul ederse bugünden itibaren padişahlık, ülkeler ve askerler onun olsun ve bana da başka bir ülkeye gitmem için müsaade etsin. Ben de oraya gidip yerleşeyim, çünkü bir ülkede iki padişahın bulunması uygun olmaz. Tanrı'ya hamd-olsun, ona iki çeşit saltanat verilmiştir: Birincisi dünya, ikincisi ahiret saltanatıdır. Eğer bu dünya saltanatını bize verip ondan vazgeçselerdi bu çok geniş bir yardım ve büyük bir lütuf olacaktı.

Sultanın habercisi bu suretle elçilik ödevini yerine getirince Baha Veled hazretleri ona: "İslâm sultanına selâm söyle, bu dünyanın fâni ülkeleri, askerleri, hazineleri, taht ve talihleri padişahlara yaraşır. Biz dervişiz, bize memleket ve saltanat uygun düşmez.

Biz gönül hoşluğuyla sefer edelim de sultan kendi uyruğu ve dostlarıyla baş başa kalsın" dedi. Haberci cevapla birlikte su gibi döndükten sonra Baha Veled kendi dostlarına: "Sefer ediniz sıhhat bulacak ve istifade edeceksiniz." (Buradan) hareket etmenizi kesinleştirmemiz için Tanrı'nın adiyle hazırlanınız" diye buyurdu."[35]

Sultan-al Ulema Bahaddin Veled, kendi eseri olan Maârif'de *"Muhammed Aleyhissalâtü Vesselam'ın yürüyüşünden daha iyi bir yürüyüş, yolundan daha doğru bir yol görmedim. Sen yokken ne havas vardı, ne nücum. ne felsefe vardı, ne hikmet"*[36], sözleri ile de belirttiği üzere Abdulbaki Gölpınarlı'ya göre, felsefe aleyhtarı görüşler içerisinde oluşundan dolayı, Harzemşah ile sorunlar yaşamış ve Belh'den ayrılmak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde, yaklaşan Moğol tehdidini sezmiş oluşu da göçe sebep gösterilmektedir.[37] Bu durum, Harzemşah ve Baha Veled arasında geçen bir menkıbeden kaynak almış olmalıdır. Bahsi geçen menkıbe şu şekildedir:

"İşte ben şimdi gidiyorum, fakat malûmun olsun ki, benim arkamdan Tanrı'nın ordusu olan, iyi donatılmış, çekirge gibi dünyaya yayılan ve:"Onları hiddet ve gazabımdan yarattım" hadisinde denildiği gibi hiddet ve gazaptan yaratılan Tatar ordusu sana ulaşacak. Horasan ülkesini zapt edecek, Belh ahalisine ölümün acı şerbetini tattıracaklar. Dünyayı altüst edecek, yüz bin dert ve belâ ile padişahı kendi ülkesinden çıkaracak ve neticede sen Rum ülkesi sultanının elinde öleceksin" dedi.[38]

Belh'ten göç tarihi kesin olarak bilinmemektedir.[39] Bununla birlikte, Belh'ten göçerken Mevlânâ'nın yaşı ve kaç yılında doğduğu hakkında da net bilgiler bulunmamaktadır. Ariflerin Menkıbelerinde, Mevlânâ Celâleddin Muhammed'in bu sırada beş yaşında olduğu nakledilmiştir.

---

[35] Eflaki, ss.70-72.
[36] Bahaddin Veled, **Maârif**, İst. Ünv.Farsça y. 602,c. III, 162.a -163.a,B.basımı, s.203'dan çev., Aktaran, Gölpınarlı,1999, s.40
[37] Yeniterzi, s.3.
[38] Eflaki, s.72.
[39] Gölpınarlı, 1999, s.41.

Mevlânâ Celâleddin Muhammed'in 30 Eylül 1207'de Belh'te doğduğu kabul edilir, fakat Abdulbaki Gölpınarlı'nın belirttiği üzere, Mevlânâ Celâleddin'in kendi eseri olan Fihi mâ-fî'de Semerkant'ın Harzem tarafından kuşatılmasında yaşadığı bir anısını hatırlıyor olması, bu tarih ile ilgili çelişkiler doğurmaktadır. Bahsi geçen kuşatmanın 1207'de gerçekleştiği göz önüne alınarak bu tarihten beş on yıl önce doğmuş olması gerekmektedir.[40] Aynı şekilde divanında yer alan beytlerde[41] belirttiği yaş ibareleri göz önünde bulundurularak Şems'in Konya'ya geldiği 1244 yılında Mevlânâ'nın altmış iki yaşında olduğu, dolayısı ile 1184'de (H. 580) doğduğu hesaplanabilmektedir. [42]

Mevlânâ Celâleddin'in 30 Eylül 1207'de doğduğu kabul edilip, Ariflerin Menkıbeleri'nde yer alan bilgiler ele alınarak, 1212- 1213'de Belh'ten göç ettikleri söylenmektedir.[43]

Belh'ten, Bağdat, Mekke, Şam, Malatya, Erzincan, Larende ve en son Konya' ya uzanan uzun bir göç yolculuğu konusunda tüm kaynaklar hemfikirdir.

Sipehsalar'da Belh'ten göç şu şekilde yar almaktadır:

> *"Bu şekilde Bağdat'a kadar geldiler. Bütün vezirler, naipler, kadılar ve şehrin büyükleri karşılayıp büyük saygı göstererek şehre getirdiler. Büyükler sabah akşam huzuruna gelir, benzerini işitmedikleri ince manalar ve yüksek hakikatler dinlerlerdi. Bir ay kadar burada Besmele'yi tefsir etti, her günkü söyledikleri evvelki sözlerine benzemezdi.*
>
> *Sultan Alâaddin Keykubat'ın adamlarından bazıları Bağdat'a gelmişlerdi. Sultan'ül Ülema'yı dinleyince ona gönülden bağlandılar. Anadolu'ya döndüklerinde oranın hallerini anlatırken Sultan'ül Ülema'dan gördükleri menkıbeleri de Sultan Alâaddin'e arz ettiler. Sultan bunları duyunca Hazrete gıyabında derin bir sevgi ve bağlılık duymaya ve hep kendisiyle görüşme arzusunda bulunmaya başladı. Sultan'ül Ülema buradan Hicaz'a gitti, Hicaz'dan Şam yoluyla Erzincan'a geldi. Sultan Alâaddin'in halası olan Tâc'ül Melek Hatun'un "Ismetiye" medresesine inip çok az bir süre misafir oldu. Melik Said Fahreddin'in hatunu orada kendisine büyük saygı gösterek hizmet*

[40] Gölpınarlı, 1999, s.44.

[41] *Tebrizli Şems, altmışından sonra cilveler göreyim, işveler seyredeyim diye beni yeniden gençleştirdi.* Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. 4, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, İstanbul,s.174.

[42] Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c.1, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, İstanbul, s.xlii.

[43] Yeniterzi,s.4.

etti ve ve orada kalmalarını istedi. Hazret kabul buyurmayıp ayrıldılar. Erzincan'ın Akşehir'ine gidip kış mevsimini orda geçirdiler. Melik Fahreddin'in hatununun yaptırdığı medresede bir sene kaldı, burada Melik ona karşı çok güzel hizmetlerde bulundu.

Hazreti Sultan'ül Ülema oradan Anadolu tarafına gitti. Sultan Alâddin Keykubat onun yaklaştığı müjdesini alınca mübarek cemalini görme acelesiyle davetçi gönderdi. Hazret de bu daveti kabul eyledi.

Konya ovasına geldiklerinde Sultan Alâaddin bütün devlet erkânıyla karşılayıp büyük merasimlerle şehre getirdiler. Sarayın kapısına geldikleri zaman Sultan Alâaddin atından inip atının yanında yürüdü."[44]

Ariflerin Menkıbelerinde ise, Bağdat, Kûfe yolundan Kabe (Mekke) , dönüşte Şam, Malatya, Erzincan, Larende ve Konya olarak verilen göç seyahatleri ayrıntıları şekilde menkıbeler ile verilmektedir.[45]

Sadece Sultan Veled bu göçü, sebebi ile birlikte, şu şekilde aktarmaktadır:

" Bahâeddin Veled, Delillilerden incindi; o zevalsiz saltanat sahibinin gönlü kırıldı, hemencecik Allah'dan, ey kutupların padişahlar padişahı tek er diye hitap geldi; Dendi ki: Bu topluluk seni incitti; senin tertemiz gönlünü kırdı ya, Sen de çık bu düşmanların içinden de onlara azap göndereyim, belâlarını vereyim, Hak'tan böyle bir hitap işitince, gazap ipliğinin upuzun eğrilip büküldüğünü anlayınca, Belh'ten Hicaz semtine hareket etti; çünkü o sır, iyice tesir etmişti ona, O daha yoldayken haber geldi; o sırrın eseri belirdi: Tatar, o bölgelere hücum etmiş, İslâm askeri bozguna uğramıştı, Belh'i almışlar, o topluluktan hatsiz - hesapsız, bir çok kişiyi ağlata - inlete öldürmüşlerdi;... Kâ'be'den, Rum ülkesi halkının da ondan rahmete erişmesi için Rum Diyarı'na geldi."[46]

Tarih açısından diğer iki kaynaktan önce yazıldığı düşünülür ise, Sultan Veled'in aktarımlarına öncelik vermek daha doğru olacaktır. Çünkü Diğer menkıbeler tarihi bilgiler ile örtüşmemektedir.

Bahaeddin Veled, Konya'ya 1228-1229 yılları arasında gelmiştir fakat, Belh'ten göçten Konyaya gelene kadar geçen sürede tam olarak ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

[44] F.B.Ahmed, s. 25-26.
[45] Eflaki,s.76-82.
[46] Veled,s. 251-252.

Larende'de, Mevlâna Celâleddin, Hâce Lala-yı Semerkandi'nin kızı Gevher Hatun ile evlenmiş ve Sultan Veled burada doğmuştur. Ariflerin Menkıbeleri'nde bu olay şu şekilde rivayet edilmektedir:

> *" Derler ki: Yedi yıl veya daha fazla bir müddet o medresede kaldılar. Nihayet Mevlânâ Celâleddin Muhammed buluğa erdi. Onu Semerkandlı Hoca Şerefeddin Lâlâ'nın kızıyla evlendirdiler. Şerefeddin Lâlâ soyu sopu temiz ve asîl bir adamdı. Onun güzellikte, letafette, ahlâk ve yüz güzelliğinde eşi olmayan Gevher hatun adında bir kızı vardı. Onu büyük bir düğün yaparak, (Mevlânâ Celâleddin'e verdiler). H. 623 (1226' de Sultan Veled ve Alâ'addin o hatundan dünyaya geldiler.*[47]*"*

Mevlânâ'nın 1184'de doğduğu düşünülür ise, Sultan Veled doğduğu sırada 43 yaşında olmalıdır. Menkıbelerde bahsedilen rivayetlerden Larende'de bir müddet kalmış oldukları gerçek olanıdır. Çünkü Mevlânâ'nın annesi Mü'mine Hatun, Larende'de yer alan, şimdi mevlevihane ve cami olarak kullanılan Mêder-i Sultan Dergahı'nda medfundur. Caminin Haziresinde Mevlânâ'nın kardeşi Alâeddin Çelebi de medfundur.[48]

Bahaeddin Veled'in Konya'da iki yıl yaşamış ve 12 Ocak 1231 vefat etmiştir.[49]

Mevlânâ'nın tahsilini babasının irşadı ve bilgisi ile genişletmiş, babasının vefatından bir yıl sonra Konya'ya gelen halifesi Seyyid Burhaneddin Tirmizi'ye intisap ederek ve onun teşviki ile Şam ve Halep'e gitmiş, oralarda tahsilini tamamlayarak Konya'ya geri dönmüştür.[50]

Sultan Veled'in İbtidaname'sinde, "*Mevlânâ, Seyyid'in hizmetinde dokuz yıl kaldı; böylece hem sözde, hem özde onun eşi oldu, Anlam bakımından eş oldular, sırda da eş kesildiler; çünkü anlam âleminde gönülleri birdi, , Derken ansızın Seyyid, yokluk dünyasından varlık sarayına göçtü"*[51] şeklinde Mevlana'nın dokuz yıl hizmetinde bulunduğu ve Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin vefat ettiği bildirilmektedir. Aynı olay Sipehsalar'da şu şekilde rivayet edilmektedir:

---

[47] Eflaki,s.81.
[48] Mevlânâ, c.1, s. Xlii.
[49] Eflaki,s.43.
[50] Gölpınarlı, 1999, s.45.
[51] Veled, s. 259.

" Seyyid Burhaneddin Tirmizî Hazretleri, Hazreti Mevlânâ'nın kemale erişip "Allah'ın evliyasına korku ve hüzün yoktur"[52] mealindeki ayetle belirtilen zümreye girdiğini, insanları hidayete yetiştirdiğini gördüğünde Kayseri'ye göç etmek için kendisinden izin istedi. Ancak Hazreti Pir gitmesine rıza göstermediler. Sonra birkaç defa daha müsaade isteyip izin alamayınca, ata atlayıp izinsiz yola çıktı. Fakat yolda hayvan kayıp ayağını incitti, geri dönmek zorunda kaldı. Hazreti Mevlânâ'nın huzuruna çıkıp;- Gözümün nuru, niçin gitmeme izin vermezsin? dedi. Hazreti Mevlânâ da;

- Ya niçin bizden uzaklaşmak istersiniz?

- Elhamdülillah senin işin tamam oldu, insanlar senden faydalanıyor, feyz alıyorlar. Benim acele etmem, buraya bir aslanın gelmekte oluşundandır. O bir aslan, ben de bir aslanım, iki aslan bir yerde geçinemez!

Bunun üzerine Hazreti Mevlânâ müsaade etti, Seyyid Burhaneddin Hazretleri de Kayseri'ye gitti."[53]

Seyyid Burhaneddin Tirmizi 1240-1241 (H. 638-639) yıllarında Kayseri'de vefat etmiş ve orda medfun olmuştur. Bu menkıbe, Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin, Şems-i Tebrizi'nin gelişini önceden bildirmesi açısından önem taşımaktadır. Şemseddin Tebrizi, Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin vefatından bir süre sonra Konya'ya gelmiştir.[54]

Burhaneddin Tirmizi'nin vefatı ve Şems-i Tebrizi'nin gelişi Ariflerin Menkıbeleri'nde şu şekilde rivayet edilmiştir:

"Mevlânâ hazretleri Kayseri'ye gitti ve yukarıda geçtiği gibi Seyyid'in mezarını ziyaret etti. Tekrar Konya'ya döndükten bir müddet sonra fakirlerin sultanı Şemseddin - i Tebrizi (Tanrı onun sırrını kutlasın) ikinci defa, H. 26 Cumadel âhir 642 (29 Kasım 1244) de Konya'ya geldi."[55]

Şems-i Tebrizi, Mevlânâ ve Mevlevilik için bir dönüm noktasıdır. Menkıbelerde rivayet edildiğine göre ömrü boyunca Dost'un cemalini, Mevlânâ'yı aramış ve onun için Rum diyarına gelmiştir. Arfilerin Menkıbelerinde Şems-i Tebrizi'nin şahsı ve Konya'ya neden geldiği hakkında şu şekilde rivayetler bulunmaktadır:

---

[52]"Bilesiniz ki! Allah'ın dostları üzerine kesinlikle ne korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar!". **Kuran**,10/Yunus Suresi, 62.Ayet. Elmalı'lı Hamdi Yazır, **Kuran-ı Kerim ve Türkçe Meali**, Sefa Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 214.

[53] F.B.Ahmed, s.89.

[54] Mevlânâ, s.xliii.

[55] Eflaki,s.124 (Aynı tarih sy. 472 de 26 Cemaziyelâhir 642 olarak yer almaktadır).

"Şemseddin- i Tebrizî, Tebriz şehrinde sepet ve zanbil örücüsü Ebû Bekr-i Tebrizî'nin müridi idi. Ebû Bekr - i Tebrizî velilikte ve kalb sırlarım bilmede zamanın bir tanesi idi. Şemseddin-i Tebrizî hazretlerinin makamı ve mertebeleri o dereceye ulaşmıştı ki artık bunlarla kanaat etmiyor, daha yüksek bir makam arıyordu. Kendisini bu makama ulaştıran bu ulu kişinin sohbeti ile daha iyi, yüce olmak, en olgunluk derecelerine ulaşmak ve ilerlemek istiyordu. Bu arzu ile senelerce takatini tüketircesine dünyayı dönüp dolaştı, seyahatler etti. Nihayet bundan dolayı kendisine "Şems-i Perende = Uçan Şems" adını verdiler. Şems'in bir gece kararı elden gitti, heyecan içinde idi. Tanrının tecellilerine gömülüp mest olmuş bir halde münacatında: "Ey Tanrı! Kendi örtülü olan sevgililerinden birini bana göstermeni istiyorum" diye dua etti. Tanrı tarafından: "İstediğin gibi herkesin gözünden saklı, güzel ve mağfirete nail olmuş can, Belh'li Sultan-ul-Ulemâ Bahâ Veled'in oğludur" diye cevap geldi. Bunun üzerine Şems: Ey Tanrı! Onun mübarek yüzünü bana göster" dedi. Tanrı tarafından: "Bunun şükranesi olarak ne verirsin" diye soruldu. O da: "Başımı" diye cevap verdi. Şems'e hakiki maksadına ve istediğin şeye ulaşman için Rum diyarına git, diye ilham geldi. Bunun üzerine Şems, ihlâs kemerini beline bağladı. Tam bir doğruluk ve büyük bir aşkla Rum diyarına hareket etti. Bazıları Şam'dan Rum'a geldiğini, bazıları da Tebriz'e gidip oradan Rum'a geldiğini söylerler.[56]

Bu menkıbede de belirtildiği gibi, maksadına ulaşmak için canını ortaya koyan Şems, Mevlânâ'yı bulabilmek için Rum diyarına, yani Anadolu'ya gelmiştir. Bu arayış, Dost'un Dost'u arayışıdır. Bu iki Veli'nin buluşması Mevleviliğin temelidir.

Mevlâna'nın Şems-i Tebrizi ile buluşması İbtidâ-nâme'de şu menkıbeler ile nakledilmiştir:

"Bir hayli bekleyişten sonra Şems'in yüzünü gördü; sırlar, ona gün gibi aşikâr oldu, Görülmesi mümkün olmayanı gördü; kimseden duyulmayacak şeyleri duydu, Niyaz ederek onun kokusunu aldı da perdesiz olarak yüzünü gördü, Ona âşık olup elden çıktı; yanında yücelikle alçaklık bir kesildi, Onu evine çağırdı; padişahım dedi, bu sözü şu dervişten işit; Evim sana lâyık değil ama gerçek olarak sana âşıkım ben, Kulun nesi varsa, ne elde ederse, şüphe yok ki hepsi, efendisinindir, Bundan böyle ev, senin evin; tam bir inançla dosdoğru

[56] Eflaki, s. 125.

hareket et, Bundan sonra ikisi de hoş bir suretle yürüdüler; sevinerek, gülerek eve doğru yol aldılar, Bir zaman beraber kaldılar; bir - iki yıl rahat ve huzura daldılar, Allah gayreti ansızın belirdi; bütün dillere bir dedi - kodudur, bir fısıltıdır düştü,..."[57]

Eflaki de eklemeler yaparak şu şekilde nakletmiştir:

" Şems-i Tebrizî: o halde hazreti Mustafa: "Ya-rabbi seni her türlü eksikten an duru kılarım, biz seni lâyık olduğu veçhile bilemedik" buyurduğu halde Bayezid: "Ben kendimi her türlü eksikten an duru kılarım. Benim şanım ne kadar büyüktür. Ben sultanların sultanıyım" diyor" dedi. Bunun üzerine Mevlânâ hemen katırından aşağı indi. Bu sorunun heybetinden bir kere bağırıp kendinden geçti. Bir saat kadar o halde kaldı. Oradaki halk birbirine girdi, bir kıyamettir koptu. Mevlânâ uyanıp ayıldıktan ve kendine geldikten sonra, Mevlânâ Şemseddin'in elini tuttu, yaya olarak kendi medresesine götürdü. Her ikisi bir hücreye girdiler. Tam kırk gün hiç kimseyi içeri sokmadılar. Bazıları tam üç ay bu hücreden dışarı çıkmadıklarını söylerler. Nakledilmiştir ki: Bir gün Mevlânâ: "Şems benden bunu sorduğu vakit başımın tepesinden bir delik açıldı ve oradan bir duman çıktı, ta Arş'ın tepesine kadar yükseldi" buyurdu. İşte o andan itibarendir ki Mevlânâ, medresede ders vermeği, minberlerde va'azetmeği. yüksek makamlara geçip oturmağı bıraktı. Ruh sahifeleri üzerinde yazılan sırları okumakla meşgul olmağa başladı".[58]

Bu durumu Sultan Veled İntihâ-Nâmesi'nde *"Gece gündüz ondan ayrılmaksızın beraber yaşamadaydı, ayrılığına tahammülü yoktu. Âdeta onun denizinde yaşayan bir balık kesilmişti, candan, gönülden ona bir kul olmuştu"* şeklinde nakletmektedir.[59]

Zamanının bilgini Mevlâna'nın, halktan tamamen el çekip Şems'i Tebrizi ile olan sohbetleri müritlerini rahatsız etti ve bu iki Veli'nin muhabbetini kınamaya giriştirler. İbtida-name'de bu durum şu şekilde nakledilmiştir:

Mevlânâ'nın Şems ile o sohbetleri ve halktan tamamıyla alâkasını kesip yaptığı halvetleri haddi aşınca, bütün Konya halkı ayaklandılar....Onların aşırı

[57] Veled.s. 52.
[58] Eflaki, s.126.
[59] Bahaddin Veled, **İntihâ-Nâme** , İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, K.1009, Farsça Yazmalar, 61a'dan Çev., Gölpınarlı, 1999, s. 73.

gidişleri haddi asınca, düşmanlıkları sayıyı sınırı geçince Tebrizli Şems, Damask ve Şam, aşkla dopdolu bir hale gelsin diye, Damask ülkesine gitti"[60]

Menkıbelerden anlaşıldığı üzere bu kınamaların ve huzursuzlukların sonucunda Şems, H. 21 Şevval 643 (9 Mart 1246) Şam'a gitmiştir.[61] Bunun üzerine Mevlâna Celaleddin, Sultan Veled'i Şam'a Şems-i Tebriz-i'yi tekrar davet için elçi olarak göndermiştir. Eflaki de bahsi geçen menkıbe şu şekilde nakledilmektedir.

"Şems ikinci kez kayboldu. İşte bu seferinde Mevlana, inayetinin çokluğundan sevgili oğlunu yirmi güçlü kişiyle birlikte Mevlana Şemseddin'i aramak üzere Şam'a gönderdi"[62]

Sultan Veled, Şemseddin Tebrizi ile Konya'ya döndükten sonra menfi davranışlarda bulunan hasetçiler özür dilemiş, fakat bir süre sonra tekrar menfi durumlar söz konusu olmuştur. Bu defa olan fitneye Alaaddin Çelebi'nin de katılmış olması durumun şiddetini arttırmıştır. Kira hatun'un vefatından kısa süre sonra Şems-i Tebrizi tekrar kaybolmuştur.

Eflaki, Şems-i Tebrizi'nin, eşi Kimya Hatun'un vefatından sonra tekrar Şam'a gittiğine dair, Şaban H.644 (Aralık 1246)[63]tarihli ikinci bir Şam seferinden bahsetmektedir. Fakat ikinci Şam seferi İbtidâ-name'de ya da Sipehsalar'da yer almamakta, sadece Eflaki'nin Ariflerin Menkıbelerinde geçmektedir. Kira Hatun'un vefatından sonra olan kayboluşu da Şemsi Tebrizi'nin vefatı olarak kabul edilmektedir. Bu tarih H. 645 yılı Şaban ayının beşinci perşembe günüdür (5 Aralık 1247). Bu durum ile ilgili Eflaki iki ayrı menkıbe rivayet etmektedir. Gölpınarlı bu menkıbelerden birinin doğru olabileceğini diğerinin ise kısmen doğru olabileceğini, savunmuştur. [64]

İbtida-nâme de Şems-i Tebrizi'nin kendi gidişini önceden haber verdiği nakledilmiştir. Bahsi geçen menkıbe şu şekildedir:

"Veled'e dedi ki: Gördün ya, azgınlıkla nasıl da birbirlerine solukdaş oldular, Doğru yolu göstermekte, bilginlikte eşi olmayan Mevlânâ'nın tapısından beni ayırmak, uzaklaştırmak, sonra da sevinmek istiyor hepsi. Bu sefer öylesine bir gitmek istiyorum ki hiç kimse benim nerde olduğumu bilmesin,

[60] Veled, s. 58.
[61] Eflaki,s.127.
[62] Eflaki,s.517(Bu olay benzer menkıbeler ile aynı eser, s.521 de de geçmektedir).
[63] Eflaki, s. 487.
[64] Gölpınarlı, 1999, s83.

Aramakta herkes acze düşecek, kimse benden bir nisan bile bulamayacak, Böylece birçok yıllar geçecek de gene kimse izimin tozunu bile göremeyecek, Bunu anlatmaya kalkışırsam uzar - gider, Ona düşmanlıkları gerçekleşince, Bu sözleri kaç kereler söyledi; tekrar - tekrar bunu bildirdi. Derken herkesin gönlündeki keder geçip gitsin diye ansızın herkesin arasında yitiverdi, Birkaç gün görünmez olunca Mevlânâ, dertle feryada başladı. Bunun üzerine onu, adam - akıllı, her yanda, her yerde aradılar. Hiç kimse ondan bir haber alamadı; ne kimseye bir koku geldi, ne kimse buldu."[65]

Sipehsalar ve İbtidaname'de Şems'in vefatına yer verilmemiştir. Eflaki'de geçen menkıbede; Şems ve Mevlânâ otururken Şems'i dışarıdan birinin çağırdığı ve ölüme gittiğini bildiği halde dışarı çıkan Şems'in üzerine yedi kişinin saldırdığı, Mevlânâ'nın Şems'in narasını duyup dışarı çıktığında ise, ortada sadece bir kaç katre kan gördüğü, Şems'in ortadan kaybolduğu naklediliyor.[66] Eflakinin bir diğer rivayeti ise Sultan Veledin eşi Fatma hatun tarafından nakledilmektedir. Bu rivayete göre de Şems, şehit edilip kuyuya atıldıktan sonra, Sultan Veled'in rüyasına girmiş ve yerini haber vermiştir. Sultan Veled de gidip, Şems-i Tebrizi'nin naşını kuyudan çıkarıp, misk ve amber sürerek, Medresenin banisi Emir Bedrettin Gevhertaş'ın yanına sırlamıştır.[67] Gölpınarlı, Şems-i Tebrizi'nin medfun olduğu yerle ilgili yapılan tespitler sonucunda, Makam-ı Şems zaviyesinde mumyalık katının bulunduğu ve temsili sandukanın altında bir sandukanın ve Selçuklu dönemine ait bir kuyunun yer aldığını belirtmiştir. Bu bilgiler ışığında ikinci menkıbeyi esas almakta aynı zamanda diğer menkıbelerin de birleştirilebileceğini belirtmektedir.[68] Mevlânâ'nın Şems'ten sonra üç defa Şam'a gidişi de, diğer menkıbedeki ortadan yok olma hadisesini desteklemektedir.

Şems-i Tebrizi'nin kaybolmasından sonra şahadeti uzun bir süre Mevlânâ'ya duyurulmamıştır. Şemsten sonra ki hali İbtida-name'de ve Ariflerin Menkıbeleri'nde, çeşitli menkıbeler ile nakledilmiştir. Ama tam olarak halini Divan-ı Kebir de yer alan ve bizzat kendinden nakledilen rubailerinden tezahür etmemiz mümkün olacaktadır. Bu rubailerden bir kaçı şu şekildedir:

[65] Veled.s.68.
[66] Eflaki,s.515.
[67] Eflaki,s.525.
[68] Gölpınarlı,1999, s.83-84.

"Tebrizli Şems'in vuslatı mülk oldu bana da ne hal hilesi kaldı, ne söze iltifat."[69]

" Gamlara batmayayım, gene sevgilinin bulunduğu yere gideyim; o cennete, o gül bahçesine, o çayırlığa çimenliğe varayım.

Yapraklar döken ayrılık güzüne doydum, bıktım, usandım, ebedî gül bahçesine, daimî serviye gideyim artık.

Ben, şu insanlardan sayılmam; elveda, elveda; mezelerin verildiği, sayısız sağrakların sunulduğu meclise gidiyorum ben.

Balık suya kanmaz, ne yapayım ben? Su gibi secdeler ederek ırmağa doğru gidiyorum ben.

Sonucu, tutulduğum aşkın gamı, çeke çeke götürecek beni; şimdi dileğimle gideyim bâri, bu daha iyi.

Padişahların padişahlığı, debdebeleri bile aşk vergisi; aşka koyulmayayım da hangi işe güce koyulayım?

Duymuşum, güzeller beyi ava çıkmış; arıkım amma gene çayırlığa, ormanlığa gideyim.

Aşk arslanı, tazılarını avlanmaya gönderince gönlümdeki aşkla, tazısının ağzına giderim.

Mademki şimdi kutluluk Burâk'ına bindim, muradına ermiş padişahın sancağının bulunduğu yere gideyim bâri.

Aşk dünyası, bir padişahın bayrağının altındadır, orda yalnız o padişahın buyruğu yürür; mademki ben de aşk tebaasındanım; o diyara gideyim.

Öylesine biriyim ki gözümde can da hor, hakir oldu, cihan da; o cihana, o tozsuz topraksız cana gideyim artık.

Orda beden tozu yoktur, can Ay'ı vardır; o göğe şimşek gibi çakıp gitmem değer mi, değer.

Hilim sahibi Kelîm'sem o ağaca varayım; ulular ulusunun Halil'iysem o kıvılcımlı ateşe gideyim.

Sus, şu dostlar, nasıl olur da susuzluğumu kandırır? Meğerki bunları bırakayım da gerçek dosta gideyim.

Doğuların, batıların övündükleri Tebrizli Şems'in civarı Adn cennetidir,oraya gideceğim ben."[70]

---

[69] Mevlânâ, c.3, s.262.
[70] Mevlânâ, c.3, s.274-275.

Eflaki[71] de yer alan, Şems'ten sonra Mevlânâ'nın halini nakleden bir menkıbe, semânın ve mûsikinin Mevleviler'deki yerini belirtmesi açısında önem arz etmektedir. Bu menkıbe şu şekildedir:

" Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu, kendisine hindiban denilen kumaştan bir fereci yaptılar. Başına da bal renginde yünden yapılmış bir külah geçirdi. Hindibandan yapılmış elbiseyi o vilâyette matemlilerin giydiklerini söylerler. Bu devirde gâşiye giydikleri gibi eskiler de hindibarî elbisesi giyerlerdi.

Mevlânâ, gömleğinin önünü açık giydi, Mevlevî çizmesini ve ayakkabısını ayaklarına geçirdi, sarığı da şekerâvizle sardı ve rebabı altı haneli yapmalarını emretti; çünkü Arap rebabı öteden beri dört haneli idi. Mevlânâ: "Bizim rebabımızın altı köşeli olması dünyanın altı cihetinin sırlarını açıklamasındandır. Elif gibi olan teller de ruhların Allah'ın elifi ile beraber olduğunu gösterir" dedi. Bundan sonra semâ'in temelini attı. Gece gündüz daima sema ve vecitle meşgul oldu. Bir an karar ve sükûnet bulmadı. "

Sultan Veled Mevlana ve Şems-i Tebrizi'nin buluşmasını Musa ve Hızır'ın buluşmasına benzetmiştir. [72] Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan Şems-i Tebrizi ile buluşması ve ondan sonrasıdır. Mevlânâ'nın Şems'in kaybolmasından sonra gittiği Şam seferleri İbtida-name'de :*" Tebrizli Şems'i Şam'da görmedi ama Şems'i kendi varlığında gördü, Ay gibi kendi varlığında belirdi o* "[73] şeklinde nakledilmektedir. Şems-i Tebrizi'nin gidişinden sonra Mevlânâ, Şems'in mazhariyetini Şeyh Selahaddin'de görmüştür. Sultan Veled[74] İbtida-name'de sözkonusu hali şu şekilde rivayet etmektedir:

"O, yedi göğün de, yedi yerin de kutlusuydu; lâkabı da padişah Salâhaddîn'di, Günesin nuru bile yüzünden utandı onun; onu gören herkes, gönül ehli oldu, Hat sahibi Şeyh, onu gördü, Abdal bölüğünden onu seçti,...

Dostlara sevgiyle dedi ki: Benim dünyada kimseden pervam yok, Sizinle de isim yok; hepiniz Salâhaddîn'in çevresinde toplanın,...

Dedi ki; Bundan böyle Salâhaddîn'e, o dosdoğru padişahlar padişahına uy, Bakısı, sana düşerse, kimyadır; ululuk ıssı Allah'ın rahmetidir, Denizi, katreyi inci hâline getirir; eritti mi, toprağı bile altın eder, Porsumuş gönlü

[71] Eflaki,s. 127.
[72] Veled, s. 50-51.
[73] Veled,s. 79.
[74] Veled, ss. 87-89.

diriltir; sana tertemiz, ebedî bir can bağışlar, Seni ölümden, yok olmaktan kurtarır; ebedîlik saltanattım tahtına oturtur seni, Sır bilgilerine bilgin eder seni; bütün sırlar, ondan belirir, Yeryüzüysen, seni gök hâline kor; can gibi mekânsızlık yönüne ulaştırır seni, Bunu kabul ettim dedim; Salâhaddîn'e kul - köle olayım, Ayağının tozunu gözüme çekeyim de o Allah nuruyla gerçek görüşe erişeyim, Gerçeklikle, niyaz ederek ona yüz tuttum: aşkla, niyaz ederek ona kul oldum."

Bu menkıbede Mevlânâ'nın müridlerine Şeyh olma, tarikat kurma gibi bir gayesinin olmadığını da görmüş oluyoruz.

Mevlânâ'nın Şeyh Selahaddin'i kendi halifesi yapmasına dair Ariflerin Menkıbeleri ve Sipehsâlar'da da menkıbeler yer almaktadır.[75]

Mevlânâ Şeyh Selahaddin ile on yıl kadar bir süre hemdem olduktan sonra H. 657 yılı muharrem'in ilk günü (29 Aralık 1258) Şeyh Selahaddin vefat etti. Şeyh Selahaddin'in cenaze töreni Mevlevilik Tarihi açısından önem teşkil etmektedir. Mevlânâ'ya göre dost dostuna kavuşmuş ve yokluk yurdu olan bu dünyadan ebediyete göçmüştür. O gece garipler gecesi (Şâm-ı gariban) değil düğün gecesi (Şeb-i arûz) dir. Sultan Veled'in[76] rivayetine göre vasiyeti olan menkıbe şu şekildedir:

" Şeyh Salâhaddîn buyurdu ki: Benim cenazeme davul, dümbelek ve def çalandan çağırın, Güle - oynaya, hoş, neşeli, sarhoş bir halde, el çırpa - çırpa götürün beni mezarıma, Herkesde bilsin ki Allah erenleri, buluşmaya, kavuşmaya, sevinerek, güle güle giderler, Onların ölümleri zevktir, safadır, düğündür: yerleri, hurilerle beraber Adın cennetidir, Böylesine ölüm, semâ: safa ve zevkle hoş bir hâle gelir; çünkü giden kişinin yoldaşı, güzelim sevgilidir, Dünyâ düğünleri, gönlün geçici eğlencesidir; o cana, o gönüle karsı bu eğlenceler, balçığa benzer, Herkes, vasiyetini, riyasızca, arılıkla, cân-ü gönülden duydu, işitti."

Mevlânâ bu vasiyeti yerine getirip baş açık sema ederek Şeyh Selahaddin'in naaşını Sultanü'l Ulemâ'nın sol yanına sırladı.

Bu olaya ait Sultan Veled'in[77] naklettiği rivayet şu şekildedir:

"Karıncadan tut da Süleyman'a dek herkes, onun verdiği rızkı yemektedir, Zenginden yoksula dek herkes, ondan, kendine uygun bir rızık elde etmektedir, Şeyh Salâhaddîn buyurdu ki: Benim cenazeme davul, dümbelek ve

[75] Eflaki,s.531-552. Ahmed, s.145-152
[76] Veled,s.150.
[77] Veled,s. 150.

def çalandan çağırın, Güle - oynaya, hoş, neşeli, sarhoş bir halde, el çırpa - çırpa götürün beni mezarıma, Herkesde bilsin ki Allah erenleri, buluşmaya, kavuşmaya, sevinerek, güle - güle giderler, Onların ölümleri zevktir, safadır, düğündür: yerleri, hurilerle beraber Adın cennetidir, Böylesine ölüm, semâ: safa ve zevkle hoş bir hâle gelir; çünkü giden kişinin yoldaşı, güzelim sevgilidir, Dünya düğünleri, gönlün geçici eğlencesidir; o cana, o göçüle karsı bu eğlenceler, balçığa benzer, Herkes, vasiyetini, riyasızca, arılıkla, cân-ü gönülden duydu, işitti, Bütün şehir halkı, elbiselerini yırtarak, yüz binlerce feryatlarla cenazesine geldi, Herkes, hasretle ellerini dişliyordu: herkes şaşırmıştı; hasretle sarhoş olmuştu, Hepsi de, gaafılmişiz, bilemiyormuşuz onu; gül, ondan gönülle can gidince ne hâle gelir diyordu, Herkes, o gönül aydınlatanın ayrılığına, yandığı kadar feryâd etti, Tertemiz bedenini toprağa verdiler, tertemiz ruhu da tertemiz Allah'a ulaştı."

Şeyh Selahaddin'in vefatından beş yıl kadar sonra Mevlânâ, kendine uyanlara, Çelebi Hüsameddin Hasan'a uymalarını söyledi. Hüsameddin Çelebi, Şems-i Tebriz-i'nin yetiştirdiği üç kişiden biridir. Bu olay ile ilgili Sultan Veled'den[78] nakledilen menkıbe şu şekildedir:

"Birisi, Mevlânâ'ya, bu üç naipten hangisi daha üstün diye sordu, Mevlânâ, a yol arkadaşı dedi ona, Şems güneş gibiydi, Salâhaddîn'se Ay, Padişah Hüsâmeddîn yıldıza benzer: çünkü o, meleklerle aynı derecededir, Değil mi ki her biri, seni Allah'a ulaştırıyor: hepsini bir bil, Hangisinin eteğine yapışsan seni diriltir: artık ölmezsin, Salâhaddîn dünyadan gidince Şeyh, ey Allah'ın yoluna yordamına uyan Hüsâmeddîn dedi: Bundan böyle naip ve halîfe sensin; çünkü arada ikilik yok, Şeyh bunu, onun yerine geçirdi: basına nurlar saçtı, Ashaba, ona bas eğin, önünde âcizcesine kanatlarınızı yere gerin dedi: Bütün buyruklarını yerine getirin: sevgisini canınızın tâ içine ekin."

Çelebi Hüsameddin, Mesnevi'nin yazılması bakımından da önemli bir şahsiyettir. Mevlânâ aşıkları Attar'ın, Senâi'nin kitaplarını okuyor ve ilahi bilgileri onlardan edinmeye çalışıyorlardı. Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'dan aşıklarının sadece Mevlânâ'nın ilahi bilgileri ile meşgul olmaları ve bu engin bilgilerin tüm insanlığa hatıra kalması için mesnevi tarzında bir kitap yazmasını niyaz etti. O sırada Mevlânâ, Mesnevi'nin ilk on sekiz beyt'ini sarığından çıkararak Hüsameddin

[78] Veled, s. 151.

Çelebi'ye verdi ve sen yazarsan ben söylerim dedi. Bu olayı Eflaki[79] şu menkıbe ile nakletmiştir.

" Kuran'ın sırlarını açıklayan Mesnevi'yi Manevi'nin yazılmasına neden şu oldu: bir gün bütün yaratıkların arasında Tanrı'nın halifesi ve hakikat yolunun yolcusu, Hak ve dinin kılıcı (Hüsameddin), dostlardan bir bölüğünün tam bir istek be büyük bir aşkla Hâkim'in İlahiname'si ve Ferideddin Attar'ın Mantıku't-tayr ve Musîbetnâme'siyle meşgul olduklarını, bunların sırlarından çok tat aldıklarını ve bunların garip manalarını çok acayip bulduklarını gördü ve hemen fırsat kollamaya başladı, çünkü fırsatlar bulut gibi gelip geçer.

Bir gece Mevlânâ'ya gelerek onunla baş başa kaldığı sırada baş koyup şöyle dedi. Gazel divanları çoğaldı. Bunların sırlarının nurları denizleri ve karaları, doğu ve batının her tarafını kapladı. Tanrı'ya hamd ve minnet olsun ki, bütün söz söyleyenler bu sözlerin yüceliği karşısında şaşakaldılar. Eğer Hakim'in İlâhinâme'si tarzında ve Mantıku't-tayr'ın vezninde bir kitap yazılsa, bu bütün insanlar arasında hatıra olarak kalır; âşıkların ve dertlilerin can arkadaşı olur. Bu son derece büyük bir merhamet, iyilik ve yardım olacaktır. Bu kulunuz da başka bir şeyle meşgul olmamaları için değerli dostların yüzlerini sizin kutlu yüzünüze çevirmek ister. Artık bundan sonrası Hudâvendigar'ın lütuf ve çabasına kalmıştır.

Bunun üzerine Mevlânâ hemen mübarek sarığının içinden külli ve cüzi bütün sırları açıklayan bir cüz çıkartıp Çelebi Hüsameddin'in eline verdi; bunda Mesnevi'nin başında bulunan onsekiz beyt yazılıydı.

Bundan sonra Mevlânâ Hüsameddin Çelebiye şöyle buyurdular: bu düşünce sizin mübarek kalbinize gelmeden, böyle manzum bir kitabın yazılması ve parlak mana incilerinin delinmesini, gayb ve şahadet aleminin bilgini, rahman ve rahim olan Tanrı, gayb aleminden kalbime ilham etmişti. Şimdi gel, kendi himmetinin göğünün yüceliklerinde uçabildiğin kadar uç ve tamamen Muhammed'e uyarak hakikatler miracı tarafına bir yürüyüver, bizim iç alemimiz senin ahengine uysun ve harekete gelsin, bu manaların kelimelerini nazma başlasın."

Bu menkıbede belirtildiği gibi, bundan sonra Hüsemeddin Çelebi, her an Mevlânâ'nın yanında olmuş; Mevlânâ semada, hamamda, ayakta, otururken, ve her anda Mesnevi'yi söylemeye devam etmiştir. Hüsameddin Çelebi kaydettiklerini

[79] Eflaki, s. 556-557.

tekrar Mevlânâ'ya okumuştur. Mevlânâ, Mesnevide sıklıkla Çelebi Hüsameddin'i öven sözler söylemiştir. Mesnevi Mevlânâ'nın ebedilik alemine göçmesinden kısa bir süre önce tamamlanmıştır.[80] Çelebi Hüsameddin, Mevlânâ ile on yıl aralıksız sohbette bulunmuş, 17 Aralık 1273'de Mevlânâ Konya da ebedilik alemine göçmüştür. Bu olayı Sultan Veled[81] şu şekilde nakletmiştir:

> *"O övülmeye değer padişahın göçüsü, Cumâdelâhıra ayının besinci günüydü; Yıl, sayı bakımından, Ahmed'in hicretinin altıyüz yetmiş ikinci yılıydı, Halka, öylesine bir göz değmişti ki o yıldırımın isabetiyle canlar yanmış yakılmıştı, O solukta şehre bir depremdir, düşmüştü: onun yasıyla gök bile ağlamıştı, Küçük büyük, şehrin bütün halkı ah etmedeydi, feryâd etmedeydi, Rum olsun, Türk olsun, köylüler de, onun derdiyle yenlerini yakalarını yırtıyorlardı, Kalabalığa uyup da gelmek değil, askla herkes cenazeye katılmıştı,... Küçük - büyük, şehrin bütün halkı âh etmedeydi, feryâd etmedeydi, Rum olsun, Türk olsun, köylüler de, onun derdiyle yenlerini yakalarını yırtıyorlardı, Kalabalığa uyup da gelmek degil, askla herkes cenazeye katılmıştı, Her mezhep ehli ona inanmıştı; her dinden, her topluluk, ona âşıktı, Mesih'e uyanlar, onu kendilerin mâbud edinmişlerdi; Musa dininden olanlar, onu Hûd gibi görüyorlardı, İsâ dinindekiler, o bizim İsâ'mızdı diyorlardı: Musa dinindekiler, Musa'mız, Mü'minse, Resul'ün sırrı, nuru diyor, onu uçsuz - bucaksız, büyük mü, binlik bir deniz görüyordu, Herkes, gamla yakasını yırtmada, herkes, yanıp yakılarak basına toprak serpmedeydi, Öylesine bir feryâd, bir coşkunluk kopmuştu şehirde ki gök kubbe altında kimse esini görmemişti, Bu, kırk güne dek böyle sürdü; hiçbir kimse, bir soluk bile yanıp yakılmaktan dincelmedi,..."*

Mevlânâ'nın vefatı Sipehsalar'da da aynı şekilde rivayet edilmektedir.[82] Mevlânâ'dan sonra yerine kimin geçeceğine dair çeşitli görüşler olmuştur, Sultan Veled'in Veliahdı olduğunu söyleyenler, Hüsameddin Çelebi'nin devam etmesi gerektiğini dile getirenler bulunmaktadır.[83]

Mevlânâ'nın hilafetin babadan oğla geçmesi gibi bir kaygısı olmamıştır. Nitekim oğlu Aleaddin'i, Şems'e karşı tutumundan ve şahadetinden sorumlu olduğundan dolayı reddetmiş cenazesine bile gitmemiştir. O yakınlığı ve akrabalığı

[80] Mevlânâ, s. Ixiir.
[81] Veled, s. 161-162.
[82] F.B.Ahmed, s.124-125.
[83] Gölpınarlı, 2006,s.35.

rubailerinde de belirttiği gibi Aşktan doğan yakınlık olarak tanımlamıştır. Bu hususda Divânında yer alan rubailerinden bazıları şu şekildedir:

"Benim yakınım, akrabam, aşktan doğandır; bundan daha güzel yakınımız, bundan daha âlâ soyumuz sopumuz yok bizim."[84]

"Kardeşim de aşktır benim, babam da, aslım faslım da; zaten ebedî olarak kalan yakınlık, aşk yakınlığıdır, soy sop yakınlığı değil."[85]

Bu konuda Eflaki'den de çok sayıda menkıbe rivayet edilmektedir. Fakat önemli olan, Sultan Veled'in bu konudaki tutumudur. Babasının manevi izinden ayrılmamış, Mevlânâ zamanında halife olan Hüsameddin Çelebinin halifeliğini kabul etmiştir. Sultan Veled bu olayı İbtida-name'de şu şekilde rivayet etmiştir:

"Bundan sonra Hüsâmeddîn Veled'e, babandan sonra, uyulacak dayanılacak kişi sensin dedi, Onun makamı sana düşer; onun yerine geç; çünkü senin gibi arif ve yol gören yok, Veled, hayır dedi: babam gerçekten de diridir: bedeni yıpranmıştı; ölen,bedenidir,... Babamın zamanında halifeydin bize; değişen bir şey yok, öne geç, İmâm sendin, biz sana uyardık; padişahtan bunu bellemiştik biz, Önce de, sonra da halifemizsin; önderimizsin; iki alemde de şeyhsin, O gerçeği gören er, sonsuz ısrarlarda bulundu: o makam senden başkasına lâyık değil dedi, Fakat canla gönülle, riyasızca, gönülden candan yalvardım ona, Lütfetti de sözümü kabul etti; umulan da böyle müyesser oldu, Hepimiz de padişahın gölgesinde, şeytanın düzeninden, yanılmaktan, suçtan emin olduk,..."[86]

Çelebi Hüsameddin döneminin en önemli olayı Mevlânâ'ya türbe yapılmasıdır.[87] Türbe, Alemeddin Kevser tarafından Sultan Veled'in teşviki ile yapılmıştır. Türbenin kuruluşundan sonra ise vakıflar yapılmaya başlanarak, türbeye bir imam tayin edilmiştir. Eflaki, Hüsameddin Çelebi'nin her cuma Türbede Kur'an ve mesnevi okuttuğunu ve sema meclisleri düzenlediğini rivayet etmektedir.[88]

On yıl kadar sonra Hüsameddin Çelebi, ansızın, H. 683 yılı Şaban ayının on ikinci çarşambası (1284) hastalanıp ebediyete göçmüştür.[89] Hüsameddin Çelebi Mevlânâ'nın ön tarafında medfun olmuştur. Sandukasının baş kısmında bulunan

[84] Mevlânâ, c.5, s.27.
[85] Mevlânâ, c.3, s.343.
[86] Veled, s.164.
[87] Gölpınarlı, 2006, s.37.
[88] Eflaki, s.578.
[89] Gölpınarlı, 2006, s.40.

mermer kitabesinde Mesnevi'den alınan ve Sultan Veled tarafından düzenlendiği düşünülen şu ibareler yer almaktadır:

> *"Burası Şeyhler şeyhinin, ariflerin uydukları zatın, hidayet ve yakıyn imamının, arş hazinelerinin anahtarı, yeryüzü definelerinin emini, zamanın Cüneyd'i, devrin Beyazid'i olan faziletler sahibi, Tanrı ışığı Hasan oğlu Ahitürk diye tanınmış Muhammed'in oğlu Hüsameddin Hasan'ın türbesidir. Tanrı ondan da razı olsun, onlardan da. Asıl bakımından Urumyalıdır ve Kürd olarak yattım, Arab olarak kalktım diyen Şeyh'e mensuptur. Tanrı Ruhunu kutlasın, altı yüz seksen üç yılı şaban ayının on ikinci çarşamba günü göçtü."*[90]

Hüsameddin Çelebi'nin vefatından sonra, halk toplanıp Sultan Veled'e bahanesinin kalmadığını ve artık babasından kalan makama kendisinin geçmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Sultan Veled şeyhliği kabul etmiştir.[91]

Sultan Veled, her hususta babasına uymuş ve sözünden çıkmamıştır. Babasının Şems'e, Salahaddin'e ve Çelebi Hüsameddin'e bağlandığı gibi o da Çelebi Hüsameddin'den sonra Bektemüroğlu Kerimeddin'in manevi terbiyesi altına girmiştir. İbtida-name de bu olay ile ilgili rivayet şu şekildedir:

> *"Öyle bir erdi ki onun gibi kerem sahibi bir padişah yoktu; dünyada eşi bulunmaz, paha biçilmez bir inciydi adeta, Hüsâmeddîn'den sonra o server, yedi yıl müddet, yol göstericilikte bulundu, Kime dilediyse saltanat verdi, bağışta bulundu; onu, kendi gibi gözü görür bir hâle getirdi, Kendi gördüğünü ona da gösterdi; Hak'tan işittiğini ona da söyledi,..."*[92]

Fakat Sultan Veled Şems-i Tebrizi'nin akıbetini göz önünde bulundurmuş olmalıdır ki Kerimeddin'i herkese duyurmamıştır. Şeyh Kerimeddin ekim yada kasım 691'de (1292) vefat etmiştir.[93] Sandukası Konya Mevlânâ Dergahı'nın Türbe bölümünde Ulu Arif Çelebi'nin sandukasının arka kısmında yer almaktadır.

Sultan Veled Mevlevilerce tarikatın kurucusu sayılmaktadır. İbtida-name'de naklettiği gibi, Mevlânâ'nın makamına geçtikten sonra sayısız kadın ve erkek ona mürit olmuş ve Anadolu'ya hatta bir menkıbede dünyaya halifeler yollandığı ve onlarında sayısız müridi olduğu ve onlara icazetnameler yazdığı rivayet edilmiştir. Sultan Veled ibtida-name ile Şems-i Tebrizi, Şeyh Selahaddin ve Çelebi

---

[90] Gölpınarlı, *2006*, s.41.
[91] Veled, s.172.
[92] Veled, s. 413.
[93] Gölpınarlı, 2006, s.46.

Hüsameddin'in ne kadar ulu veliler olduğunu anlatmış, babasının zamanındaki yanlış anlaşılmışlıklarına açıklık getirmiştir. Bu şekilde Mevlânâ'nın hayatına dair en doğru bilgileri aktarmış ve Mevleviliğin tarihini yazmıştır. [94]

Mevlânâ'nın hiçbir zaman tarikatlaşma gibi bir kaygısı olmamıştır. Merasim, riyazat, çile gibi adetleri olmamakla birlikte, sadece aşk, cezbe sohbet ve irfan yolunu seçmiştir. Eflaki'den[95] nakledilen bir menkıbede, aşk yoluna mürit olanın saç veya sakalından bir tutam kesildiğine dair rivayetler bulunmaktadır ki, bu da kalenderiliğe dair bir adettir. Bahsi geçen menkıbeler şu şekildedir:

> *"Emir Ahmed şöyle hikaye etti: Gençliğimin ilk çağında sizin ceddiniz Mevlânâ hazretlerinin şöhreti ağızdan ağıza Bayburt'a ulaşınca; seyyahlar onun "hal" ve "kal"'inin yüceliğini anlatınca, içimde babamdan izin dileyip Konya'ya gidip o hazretin elini öpmek şerefine ulaşma hevesi uyandı. Annem babam müsaade etmediler. Ben "niçin olmasın, niçin olmasın!" diyerek gitme zamanını düşünüyordum. Bir gece son derece istek ve aşkla kalktım, birkaç rekat hâcet namazı kıldım ve Tanrı'nın nimet ihsan etmesi yardımcım olur da sürüden ayrılıp o ziyaretle müşerref olurum ümidiyle kırk defa En'am suresini okudum.*
>
> *Sabaha yakın başımı koyup uykuya daldığımda rüyamda müritler ve seyyahlardan işittiğim şekilde Mevlânâ'yı gördüm: Mevlânâ fereci giymiş ve başına duman renginde bir sarık sarmış olduğu halde evimize giriyordu. Ben daha önce koşarak baş koydum, yüzümü onun ayaklarına sürdüm ve yalvarıp yakardım. O bir dosttan makas istedi, saçlarımı kesti, yüzümü öptü ve bir kaç defa "Tanrı mübarek etsin, Tanrı mübarek etsin!" dedikten sonra "Bu Mevlevi Şeyhidir" buyurdu. Bu sevinçle uyandığımda kesilmiş saçlarımı yastığımın üzerinde buldum...."*

"Bir derviş Mevlânâ Hazretlerini rüyasında görüp müridi oldu. Mevlânâ onun saçını kesti..."

Çok sayıda menkıbe de semâ edildiğine dair rivayetler de yer almaktadır. Fakat bir prensip çerçevesinde yapılan törenden ziyade vecd hali ile alakalı bir ibadet teşkil etmektedir. Semâ'nın törensel hali daha sonraki dönemlerde oluşturulmuştur. Semâ'nın ilk yazılı anlatımı Afyonkarahisar Mevlevi Şeyhi Sultan Dîvân-i Mehmed

[94] Gölpınarlı, 2006 , s.47.
[95] Eflaki, s. 327-328.

Çelebi'nin bir eserinde görülmektedir. İleriki bölümlerde "Afyonkarahisar'da Mevlevilik" başlığında bu konuya değinilecektir.

Gölpınarlı, Mevlânâ'nın medresesinin yanına Harzem Beylerinden Emir Teceddin Mu'tezzi Horasanî'nin Aşıklar yurdu yapmak isteyişine karşı çıktığını, gönderdiği altınları geri yolladığını fakat Sultan Veled'in araya girmesi ile yoksullar için medresenin yanına bir kaç da yapılmasını kabul ettiğinden bahsetmektedir. Bu bahsedilen yapılar günümüz Mevlevihanelerinin ilk oluşumunu teşkil etmektedir.[96]

Mevlânâ'nın müridleri onun döneminde, bir tarikattan çok bir zümre şeklindeydiler. Sultan Veled döneminde ise Mevleviliğin oluşmaya başlandığını görmekteyiz.

Sultan Veled, diplomatik ilişkileri kuvvetli, mantıklı, düşünerek hareket eden teşkilatçı bir prensip içerisindedir ve merasime bağlıdır. Eflaki'de nakledildiğine göre, daha babası zamanında halvete girmek istemiştir. Mevlânâ'nın halvet ve riyazet taraftarı olamadığını belirtmesine rağmen, kırk gün halvet konusunda ısrar etmiş ve dileği yerine getirilmiştir. [97]

Buna rağmen babasının izinden gitmiş ve onun yürüdüğü yolda yürümüştür. Mevlânâ'dan sonra bir aşığın cenazesinde geçtiği rivayet edilen şu menkıbede bu konudaki tutumu açıkça görülmektedir:

> *" Sultan Veled hayattayken büyüklerden birinin oğlu ölmüştü. Merhumun ana babası guyendelerin hazır olmalarını cenazenin önünde gazeller okumalarını istediler, ama inatçı Ahi Ahmed bunu yasakladı, " Bu şeriatta bid'attır, caiz deildir" diye guyendelerin bir şey okumalarına izin vermedi. Sultan Veled birdenbire gelip " Bizim kavallarımız niçin bir şey okumuyorlar? Ruhların ve cennetin Rıdvan'ının birbirleriyle buluşmasından dolayı niçin sevinç göstermiyorlar?" dedi ve Ahi Ahmed'in elini sıkıca yakalayıp " Ahi Ahmed, bu adetin temelini pek ulu bir kişi atmış ve bunu caiz görmüştür. Bu adeti kaldırmak için ondan daha ulu birisi lazımdır. Bu, aşıklar arasında kıyamete kadar kalkmayacaktır..."*[98]

Sultan Veled'in hassasiyet gösterdiği bu olaya dair Mevlânâ'nın bu konudaki tutumu bir beyt'inde açıkça belli edilmiştir. Söz konusu beyt şu şekildedir:

---

[96] Gölpınarlı, 1999, s. 224.
[97] Eflaki, s.590.
[98] Eflaki, s.609.

"Mezarımı ziyarete gelirsen, toprak yığınım oynuyor görünür sana. Mezarıma tefsiz gelme kardeş; Tanrı meclisinde gamlı olmak, yakışık alır bir şey değil."[99]

Menkıbeden ve beyt den de anlaşıldığı üzere, adetler Sultan Veled döneminde de Mevlânâ'nın uyguladığı şekilde devam etmiştir. Sultan Veled'in tarikatlaşma hususundaki tutumu Mevlânâ'nın ideolojisinde yer almamaktadır. Mevlânâ Padişah'ın desteklerini reddetmiş, vakıflaşmaya karşı çıkmış, halk adamı olmuş, çoğu zaman evinde yiyecek ekmeği olmamış ve nihayetinde borçlu olarak ebediyete göçmüştür. Hiçbir zaman bir tören ve sistemleşme kaygısı gütmemiştir. Buna rağmen Sultan Veled mistik bakış açısı ile Mevlânâ'nın ideolojisini sistemleştirmek için Mevlânâ'nın uyguladığı semâ, meclis, müzik, cezbe ve aşk hallerini belirli bir bütünlükte toparlamış ve Mevlânâ'nın fikirlerinin en iyi şekilde günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Tarihi olarak oldukça karışık bir dönemde yaşayan Mevlânâ'nın fikirleri, Sultan Veled'in bu girişimleri ile güzel bir şekilde korunabilmiştir.

Sultan Veled H. 10 Recep 712'de (11.Kasım.1312) ebediyet alemine göçmüştür. Türbe'de babasının sağ tarafından medfundur. [100]

Mevânâ'nın soyu ve Mevleviliğin kurulumuna kadar olan süreç hakkında verdiğimiz malumattan sonra, Mevleviliğin kelime kökeni ve adetleri ile ilgili bilgilere geçmemiz uygun olacaktır.

Sultan Veledden sonra yerine Ulu Arif Çelebi geçmiştir. 8 Zilkade 670'de (7 Haziran 1272) doğmuştur. Annesi Fâtımâ Hatundur. Mevlânâ Arif Çelebi'nin doğumundan çok memnun olmuş ve onunla hususi alakadar olmuştur. Ona Feridun adını vermiş ve Ulu Arif diye hitab edin buyurmuştur. Bu konu ile ilgili Eflaki'nin naklettiği menkıbe şu şekildedir:

> *"Bir gün Mevlânâ hazretleri Sultan Veled'e " Bahâeddin! Ben bu çocukta yedi velinin nurunu görüyorum. Yüce Tanrı nurları onun canına yoldaş etmiştir" dedi.*
>
> *" Bu nurlar içinde sizinki de vardır" dedi Sultan Veled baş koyup.*
>
> *" Evet, bizimki de yani Bâha Veled, Seyyid Burhaneddin, Şems-i Tebrizi, Şeyh Selâhaddin ve Çelebi Hüsameddin'in, Benim ve Veled'in nurları. Gerçektende bizim Arif'imiz kutupların nurlarını nefsinde toplamıştır.*

[99] Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c.6, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2007, İstanbul,s.178.
[100] Gölpınarlı, 2006, s.54.

Akıllıların ruhlarının sevgilisidir. Şimdi onun adı Ferîdûn olsun; bu onun anne babasının adıdır; fakat siz ona Emir Arif diye hitap ediniz, Çünkü Bahâ Veled beni Hudâvendigâr diye çağırıyor, adımı hiç söylemiyordu. İşte benim bu manevi hediyem ona lakab olsun. Yani adını Celâleddin Emîr Arif diye yazsınlar" diye buyurdu..."[101]

Mevlânâ'nın bu derece önem verdiği Arif Çelebi hakkında çok sayıda menkıbe yer almaktadır. Bu menkıbeler onun ruhani kişiliği hakkında küçüklüğünden itibaren rivayet edilen olaylardır.[102]

Babasının vefatından sonra Mevleviliği temsil eden Arif Çelebi bir çok seyahatte bulunmuştur. Mevleviliğin yayılışı açışından oldukça önemli olan bu seyahatlerden bazıları Larende, Beyşehir, Aksaray, Akşehir, Karahisar, Amasya, Niğde, Sivas, Tokat, Birgi, Denizli, Menteşe, Alâiye, Antakya, Bayburt, Erzurum, Irak, Tebriz, Merend ve Sultaniyedir. Ahmed Eflaki Arif Çelebi ile bu seferlerin çoğuna katılmıştır. Arif Çelebinin emri ile Menâkıbu'l Ârifin'i kaleme almıştır. Her ne kadar tarihi bilgisinde kaymalar olsa da bizim de sık sık yararlandığımız bu kaynak Mevlevilik Tarihi açısından oldukça önemli bir eserdir.

Arif Çelebi Cezbeli Aşk hali ile Babasının tersine Mevlânâ"ya benzemektedir. Nitekim Eflakinin rivayet ettiği bir menkıbede; Mevlânâ'nın ebediyete göçünden sonra Fatîmâ Hatun'un yas tutması üzerine rüyasına giren Mevlânâ "*Beni arasan Arif'in beşiğindeyim, beni onda ara. Nurlarım ve sırlarım onun üzerindedir*" demiştir.[103]

Çok sayıda seyahatte bulunan Arif Çelebi seyahatlerine daha babası hayatta iken başlamıştır. Babası tarafından daha küçüklüğünden itibaren saygı görmüştür. Moğol beyleri ve Türk beyleri ile hoş ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Garip ve alışılmışın dışında cesur tavırları ile Mevlânâ ile babasının nüfusu, beyleri etkilemiştir. Gazan Han, Tuman Bey, Menteşeoğlu Mes'ud Bey, Denizli Emiri Şecâaddin İnanç Bey, Germiyan Beyi Alişiroğlu Yakub Bey, Aydınoğulu Mubârizeddin Muhammed Bey, Eşrefoğlu Muhammed Bey gibi bir çok Bey ile iyi ilişkiler kurmuştur.[104] Eflaki bu olayları menkıbeler ile rivayet etmektedir.

[101] Eflaki,s.615.
[102] Eflaki, s.613-704.
[103] Eflaki, s.618.
[104] Gölpınarlı, 2006, s.80-81.

Ulu Arif Çelebi Mevlânâ yolunun melâmet yolu olduğunun bilincinde olmuş, aşk ve cezbe dolu, celalli kişiliği dikkat çekmiştir. Şarap içmekten çekinmemiştir. Bu konuda çok sayıda menkıbesi yer almaktadır. Eflaki'nin naklettiği menkıbelerden birinde Arif Çelebi'nin[105] sözleri bu hususta açıklama mahiyetinde olacaktır. Bahsi geçen menkıbe şu şekildedir:

" Dostlarımızın anlayışına göre bizim gıdamız şarap ve kebaptır, yaşamamız da sudandır. Onlar "geceyi Rabbimin yanında geçirdim" sözünün yemek verdirilişinden haberleri yoktur. Onlar bizim başka şaraptan mest olduğumuzu bilmiyor, bizi kendileriyle mukayese ediyorlar...."

Devlet Göğünde ay olanlar,
Melamet satranç tahtası üzerinde şahtırlar,
Bu sözün sırrından haberdar olanlar,
halka, yolunu şaşırmışlar gibi görünür, oysa onlar doğru yoldadır....
Eğer senin yolunda namahremler varsa,
şarap kadehinden perde yapabilirsin"

Nitekim aynı menkıbede Arif Çelebi'nin şarap içmesi hususunu Eflaki[106] şöyle rivayet etmektedir:

> *"Halkın hücumundan, kendi yararına düşkün insanların kabulüne kavuşmaktan ve yabancılarla aynı yerde bulunmanın yarattığı baş ağrısından kurtulmak için olgun cemalini olgunlaşmayan namahremlerin nazar oklarına hedef yapmaktan çekinirdi. O hazretin hareminin mahremi olan kişiler olanakları gerçek olarak görüyor, Tanrı'nın inayeti ölçüsünde gizlice onun halini ve kendi rahmetinden gösterdiği kerametleri görüyorlardı."*

Arif Çelebi'nin bu hali Mevlânâ ve Şems-i Tebrizi'nin melamet yoluna bizzat uymaktadır.

Arif Çelebi'nin yaptığı seyahatler Mevleviliğin yayılmasında büyük önem teşkil etmiştir. Gittiği yerlerde Mevlevihaneler açmış, birçok kişiye hilafet vermiştir. Bu hilafetlerden en dikkat çekicisi, Tokatda Mevleviliği temsil eden Konyalı Ârife-i Hoş-likaa hatundur.[107] Bu hilafet ile Mevlevilik de kadının önemi belirtilmiş olmaktadır. Tezimizin Üçüncü Bölümü olan Afyonkarahisar Mevleviliği'nde de ele

[105] Eflaki, s.645.
[106] Eflaki, s.644.
[107] Eflaki, s.676.

alacağımız gibi kadın hilafet verilerek Şeyhlik makamında ve mecliste yer alabilmektedir.

Arif Çelebi H. 23 Zilhicce 710'de (5.11.1320) ebediyete göçmüştür. Arif Çelebi den sonra, Konya Mevleviliği'nde tarikatlaşma açışından bir duraklama söz konusu olmuş, Mevleviliğin yayılması tekrar, Karahisar Mevlevi Şeyhi Sultan Dîvân-i Mehmet Çelebi döneminde (15.yy sonu 16.yy başı) hız kazanmıştır. Eflaki Arif Çelebi'nin Karahisar'da uzun müddet kaldığına dair rivayetlerde bulunmuştur. Tezimizin de konusunu oluşturan Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin Arif Çelebi döneminde kurulduğu düşünülmektedir. Bu sebepten ötürü Mevlevilik silsilesine Afyon'dan devam etmemiz daha uygun olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM
MEVLEVİHANELERİN İŞLEV VE MEKAN AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

2.1. İŞLEV VE KÖKEN

Mevlânâ'nın, yaşadığı dönemde bir tarikatlaşma amacı gütmediğine, Mevleviliğin oluşumu kısmında değinmiştik. Tarih boyunca, Anadolu'da ve bir çok ülkede yer alan Mevlevihanelerin ilk oluşumu Konya'dadır. Mevlânâ'ya, Çelebi Husâmeddin zamanında, Tebrizli Bedreddin adlı mimar tarafından türbe yapılmıştır.[108]

Önceki bölüm de aktardığımız gibi; Gölpınarlı,[109] Mevlânâ'nın medresesinin yanına, Harzem Beylerinden Emir Teceddin Mu'tezzi Horasanî'nin, Aşıklar yurdu yapmak isteyişine karşı çıktığını, gönderdiği altınları geri yolladığını, fakat Sultan Veled'in araya girmesi ile yoksullar için medresenin yanına birkaç oda yapılmasını kabul ettiğinden bahsetmektedir. Bu bahsedilen, Mevlânâ'nın evi olan medresenin etrafına yapılan odalar olmalıdır. Naci Bakırcı, Bahaddin Veled'in şimdi dergah olan, Selçukluların gül bahçesine sırlandığını, bu alanın bir süre mezarlık olarak kullanıldığını, Mevlânâ'nın da buraya sırlanarak daha sonraki dönemde üzerine türbe yapıldığını ve etrafında zamanla yapılar topluluğu geliştiğini belirtmektedir[110]. Mehmed Önder ise; bu alanın, Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat tarafından Mevlânâ ailesine bağışlandığını, Mevlânâ'nın vefatından sonra, Selçuklu sarayına yakın olan medresesinden alınarak bu alana sırlandığını aktarmıştır. Gölpınarlı'nın belirttiği medresenin etrafında yapılan odalar her ne kadar Mevlânâ aşıklarının ilk barınma yerleri olsa da, teşkilatlanma açısından türbe etrafında oluşan ve günümüze kadar ulaşan yapılar topluluğu, Mevlevihanelerin temelini oluşturmaktadır.[111] 1925'de, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra müze olarak düzenlenmiştir. Günümüzde, müze bahçesi içerisinde, Mevlâna'nın Türbesi, Semâhâne, Mescit, Derviş Hücreleri, Mutfak, Meydan-ı Şerif Odası, Çelebi Dairesi, Şadırvan, Selsebil,

[108] Gölpınarlı, 1999, s.131.
[109] Gölpınarlı, 1999, s. 224.
[110] Naci Bakırcı, "Konya Mevlânâ Dergahı", ***İstem***, Yıl:5, Sayı:10, 2007, s.195.
[111] Gölpınarlı, 1999, s. 224.

Hürrem Paşa, Sinan Paşa, Hasan Paşa, Fatma Hatun, Mehmet Bey ile Eflaki Dede'nin türbeleri yer almaktadır.

Diğer Mevlevihaneler de, bu mekan birimleri esas alınarak yapılmıştır fakat; Mevlevihaneler de kendi içerisinde âsithan ve zaviye olarak ikiye ayrılır.

Âsitân; çoğunlukla Tarikat Pîr'inin veya yakınının türbesini bünyesinde barındırır.[112] Çile çıkartılan, derviş yetiştirilen en büyük dergah manasını taşır. Çoğunlukla dergah diye de geçmektedir. Haremlik, selamlık, semâ'hane, türbe, mescit, matbâh ve derviş hücreleri bulunur.

Zaviye; derviş yetiştirilmeyen küçük dergahlara denir. Dışarıdan gelen ve dışarıya giden dervişlerin konakladığı ihtiyaçlarını giderdiği yerlerdir. Zaviyelerde ayrıca matbah bulunmaz. Semâ'hane, türbe, meydan odası, haremlik, selamlık daireleri bulunur. [113]

Tamamen kullanıma ve tarikat içerisindeki âdaba göre şekillenen bu şemayı bölümleri anlatırken tek tek ele alacağız.

2.2. ANADOLU MEVLEVİHANELERİ

Anadoludaki ilk mevlevihane, Konya Mevlânâ Dergahı'dır. Özellikle Sultan Veled, Arif Çelebi ve Sultan Divâne 'nin seyahatleri esnasında, Anadolu'nun bir çok yerine Mevlevilik yayılarak mevlevihaneler kurulmuştur.

Mehmed Önder'in araştırmalarından yaralanarak listelediğimiz Anadoludaki Mevlevihaneler (Asithaneler ve zaviyeler) şu şekildedir; [114]

Adana, Afyon, Akçahisar, Aksaray, Akşehir, Amasya, Ankara, Antakya, Antalya, Aydın, Ayıntab (Gaziantep), Bahariyye (İstanbul), Bahriyye (İzmir), Beyşehir, Bilecik, Bozkır, Burdur, Bursa, Çorum, Demirci, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Eğirdir, Ermenek, Ertuğrul, Erzincan, Eskişehir, Gelibolu, Galata, Isparta, İpek, İzmit, Kangırı (Çankırı), Karaman, Kasımpaşa(İstanbul), Kastamonu, Kayseri, Kilis, Kırşehir, Konya, Kulekapı (İstanbul)[115], Kütahya, Manisa, Maraş, Marmaris,

[112] Tanman, 2005, s. 305.
[113] Abdulbaki Gölpınarlı, **Mevlevi Adab ve Erkanı**,İnklap Kitabevi, 2. Basım, 2006, İstanbul, s.23-24.
[114] Önder, s. 141-142.
[115] Önder'in listesinde yer almayan Kulekapı Mevlevihanesi ile ilgili bilgi için bknz, Gölpınarlı, 2006, s.309.

Muğla, Niğde, Samsun, Sandıklı, Sivas, Tavşanlı, Tekirdağ, Tire, Tokat, Ulukışla, Urfa, Üsküdar, Yenikapı (İstanbul), Yozgat.

Bu Mevlevihanelerden başka, Gölpınarlının aktardığı, İstanbul'da, Fatih Sultan Mehmed'in fethinden sonra kiliseden camiye çevirilen,[116]Kâlender-hane Camii zaviyesi de bulunmaktadır. Bu yapının, fetih sonrası İstanbul'daki ilk Mevlevihane olduğu düşünülmektedir.[117] Ayrıca Şâhidî İbrâhim Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ında, Bursa'ya doğru giderken Söke'ye uğradığı ve burada Sultan Divane'nin müritleri ile mesnevi okuyup, sema edip, bir kaç gün konakladığı nakledilmiştir.[118] Muhtemelen o dönemde, şu anda bilmediğimiz bir çok köyde, küçük zaviye tarzında Mevlevihaneler olmalıdır.

Yukarıda verdiğimiz Mevlevihanelerden, Konya, Afyonkarahisar, Manisa, Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Kastamonu ve Kütahya Mevlevihaneleri âsitane, diğerleri ise zaviyedir. Mevleviler arasında, Anadolu'daki en önemli zaviye, Mevlânâ'nın annesi, Mâder-î Sultân'ın türbesinin bulunduğu, Karaman zaviyesidir.

2.3. MEVLEVİHANELERDE MEKAN DÜZENLEMESİ

Mevlevililerin eğitim, ibadet ve yaşam merkezi olan Melevihaneler kurulum şaması açısından Mevlevi kültürünün uygulanışına göre tasarlanmıştır. Her mekanın, kendi içerisinde kültürel bir kullanım özelliği yer almaktadır. Mekanlar işlevleri ile alakalı şekilde konumlandırılmıştır. Genel olarak, yapıldığı dönemin mimari ve süsleme özelliklerini yansıtmasına rağmen, Mevlevi kültüründeki sadelik ön planda tutulmaya çalışılmıştır.

[116] Fetih sonrası tekkeye ve camiye dönüştürme politikası için bknz., Semavi Eyice, "**Fetihten Sonra İstanbuldaki Kiliselerin Durumu"**, **TY**, 302, (Ocak1965), s.33-34.
[117] Gölpınarlı, 2006,s.308 .
[118] Nuri Şimşekler, **Şâhidî İbrâhim Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı tenkitli metin tahlil**, Yayınlanmamış doktora tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1998, s.21.

2.3.1. Matbah

Arapça kökenli bir kelime olan matbah, yemek pişirilecek yer aşhane anlamı taşır.[119] Mevlevihane içerisinde de bu anlamına yönelik kullanılmıştır. Matbah, Mevlevi dergahının en önemli mekanıdır. Ateş- bâz, yani ateşle oynayan da denilir. Aynı zamanda matbâh'ın aşçısına da bu isim verilmektedir. Burada yapılan hizmetleri daha iyi anlatabilmek için, Mevlevi matbahında yapılan on sekiz hizmete değinmeliyiz. Bu hizmetler şu şekildedir:

1. Kazancı Dede: Canların inzibatından ve terbiyelerinden sorumludur. Post (makam) sahibidir.
2. Halife Dede: Matbâha yeni girenlere yol erkan öğretir, onları yetiştirir.
3. Dışarı Meydancısı: Hücrelerdeki dedelere, Konya'da tarikatçının, diğer Mevlevihanelerde aşçıbaşı'nın (Ateşbaz) emirlerini bildirir.
4. Çamaşırcı Dede: Dedelerin ve canların çamaşırlarının temizliğinden sorumludur.
5. Âb-rîzci: Tuvaletlerin temizliğinden sorumludur.
6. Şerbetçi: Hücreye çıkacak canın şerbetibi hazırlar, dedeler matbâh'a gelince onlara şerbet sunar.
7. Bulaşıkçı: Kabın, kacağın temziliğinden sorumludur.
8. Dolapçı: Kalaylanması gereken kabın kacağın sorumlusudur.
9. Pazarcı: Pazardan olan ihtiyaçların alınıp getirilmesinden sorumludur.
10. Somatçı: Sofranın kurulması ve temizliğinden sorumludur.
11. İç Meydancısı: Matbâhtaki canlara ve cuma günü matbâh'a gelen dedelere kahve pişirir.
12. İçeri Kandilcisi: Matbâh'ın kandillerini, şamdanlarını temizler, hazırlar, uyandırır, sırlar.
13. Tahmisçi: Matbahın ve dedelerin kahvelerini döver.
14. Yatakçı : Canların yataklarını serer kaldırır.
15. Dışarı Kandilcisi: Dışarıdaki kandillere, şamdanlara, mumlara bakar.
16. Süpürgeci: Bahçenin ve etrafın temizliğinden sorumludur.

[119] Nazima- Reşad, s.244.

17. Çerağcı: Matbâh'ın kandil ve şamdanlarına nezaret eder türbedarın yardımcısı sayılırdı.

18. Ayakçı: Dervişliğe soyunup ikrar veren ilk bu hizmete verilirdi. Getir götür işlerine bakar.

Dergahtaki can sayısına göre, hizmet sahiplerine birer ikişer yardımcı temin edilir, bunlarada "refıyk" denir. Can az sayıda ise iki üç hizmeti bir kişi görür.[120]

Matbahta, kapıdan girince solda, kapı dibinde saka postu bulunur. Dervişliğe soyunan kişi, bu postta üç gün diz üstü murakkaba halinde oturarak, matbah canlarının hizmetini seyreder. Gerekmedikçe konuşmaz, posttan kalkmaz ve özel ihtiyacında canlardan birinin hırkasını omzuna alarak gider gelir. Bu üç günün sonunda, kazancı dede'nin huzuruna götürülüp, kararının kesin olup olmadığı sorulur. Eğer devam etmek isterse, geldiği elbise ile on sekiz gün ayakçılık hizmetine verilir. Bu süre sonrasında kendisine arakiyye, [121]matbah tennuresi ve "elifî named"[122] verilerek geldiği kıyafetleri çıkartıp derviş elbisesini giyerek soyunmuş ve "nev- niyaz"[123] olmuştur.[124]

Matbah, sema eğitiminin de verildiği yerdir. Matbahta yer alan ortası çivili sema tahtasında, semâ çıkarmak denilen çark atmayı öğrenen ayakçıya, sikke verilip mukabelesi yapılır ve bundan sonra, yukarıda bahsettiğimiz on sekiz matbah hizmetini sırasıyla görüp bin bir gün olan Mevlevi çilesine başlamış olur. Matbah, Mevlevi çilesinin yani, derviş eğitiminin yapıldığı yer olması sebebi ile oldukça önemlidir. Mevlevi çilesi sadece, ayrıca matbahı olan asitanelerde çıkarılabilmektedir. Bunlar: Konya, Afyon, Kütahya, Manisa, Bursa, Kastamonu, Selanik, Gelibolu, Yenikapı, Galata, Beşiktaş, Kasımpaşa, gibi büyük Mevlevi dergâhlarıdır.[125]

Matbahlar, her Mevlevihane de ayrı bir plan şemasında olmasına karşın, işlev olarak aynı bölümlere sahiptirler. Daha öncede bahsettiğimiz girişte saka postu, ocak, bulaşık teknesi, yemeklerin yendiği somat-hane, kiler, tezgah, sema talim alanı, çilekeş canlar odası gibi birimler yer almaktadır.

---

[120] Gölpınarlı, 2006, s.55-56.
[121] Açıklama için bknz., Gölpınarlı, 2006, s.391.
[122] Açıklama için bknz., Gölpınarlı, 2006, s.395.
[123] Açıklama için bknz., Gölpınarlı, 2006, s.400.
[124] Gölpınarlı, 2006, s. 359.
[125] Ömer Tuğrul İnançer, "Osmanlı Tarihinde Sûfilik Ayin ve Erkânları," **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, s.164.

2.3.2. Semahane

Mevlevi mukabelesi'nin yapıldığı yapıya semâhane denilmektedir. Semâ, Mevlevilikte miraç olarak kabul edilmektedir. Sultan Divane Mehmed Çelebi, Mevlevi mukabelesini anlattığı mesnevisinde "Bu semâ ile safâ 'âşıklarun mi'râcıdur" şeklinde bu durumu açıkça ifade etmiştir.[126] Ahmed Eflaki'de,[127] Şemseddin-i Tebrizi'nin semâ'nın anlamına dair bir menkıbesi yer almaktadır. Bu menkıbeye göre semâ, tanrının tecellisi ve görünmesidir. Tanrı erlerini kendi varlık aleminden çıkarıp, Hakk'a ulaştırır. Hal ehlinin seması, beş vakit namaz, ramazan orucu gibi farzdır.[128]

Mevlevilikte ilk semâ Mevlana tarafından yapılmıştır. Şemseddin Tebrizi ile buluştuktan sonra daha çok semâ ettiği, bu semâ'nın da genellikle vecd halinde gazel söyleyerek meclislerde hatta yollarda giderken olduğu nakledilmektedir. Aynı şekilde Ulu Arif Çelebi'nin de davetlerde, meclislerde Mevlana'nın gazellerini okuyarak semâ ettiği, Ahmed Eflaki tarafından nakledilmiştir.[129] Ulu Arif Çelebi zamanında, Eflaki'ye yazdırılan ve 1353'de tamamlanan Ariflerin Menkıbeleri'nde, tören şeklinde bir semâdan söz edilmemektedir. Halifelere hilafet verirken, semâ ayini yapmasına müsaade edip ufak nizamlardan söz edilse de, herhangi bir nizamlı tören, Devr-i Veledi veya naat'a dair bir bahis söz konusu değildir. Gölpınarlı'nın nakline göre; Sakıb Dede, onbeşinci yüzyıldaki semâ meclisinin makam çelebilerinin ortada, onun çevresindeki halka da diğer çelebiler ve halifelerin en dışta ise dervişlerin sema ettiklerini herhangi bir adet olmaksızın vecd haline girenin semâya katıldığını, ilk semâ mukabelesi'nin ise; 1460'da vefat eden Pîr Adil Çelebi zamanında son şeklini aldığını belirtmektedir.[130] Günümüz semâ mukabelelerine dair ilk yazılı kaynak, Divane Mehmed Çelebi tarafından yazılan mesnevide yer almaktadır.[131] Fakat bu Mesnevi'de de naat yoktur. Bu eser on altıncı yüzyıla aittir.

[126] Çıpan, s.57.
[127] Eflaki, s. 497.
[128] Eflaki, s. 497.
[129] Eflaki, s.512.
[130] Gölpınarlı, 2006, s. 351-352.
[131] Çıpan, s.72.

Aradaki süreçte nasıl bir gelişim izlediğine dair şimdilik bir kayıt bulunmamaktadır. Naat ise 1712'de vefat eden Itrî tarafından bestelenmiş ve sonradan eklenmiştir.[132]

Mevleviler için bu derece önemli bir hal olan semâ törenlerinin yapıldığı semâhane, mevlevihanelerin en kutsal sayılan mekanıdır. Cümle kapısı denilen bir dış kapıdan girilir. Ayrı bir mescide sahip olmayan mevlevihanelerde, namaz gibi ibadetler burada gerçekleştirilir. Yapı kompleksi içerisinde, mimari açıdan en çok gösterişe sahip alan olan semâhaneler genellikle Mevlevi büyüklerine ait türbeler ile ya aynı çatıda ya da hemen yanında inşa edilmiştir. Bu konuya türbe kısmında detaylı değinilecektir. Özellikle on altı ve on yedinci yüzyıllarda ayrı bir yapı olarak inşa edilmiş semahane örnekleri de bulunmaktadır[133]. Semâ alanında, daire dörtgen ve çokgen gibi çeşitli zemin planları uygulansa da üst kısmı illaki gerçek veya gizli kubbe ile örtülerek, yuvarlak bir tema oluşturulmaya çalışılmıştır. Tanrıkorur,[134] semâ'nın dairesel bir devinim olmasından dolayı, semâ meydanlarının dairesel plan şeması olması gerektiği görüşündedir. Fakat yaptığı araştırmalarda dairesel formdaki bu Mevlevihanelerin 19.yy'da inşa edilgini veya onarım gördüğünü tespit etmiştir. Daha erken tarihli semahanelerde, dairesel plan şemasına rastlanmamaktadır. Semahaneler, tek katlı veya iki, üç katlı olarak inşa edilmiştir. İki, üç katlı olan örneklerde mukabele törenini izlemek için seyir galerileri mevcuttur. Bu duruma en güzel örnek, Galata Mevlevihanesidir. Semahenede, sema meydanı haricinde, merdivenle çıkılan mutrib mahfili, mesnevi kürsüsü, Şeyh'in post makamı yer alır. Post makamı Konya'da ve Afyonkarahisar'da tam Huzur-u Pîr'e karşıdır.[135]Diğer Mevlevihanelerde ise kıbleye karşıdır. Sema alanı parmaklıklar ile bölünmüş, dış kısımda kalan alan ise izlemek için gelen kişilere ayrılmıştır.

[132] Gölpınarlı, 2004, s.90.
[133] Gaziantep Mevlevihanesi, Eskişehir Mevlevihanesi, Tire Mevlevihanesi, Kilis Mevlevihanesi, Halep Mevlevihanesi, Macaristan Pecs Mevlevihanesi.
[134] Bahrihüdâ Tanrıkorur, Mevlevi Tekkesi'nin Kalbi Semâhane, II. Milletler Arası Osmanlı Devlet'inde Mevlevihaneler Kongresi, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, yıl.2, sayı. 2, Mayıs, 1996, Konya, s.210.
[135] Gölpınarlı, 2004, s.92.

2.3.3. Türbe

Arapça kökenli bir kelime olan ” türbe” bir zatın medfun olduğu (gömüldüğü) yer[136] anlamına gelmektedir. Tekke mimarisinde, türbe'nin işlevi yalnızca ziyaret veya ibret değildir. Velilerin istirahatgahı olarak kabul gören türbeler, o kişinin huzurunda bulunmak ve ruhaniyetlerinden feyz alma niteliği taşımaktadır. Tarikat türbelerini, dönemin diğer türbelerinden ayıran en büyük özellikleri, niyaz pencereleridir. [137] Türbeyi dışarıdan ziyaret edenlerin önünde durup, velilere niyaz ettikleri bu açıklıklar, avluya veya sokağa açılmakta ve tekkenin velisinin sandukasına bakmaktadır.[138] Mevlevihanelerde, Mevlevi büyüklerine ait türbe bölümleri yer almaktadır. Erken dönemde, Mevlevihanelerin kurulma sebebi olan en önemli unsurlardan biri türbedir. Bölümün başında detaylı olarak değindiğimiz gibi; ilk Mevlevi türbesi,, Bahaddin Veled'in Selçuklular'ın gül bahçesi olarak kullandığı ve şu anda Mevlâna Dergahı olan alana sırlanması ile oluşmuştur.

Türbelerde yatan kişilerin yerleri, sandukalar ile belli edilmektedir. Makamlarına göre hepsinin baş kısmında, sikkeleri veya destarları bulunmaktadır. Mevlevihanelerde yer alan türbe bölümleri, bağımsız bir yapı şeklinde olmaktan ziyade, bir şekilde semahane ile bağlantılı veya bizzat semahanenin içerisinde yer almaktadır.

Baha Tanman'ın Tekke türbe mimarisi tipolojisinde II. Grup olan “Ayin mekanıyla aynı mimari bütün içinde yer alanlar”[139] kategorisine giren Mevlevi türbeleri, Bahrihuda Tanrıkorur tarafından türbe ve semahane ilişkisi esas alınarak üçe gruba ayırmıştır. Bizim de, Tanman'ın genel başlığından ziyade, Mevlevi tekkeleri için uygulanmış olan, Tanrıkorur'un detaylı tipolojisini kullanmamız doğru olacaktır. İlişki derecesine göre yapılan tipoloji şu şekildedir;

1. Türbe semahane'nin içinde ve aynı kubbe veya çatı altında onunla bütünleşmiştir.(Karaman Mevlevihanesi, Afyonkarahisar Mevlevihanesi).

[136] Nazima, Reşad, s. 541.
[137] Tanman, 1994, s.181.
[138] Tanman, 2005, s.355.
[139] Tanman, 2005, s.357.

2. Türbe semahane'nin yanında olup içten bir kemer ile ayrılarak parmaklık veya camekan ile kapatılmıştır. (Mevlana Dergahı, Yenikapı Mevlevihanesi, Kahire Mevlevihanesi, Kütahya Mevlevihanesi, Gelibolu Mevlevihanesi.)

3. Semahane türbeye yapışıktır fakat içeriden bir bağlantısı yoktur. (Galata Mevlevihanesi, Üsküdar Mevlevihanesi).[140]

Yapıdan bağımsız türbeler de görülmektedir. Mevlana Dergâhında yer alan türbelerden biri olan Ahmed Eflaki'nin Türbesi de, buna örnek teşkil etmektedir. Bu tarz türbeler tarikat velilerinden ziyade, hizmetinde olan kişilere yönelik tercih edilmiştir.

Türbe bölümlerinde merkadin olduğu kripta, cesetlik veya mumyalık denilen mezar odası yer almaktadır. Genellikle sandukanın alt kısmında yer alan ve genellikle tonozlu bir mekandan oluşan bu uygulama, 11. yüzyıl Büyük Selçukluları'nın İran'da uygulamaya başladığı bir mezar geleneğidir. Beylikler döneminden sonra giderek azalan bu uygulama, geç dönemde direk toprağa gömme ve üzerine sanduka koyma şekline dönüşmüştür. Bir kısmı toprak ile doldurulmuş olan mezar odasının duvarlarında genellikle taş malzeme kullanılmaktadır. Bunun nedeninin tuğla malzemenin neme karşı dayanıksızlığı olduğu düşünülmektedir.[141] İnşa tarihi, Anadolu Selçukluları dönemine denk gelen Mevlana Dergâhı'ndaki Türbe bölümünün alt kısmında da, mezar odası yer almaktadır.

2.3.4. Selamlık

Genelde semahaneye yakın bir yerde yer alan selamlık dairesi, şeyhin konukları kabul edip ağırladığı, sikke ve arakiyye tekbir törenlerinin yapıldığı bir yapıdır. Birkaç odadan oluşan bu dairede, kahve ocağı ve meydancı hücresi bulunmaktadır.[142]

2.3.5. Meydan-ı Şerif

[140] Tanrıkorur, 1996, s. 208.
[141] Ertan Daş, **Erken Osmanlı Dönemi Türbeleri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi İzmir, 1993, s. 391-393.
[142] Gölpınarlı, 2006, s.313.

Genellikle hücre bölümüne, matbaha veya mescide bitişik olarak bulunmaktadır. Uzun ve büyük bir oda olan meydan-ı şerif 'in kapısı, kıbleye karşıdır. Tam karşısında şeyh makamı yer alır. Giriş kısmında ayakkabılar için bir alan ve kahve ocağı bulunmaktadır.[143] Meydanların yapıldığı odadır.

2.3.6. Şeyh Evi

Şeyh'in ve ailesi'nin yaşadığı yapıya verilen addır. Genellikle Mevlevihane'nin bahçesinde, semahane, matbah, derviş hücreleri ve mescitden uzak bir köşede yer almaktadır. Dönemine göre uslup ve plan değişikliği gösterse de genellikle sade yapılardır.

2.3.7. Derviş Hücreleri

Binbir gün çile çıkarıp hizmet gören derviş, dede olarak dergahta bir hücre sahibi olur. Genellikle semahane'nin arka tarafında, karşılıklı veya tek taraflı olarak dizilmiş, birbirine bitişik küçük odalardır. Girişte, ayakkabıların çıkarıldığı alan bulunur. Asıl zemin bu alandan bir basamak yukarıda yapılmıştır. Dedelerin yatması için gerekli malzemeler bulunur. Duvarda bir ocak ve lambalık, kitaplık, yüklük gibi dolap bölmeleri yer alır. Cephesi dergaha bakan hücrelerde, pencere kapının yanında yer alırken, karşılıklı inşa edilmiş koridor tipi hücreler de ise, aydınlık gelmesi için koridor'a bakan pencere harici dışa bakan parmaklıklı bir penceresi daha bulunmaktadır.[144] Bu odaların yakınında tuvaletler yer almaktadır.

2.3.8. Hamuşan

Kelime anlamı olarak " susanlar" demek olan hamuşan, Mevlevilikte vefat etmiş olanlar anlamına geldiği gibi, mezarlık anlamında da kullanılmaktadır. Hamuşan Mevlevihanelerin bahçesinde yer alır.[145] Mevlevi büyükleri, aileleri, yakınları, dervişler gibi Mevlevi şahsiyetlerin mezarlarının yer aldığı alanlardır.

[143] Gölpınarlı, 2006, s. 314.
[144] Gölpınarlı, 2006, s. 313.
[145] Gölpınarlı, 2004, s. 30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HZ. SULTAN DÎVÂNÎ VE AFYONKARAHİSAR'DA MEVLEVİLİK

3.1. HZ. SULTAN DÎVÂNÎ ÖNCESİ AFYONKARAHİSAR'DA MEVLEVİLİK

Afyonkarahisar'da mevleviliğin ilk ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Fakat Ariflerin Menkıbeleri'nde, Mevlana'nın Oğlu Sultan Veled ve Alâeddin ile birlikte Karahisar'a geldiği, ve oğullarının sünnetlerinin burada yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bahsi geçen menkıbe şu şekildedir;

> *"Bizim Bahâeddin yedi yaşında, kardeşi Alâeddinise altı yaşındaydı Karahisar-ı Devle'de kale muhafızı Bedredin Gevhertaş onları sünnet etti...*
>
> *Düğün yaptıklarında Sultan Alâeddin'in emirleri ve naipleri oradaydı. Bütün kaleyi nefis kumaşlar ve silahlarle baştan aşağı süslediler. İslam Padişahı da bu toplantıda hazırdı. Öyle bir düğün yaptılar ki, hiçbir dönemde benzeri görülmemişti. Padişah da babama o kadar saygı gösterdi ki sorma."*[146]

Bahsi geçen bilgiler ışığında; Sultan Veled'in 1227'de doğduğu kabul edildiğinde, yaklaşık 1234 yılları civarında Mevlana'nın Afyonkarahisar'a geldiğini ve Saray erkanı ile iyi ilişkilerde bulunduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Mevleviliğin asıl kuruluşunun ise, Ulu Arif Çelebi zamanında olduğu düşünülmektedir. Ulu Arif Çelebi'nin Afyonkarahisar'da, Karahisar-ı Devle kalesinin tepesindeki Sultan Alâeddin Keykubad'ın sarayında, uzun süre kaldığı hakkında menkıbeler bulunmaktadır.[147] Germiyanoğlu Ali Şiroğlu Yakub Bey'in, Ulu Arif Çelebi'ye mürid olduğuna dair menkıbe bulunmaktadır.[148] 1392- 1393'e ait bir vakfiyede, mezarlıklar, mescitler ve yollar hariç, malik olduğu bütün arazisini ve bu arazideki emlakını Ulu Arif Çelebi'ye naklettiği yazılıdır.[149]

Bu dönemde, XIII. yüzyılın ilk çeğreğine ait bir vakfiyede " *Karahisar-ı Sahib'de Hazreti Mevlânâ evladından Arif Efendi bina eyledi Mevlevihane...*" şeklinde yer alan bilgiden, bu tarihte ilk inşasının yapıldığını söyleyebiliriz.[150] Vakfiyede bahsedilen bu binanın, şu an ki Mevlevihane olmaması muhtemeldir.

---

[146] Eflaki, s.269.
[147] Eflaki, s.651,652.
[148] Eflaki, s.687-688.
[149] Abdülbaki Gölpınarlı, 2006, s,106.
[150] VGMA, Hurûfat Defteri, nr. 1107, vr. 18a 109a'dan aktaran, Yusuf Ilgar, **Karahisâr-ı Sâhib Sultan Dîvân-î Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları**, 2. basım, Afyonkarahisar, 2012, s.14.

Çünkü daha sonraki zamanlarda Esrar Dede, Karahisar Mevlevihanesi'nin Abâ Pûş-i Bâlî tarfından yapıldığını "*Ve ibtidâ Karahisâ-ı Sâhib'de binâ-yı hânkâh-ı Mevlevviyye buyurup..."* şeklinde nakletmiştir.[151] İlk Mevlevihane olasılıkla ahşap malzemeden inşa edilmiş olmalıdır.

Sakıb Dede,[152]Sultan Veled'in Kızı Mutahhara Hatun'u Germiyanlı Süleyman'la ile evlendirdiğinden ve ondan Hızır ile İlyas adında iki çocuğu olduğundan bahsetmektedir. Tarihsel süreç izlendiğinde Mutahhara Hatun'un tam olarak kimle evlendiği tartışma konusudur fakat, Ariflerin menkıbelerinde;

"Sultan Veled'in kızından iki torunu oldu. Bunlardan biri Burhaneddin İlyas Paşa, ikincisi Hızır Paşa'dır." şeklinde bariz bir ifade yer almaktadır. Aynı şekilde Burhaneddin İlyas Paşa'nın, Ulu Arif Çelebi'nin bir meclisinde sakilik ettiğine dair bir menkıbe de bulunmaktadır.[153] Buna göre Ulu Arif Çelebi'nın vefatından önce doğmuş olduklarını söylemek mümkün olacaktır. (H.773) 1371 vefat ettiği düşünülen Hızır Paşa, uzun süre Mevlevilikte söz sahibi olmalıdır. Balî Çelebi'ye kadar, Afyon'da Mevlevilik ile ilgili net bir bilgi söz konusu değildir. Esrar Dede, ilk Mevlevihane'nin Bâli Çelebi tarafından yapıldığını nakletmektedir.[154]Günümüz Mevlevihane Yapısı'nın ilk inşası, Balî Çelebi zamanında yapılmış olmalıdır. Menkıbelerde[155] aktarılan bilgiler ışığında, tam bir asitane olarak inşa edilmiş olduğunu düşündüğümüz bu Mevlevihane, Sultân Dîvânî'nin yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Mehmed Çelebi'nin küçük yaştan beri sema ile meşguliyeti ve sema ile ilgili yazdığı mesnevi eseri göz önünde burulduğu takdirde, söz konusu yapının içerisinde semahanenin de yer aldığını bir yapı kompleksi olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Balî Çelebi hayatta iken yerine oğlu Dîvâne Mehmed Çelebi geçmiştir. Abdulbaki Gölpınarlı'nın araştırmaları ışığında, Divane Mehmed Çelebi'ye kadar gelen secere şu şekildedir:

---

[151] Esrâr Dede, **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye,** Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Mülhakı, yazma nr. 109, vr. 72b;Genç, s. 326.
[152] Eflaki, s.723.
[153] Eflaki, s.683.
[154] Esrâr Dede, nr. 109, vr.72b.
[155] Esrar Dede'nin nakline göre; Dede ininde ibadet ile meşgul olan Balî Çelebi ye dervişlerden biri Mehmed Çelebinin vefatı ile ilgili haber getirmiştir. Menkıbevi bir şekilde vefat etmediği anlaşılmış ve Bâli Çelebi oğlunu dergaha götürmüştür. Esrar Dede, v.47b'den aktaran Çıpan, s.27. İlhan Genç, **Esrar Dede tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.163,164.

"Mevlana Celaleddin Rumi, Sultan Veled, Mutahhara Hatun, Hızır Paşa, Mehmed Paşa, Ahmed Paşa Abâ Pûş Bali Çelebi, Divane Mehmed Çelebi"[156]

3.2. . HZ. SULTAN DÎVÂNÎ VE SONRASINDA AFYONKARAHİSAR'DA MEVLEVİLİK

Divâne (Dîvânî) Mehmed Çelebi; Mevlevi Tarikatı'nın ikinci kurucusu ve ikinci Pîr'i olarak kabul edilmektedir.[157] Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, 1440, 1448, 1471 tarihlerinden birinde doğduğu düşünülmektedir.[158]

Divane, Dîvânî, Semâî gibi lakapları vardır. Divane lakabı ile ilgili ilk kaynak mesnevisinde kendisine olan hitabıdır;

" Ol cemâlin nûrına pervâneyem

Gice gündüz yanaram Divâneyem"[159]

Ayrıca 1323 yılında yazılmış olan bir Mesnevi'nin 1545 tarihli vakfiyesinin sonunda yer alan şahitliğinde;

" Muhammed-ibn-i Muhammed-al meşhur Dîvâne Muhammed Çelebi" olarak imza atmıştır .[160]

Abdulbaki Gölpınarlı'nın çalışmaları ışında verdiğimiz secere de "*Dîvânê Muhammed Çelebi* "olarak geçmektedir.[161]

Mehmed Çelebi'nin diğer bir mahlası da Dîvanî'dir. Dîvânî lakab,ı sefineden ve Sahih Ahmed Dede'den nakledilen bir menkıbe ile bağlantılı görülmektedir. Bahsi geçen menkıbelerde, 1505 yılında 66 yaşında[162] olan Mehmed Çelebi'nin, kırk Bektaşi ve kırk Mevlevi dervişi ile İran'a seyahat yaptığı, Timur tarafından

[156] Gölpınarlı, 2006, s.106.
[157] Bekâyi Dede;"Pîr'i sânî dinse lâyıkdır ana bi'l-ihtiram", Ziver Paşa; "Tarîk-ı Mevlevide Pîr-i sânî gavs-i a'zamdır" demiştir, Çıpan, s.12.
[158]Mustafa Çıpan, **Dîvâne Mehmed Çelebi**, T.C Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları,Konya,2002, s.25.
[159] Çıpan, s.78.
[160] Gölpınarlı, 2006, s.107.
[161] Gölpınarlı, 2006, s.106.
[162] Sakıb Dede'nin Sefinesindeki tarihlerin uyuşmazlığı hususunda araştırmacılar hemfikirdir. Divane Mehmed Çelebinin 1505 yılında 66 yaşında yaşında olduğunu bildirmektedir 1545 -50 arasında vefat eden Mehmet Çelebinin o tarihte 66 yaşında olması ihtimal dışındadır.

Semerkand'a götürülen, oradan da Şah İsmail ile Tebriz'e nakledilen Dîvân-ı Kebîri, Mevlânâ'nın manevi işareti ile alıp geri getirdiği anlatılmaktadır.[163]

Çok sayıda Mevlevi şairi, Mehmed Çelebi'ye *Divanî* lakabı ile hitab eden şiirler yazmıştır. Bu şiirlerde sözkonusu bazı satırlar şu şekildedir;

Sâkıb Dede;17-18.yy

Vekil-i vâhibü'l-âmâldür Sultân Dîvânî

Asîl-i sâhibü'l-iclâldür Sultân Dîvânî[164]

Hızır Şah Çelebi;

Bekâ mülkine çekdi askerin Sultân Dîvânî[165]

Sefine'de, bu beytin oğlu tarafından bizzat Mehmed Çelebi'nin vefatı üzerine 1530 de yazıldığı belirtilse de, Veled İzbudak ve Gölpınarlı'nın araştırmaları sonucunda; Mehmet Çelebi'nin 1545-50 yılları arasında vafat ettiği bilinmektedir. Bu durumda, Hızır Şah Çelebi'ye ait olduğu düşünülen bu beyt sonradan yazılmış olarak kabul edilmektedir.[166]

Bekâyi Dede;18.yy

Ol Muhammed ya'ni kim Sultân Dîvânî benâm[167]

Şair Râgıb Paşa;17-18.yy

Kutb-ı devrân hazret-i Sultân Dîvânî bu zât[168]

Ziver Paşa; 18-19.yy

O zât-ı pâke derler Hazret-i Sultân-ı Dîvânî[169]

Veled Çelebi; 18-19yy

Sultân Dîvânî ki cemâl-i Hakdur[170]

Sultân Dîvânî'ye hitaben, çok sayıda mehdiye ve gazeller bulunmaktadır.[171] Burada birkaç örnek vermemiz yeterli olacaktır.

Gölpınarlı, Dîvânî mahlasının sonradan, Divâne hoş görülmediği için uydurulmuş olacağı görüşündedir. Aynı şekilde bu konuda çalışmalarından

[163]Mehmet Sarı, Yusuf Ilgar, **Sultân Dîvânî ve Afyonkarahisarda Mevlevilik**, Sultân Dîvânî Mehmed Çelebi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tesirleri), Afyonkarahisar,2011, 2. Baskı, Afyon Kocatepe Üniversitesi yayın nr:42,45.
[164] Çıpan, s.150 (Metinde çok sayıda Sultân Dîvânî hitabı geçmektedir).
[165] Çıpan, s.29.
[166] Gölpınarlı, 2006, s.115.
[167] Çıpan, s.146.
[168] Çıpan, s.105.
[169] Çıpan, s.147.
[170] Çıpan, s. 153.
[171] Çıpan, ss. 129-153 .

yararlandığımız Mustafa Çıpan, Yusuf Ilgar, Mehmed Sarı da Dîvânî mahlasının, Mehmed Çelebi'nin vefatından sonra kullanıldığı yönünde hemfikirdir.[172] Dîvâne mahlasını ilk ortaya çıkaran Gölpınarlı, bu hitabın tezkire sahipleri tarafından hoş görülmediği için gizlendiği ve Dîvânî Kebir hikâyesinin uydurulduğu görüşündedir.

Araştırmalar ışığında, Mehmed Çelebi'nin kendisine Divâne mahlasını kullandığı aşikardır. Çoğunluğu Menkıbeden oluşan Mevlevilik tarihinde, Dîvanî Kebîr menkıbesini hiçe saymakta çok doğru olmayacaktır.

Oğlu Hızır Şah Çelebi'nin beytini saymaz isek, Dîvanî mahlası ile adına yazılan şiirler 17-18-19. yüzyıllara aittir. Kendi döneminde yaşayan İbrahim Şahidi Dede, hiçbir şekilde Dîvâne veya Dîvanî hitabında bulunmamıştır. Coşkun ve cezbeli aşk hali ile bilinen Mehmet Çelebi'nin, Divâne mahlası meşrebini temsil etmektedir. Dîvanî Kebîr menkıbesi gerçek olsa bile, melamet yolunu seçmiş böyle büyük bir şahsın, kendisine Dîvanî mahlasını kullanmayacağı aşikardır. Bu sebeple; Dîvanî mahlasının sonradan oluştuğu kaynaklarla doğru olsa bile, menkıbenin doğruluğu hakkında şimdilik net bir kanıya varmak uygun olmayacaktır.

Mehmed Çelebi, çok sayıda seyahatte bulunmuştur. Bu seyahatleri Mevleviliğin yayılma sürecinde çok etkili olmuştur. Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi ile başlayan yayılma süreci, Mehmet Çelebi ile hızlanarak devam etmiştir. Konya, İstanbul, Bursa, Kütahya, Muğla, Arabistan, İran, Irak, Mısır ve Şam'a seyahatlerde bulunmuştur. Seyahat ettiği yerin çoğunda halife tayin edip, mevlevihane açmıştır. Şam seferi ile ilgili, Muhiddin-i Arabi'nin mezarının yeniden ortaya çıkarılmasında etkisi olduğu rivayet edilmektedir. Mısır seyahatinde, İbrahim Gülşeni'nin müritleri ile hapisten kurtulmasını sağladığı rivayet edilmektedir.[173]

Divâne Mehmet Çelebi, Semâ'î mahlası ile 16.yy Dîvân edebiyatına önemli eserler vermiştir. Mevlânâ gibi eline kalem almamış, söylediklerinin bir kısmı etrafındakiler tarafından kaleme alınmıştır. Günümüzde, Şiirleri ve Târîkatü'l Ârîfîn adlı risalesi bilinmektedir. İleride değineceğimiz Mevlevihane'nin geçirdiği yangınlar neticesi ile, büyük bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Târîkatü'l Ârîfîn Risalesi, Mevlevi tarikatinde sulûk ve seyr-ü seferi anlatmaktadır. Mevlevi

[172] Gölpınarlı ,2006, s.107. Sarı, Ilgar, 2011, s.1. Çıpan, s.30.

[173]Sarı, Ilgar**, s**s. 46-48.

mukabelesinin günümüzde uygulanan şeklini ve manasını anlatan ilk risale olması açısından önem teşkil etmektedir[174].

En parlak dönemini Dîvâne Mehmed Çelebi döneminde yaşayan Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde, üç farklı dönem olduğu düşünülmektedir.[175] İlk dönem, Şeyhlik makamı Mutahhara Hatun'un soyundan gelen Çelebiler'den oluşmaktadır. Bahsi geçen Çelebiler şu şekildedir;

Hızır Paşa (Doğum tarihi 1276, vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir. Esrar Dede ye göre 1349, Sahih Ahmed Dedeye göre 1371 dir.)[176]

Aba Pûş Bâlî (1350-1485)[177]

Sultan Divânî Mehmet Çelebi

Hızır Şah Efendi(1497-1570)

Şah Mehmed Efendi (1537-1621)

Çelebi Küçük Mehmed Efendi (1584-1635)

III. Mehmed Arif Çelebi (1597-1642).

Daha sonra III. Mehmed Arif Çelebi'nin 1637 de Konya ya tayini ile Şeyhlik makamına ikinci dönem dediğimiz, Çelebi olmayan Dedeler geçmiştir. Bu dönem Şeyhleri de şu şekildedir;

Kehhal Zâde Ebu Bekir Dede (1649 yılına ait Afyonkarahisar şer'iye sicil kaydında mevlevihanede şeyhlik yaptığı belirtilmektedir.)[178]

Mustafa Dede (1617-1703)[179]

Seyyâh Ebu Bekir Dede (1703 yılına ait Afyonkarahisar şer'iye sicil kaydında mevlevihanede şeyhlik yaptığı belirtilmektedir.)

Mehmet Mukîm Dede (Bostan Çelebi tarafından Afyonkarahisar Mevlevihanesi şeyhliğine tayin edildiği belirtilse de tam bir tarih söz konusu değildir. 1703-1705 arası bir tarih ihtimaldir)

Şekib Dede (Nezaman şeyhlik yaptığı tam bilinemese de Esrar Dedeye göre vefat yılı 1723 dir, muhtemelen bu yıla yakın süreçlerde şeyhlik yapmıştır.)

---

[174] Gölpınarlı, ss.351,434-438.
[175] Ilgar, 2011, s.237.
[176] Ilgar, 2011, s.241.
[177] Ilgar, 2012, s.95-96.
[178] Ilgar, 2011, s.248.
[179] Ilgar, 2011, s.250.

Abbas Dede (1722'de Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ne şeyh tayin edilmiştir.[180]

17. yüzyılın ilk yarısından sonra, üçüncü dönem denilen Zükûr Çelebileri tekrar Şeyhlik makamına geçmiş ve İnâs Çelebileri ile evlenerek iki kolu birleştirmiştir. Bahsi Geçen Şeyhler şu şekildedir;

Yahya Efendi (Doğum tarihi bilinmemektedir, vefat yılı olarak 1739 lu yıllar gösterilmektedir. Bu yıldan önceki zamanlarda Şeyhlik yaptığı düşünülmektedir.)

Osman Çelebi (1743-1764 yılları arası Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde şeyhlik yapmıştır. Sultan Divani'nin oğlu Hızır Şah'ın kızı Kamer Şah ile evlenerek Mevlevilikte iki kol olarak görülen zükûr ve inâs[181] kolunu birleştirmiştir.)[182]

Yahya Çelebi (1767 de genç yaşta vefat eden Yahya Çelebi'nin, babasından sonra 1764-1767 arası Afyonkarahisar Mevlevihanesinde şeyhlik yaptığı düşünülmektedir.)

Seyyid Alaaddin Çelebi (1767-1801 yılları arası Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde şeyhlik yapmıştır).

Ahmed Çelebi (1813-1826 yılları arası Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde şeyhlik yapmıştır[183]).

Seyyid Şeyh Yahya Efendi (Arşiv kayıtlarından 1834-37 yıllarında Afyonkarahisar Mevlevihanesinin Şeyhi olduğu aktarılmaktadır[184].)

Murat Efendi (1750-1850 yılları arasında yaşadığı düşünülmektedir Şeyhliğine dair bir kayıt olmamakla birlikte Afyonkarahisar Mevlevihanesi Türbe bölümünde sandukası bulunması sebebiyle silsilede yer verilmiştir).

Şehid Ali Çelebi (Afyonkarahisar Şer'iye sicil kaydında 1837-1840 yıllarında Afyonkarahisar Mevlevihanesinin Şeyhi ve vakfın mütevellisi olduğu belirtilmektedir. 1842 yılında binmeyen bir neden ile idam edilmiştir.)

---

[180] Ilgar, 2011, s.252, 253.

[181] "Zükûr", Kelime anlamı olarak erkek demek olan "Zukur Kolu" Mevlânâ'nın Erkek çocuklarından ilerleyen neslini, Kelime anlamı olarak kadın demek olan" İnâs" ile ise, "İnâs kolu" ise Kadın çocuklarından olan neslini temsil etmektedir. İnâs kolu Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun ile Sultan Divânî ve nesline ulaşmıştır.

[182] Ş.Bahrihüdâ Tanrıkorur, **Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış Doktora Tezi, Nr: 8814,I Konya, 2000, s.469.

[183] Ilgar, 2011, s.255, 256.

[184] Ilgar, 2012, s.191.

1842'de Afyonkarahisar Mevlevihanesi Şeyhliğine, Konya'dan Mehmet Raşit Çelebi tayin edilmiştir. İnâs ve Zükûr Çelebilerin birleşmesi ile oluşan silsile, Şehid Ali Çelebinin idamından sonra tekrar Zükûr Çelebilerine geçmiş gibi gözükmüşse de; Mehmed Raşid Çelebi, oğlu Kemaleddin Çelebi'yi Şehid Ali Çelebi'nin kızı Münire ile evlendirerek bu birliği devam ettirmiştir.[185]

Mehmed Raşit Çelebi (1842 -1872 arası bir dönemde Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde Şeyhlik yapmıştır).

Ahmed Kemaleddin Çelebi (tam tarihler tespit edilemese de 1872- 1895 arası bir dönemde Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde Şeyhlik yaptığı düşünülmektedir.)

Celaleddin Çelebi (1894 tarihli Şeyhlik mühüründen bu tarihte Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ne Şeyh olduğu bilinmektedir.[186]1918 yılında vefatına kadar bu makamda bulunmuştur.)

Ahmed Rasid Çelebidir (Şeyh Celaleddin Çelebi'nin oğludur, 1919 yılında Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ne Şeyh olarak Konya tarafından icazet-name ile atanmıştır.)

1925 Tekke ve Zaviyelerin kapatılması kanunu, Ahmed Raşid Çelebi dönemine denk gelmiş ve Afyonkarahisar Dergahı'nın son şeyhi olmuştur.

Her ne kadar silsilede yer almasalar da, Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde Postnişinlik yapmış kadın şeyhlerden de bahsedilmektedir. Bahsi geçen kişiler;

Şah Mehmed Çelebi'nin kızı *Destina Hatun'un* (1553-1630 yılları arasında yaşadığı düşünülmektedir. Sahih Ahmed Dede'nin nakline göre[187] "Dokuz Sene Hizmet'i fukarâ-i dervişânda ve umur'ı tevliyette ve ru'yet -i hilafet-i ma'neviyyede" bulunmuştur. Erkekler gibi hırka ve külah giydiği ve Karahisar Mevlevihanesi'ne mütevelli olduğu Sefine'den Gölpınarlı[188]tarafından aktarılmaktadır.)

Küçük Mehmed Çelebi'nin kızı *Güneş Han-ı Kübrâ* (Tam hangi tarihler arası yaşadığı bilinmemektedir 16.yüzyıl sonu 17.yüzyıl ortası olduğu düşünülmektedir.[189] Güneş Han-ı Kübrâ 'nın mütevellilik yaptığı, destarlı sikke ve

[185] Ilgar, 2011,s.259.
[186] Ilgar, 2011,s.263.
[187] Zorlu, s.299. Sahih Ahmed Dede, c.1, s.252-253.
[188] Gölpınarlı, 2006, s. 257.
[189] Ilgar, 2011, s.281.

hırka giyip, Mevlevi mukabelesi idare ettiği Sefine'den Gölpınarlı[190] tarafından aktarılmaktadır.)

Küçük III. Arif Çelebi'nin kızı *Güneş Han-ı Suğra* (1615-20 arası doğduğu düşünülmektedir, 1667 tarihli bir vakıf kaydında adının geçmesinden dolayı, o tarihlerde hala hayatta olduğu düşünülmektedir. Karahisar Mevlevihanesi'nde Şeyhlik yapmış olduğu Sefine'den Gölpınarlı tarafından aktarılmaktadır).[191]

[190] Gölpınarlı, 2006, s. 258.
[191] Gölpınarlı, 2006, s. 257-258.

DÖRDÜCÜ BÖLÜM
AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ

4.1. AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ

4.1.1. Tarihsel Süreci

Tezimizin Afyonkarahisar'da Mevlevilik bölümünde ayrıntılı olarak değinildiği gibi, Afyonkarahisar'da ilk Mevlevihanenin Ulu Arif Çelebi zamanında, XIII. yüzyılın ilk çeğreğinde inşa edilmiş olması muhtemeldir. Ariflerin Menkıbeleri'nde, Germiyan Emiri Alişiroğlu Yakup Bey'in kızı ile birlikte Kütahya'da Çelebiye mürit olduğu nakledilmektedir.[192] Aynı eserde, Arif Çelebi'nin Sahibataoğulları ile Karahisar Kalesi'nde görüştüğü ve yakın ilişkiler kurduğuna dair bilgiler söz konusudur.[193] Arif Çelebi'nin 1319'da vefat ettiği düşünülürse bu olaylar 1320 den önce olmalıdır. Germiyanlı Yakup Han'ın, Arif Çelebi'ye bazı arazileri bağışladığına dair 1316 tarihli bir vakfiye 1392'de yenilenmiş haliyle mevcuttur. Yusuf Ilgarın araştırmalarından edindiğimiz bilgiye dayanarak, hurafat defterinde geçen XVIII.yy'ın ilk çeyreğine tarihlenen bir vakıf kaydında, Mevlana evladından Arif Efendi'nin mevlevihaneyi inşa ettirdiği belirtilmektedir. Aynı şekilde, 15 Nisan 1903 tarihli bir belgede de, dergahın 1321'den itibaren asitane olarak kullanıldığı kaydı bulunmaktadır.[194] Bahsi geçen kişinin Ulu Arif Çelebi olması muhtemeldir. Bu belgelere dayanarak net bir tarih vermek mümkün olmasa da, 14. yüzyılın ilk çeyreğinde Afyon'da Mevlevilik ile ilgili adımlar atıldığını söyleyebiliriz. Bu yapının nasıl bir plan şemasına sahip olduğu bilinmemektedir. Fakat bu yapının günümüzdeki yapı olmadığı aşikardır.

Sahipataoğlu Ahmet Bey'in, Ulu Arif Çelebi'ye bir dergah arsası bağışladığı hakkında, Tanrıkorur'un da tezinde kullandığı, Ilgar'ın yayınına ait bir bilgi söz konusudur. Aynı şekilde, 1519 tarihli bir vakfiyede de, Mevlevihane'den Ahmet Paşa Çelebi[195] Camii diye söz edilmektedir.[196] Aynı şekilde Ahmet Paşa'nın oğlu Emir

[192] Eflaki, s.688.
[193] Eflaki, s.652.
[194] Ilgar,2012, s.14.
[195]Ahmet Paşa, Bali Çelebi'nin babasıdır.

Adil'in de şahitliğini yaptığı bir 1422 tarihli bir vakfiyede, bazı köylerin Mevlevi dergahına bağışlandığı ibaresi söz konusudur. Ahmet Paşa ilk yapılan mevlevihaneyi bu bağışlar ile yenilemiş olmalıdır.[197]

Ahşap malzemeden yapıldığını düşündüğümüz ilk Mevlevihane'nin yerine, Esrar Dede'nin nakline göre, Abâ Pûş-i Bâlî tarafından tekrar bir inşa söz konusudur.[198] Söz konusu bu faaliyet, Ahmet Paşa'nın yaptırdığı yenileme çalışmaları olmalıdır. Bu yapının da inşasının, ahşap veya başka malzemeden olduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır. Mevlevihane'nin türbe bölümünde, İlyas Çelebi'ye ait bir sanduka bulunmaktadır. İlyas Paşa Çelebi, Hızır Paşa Çelebi'nin kardeşi, Mutahhara Hatun'un oğlu, Abâ Pûş-i Bâlî'nin büyük amcasıdır. 1485 de 120'li yaşlarının sonunda vefat eden Bâlî Çelebi, 1371' de İlyas Paşa'nın vefatında 10 yaş civarında olmalıdır. Sahih Dede'nin naklettiği bir menkıbede;[199] 1360 yılında hayatta olduğu anlaşılan İlyas Çelebi, her halükarda Bâlî Çelebi küçük yaşta iken vefat etmiş olmalıdır. Eğer bu sanduka gerçekten 1371 yılında öldüğü kabul edilen İlyas Paşa Çelebi'nin ise, Mevlevihane'nin Balî Çelebi döneminde yapılan inşasından önce de, günümüzdeki alanda bir Mevlevihane olduğuna kanıt teşkil etmektedir. Balî Çelebi, Dedesi Hızır Paşa Çelebi'nin 1371 de vefatından sonraki bir tarihte Şeyh olmuştur. Kaynaklarda bildirilen tarihlere kıyasla, bu tarihlerde 10'lu yaşlarında olduğu düşünülürse, 1371'den sonraki bir tarihte söz konusu inşanın olması gerekmektedir .

4.1.2. Yapının Mimari Açısından Dönemsel Değişimleri

Balî Çelebi döneminde, 1371'den sonraki bir tarihte yapıldığı düşünülen inşa, muhtemelen mevcut yapıya bazı ekler ve plansal genişletmeler şeklinde olmalıdır. Ahşap olduğu düşünülen yapı, 1606[200]sonrası bir tarihte Destina Gevher Hatun döneminde yangın geçirerek, Mevlevihane'nin kendi bütçesi ile onarılmıştır. 17.

---

[196] Cami'den kasıt dergah olmalıdır, çünkü ileride de değineceğimiz gibi camiye dönüştürülmesi ileriki tarihlerdedir.

[197]Yusuf Ilgar, "Afyonkarahisar Mevlevihanesi", **II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevihaneler Kongresi, SÜ Türkiyad Araştırmaları Enst. Türkiye Araştırmaları Dergisi**, 2 Mayıs 1996, s.108.

[198] Esrâr Dede, nr. 109, vr. 72b' den aktaran, Genç, age s. 326.

[199] Sarı, Ilgar, s.10.

[200] Ilgar,2011, s.280.

Yüzyılın son çeyreğinde, Güneş Han-ı Suğra döneminde tekrar yanan Mevlevihaneyi, Vezir Kara Mustafa Paşa, Devlet hazinesin'den temin ettiği yardım ve kendi gelirleri ile tekrar onarmıştır.[201]

Bu onarımlarım neleri kapsadığı, hangi birimlerde yapıldığı bilinmemektedir. Vezir Kara Mustafa Paşa'nın vesile olduğu onarım ile ilgili Sefinede, Tekke'nin tamir ve inşası için bir çok mal, usta ve kalfanın Karahisar'a İstanbul'dan gönderildiği, tamire başlanılmadan dergahın tamamen yandığı, bu sırada Neyzenbaşı Gülüm Dede'nin gördüğü rüya üzerine, Sultan Dîvânî'nin ayak ucunda gömülü bulunan para da eklenerek, tüm yapının onarıldığı nakledilmeltedir.[202] Destina Hatun Dönemi'nde yapılan onarım ise, Mevlevihane'nin kendi bütçesi ile olduğu için yerli ustalar ile yapılmış olmalıdır. 1832 tarihli Charles Texier'ın *Karahisar'ın Görünüşü*[203] adlı bir gravüründe yer alan bir yapının, Mevlevihane olup olmadığına dair çeşitli görüşler bulunmaktadır (Resim 1).

Yusuf Ilgar; ahşap direkli toprak damlı bu yapının ve minarenin mevlevihane olduğunu[204], Bahrihuda Tanrıkorur; Bu yapının ev olduğunu ve arkadaki minare ile bir ilgisinin olmadığını,[205] H. Mustafa Eravcı ise; bahsi geçen yapının ve çevresindeki yapı kompleksinin mevlevihaneye ait fakat minarenin Mevlevihane ile bir ilgisi olmadığını savunmuştur.[206] Gravürdeki surların, oldukça yüksek bir konumda yer alması ve çevre yapılar ile benzerlik arzetmemesi gibi hususlar dikkate alındığında yapı ve minarenin mevlevihaneye ait olması çok olası gözükmemektedir. İleri bölümlerde değineceğimiz gibi minarenin yapıya daha sonraki dönemlerde eklenmiş olduğu bilinmektedir.

Mehmed Raşid Çelebi'nin şeyhliği döneminde, mevlevihane semahanenin darlığı sebebi ile genişletilerek onarım görmüştür. Bu onarıma dair Eravcı'nın araştırması ışığında 1844 tarihli arşiv kayıtlarında, beş adet derviş odası, matbah, şeyh odası, türbe kısmı'nın onarım görmesi, derviş odalarının dokuza çıkarılması gerektiği ve toprak damın yıkılmakta olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda cami

---

[201] Mustafa Eravcı," Afyonkarahisar Mevlevihanesi", **Sultân Dîvânî ve Afyonkarahisarda Mevlevilik**, 2. Baskı, Afyon Kocatepe Üniversitesi yayın nr:42, Afyonkarahisar, 2011s.207.
[202] Sakıb Dede, **Sefine**, c.1, s.53.
[203] Charles Texier, **Küçük Asya**, İstanbul 1339, c.II, s.381.
[204] Yusuf Ilgar, "Afyonkarahisar Mevlevihanesi", *SÜ* **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihaneler Kongresi**, 14-15 Aralık 1993, Konya, s.108.
[205] Tanrıkorur, 2000, s.453.
[206] Eravcı, 2011, s.208.

olarak kullanılması için bir minber, minare eklenmesi ve şadırvan inşası gibi taleplerde bulunulmuştur.[207]

Bu inşaya dair Maliye hazine defterdarı Ziver Paşa'nın kaside şeklinde bir tamir kitabesi bulunmaktadır. Bahsi geçen kitabe şu şekildedir (Resim 2);

Şehin-şâh-ı cihân kutb-ı zamân Abdü'l-Mecid Hândır
Velayetle hilafet sahibi bir şâh-ı bî-hemtâ
Nevâ-yı nây-ı iclâliye pür âhendir'âlem
Cihan sît-ı kudûm-ı şevkinden velvele-ârâ
Felek tennure-pûş abdâldır devrân'ı şavkıyla
Semâ-ı hâlet efzâ eylesün bâ-aşk-ı Mevlânâ
Ser-i hizmetde dönsün rûz u şeb mihr ü meh-i gerdûn
Gürûh-ı mevlevî hakkında ol sehdir kerem-bahşâ
O şâhın na'thân-ı midhati oldukça dervişan
Duâ-yı hayrın âyin eylesün dünya vemâ fîha
Tarîk-i mevlevîde pîr-i sânî gavs-ı a'zamdır
Eden bu hânikâh-ı âşıkânı ibtidâ-ı inşâ
O zât-ı pâke derler Hazret-i Sultân-ı Divânî
Kerâmâtı sadâsıyla pür oldı 'âlem-i bâlâ
Acemden ahz içün Dîvân-ı Mevlânâ-yı Rûmî'yi
Gidüp İran'a gösterdi kerâmet ol şeh-i mân'nâ
Şeh-i a'câmın oğlın kendüye bende idüp kıldı
Derûn-ı hırkadan Karahisar'a lemhaten esrâ
O zâtı' asker-i a'câm ta'kîp idecek kıldı
Tekabülünde külâh-ı Seyfî-yi şimşir-i bî pervâ
Yanında Mevleviler sell-i seyf itdi külehlerle
Kerametlerle İran leşkerini iyledi imhâ
Cenâb-ı Şeyh-i Ekber merkadini ızhârına iğrâ
Şehen-şâh-ı cihân işte o zâtın yaptı dergâhın
Müreccahdır zaferde Han Selim'e ol şeh-i vâlâ
Sezâ imdâd-ı rûhânî iderse ol şehen-şahâ
Kerâmâtıyla tecdid-i binâya iyledi îmâ
Matâf-ı'âşıkandır Kâbe-i kuds-i sürûşandır
O zatın rütbesi de oldı dergâhı gibi a'lâ
Kudûm u nây ile âyîn-i Monlâ tâ ola cârî

[207] Eravcı, s.208. BOA Cevdet Efkaf nr. 16597.

O hâkânın sadâ-yı şevkiyle pür ola dünyâ
Nizâm-ı mülke kânûnî tarab-bahşâyı'adl olsun
Zamanında ola sûr-ı meserret nev-be-nev peydâ
Bu târihim sezâ Tahsin iderse evliya Ziver
Bu Vâlâ hânikânı kutb-ı devrân eyledi ihyâ[208]

Bu kasideden de anlaşılacağı üzere bu onarım, Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır. Şeyh Raşid Çelebi, 1845 yılında sadarete yolladığı bir yazı ile Sultan Abdülmecid'e teşekkürlerini arz ederek, türbe, cami, ve hankâhın inşaatının tamamlandığını bildirmiştir.[209]

1844'den sonraki bir tarihe ait olan Hüsnü Yusuf Bey'in "Afyonkarahisar'da Sultan Mehmed Semâî Hazretleri'nin Huzuru" adlı çizimi, Sultan Abdülmecid'in onarımı sonrasındaki dönemde Mevlevihane'nin, semahane türbe ve cami kısmının iç görünüşünü bize verdiği için önem teşkil etmektedir (Resim 3). Bu çizime göre, arşiv kayıtlarında da belirtildiği üzere yapının mescid kısmının ahşap düz çatı ile örtülü, semahane kısmının ahşap direkler üzerine oturtulmuş ahşap kubbeli ve mekan kurgusu olarak günümüzdeki haline benzer bir şekilde olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bu konudaki detaylı bilgi ileriki bölümlerde verilecektir.

1846 tarihli bir belgeye göre, yeniden Sultan Abdülmecid tarafından türbe, cami, minare, semâhane, şeyh dairesi, dede hücreleri, şadırvan ve matbahın imarı için bütçe çıkarılmıştır. Daha sonraki süreçte, yapının ahşap olması nedeni ile çabuk tahrip olan yerleri 1848, 1851, 1855 tarihlerinde yine hazine bütçesinden edinilen gelirler ile ufak onarımlar geçirmiştir.[210]

Yusuf Ilgar'ın araştırmalarında yer alan arşiv kayıtlarında, 1844 yılında tamir edildikten sonra türbe, cami ve semâhânenin aynı üst örtünün altında olduğu ölçüsünün de 980 zirâî yani yaklaşık 74m olduğu, matbahın ve türbe, cami ve semahaneyi kapsayan dergâh alanı'nın kubbelerinin ve çatı aksamının, ahşap ve üst örtülerinin kiremit kaplı olduğu belirtilmektedir.[211] 1857 yılında dergah ve matbahın

[208] Ahmet Sadık Ziver Paşa, **Dîvân ve Münşeât**, Bursa, 1313, s.138,3den aktaran, Ilgar, 2012, s.21-22.
[209] BOA, Cevdet evkâf,nr.25841.
[210] Ilgar, 2012, s.24.
[211] BOA, M.MVL, 382/16731, lef:5. Ilgar, 2012, s.25.

ahşap kubbeleri kurşun ile kaplanmıştır. 1902 öncesine ait olduğunu düşündüğümüz bir fotoğraf, yapının üst örtüsü hakkında fikir vermektedir (Resim 4).[212]

Misyoner, Şair ve Ressam olan Henry John Van Lennep, 25 Ağustos 1864 tarihli Afyon seyahati notlarında, Mevlevihane hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bahsi geçen seyahat notu şu şekildedir;

"Mevlevi tarikatının derviş müessesesi, fırkanın karargâhı olan Konya'dakinden sonra gelir... Afyonkarahisar da bu mutaassıpların ikamet ettiği bina katiyetle çok heybetlidir, eğer öyle denilebilirse bir saraydır..."[213]

Bahsi geçen şeyh, Mehmed Raşid Çelebi'dir. Söz konusu yapı ise, 1857 yıllında Mevlevihane'nin bahçesinin kirasını ödeyerek yaptırdığı Şeyh evi olmalıdır.[214]

Kemâleddin Çelebi'nin şeyhliği döneminde, 1877 yılında çıkan bir yangında, mevlevihanenin tüm birimleri yanmıştır. Mevlevihane'nin vakıf gelirleri ve borçlar ile bazı yerleri tekrardan onarılmış, fakat mahfil ve şeyh dairesi yapılamamıştır. Bu onarım için, 1877 yılında devlet hazinesine talepte bulunulmuşsa da, karşılık alınamamıştır. 1885 yılında, hazineden elde edilen gelir ile onarımlar tamamlanmış ve bu süreçte kullanılamayan semahane ve mecsid kısmı kullanılarak, Mevlevi ayini icra edilmeye başlanmıştır.[215] Bu onarım esnasında, tüm üst örtü kurşun malzeme ile kaplanmıştır. Bu onarımlarda, derviş odaları, matbah, meydan odası ve avlunun zemin döşemeleri tahrib olmuştur.[216]

Batılı seyyah Agnes Dick Ramsay'ın, 22 Ağustos 1890 tarihli Afyon seyahatini anlattığı seyahatnamesinde; Celaleddin Çelebi, ailesi, dervişleri ve Mevlevihane hakkında notları bulunmaktadır. Mevlevihane'yi tasvir eden bölüm ise şu şekildedir;

> *"Tekke; merkezinde, mermer sütunların taşıdığı bir çatıyla kaplı, güzel bir mermer şadırvanın bulunduğu, taşla pekâlâ döşenmiş, temiz bir avluyu çevreleyen, birtakım muhkem görünüşlü haneler ve zarif bir camiden meydana*

[212] Hasan Özpunar fotoğrafı 1910-20 yıllarına tarihlemiştir. Mevlevihane olduğunu düşündüğümüz fotoğraftaki yapı 1902 yangınından önceki bir tarihe ait olmalıdır.
[213] Henry Van Lennep, **Travels in Little Known Parts of Asia Minor**, 2C, c.2, John Murray, London, 1870 ss.45- 235, çev. Rıza Duru, **Mevlevîname Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2012, s.318.
[214] AŞS, nr.589/12b/35. Ilgar, 2012, s.127. Eravcı, s.260.
[215] Eravcı, s.210.
[216] BOA, Şûrây-ı Devlet, 1563/16.

gelmektedir. Su, her birinin yanına, bir içme bardağının zincirle iliştirilmiş olduğu bir düzine emzikten akmaktadır. Cami, murabbaın bir tarafında kendi başına durmaktadır. Cami ve en yakın hane arasında; Şeyhin hanımlarının ikamet ettikleri ev olan, kafesli pencereli, büyük, beyaz bir hane ve koyu, zarif servileri ve Müslüman kadınların kabirlerini işaretleyen, düz, sivri taşlarıyla bir kabristan göze çarpmaktadır. Caminin içerisi geniş, azametli ve arkadaki pencereler vasıtasıyla iyi aydınlatılmıştır. Musikîciler için, dar bir merdivenle erişilen, küçük bir mahfil bir köşeye takılmıştır. Son derece iyi cilalanmış zeminiyle geniş bir murabba, raksçılar için korkulukla çevrilmiştir. Girince soldakiler, korkuluğun dışında, çift sıra hâlinde, müteveffa derviş şeyhlerin kabirleridir. Bunlar, koyu yeşil kumaşlarla ve güzel ve pahâlı nakışlarla örtülü meyilli üstleri ve her birinin başında dev, beyaz bir sarıkla; mutat, yüksek, tabut şekillidirler. Korkuluğun bir köşesinde, bir kabir, kalanlardan öteye çıkıktır ve ayakucunda; yakılmamış, uzun mumlar taşıyan, tunçtan, gümüş kakmalı, dört kocaman şamdanı olan bir mihrap bulunmaktadır. Pabuçlarımızı kapıda çıkararak kabirlerin yanında yüksek mertebedeki misafirler için ayrılmış, oradan her şeyi görebildiğimiz, küçük bir halıyla döşeli bir yere iletildik."[217]

Sultan II. Abdulhamid'in, Sultân Dîvânî'nin sandukası için yaptırdığı puşide ve pirinç parmaklıklar, Miralay Osman Bey, mülkiye memurları, askeriye ve ulemâ eşrafı, postnişin Kemâleddin Çelebi ve müftü Efendi'nin de bulunduğu bir tören ile (H. 30 Nisan 1310) 2 Mayıs 1894 tarihinde yerine teslim edilmiştir[218]. Pûşide'nin üzerindeki hat, Afyonkarahisarlı Hattat Kirâmi tarafından hazırlanmış ve sarayda altın sırma ile işlenmiştir.[219]

Günümüzde Âbâ Pûş Bâlî'nin sandukası üzerinde yer alan kırmızı renkli pûşidenin üzerinde yer alan Arapça ve Osmanlıca kitabeler, Yusuf Ilgar'ın Çevirisi ile şu şekilde verilmiştir.[220]

Ön Cephesinde:

"Fa'lem ennehû Lâ İlâhe illallâh Muhammedü'r-

Rasûlullâh[221]*"*

---

[217] Agnes Dick Ramsay, **Everyday Life in Turkey**, Hoddar And Stoughton, London, 1897, ss.269-277. çev. Duru, ss.321-322.

[218] BOA: DH. MKT, DN:234, GN:76/1.

[219] Süleyman Gönçer, **Afyon İli Tarihi**, C. II, İleri Ofset Matbaacılık, Afyon 1991, s.100- 188.

[220] Ilgar, 2012, s.50,51.

[221] *"İyi biliniz ki Allah'tan başka ilah yoktur.* (Muhammed. 47/19) *Hz. Muhammed (S.A.S.) Allah'ın peygamberidir"* (Fetih. 48/29).

"Elâ inne evliyâ Allâhu lâ havfün 'aleyhim

velâhüm yahzenûn[222]*"*

Destûr Yâ Hazret-i Sultan Dîvânî

Bâver bekün[223] *ki ber serem âyed eger Mesîh*

Derdi ki yâdigâr-ı tu dârem devâ küned.[224]*"*

Sene R.1310[H.1312/ 1894]

Yan yüzlerinde:

"İnnallâhe yagfiru'z-zünûbe cemî'an. İnnehû

hüve'l-gafûru'r-rahîm."

"Dü cihanda eger altun ola dirsen nâmın

Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânâ'nın" [225]

1895 Celaleddin Çelebi'nin şeyhliği döneminde, hala tamamlanmamış birimleri ve tamir ihtiyacı bulunan Mevlevihane, daha yazışmaları sonuçlanamadan 28 Ağustos 1902 Afyon'un büyük yangınında tamamıyla yanmıştır.[226] Şair Vehbi Çizmecioğlu'nun bu yangını anlatan bir şiirinde, Mevlevihane'nin durumuna yönelik bir dörtlüğü bulunmaktadır. Söz konusu dörtlük şu şekildedir;

Dergâh-ı Şerîfe geldi tayandı

Sultan Dîvânî'nin merkadi yandı

Gözlerimiz kızıl kana boyandı

Yetişti eltâf-ı Hazreti Rahmân.[227]

Bu dörtlükden de anlaşılacağı üzere yangın, ahşap olan mescit ve semahane kısmıyla birlikte türbe bölümüne de zarar vermiş ve muhtemelen bu alandaki tüm sandukaları tahrib etmiştir. Dervişan için dört ahşap baraka inşa edilmiş[228] ve bir süre

---

[222] *"Allâh'ın velî kulları için korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır".*

[223] Gölpınarlı *mekun* olarak çevirmiştir. s.331.

[224] *"Mesih bile baş ucuma gelse senden armağan olan derdime deva eder sanma."*

[225] *"Deki: Ey nefislerinin aleyhinde haddi aşan Allah'ın kulları! Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder. Zira O, Gafûrdur, Rahîmdir"* (Zümer 39/53)

[226] BOA, BEO, DN:1915, GN:143581/1. Yangının tam olarak gününü beyan eden bu belge Sadaret Makamından, Dâhiliye ve Evkaf-ı Humâyûn Nezâret-i Celîlesine*'Şehr-i hâlin onbeşinci gecesi* [15 Ağustos 1318 / 28 Ağustos 1902] *Karahisâr-ı Sâhib'devuku' bulan harîkta Sultan Dîvânî Dergâh-ı Şerîfiyle müştemilatının muhterik olduğu beyanıyla…' ifadesi ile* gönderilmiştir. Lokman Derya Solmaz, **Şeyh Ali Celâleddin Çelebi ve Döneminde Afyonkarahisar Mevlevîhânesi *(1894-1918),*** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.110.

[227] Mehmet Sarı, "Şair Vehbi Çizmecizâde ve Afyon Yangın Destanı**", AKÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, n.1, Mart 1999, Afyon, s.257.

[228] Ilgar, 2012, s.29.

dergâh olarak Hacı Nasuh Camii kullanılmıştır.[229] Bu yangın sonrası, çevre yapılarında oldukça hasar görmesi ve semahanenin genişletilmesi sebebi ile batı cephesinden 5m genişletilmesi talep edilmiştir. Büyük bölümü Sultan Abdulhamid Han tarafından karşılanan bu yeniden inşa ve tamirat için, İzmirli taş ustası Andon görevlendirilmiştir. İnşa sırasında, olumsuz hava şartları ve Tanrıkorur'un araştırmasında değindiği, Bayındırlık mühendisi ile Karahisar-ı sahib mimarının 1904 tarihli keşif raporundaki, kubbeyi taşıyan sütunlardan kaynaklı statik hata sebebi ile yapının semahane, türbe ve mescid kısmında yer alan kubbeleri çökmüştür.[230] Kubbelerin çöküşüne dair 1905 tarihli bir fotoğraf, (Resim 5) görsel belge niteliği taşımaktadır. Bu fotoğraf değerlendirildiği taktirde, yapının beden duvarları sağlam halde dururken, kubbe kısımlarında bir çökme olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bu çökme, yapının mescid bölümünde sadece kubbe alanını kaplar iken, semahane, türbe ve şerbethane denilen alanda, kemerleri ile birlikte bütün üst örtü şeklinde gerçekleşmiştir. Bu fotoğraf ışığında, yukarıda açıkladığımız ve Tanrıkorur'un naklettiği statik sıkıntının yarattığı bir çökme olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Tanrıkorur'un naklettiği arşiv kayıtlarına göre, 1907 yılında, yeniden mühendis keşifleri yapılarak, kubbelerinin geçici olarak samanla karışık çamur ile sıvanarak kurşun kaplandığı ve masrafın yarısının Şeyh Celaleddin Çelebi tarafından karşılandığı belirtilmektedir. 1908 yılı inşaat mevsiminde, saray tarafından görevlendirilen Hacı Bey adlı mimar tarafından, kubbelere yönelik inşaat faaliyetleri tamamlanmıştır[231]. Vehbi Çizmecioğlu'nun kağıt üzerine yazdığı, şu anda Afyon Arkeoloji Müzesinde yer alan mevlevihaneye ait kitabede, inşaatın 1908 yılında tamamlanmış olduğu belirtilmektedir. Bahsi geçen kitabe şu şekildedir (Resim 6);

Bu dergâh ravza-i Sultân Dıvâni-i dânâdır
Ferâdis-i neşâd âver gibi elbette rân'nâdır
Behişt âsa bu resmi bihterin üzre bina oldu
Semâ pâyeyi kübâb-ı cilvegâhı arş-ı a'lâdır
Bin üçyüz yirmi içre işbu dergâh-ı muallâyı
Muhit oldu bir ateşpâre kim, tarihe erâdır
Serâpa muhtarîk olmuş iken âfat-ı hailden
Mukaddes himmeti pâk ile ma'muriyyet efzadır

[229] Tanrıkorur, 2000, s. 453 .
[230] Tanrıkorur,2000, s 468.
[231] BOA,İE-20.B1345H. Tanrıkorur,2000, s.454.

Duûnî bîhesap Hayri ümmet bunda sabittir
Cihanı gayri sabit kâh kermâ kâh sermâdır
Semâ'înin haremgahındaki feyz-i İlâhiden
Semâ-ı Mevlevi me'huz hem meşhur-i dünyadır
Çekildikçe kemal-i şevk ile Gülbenk-i Mevlânâ
Bu mehtap-ı âfitâp oldukça devvar âsuman üzre
Sedâyı Allâh, Allâh kâinata lerze bahşâdır
Gidip seksen nedef dervişle İranı titretti
Meğer gerrü biyan ol muhteşem leşkerle hempadır
Dem-i enfâs-ı nâbina için İ'sâ İbni Meryem'dir
Ki seyf-i sârimi te'sirde A'sâyı Musâ'dır
Nazar kıl zâiri hak-bin ibretle şu dergâha
Abâ Pûş Seyyidü-yi Muğlevi'nin dâr-ı dünyadan
Bekâ iklimine per açtığı me'va bu me'vadır
Bu aktâb-ı kerâmet hah-i şöhretgir-i âfâkın
Marîz-i aşk-ı Rabbâniye hâk-i pây-ı kimyâdır
Gel ey müştâk-ı vecd-u hal-i Tevfik-i ilâhi gel
Saadethanesi bâb-ı fütûhi lûtf-u Mevlâdır
Salâ ey teşnegâni âb-u tevhid-i Fenâbillah
O cam-ı dest-i Mevlânâdan iç, Kevser-i müheyyâdır
Cenab-ı Şemsi Tebriz'in ı'lüvvü himmeti Vehbi
Bu cây-ı tâbibak-i pür şerefte feyz-u fermândır
H. 1324 Hüküm gırtâsına vadı' eylemiş târihi i'mârın H. 1326
Tarir-i himmet kuddise-i Mevlânâ Celâleddin

Bu kitabede, dergâhın Sultân Dîvânî'ye ait olduğundan, geçirdiği büyük yangından, ümmetin yardımlarından, mevlevihane olarak kullanıldığından ve sema meclisleri düzenlendiğinden, Sultân Dîvânî'nin seksen dervişi ile gittiği İran seferinden, Aba Pûş Bali Çelebi, İbrahim Şahidi Dede ve Fûruni Mehmet Dede'nin bu dergahta medfun olduğundan ve Mevlevihane'nin maneviyatından bahsedilmektedir. Son iki satırında ise, tarih belirtilip şu ibareye yer verilmiştir;

Tarihi bu tamir bitince (kitabe) kağıda yazılmış 1908
Tarir-i himmet, Kuddise-i Mevlânâ Celâleddin 1908[232]

[232] Ilgar, 1993, s.112.

Mevlevihane'nin tamirinin bittiğini beyan eden bu kitabeyi destekleyici nitelikte, 1908 tarihli bir açılış fotoğrafı mevcuttur. Bu fotoğrafta, Mevlevihane'nin Şeyhi, dedeleri, dervişhânı ve halk, açılış için toplanmıştır. Kemal Bayık'ın tespiti ile Yusuf Ilgar'ın çalışmasından naklettiğimiz fotoğraftaki kişilerin kimlikleri şu şekildedir (Resim 7);

1. Şeyh Ali Celâleddin Çelebi,

2. Şeyh Ali Celâleddin Çelebi Oğlu Veled Çelebi,

3. Çil Hafız Ali Rıza Efendi,

4. Müftü Yunus Hoca Oğlu Ömer Efendi,

5. Ermenî Papazı Ardeşir,

6. Nuri Paşa Oğlu Mollazade Besim Bey,

7. Sardeddin Çelebi, Hamza Hoca,

8. Nuri Dede Oğlu Saatçi Con Ahmet Dede (İdemen),

9. Hacı Ali (Bayraşa) Dede,

10. Mollzade Sadık Bey,

11. Fahreddin Hoca (Müderris),

12. Türbedar Hilmi Dede,

13 Mehmed Dede,

14. Neyzen Feyzi Dede,

15.Nuri Dede Oğlu Saatçi Ali Dede (İdemen),

16. Mollazade Hacı Nuri Paşa,

17. Musamcızade Müftü Ali Rıza Efendi,

18. Sarı Hacı Oğlu Ahmet Bey, İskender Bey,

19. Nihat Niyazi, Nakibzâde Salim Bey,

20. Ömer yahut Bekir Çelebi,

21. Mollazâde Azmi Bey,

22. Ermeni Cemaatinden Tüccar Işıloğlu[233]

Son cemaat yerine açılan girişin önünde çekilen bu fotoğraf incelendiğinde; açılışı yapılan cami, türbe, semahane, son cemaat yeri ve sağda bir kısmı görülen selamlık kısmının inşasının, tamamlanmış fakat çevre düzenlemesinin henüz bitmemiş olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Fotoğrafta görüldüğü üzere,

[233]Ilgar, 2011, s.233.

günümüzde merdiven ile ulaşımı sağlanan giriş kapısına doğru, meyilli özensiz bir toprak zemin yükselmektedir. Muhtemelen semâ ve ibadet için yaşanan mağduriyeti gidermek için çevre düzenlemesinin tamamlanması beklenmeden açılış yapılmıştır. Hasan Özpunar'ın yayınladığı, Abdülbaki Baykara'nın arşivinde yer alan, İstanbul Mevlevileri'nin 1910 yılındaki Afyonkarahisar ziyaretine ilişkin bir fotoğraf[234] değerlendirildiğinde ise; son cemaat yerinde yer alan girişe ulaşımı sağlayan merdivenlerin tamamlandığı, giriş kapısı'nın üzerine ahşap sundurmanın eklendiği ve Fatma Zehra Hatun'un mezarının bu günkü yerinde olduğu görülmektedir (Resim 8).

1912 yılında, hazineden sandukalar için puşide, parmaklık, minber, kapı, Sultan Dîvân-î'nin sanduka kaidesi için mermer, boya gibi ihtiyaçlar için bütçe istenmiştir.[235] Bu ihtiyaç beyanı, Mevlevihane'de inşa şeklinde büyük bir tadilattan ziyade, küçük eklemeler ve onarımların kaldığına bir belge niteliği taşımaktadır.

Birinci Dünya Savaşı döneminde, Osmanlı kuvvetlerince esir edilen itilaf askerlerinden olan İngiliz şair John Still, 14 Şubat 1916'da yazdığı bir notta dervişler ve Mevlevihane hakkında bilgiler vermektedir. Bahsi geçen yazısı şu şekildedir;

> *"Okuduğumuz kitaba göre burası, Türkiye'deki dervişlerin beklide en iyi bilinen camine sahipti. Uzun elbiseler ve uzatılmış kenarlı silindir şapkalar gibi; yüksek keçe şapkalarıyla dervişlere kafi derecede göz aşinalığımız vardır; camilerini de biliriz. İyi inşa edilmiştir, asridir ve her nasılsa maruf gözükmez. Evvelce maruf (meşhur) olmuş ise de şimdi pekala şöhretsizdir."*[236]

Ö. Fevzi Atabek arşivinde yer alan ve Özpunar'ın yayınladığı, Yunan işgalinde, hava savunması sırasında şehit düşen, hava rasıt Yzb. Ahmet Bahattin Bayram ve sivil pilot Cemal Bey'in cenaze merasimlerine ait 25 Temmuz 1922 tarihli fotoğraflarda, avlunun taş zemin kaplamasının tamamlanmış olduğu görülmektedir (Resim 9). [237]

Yapı'nın minaresinin tam olarak hangi tarihte yapıldığı tespit edilemese de, daha önce de değindiğimiz 1905'e ait kubbeleri yıkık halde yapıyı gösteren fotoğrafta, herhangi bir minareye rastlanmamaktadır (Resim 5). Ancak Ahmet Taşdelen Arşivi'nde yer alan ve Özpunar'ın yayınladığı 1905-1910 tarihleri arasında

---

[234] Hasan, Özpunar, **Bir Zamanlar Afyonkarahisar**, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları-23, Ankara, Şubat 2014, s.318.
[235] MMA, Zarf Nr: 234/52,65,97.
[236] John Still, **A Prisoner in Turkey, (Afyonkarahisar)**, John Lane, London, 1920, s.129. çev., Duru, s.325.
[237] Özpunar, s.261-262.

olduğu düşünülen bir fotoğrafta, minare görülmektedir (Resim 10). [238] Kubbelerin tamamlandığı düşünülürse, bu fotoğrafın 1908 yılından sonra olduğunu söylemek mümkündür. Bu bilgiler ışığında; minarenin son hali, camiye 1908 onarımında eklenmiş olmalıdır.

Mevlevihane'nin, 1908'de tören ile açılışı yapıldığı zaman bir çok eksiği vardır, zaman içerisinde tadilat ve eklentiler şeklinde bu eksikleri tamamlanmıştır.

1925 tekke ve zaviyelerin kapatılması kanununda, Mevlevihane minaresi ve minberi olduğu için camiye dönüştürülerek kullanımı devam etmiştir.[239]

Cumhuriyet döneminde, Y. Mimar Arif Tunç tarafından kubbe kurşunları değiştirilmiş, ana kubbe onarılmış ve son cemmat yeri duvarları kesme taş ile kaplanmıştır.

1962'de minare yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Avlu döşemeleri değiştirilmiş, eski şadırvanın yerine üst örtüsü olan yeni bir şadırvan inşa edilmiş, son cemaat yerine ulaşımı sağlayan merdiven üç yönlü olarak yenilenmiş ve matbahın yanına gasilhane eklenmiştir (Resim 11).[240]

Yapının en son onarımı ile ilgili bilgileri, yapının birimlerini tek tek anlatırken vermek daha doğru olacaktır.

4.1.3. Günümüzdeki Halinin Mimari Açıdan Değerlendirmesi

4.1.3.1. Matbah

Daha öncede belirttiğimiz gibi derviş eğitiminin verildiği matbâh, mevlevihanelerin kalbini oluşturan en önemli birimdir (Resim 12).

Afyonkarahisar Mevlevihanesi Matbah-ı, Türkiye'deki âsitaneler içerisinde ayakta kalan dört müstakil matbahtan biridir. Bahsedilen diğer müstakil matbahlar ise Mevlânâ Dergâhı, Manisa ve Eskişehir mevlevîhanelerinde yer almaktadır.

---

[238] Özpunar, s.125.

[239] Hülya Uzun, **İslami Uyanış, Çoklu Modernlik ve Popüler Kültür Bağlamında Mevlevi Semasının Dönüşümü: Afyonkarahisar,** Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2012, s.166.

[240] Tanrıkorur, 2000, s.454.

Birçok onarıma maruz kalsa da, yapının en eski birimlerinden biridir. 1844 tarihli arşiv kayıtlarında, yapının tadilata ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir.[241]Sultan Abdulmecid tarafından yaptırılan bu onarım öncesinde, Mevlevihane'ye dair kayıtlı en büyük onarım, Sakıb Dede'nin sefinede naklettiğine göre; 17. Yüzyılın son çeyreğinde, Güneş Han-ı Suğra döneminde, Vezir Kara Musta Paşa'nın çabaları ile yaptırılan onarımdırş.[242] Matbahın, tamamıyla bu onarımda yapıldığını söylemek kesin olarak mümkün olmasa da, 1600'lü yıllarda, hali hazırda Mevlevihane'de bir matbah olduğunu ve konum açısından bugünkü matbahın bulunduğu alanda yer almış olabileceğini söylemek mümkün olacaktır. Ilgar'ın naklettiği, Şûrâ-yı Devlet kayıtlarında geçen, sâgir matbah inşaatı harcamalarında bahsedilen sâgir (Küçük) matbah bölümü, matbahın bitişiğinde yer alan 2008 yılı restorasyonu öncesi gasilhane olarak geçen ve günümüzde personel alanı olarak boş bırakılan 805X206cm ölçülerindeki dikdörtgen planlı birim olmalıdır. İnşa harcamalarında matbah ile birlikte bahsedilen bu iki birim, 1905 yılında tamamlanmıştır.[243] Muhtemelen bu birim yapıya 1905 inşasında eklenmiş olmalıdır. Plan olarak incelendiğinde, kesme taş ile inşa edilen matbahın duvar kalınlıkları 120cm civarında olmasına karşın, ek olan birimin duvar kalınlıkları 65cm civarındadır (Plan 1). Matbah'ın batısına bitişik olan bu birim, 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü kapsamında yapılan son onarımda kırma ahşap çatı ile örtülüp, kiremit kaplanmıştır. Bu tarihten önce, ne zaman inşa edildiği bilinmese de yapının restorasyon öncesi fotoğraflarından edindiğimiz bilgiler ışığında, bu alanın kot olarak kubbeli ana birimden yaklaşık 4m alçak ve eğimli düz bir mozaik beton üst örtü ile kaplandığını biliyoruz. Kuzey ve batı cephesinden bakıldığında, kubbe kasnağına kadar ana yapı ile bütünlüğü bozmayacak şekilde aynı seviyede tutulup, batı avlu duvarının iç kısmından güneye doğru eğim ile alçaltılan bu uygulama muhtemelen zamanla yapılan uygulamalar ile bu hali almıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Restorasyon çalışmalarında, avlu duvarı ile aynı seviyede ahşap konstrüksiyonlu kiremit kaplı kırma çatı ile yenilenmiştir (Çizim 2). Son onarımda zemini mermer kaplanan bu birimin, orijinal zemin döşemesi hakkında bir kaynak bulunmamaktadır. Dönem özelliği gereği taş veya sıkıştırılmış toprak olma ihtimali yüksektir. Bu alanın,

[241] BOA,Cevdet Avkaf, nr. 1657/1; İrâde meclis-i Vâlâ, nr. 1066. Ilgar, 2012, s. 56.
[242] Sakıb Dede, **Sefine**, c.1, s.53.
[243] BOA, Şûrâ-yı Devlet, nr. 1592/19, lef:1.'den aktaran, Ilgar, 2012, s. 56.

matbah için depo veya kazanlık gibi bir kullanım düşünülerek inşa edilmiş olması muhtemeldir (Resim 13). İleride değineceğimiz haremlik selamlık bölümü ile ilk inşasında bağlantılı olması muhtemel olan bu ek birim, son halini haremlik selamlık bölümünün yıkılmasından sonra almış olmalıdır.

Matbahın ana birimi, içten yaklaşık 975X537cm ölçülerinde dikdörtgen bir yapıdır. Avlunun içerisinde, güney cephesinin doğu kenarından ahşap çift kanatlı bir kapı ile yapıya giriş sağlanır. 472X512cm ölçülerinde bir alanda, beden duvarları üzerinden çıkan kemerler ile desteklenen kubbe kasnağı, pandantif geçişler ile sekizgen bir form kazanmış ve yaklaşık 468m çapındaki kubbe bu kasnağın üzerine inşa edilmiştir. Kubbe, içeriden sıva ile örtülü dış cephede ise kurşun levha ile kaplıdır. Kubbeli alan ocak kısmından ayrı tutulmuştur. Ocak kısmı (Âteş-bâz makamı)[244] 255cm yüksekliğinde yarım daire şeklindeki bir açıklık olarak kuzey duvarına inşa edilmiştir. 276X117cm iç ölçülerindeki dikdörtgen ocak açıklığı, baca seviyesine doğru daralarak yükselmekte ve yaklaşık 60X60cm ölçülerinde bir baca ile dışarı açılmaktadır. Kuzey cephesini hemen hemen kaplayan ocak alanının iki yanında, zeminden yaklaşık 175cm yüksekte yer alan beşik kemer formunda, 58cm genişliğinde iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklıklar dış cepheden bakıldığında kot farkı sebebi ile zemin seviyesinden 380cm ve 360 cm yüksekte yer almaktadır. Dış cepheye açıldığından dolayı, bu pencere açıklıkları 51X99cm ölçülerinde inşa edilmiştir. Bu açıklıklarda ahşap çerçeve ve demir parmaklık kullanılmıştır. Son onarımda yenilenen bu çerçeveler ve parmaklıklar, orijinal inşasında da ahşap ve demir malzemeden yapılmış olmalıdır. Yapının kuzey ve batı duvarına bitişik 148X59cm cm ebatlarında mermer bir seki bulunmaktadır. Bu seki mermer malzemeden rozetli süslemeli 19 ve 20. yüzyıl lahit mezarlarına benzemektedir. Muhtemelen yapının haziresinden devşirme şeklinde buraya getirilmiştir. Kaidesi üst kısma gelecek şekilde ters oturtularak bir seki oluşturulmuştur. Rozetli kısım muhtemelen bir lahdin yan kanadı iken parçalanmış ve kısa kenar olarak kullanılmıştır. Tanrıkorur, bu lahdin Mevlevihane'nin haziresinde yer alan mezarlara ait olabileceği ihtimali üzerinde durarak, Fatma Zehra hanımın lahdini örnek göstermiştir.[245] Bu bir ihtimal olsa da tam olarak net bir şey söylemek mümkün olmayacaktır. Buraya ne zaman getirtildiği hakkında bir kayıt

[244] Gölpınarlı, 2004, s.17.
[245] Tanrıkorur, 2000, s.462.

yoktur.[246] Mevlevi matbahında yer alan saka postu alanı olarak düşünülmüş olma ihtimali olsa da, 19 veya 20. yüzyıl öncesi dönemde bu devşirme sekinin yapıda olamayacağı kesindir. Kubbeli alanda yer alan batı duvarında, üç adet sağır niş ve bir dolap açıklığı bulunmaktadır. Bu nişlerden ortadaki, zemin seviyesinden başlayan yaklaşık 166cm yüksekliğinde yarım daire formunda bir açıklıktır. Derinliği 55cm, genişliği 210cm olan dikdörtgen sağır bir açıklıktan oluşmaktadır. Bu alan, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı onarımdan önce bulaşık mekanı olarak kullanılırken, restorasyon sonrası sağır bir niş olarak bırakılmış ve ıslak mekan kullanımından çıkartılmıştır. İlk inşada bu alanın bulaşıklık mekânı olup olmadığı hakkında bir kaynak bulunmamaktadır. Konya Mevlana Dergâhı matbahında böyle bir alan bulunmaktadır. Bu nişin bulaşıklık olarak kullanımı için, suların biriktiği ya da bir şekilde tahliye edildiği bir hazneye ihtiyacı vardır. İlk inşada, böyle bir ekin var olup olmadığını bilmememize rağmen, zemin seviyesinden başlayan bu nişin yanlardaki diğer nişler gibi raf görevi ile yapılmadığı aşikârdır. Yanlardaki iç içe iki beşik kemer şeklindeki diğer sağır nişlerin, derinlik ve genişlikleri (55X97cm) aynı olmasına rağmen yükseklik ölçüleri birbirlerinden farklıdır. Sağda yer alan niş soldakine nazaran yaklaşık 17cm daha kısadır. Üst kotlarda eşit olan nişler zeminden yükseklikte birbirlerinden farklılaşmıştır. Bu alanlar, dönemin birçok kullanım alanlarında olduğu gibi kap kacak ve ya kandil koymak için yapılmış olmalıdır. Yapının zemini komple mermer kaplıdır. İlk inşada mermer kaplı olup olmadığına dair resmi bir kaynak yoktur. Diğer matbah örnekleri değerlendirildiği takdirde, taş veya ahşap döşeme olması muhtemeldir.[247] 1904 yılına ait eski bir fotoğrafta, (Resim 14) matbah olduğu düşünülen yapının doğu duvarında, ahşap çerçeveli iki adet pencere açıklığı görülmektedir. Aynı şekilde 1944 yılına ait bir fotoğrafta da (Resim 15) matbahtaki bu iki pencere hala yer almaktadır. Mimari olarak değerlendirildiğinde de aydınlatma için, dış cepheye bakan iki küçük pencere yetmeyeceği için avluya bakan bu iki büyük pencerenin olması oldukça uygundur. Yapının orjinal inşasında, avluya bakan iki pencere açıklığı olduğunu söylemek mümkündür. 1962 yılından sonraki bir dönemde bu pencereler kapatılmıştır (Resim

[246] Yenikapı Mevlevihanesinde böyle bir rozetli lahit parçası Bulaşık alanının çeşme kullanımı için devşirilmiştir. Ş.Bârihüda Tanrıkorur, "Bir Eğitimin Mimarisi: Mevlevî Matbah-ı Şerîfi", **1. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler),** Konya 1988, s.291.
[247] Konya Mevlana Dergâhı Matbahı.

16). Yapının doğu duvarında, restorasyon öncesi hiçbir açıklık bulunmamasına karşın 2008 yılı restorasyonu sonrasında bu alana kemer ile camekan bir teşhir alanı yapılmıştır. Müzeye dönüştürülen yapıda bu şekilde, görsel sunuma dayalı bir uygulama yapılmış olmalıdır (Resim 17). Günümüzde müze olarak kullanılan yapıda Mevlevi matbahından bir sahne canlandırılarak ziyaretçilere sunulmaktadır.

4.1.3.2. Türbe

Türbe bölümü, mevlevihane yapı kompleksinin etrafında şekillendiği ana birimidir. Afyonkarahisar Mevlevihanesi içinde konum olarak orjinalliğini koruduğunu bildiğimiz tek alandır. Zaman ile daralma veya genişlemeler söz konusu olsa da, Sultan Divân-î'nin sandukasının merkez kabul edildiği bu türbe birimi, yapının en önemli bölümüdür (Plan 3). Semahane ve mescit kısmı, türbe birimine göre şekillenmiştir. Semahane ve mescitin doğusunda yer alan türbe kısmında, 12 adet sanduka bulunmaktadır (Resim 18). Bu üç birim aynı çatı altında toplanmıştır. Bu sebepten dolayı; binanın yapısal mimari unsurlarını, diğer birimleri incelerken vermek, bu bölümde ise türbedeki sandukaların sahipleri ve türbe alanının geçirdiği evreleri incelemek daha uygun olacaktır. Mimari olarak değinmemiz gereken en önemli detay, bu yapının türbe kısmının altında, asıl kabirlerin bulunduğu toprak zeminli bir bodrum katının oluşudur.[248] Sultân Divânî ve Elkas Mirza'nın sandukalarının arasında, arka kısmında bulunduğu bilinen giriş, restorasyon aşamasında çekilen fotoğraflarda, ahşap döşemede farklılık olarak görülmektedir (Resim 19). Restorasyon aşamalarında, mescit kısmındaki sandukalar kaldırılıp, ahşap zeminin alt kısımındaki alan temizlenmiştir. Toprak zeminli, 15x15cm ahşap hatıllı 80cm derinliğindeki bu alan,[249] yapının geçirdiği yangınlar ve onarımlar ile kot olarak yükselmiş olmalıdır. Ilgar'da,[250] bodrum katı hakkında "mezarların yerden takriben 1,5 metre altta" olduğuna değinmiş geniş bir bilgi vermemiştir. Türbe bölümünün zemin döşemesi, semahaneden yaklaşık 25 cm daha yüksek tutulmuştur. Mescit kısmı ile aynı kottadır.

[248] Mevlânâ Celâleddin Rûmi'nin 21. Kuşak torunu, Karahisar Çelebilerinden Mehmet Saracel Çelebi'den 08 Nisan 2016 tarihinde sözlü olarak edindiğimiz bir bilgidir.
[249] Akçaylar Restorasyon, Erkan Akçay'dan 30 Mart 2016 daedindiğimiz sözlü bilgidir.
[250] Ilgar,2012,s.47.

Türbe kısmı ile ilgili ilk görsel kaynak, 1844 yılları civarında Ressam Hüsnü Yusuf Bey'in yaptığı bir çizimdir (Resim 3). Bu çizme göre, türbe bölümü günümüzdeki halinden pek farklı olmasa da, mescit kısmında bulunan sandukaların iki sıra halinde yerleştirildiği görülmektedir. Bu iki sıra sanduka çizimi, 1890 tarihli Ramsay'ın seyahat notları ile de bağdaşmaktadır. Ramsay'ın notlarında; "*Girince soldakiler, korkuluğun dışında, çift sıra hâlinde, müteveffa derviş şeyhlerin kabirleridir* ."[251] şeklinde belirtilen çift sıranın, mescit bölümünde yer alan sandukalar olma ihtimali yüksektir. Hüsnü Yusuf Beyi'in çiziminde, mescit kısmındaki türbe bölümünde, ön kısımda üç veya dört sanduka, arkada ise belli belirsiz iki sanduka destarı görülmektedir. İki kaynağın benzer bilgiler içermesi her ne kadar önemli olsa da, söz konusu iki kaynakta kişisel yorum içermektedir. Bu sebeple, bu alanın belirtilen dönemki durumu hakkında net bir kanıya varmak oldukça zordur. Sultân Divânî'nin sandukası, günümüzdeki gibi önde resmedilmiştir. Ramsay'ın notlarında da; "*Korkuluğun bir köşesinde, bir kabir, kalanlardan öteye çıkıktır ve ayakucunda; yakılmamış, uzun mumlar taşıyan, tunçtan, gümüş kakmalı, dört kocaman şamdanı olan bir mihrap bulunmaktadır"* şeklinde tasvir edilmiştir.[252] Hıristiyan kökenli olan gezginin, şamdanların bulunduğu alanı mihrap olarak nitelendirmesi kanaatımızca, kiliselerde şamdanların apsis mekânında yer almasından kaynaklanmaktadır. Nitekim söz konusu şamdanlar, Hüsbü Yusuf Bey'in çiziminde de Sultân Divânî''nin sandukasının başucunda resmedilmiştir. Ramsay, korkuluğun bir köşesinde diye tasvir etse de Yusuf Bey'in çiziminde, günümüzde olduğu gibi semahaneden ahşap parmaklıkla ayrılmayan tek sanduka, Sultân Divânî'ye aittir. Semahane bölümünün hizasında olan diğer dört sandukadan ikisi büyük, ikisi küçük tasvir edilmiştir. Çizimden anlaşıldığı kadarı ile Sultân Divânî'nin destarı, örfi biçimde diğerlerinden büyük olarak sarılmış, geri kalan sandukaların destarları ise cüneydi tarzında sarılmıştır.[253] HüsnüYusuf Bey'in bu çiziminden sonra, 1877 yılında, türbe bölümü bir yangın geçirmiştir. Bu yangının tahribatının tam olarak neleri kapsadığı bilinmese de 1890 yılında ziyaret eden Ramsay'ın, Mevlevihane'nin 1885 onarımından sonraki halini gördüğü bilinmektedir. Çizimde

[251] Agnes Dick Ramsay, **Everyday Life in Turkey**, Hoddar And Stoughton, London,1897, s.269-277. çev. Duru, s.321-322.
[252] Duru, s.321-322.
[253] Edeb gereği Mevleviler Mevlevi Büyükleri'nin sardığı destar olan Örfi Destarı sarmaz ondan daha küçük olan Cüneydi Destar sararlardı. Gölpınarlı, 2004, s.25.

görülen, olasılıkla ahşap profilli sütunların 1894 ile 1902[254] yılları arasındaki bir dönemde çekilmiş bir fotoğrafta yer almaması, onun yerine özensiz ahşap bir dikmenin bulunması, yangının bu alanı tahrip ettiği ve üst örtüye zarar verecek kadar ilerlediğini göstermektedir (Resim 20). Yangına dair arşiv belgelerinde de yangından sonra semahanenin kullanılamadığı bilgisi bulunmaktadır.[255] Büyük olasılıkla bu yangında türbe bölümü de belli bir oranda tahrip olmuştur. 1908 onarımında, 1848-1849 tarihli Sultân Dîvânî'nin sandukasının puşidesinin ön kısmı bulunmuştur. Muhtemelen bu puşide 1877 yangınından önceki puşide olmalıdır.[256] Çünkü bu tahrip olmuş puşideden sonra 1894 tarihli bir puşide daha yapılmıştır.[257] Söz konusu puşide, günümüzde Abâ Pûş Bali'nin sandukasında örtülüdür. Hüsnü Yusuf Bey'in çiziminde, Sultan Dîvânî'nin sandukası köşeli resmedilmişken, 1894 sonrası fotoğrafta beşik kemer formunda görülmektedir. Söz konusu çizim, tam bir belge niteliği taşıyamayacağı için, sadece varsayım olarak 1877 yangınında sandukaların da hasar görmüş olabileceğini söyleyebiliriz. 1894-1902 arasına ait fotoğrafta Sultân Dîvânî'nin sandukasının altında yer alan platform, derin iç bükey ve kademeli profile sahiptir. Mermer veya mermer görünüme sahip bu kaide, fotoğraftan anlaşıldığı kadarı ile yaklaşık 120cm yüksekliğinde olmalıdır. Söz konusu kaide'nin malzemesi tam olarak bilinmese de 1902 yangınında tahrip olmuştur. 1912 yılına ait bir belgede, sanduka kaidesinin tadilatı için mermer malzemeye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.[258] 1894'de Mevlevihane'ye getirilen pirinç şebekenin,[259] bu platformun üzerinde yükseldiği görülmektedir. Pirinç parmaklıkların iç kısmında, Ramsay'ın da tasvir ettiği şamdanlar yer alır. Bu fotoğraf küçük bir alanı gösterdiği için türbenin geri kalanına dair bir bilgi içermemektedir. 1915'den sonraya ait olduğunu düşündüğümüz bir diğer fotoğrafta ise, sandukaların etrafındaki ahşap parmaklıkların yangın sonrası yenilendiği görülmektedir (Resim 21). 1902 yangınından sonra tamamen tahrib olan türbe kısmının, 1908 onarımı sonrasına ait bu fotoğrafta, Sultan Dîvânî'nin sanduklasının altındaki, platform kaide alan da değişiklik göstermiştir.

[254]Fotoğrafta yer alan pirinç parmaklıklar yapıya 1894 yılında getirilmiştir. 1902 yangınında ise tüm sandukalar ile birlikte onlarda harab olmuştur. Bu sebeple bu fotoğraf'ın 1894 ile 1902 yılları arasında çekilmiş olması gerekmektedir.
[255] Eravcı, 2011, s.210.
[256] Ilgar, 2012, s.50.
[257] Ilgar, 2012, s.51.
[258] MMA, Zarf Nr: 234/52, 65, 97.
[259] Sultan II. Abdulhamid'in, Sultân Dîvânî'nin sandukası için yaptırdığı pûşide (30 Nisan 1310) 2 Mayıs 1894 tarihinde yerine teslim edilmiştir.

Bir önceki fotoğrafta takribi 120cm olarak görülen sanduka kaidesinin yüksekliği, onarım sonrası daha düşük kotda yaklaşık 80cm yüksekliğinde gözükmektedir. Söz konusu platform, malzeme açısından mermer kaplama görünümü vermektedir. Şamdanlar hala yapıda bulunsa da, 1894 tarihli pirinç şebeke muhtemelen yangında tahrip olmuştur. Arşiv kaynaklarında yeni pirinç şebeke talebi olmasına karşın, pirinç şebeke görülmemektedir. Lokman Derya Solmaz'ın,[260]caminin müezzini Kemal Bayık'dan, 2010 yılında edindiği bilgilere göre, Sultan Reşad'ın hediyesi olan pirinç şebeke, 1960 yılına kadar bir sandıkta beklemiş ve daha sonra yerine monte edilmiştir. Muhtemelen caminin 1962 yılında minaresinin inşası sırasında yapılan onarımlarında yerine monte edilmiş olmalıdır. Ilgar,[261]günümüzde yer alan pirinç şebekenin mahalle halkı tarafından 1960'lı yıllarda yaptırıldığını söylemektedir. Gölpınarlı'nın *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik* adlı eserindeki Divâne Mehmed Çelebi Dergahı bölümünde, türbe kısmını detaylı anlatmasına karşın pirinç şebekeye dair hiçbir bilgi yoktur, aksine semahaneden parmaklıkla ayrılmayan tek sanduka, Sultân Divânî'nin sandukasıdır diye belirtmektedir.[262] Bu eserin 1953 yılında yazıldığı düşünülürse, 1960'dan önce sandukanın etrafında herhangi bir parmaklıklığın bulunmadığını söylemek mümkün olacaktır. Yapıya ekleniş tarihi doğru olsa da, bu pirinç şebekenin özel bir ustalık ile yapıldığı aşikârdır. Nitekim neredeyse bire bir benzer örneklerini, Sultan Abdulaziz döneminde (1863) tekrar onarılan Bursa Orhan Gazi Türbesi'nde, Bursa I. Murad Türbesi'nde ve Sultan Abdulaziz'in kendi türbesinde aynı tarz pirinç şebekeler görülmektedir.[263] I. Murad ve Orhan Gazi'nin sandukasını çevreleyen şebekelerin köşelerinde yer alan tepelikleri Sûltân Dîvânî'ninkine benzer Mevlevi sikkesi şeklindedir. Sultan Abdulaziz'in sandukasının şebekesinde ise dilimli soğan kubbelere benzer tepelikler yapılmıştır. Kanaatımızca bu benzerlik halen Mevlevihane'de olan pirinç şebekenin saray sanatçıları tarafından yapılmış olduğunu bize göstermektedir. Sultan Reşad'ın kendi sandukası değerlendirildiği takdirde, sanduka kaidesinin günümüzde yer alan Sûltân Dîvânî'nin sanduka kaidesine benzerliği dikkat çekicidir. Bu tarzda mermer kaide 19. ve 20. yüzyılın başında sıkça rastladığımız bir uygulamadır. Bu sebepten

[260] Solmaz, s.48.
[261] Ilgar, s.50.
[262] Gölpınarlı, 2006, s.330.
[263] M. Fatih Demirhan, "Osmanlı Padişah Türbeleri (Ottoman tulers' tombs)", **Hilâl Studi Turchi e Ottomani**, 2, Edisioni Ca'Foscari Digital Publishing, Venezia, 2013, s.23-25-90.

dolayı tam bir tespitte bulunmak mümkün olmamaktadır. Profilli kademeli mermer kaide, 1915'li yılllara tarihlediğimiz fotoğrafta gözükmemektedir. Muhtemelen yapıya daha sonraki zamanlarda eklenmiştir (Resim 22).

Türbedeki sandukaların 1902 yangınında yandığını, yapının geçirdiği evreler kısmında değindiğimiz gibi Şair Vehbi Çizmeci Oğlu'nun yangın destanından öğreniyoruz.[264] Yaklaşık 1915 yıllarına tarihlenen bir diğer fotoğrafta, Sultân Dîvânî'nin sandukasının solunda yer alan iki sanduka da gözükmektedir. Beşik kemer formunda görülen bu iki sanduka, 1902 yangını öncesi üçgen tepelikli olan sanduka formlarının yangından sonra değiştirildiğini göstermektedir. Bahsedilen fotoğraflarda da yer alan Mevlevihane'nin dervişi Raşid Dede'nin (Hatip Hoca) 1902 yangını öncesine dair verdiği bilgiler bu durumu aydınlatacak şekildedir. Söz konusu bilgiler şu şekilde nakledilmektedir;

> *"Sultân Dîvânî'nin merkadi ile mukabil köşesindeki parmkalık arasında beş sanduka vardı. Bu sandukalardan biri (Beyatî) ayini bestekarı Mustafa Dede'ye, biri de Sultân Dîvânî'nin ateşbaz'ı (Furûnî) Dede'ye ait bulunuyordu. Yangından sonra tekke tekrar yapılırken bu parmaklığın biraz tevsii istendi; bu maksatla Furûnî Dede'nin evvelce parmaklık içinde olan sandukası biraz yan tarafa çekildi ve o zaman yer daraldığı için oraya Fûrûni Dede, ikincisi Reşid, Kemal, Celal Çelebiler, üçüncüsü maktul Ali Çelebi'nin biraderi Münir (Murat) Çelebi, dördüncüsü de Meczup Baki Çelebi namlarına ancak dört sanduka sığdırılabildi ve Mustafa Dede'nin sandukası da büsbütün kaldırıldı. Bu zatın asıl kabri tam ikinci sandukanın bulunduğu yerde idi."*[265]

Fotoğraflarda yangın öncesi üçgen formda olan sandukaların, yangın sonrasında yapılanlara göre aralarının daha dar olduğu görülmektedir. 1908 onarımında söz konusu alanda yapılan yeni uygulama, Raşid Dede'nin aktardığı bu bilgi ile örtüşmektedir.

1902 yangını sonucunda, yapının tüm ahşap bölümleri gibi türbenin bulunduğu ahşap zemin sekisi de zarar görmüş ve yenilenmiş olmalıdır.

Türbede en yüksek kotda yer alan sanduka Sultân Dîvânî ye aittir. İkinci büyük sanduka ise Sultân Dîvânî'nin babası Abâ Pûş Balî'ye aittir. Bu iki sandukanın abatları birbiri ile aynıdır. Sultân Dîvânî'nin sandukası, 100cm mermer

[264] Dergâh-ı Şerîfe geldi tayandı, Sultan Dîvânî'nin merkadi yandı. Sarı, 1999, s.257.
[265] Rauf Yekta, "önsöz", **Türk Musikisi Klasiklerinden Yedinci Cilt Mevlevi Ayinleri**, II, İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, İstanbul, 1934, s.3-4.

bir platformun üzerinde yer aldığı için daha yüksek kotda bulunmaktadır. Diğer sandukaların ön sırada yer alanları eşit boyda iken, arka sırada yer alanlarda farklılıklar görülmektedir Sanduka sahiplerini kronolojik sırayla açıklamak daha doğru olacaktır.

İlyas Çelebi (1371): İlyas Paşa Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'un oğludur. Ariflerin Menkıbeleri'nde şu şekilde nakledilmiştir;

"Sultan Veled'in kızından iki torunu oldu. Bunlardan biri Burhaneddin İlyas Paşa, ikincisi Hızır Paşa'dır."[266]

Aynı şekilde Burhaneddin İlyas Paşa'nın Ulu Arif Çelebi'nin bir meclisinde sakilik ettiğine dair bir menkıbe de bulunmaktadır.[267] Bu menkıbeye göre Ulu Arif Çelebi'nin vefatından önce doğmuş olduğunu söylemek mümkündür. Sahih Dede'nin nakline göre Dede İni mağarasında Burhaneddin İlyas Paşa oğlu,[268] Ergun Çelebi'yi Mevleviliğe intisab ettirir.[269] Ergun Çelebi Kütahya Mevlevihanesi'nin kurucusudur. Şu an Kütahya Mevlevihanesi'nde Burhaneddin İlyas Şah'a adına bir sanduka yer alsa da bu sanduka Ergun Çelebi'nin oğlu Burhaneddin İlyas'a aittir. Sahih dedeye göre İlyas Paşa 1278'de doğmuş ve 1371'de 95 yaşında vefat etmiştir[270]. Esrar Dede'nin nakline göre Abâ Pûş Balî'nin sandukası türbede ceddinin yakınlarına amcasının yanındadır. [271] Bâlî Çelebi'nin amcasının İlyas Çelebi olduğu düşünülürse günümüzdeki sandukanın İlyas Çelebi'nin kabrini temsil ettiğini fakat yerinin Bâli Çelebi'nin sandukasının yanında, Hızır Şah Çelebi'nin sandukasının şimdiki yerinde olması gerektiğini söyleyebiliriz.

Abâ Pûşî Bâlî (1485): Dîvânî Mehmed Çelebi'nin babasıdır. Soy seceresini önceki bölümlerde verdiğimiz Bâlî Çelebi, Sefine'ye göre Germiyan oğullarından ilk defa Mevleviliğe intisab ederek sikke ve hırka giyen kişi olmuştur. Bu sebepten Abâ Pûş lakabını almış ve Dedesi Hızır Şah Çelebi'nin vefatından sonraki bir tarihte mevlevihaneye şeyh olmuştur.[272] Sahih dedenin naklettiği, 1360 yılında Hızır ve İlyas Çelebilerin Dedeini Mağarası'nda Yakup Çelebi'nin Germiyan idaresinde

[266] Eflaki, s.723.
[267] Eflaki,s.683.
[268] Sâkıb Dede, **Sefine-i Nefisei Mevlevviyyan**, Mısır, Matbaa-i Vehbiyye, 1283, c.I, s.62.'den aktaran, Ahmet Arı, **Sakıb Dede ve Divanı Mevlevilikte Bir Hanedanlık Kurucusu**, Akçağ yayınları, Ankara, 2013, s.IX. Gölpınarlı, 2006, s. 123.
[269] Sahih Ahmed Dede, yazma nr. 5446, ss.131-133. Zorlu, s.229.
[270] Sahih Ahmed Dede, s. 117. Zorlu, s. 225.
[271] Esrar Dede, c.I, s.14-15. Ilgar, s. 97. Genç, s.327.
[272] Sakıb Dede , c.I, s.9.

kalacağını bildirip Hızır Paşa'nın Bâlî Çelebi'yi, İlyas Paşa'nın Ergun Çelebi'yi Mevleviliğe intisab ettirmesi hadisesi ve İlyas Paşa Çelebiyi anlatırken değindiğimiz İlyas Paşa'nın Ulu Arif Çelebi'nin bir meclisinde sakilik ettiğine dair bir menkıbe, İlyas ve Hızır Paşalar'ın da Mevlevi olduğunun göstergesidir. Arif Çelebi zamanından beri Mevlevihane olduğunu düşündüğümüz Afyon'da, illaki Mevleviliğe intisab etmiş veya Mevlevihane'nin başında duran bir şeyh olmalıdır. Bâlî Çelebi, Mevlevihane'nin ilk büyük inşasını yapan kişidir. Hayatının büyük kısmını Dede İni'nde uzlete çekilerek geçiren Çelebi, vefatından bir yıl önce oğlu Dîvânî Mehmed Çelebi'yi Karahisar Mevlevihanesi şeyhliğinede görevlendirerek uzlete çekilmiş ve 1485'de 120 yaşlarının sonunda vefat etmiştir.[273] Sahih Dede'ye göre ise (H.872) 1467-68 yıllarında 121 yaşında vefat etmiş ve türbeye medfûn olmuştur.[274] Kabrini temsilen sandukası Sultan Dîvânî'nin sandukasının yanındadır. Türbe bölümünde yer alan ikinci büyük sandukadır. Üzerindeki pûşîde 1894 tarihlidir. Sultan Dîvânî'ye ait olan bu pûşîde, 1915'de yeni bir pûşîde gelmesinden sonra buraya nakledilmiştir. İlk inşada kendi adına hazırlanan bir pûşîdesi olma ihtimali yüksektir. Fakat Mevlevihane'nin geçirdiği çok sayıda yangın sonucu günümüze gelememiş olmalıdır.

Elkas Safî Mirza (1530): Mevlevihane'nin türbe bölümünde Divânî Mehmed Çelebi ve Abâ Pûş Bâlî'nin arasında arkada diğerlerinden küçük yapılmış olan sanduka, Şah İsmail İl Erdebil'in oğlu Elkas Safî Mirza'ya ithaf olunmuştur. Yazıcıoğlu'nın Sefine'den nakline göre; Sultan Dîvânî İran seferinden Divân-ı Kebîr ile birlikte dönerken, Elkas Mirza onunla birlikte Anadolu'ya gelmiş, (H.916) 1512 yılında Afyonkarahisar'a yerleşmiş, Sultan Dîvânî 'nin sevgisini kazanmış, Mevlevi sikkesi giyerek dervişlerin arasına karışmıştır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından İsanbul'a davet edilen Sultân Dîvân-î ile İstanbul'a gitmiştir. Yazıcıoğlu[275]Şah İsmail ve oğlu Elkas Mirza arasında geçen mektuplaşmadan bahseder. Semahane-i edeb'den naklettiği üzere, babasının mektuplarında onu veliahd yapma isteğine karşılık olarak;

"Bende-i Hünkâr-ı ekber geşteim, Fariğ es Şah-ı efsûr geşteim" (Duygusuz Şahtan uzaklaşıp, büyük hünkâra köle oldum gezerim).

[273] Ilgar, 2012, s.97.
[274] Sahih Dede, s.146.'den aktaran, H. Fikri Yazıcıoğlu, **Hz. Mevlânâ'nın Torunlarından Sultan Divânî**, İleri Basımevi, Konya, 1963, s.43. Zorlu, s.225.
[275] Sakıb Dede, s.39'den aktaran, Yazıcıoğlu, s.43.

Diyerek saltanatı reddetmiş,[276] 1530 (H.936) tarihinde vefat etmiştir.[277] Ilgar ve Sarı,[278] Elkas Mirza'nın Afyonkarahisar'a gelişi ile ilgili yeterli kaynak olmadığını savunarak bahsi geçen kişinin İran'dan Sultân Divân-i ile gelen başka biri olduğunu, Yazıcıoğlu[279]ise bu kişinin Elkas Mirza olduğunu savunmaktadır. Gölpınarlı[280]ise sandukanın günümüzde olduğu alanı tarif ederek, burada Şâh İsmail'in oğlu Muhammed Feridun'un gömülü olduğunu ancak sandukasının olmadığını belirtmektedir. Gölpınarlı'nın *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik* eserinin ilk baskısı 1953 tarihlidir. Belirttiğine göre 1953'den önceki bir zamanda bu alanda sanduka yer almamaktadır. Yazıcıoğlu'nun yayını ise 1963 tarihlidir ve eserinde sandukanın resmini vermiştir. Elkas Mirzâ 'nın sandukası, muhtemelen 1962 yılındaki minarenin yeniden inşası sırasında yapılan onarımlarda yapıya eklenmiş olmalıdır. Daha önceki zamanlarda bu alanda bir sanduka olup olmadığı hakkında bir belge bulunmamaktadır.

Sultân Divânî Mehmed Çelebi (1545-50): Türbe bölümündeki en yüksek sanduka olan Sultan Dîvânî'nin sandukası, mevlevihanenin merkezini teşkil etmektedir. İleride değineceğimiz gibi semahane ve Mevlevihane'nin mimarisi sandukası'nın konumuna göre şekillenmiştir. Babası Abâ Pûşî Bâlî'nin sandukasının yanında yer alan sandukasında, 1915 tarihli bir puşide yer almaktadır. Mevlevihane'nin türbe bölümündeki, orijinal konumunu koruduğunu düşündüğümüz iki sandukadan biridir. Diğeri ise babasına ait olan sandukadır. Hemen hemen yapının geçirdiği her yangında sandukasının pûşîdesi yenilenmiştir. Günümüzde sandukasının üzerinde örtülü olan 1915 tarihli puşidenin üzerindeki Osmanlıca ve Arapça kitabeler Yusuf Ilgar'ın Çevirisi ile şu şekilde verilmektedir.[281]

Ön yüzünde:

"Yâ Hazreti Mevlânâ"

"Ve kefâ bi'l-lâhi şehîdâ" "Muhammedü'r-Rasûlullâh"[282]

"Elâ inne evliyâ Allâhu lâ havfün 'aleyhim velâhüm yahzenûn"[283]

---

[276] Ali Enver, **Semâhâne-i Edeb**, İstanbul, 1309 (1891), s.137.
[277] Ilgar, Sarı, 2011, s.55.
[278] Ilgar, Sarı, 2011, s.57.
[279] Yazıcıoğlu, s.43.
[280] Gölpınarlı, 2006, s.331.
[281] Ilgar, 2012, s.48.
[282] "Şahid olarak Allah kafidir"(Fetih. 48/28), "Muhammed (S.A.S.) Allah'ın peygamberidir" (Fetih. 48/29).

"Destûr Yâ Hazret-i Sultan Dîvânî

Bâver bekün[284] *ki ber serem âyed eger*

Mesîh Derdi ki yâdigâr-ı tu dârem devâ küned

Sene H. 1331[285] *(1915)"*

Yan yüzlerinde:

"İnnallâhe yagfiru'z-zünûbe cemî'an. İnnehû hüve'l-gafûru'r-rahîm."[286]

"Dü cihanda eger altun ola dirsen nâmın Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânâ'nın."[287]

Kitabe alanlarının etraflarındaki bitkisel tezyinat bordürler ve süslemeler altın sırma işi ile saray nakkaşları tarafından işlenmiştir.

Doğum tarihi tam olarak bilinmemekte, 1440, 1448, 1471 tarihlerinden birinde doğduğu düşünülmektedir.[288] Sefine'de vefat tarihi 1530 olarak belirtilse de Veled İzbudak ve Gölpınarlı'nın araştırmaları sonucunda Mehmet Çelebi'nin, 1545-50 yılları arasında vafat ettiği bilinmektedir.[289] Sultan Dîvânî hakkında detaylı bilgi bu bölümde yer alan İbrahim Şâhîdi Dede başlığında verilmektedir.

Furûni Mehmed Dede (1545-50): Sultân Dîvânî'nin dervişi ve ateşbazı olan Furûnî Mehmed Dede, keramet sahibi bir derviştir. Sultan Dîvânî ile İran seferine katılmıştır. İran seyahatine ait bir menkıbesi bulunmaktadır. Esrar Dede'nin nakline göre kırk Mevlevi kırk Bektaşi derviş ile İran'a giderken (1421-1460 Pîr Adil Çelebi zamanında)[290] çölde açlık tehlikesi göstermesi sonucunda Sultan Dîvânî'nin Furûnî Dedeye; "Ey Derviş Tennûr, Ey Furûnî Dede, dervişlere gizli cebinden bahşet", demesi üzerine cebinden tüm dervişlere yetecek kadar sıcak ekmek çıkartarak ikramda bulunmuştur.[291] Sultân Dîvânî 'nin Furûnî Dede'ye tennûr ve furûnî olarak hitabı, Mevlevihane'nin Ateşbazı olduğununa gösterge teşkil etmektedir. Doğum tarihi bilinmeyen Furûnî Dede'nin Şeyhi'nin ebediyete göçtüğü yıl olan 1545-1550 yılları civarı vefat ettiği düşünülmektedir. İran seferinin 1421-1460 yılları arası

---

[283] "Allâh'ın velî kulları için korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır".
[284] Gölpınarlı mekun olarak çevirmiştir. 2006 ,s.331.
[285] "Mesih bile baş ucuma gelse senden armağan olan derdime deva eder sanma."
[286] "Deki: Ey nefislerinin aleyhinde haddi aşan Allah'ın kulları! Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder. Zira O, Gafûrdur, Rahîmdir" (Zümer. 39/53).
[287] Mecmû'a-i Eş'âr, MMİK, nr. *2455*'te Şair Şevki'ye ait olan beyt "Ey dil istersen eger kâmil ola noksânun/Sikkesi altına gir hazret-i Mevlânâ'nun" şeklindedir.
[288] M. Çıpan, s.25.
[289] Gölpınarlı, 2006, s.115.
[290] Gölpınarlı, 2006, s.112.
[291] Esrar Dede, c.I, s.55'den aktaran, Ilgar, Sarı, 2011, s.53.

olmuş olacağını göz önünde bulundurur isek bu yıllar arası bir sürede doğmuş olması muhtemeldir. Vefat yılı göz önünde bulundurulduğu takdirde Furûnî Dede'nin sandukasının türbedeki sandukaların en başında olmaması gereklidir. Eğer öyle ise de aradaki sandukaların ya çağdaş ya da daha önce vefat eden bireylere ait olması gerekmektedir. Oysa aradaki medfûn olduğu düşünülen kişilerin 19. ve 20. yüzyılda vefat ettikleri bilinmektedir. Vefat yılı Sultan Dıvânî ile aynı dönemde olduğu düşünülen Furûnî Dede'nin temsili sandukasının yangınlar sonucu yapılan düzenlemelerde yerinin değiştirildiği söylemek mümkündür.

İbrahim Şâhidi Dede (1550): Aslen Muğlalı olan İbrahim Şâhidi, Gülşen-i Esrar adlı eserinin bir bölümünde kendi ve ailesine ilişkin bilgiler vermesine karşın doğum yılı ile ilgili bir bilgiye yer vermemiştir. Birçok kaynakta 875 (1470)[292] olarak geçen doğum yılı Sahih Ahmed Dede'ye göre (872) 1467, bazı tufhe şerhlerinde ise (877-911) 1472-1505 olarak verilmektedir. Şimşekler, kabul edilebilir tarihin 1470 olabileceğini belirtmektedir[293]. Ailesi çok çilleler çeken[294] Şahidi'nin annesi Mevlana aşığıdır. Babası ise Seyyid Kemal Hazretleri'nin yerine Muğla'daki zaviyeye Fatih Sultan Mehmed tarafından şeyh olarak tayin edilmiştir. İlk eğitimini babasından alan şahidi, babasının 1480 yılında vefatından sonra 19 yaşına kadar kendi kendini yetiştirmiştir. 19 yaşını doldurunca annesinden izin alıp İstanbul'a giden Şahidi ilimle meşgul olurken, yaşadığı menkıbelerden etkilenerek Muğla'ya geri dönmüştür. Bu konuyu Gülşeni Esrar'da şu şekilde belirtmiştir;

" Allah'ın kudretli remzi bana öğüt verince, zahiri ilmin telaşesinden el çektim"[295].

Annesinin isteği üzerine sırayla Şeyh Hayreddin Vefai ve Şeyh Bedreddinden feyz almıştır. Bir yandan kuran tefsiri ve mesnevi dersleri alırken ailesinin geçimi için çiftçilikle uğraşan Şahidi, borçlarını kapatamadığından dolayı camilerde vaaz verip bağışlar ile ailesine yardım edebilmek için seyahate çıkar. Fani adlı bir derviş ile Burdur, Isparta, Denizli ve Afyon'un köylerinde vaazlar vererek övgüler alır. Lazkiye (Denizli)'de Mevlana Soyundan Paşa Çelebi'ye intisab ederek Mevlevi olur.

---

[292] Esrar Dede, vr, 55a, Genç, s.250, Enver, s.104-105, Ilgar, 2011, s. 57. Genç, s.250.
[293] Nuri Şimşekler, **Şâhidî İbrâhîm Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı Tenkitli Metin- Tahlil**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, 1998, s.5.
[294] Detaylı bilgi için bknz. Şimşekler, s.7-12.
[295] Şimşekler, s.16-17.

Şahidî'nin Mevlevi oluşu ile ilgili Gülşen-i Esrar da şu beyti yer almaktadır;

"Vefa'i idim Mevlevi oldum, Bu sırada yirmi dört yaşında idim."[296]

Paşa Çelebi'nin oğlu Emir Adil'e hocalık yapar. Paşa Çelebi'nin meclislerinde Divânî Mehmed Çelebi'nin adını ve menkıbelerini dinler ve hayran olur.[297] Kardeşinin vefatı üzerine Muğla'ya geri dönen Şahidi, Paşa Çelebi'nin tavırlarından ve Muğlada'ki Şeyhi Bedreddin'in bilgisinden hoşnutsuz olduğu için evinde uzlete çekilir. Görmeden bağlandığı Divânê Mehmed Çelebi'ye olan hayranlığını şu sözler ile anlatır;

" O Allah arslanı beni avladı, onun cezbesinden ne sabrım kaldı ne kararım"[298]

Divânê Mehmed Çelebi'yi çok defa rüyalarında gören Şahidi o kışı annesiyle geçirir. Bu sırada yaşadığı bir menkıbeyi Şimşekler şu şekilde nakletmektedir;

> *"Bir seferinde; akşam vakti odasında otururken Çelebi hemen yanında zuhur eder. Diz çökmüş olan Şahidi'nin sağına yaklaşır, sağ elinde bir asa, yüzü ay gibi parlak, başında Mevlevi külahı, yeşil bir elbisesi vardır. Şahidi'ye " Secde et" diye emreder. Şahidi hangi yöne secde edeceğini sorar. Çelebi iki ayağının önünü gösterir. Oda secde eder. Bu secde üç defa tekrarlanır. Şahidi bu sırada kusma ile uyanır. Fakat bu kusma ona zevk veren bir kusmadır."*[299]

Gölpınarlı'nın Şahidi İbrahim'in kendi ağzından naklini verdiği diğer bir menkıbe ise şu şekildedir;

"Muğla'da bir gece Mehmed Çelebi, kalk Şahidi, beni bulmak istiyorsan, bize aşıksan harabati ol dedi, sesini açıkça duydum. Anamdan rakı ve şarab istedim. Bulup getirdi. Kalbine kötü bir şey getirmemesini söyledim ve içmiye koyuldum.[300]

Aynı menkıbeyi şimşekler şu şekilde aktarmıştır;

"Yine böyle gecelerden birinde, Çelebi Parlak bir ay gibi net bir şekilde Şahidi'ye görünür. O'na " Sen Allah'ı halvet köşesinde mi sanıyorsun? Kalk rüsvâ, bed- nâm ve harâbâtî ol der. "[301]

---

[296] Şimşekler, s.28.
[297] Gölpınarlı, 2006, s.108.
[298] Şimşekler, s.20.
[299] Şimşekler, s.20.
[300] Gölpınarlı, 2006, s.109.
[301] Şimşekler, s.20.

Kış sona erince, Farsça konuştuğu için baba acem denilen bir âlimle Çelebi'yi bulmak için sırayla Söke, Kemer ve bazı köylere uğrayarak Bursa'ya doğru çıkarlar. Bu seyahatler sırasında bir gün kulağına gaibden Çelebi'nin sesi *" Kalk Şahidi bize doğru gel"* demektedir. Çelebi'nin hacda olduğunu söylerler ve beklemesini söylerler. O da *" Sultan'ım beni çağırırken ben nasıl oturayım"* der tekrar Konya'ya gitme niyetiyle yola çıkar. Afyon'a yaklaştığında Çelebi'nin *"Ey Şahidi sana yetiştim"* diye sesini duyması ile cezbeye kapılır semâya başlar. Bu menkıbeden sonra Çukurova diye bir köyde Çelebi'nin müridleri ile bir gün kalırlar ertesi gün şehirden gelen biri Çelebi'nin Mekke'den döndüğü ve Kütahya'da Paşa Çelebi'nin evinde olduğu haberini getirir. Şahidi hemen Kütahya'ya gider. Şahidi Divânê Mehmed Çelebi ile ilk karşılaşmasını Gülşen-i Esrar'da Şimşeklerin çevirisi ile şu şekilde nakletmektedir;

> *"Paşa Çelebi'nin nedimleri beni görünce sonsuz saygı ve sevgide bulundular ve "hace geldi " diyerek Emir Adil'in annesine haber verdiler. O hemen bir halı gönderdi, Sultan 'ın yanına serdiler ve servere haber verdiler. Şehrin ileri gelenleri Sultan'ı ziyarete gelmişlerdi. Benim geldiğim haberini duyunca " Kemal sahibi ve tatlı dilli bir vaizdir" diyerek bana övgüde bulundular. Daha sonra nedimler beni o hazretin yanına davet ettiler. Eşiğe varınca Sultan'ın yüzünü gördüm. Mest olmuş ve şaşkın bir şekilde her iki gözümden yaşlar akıyordu. Hepsi kalktılar, ben kendimden geçmiş bir vaziyette Sultan'ın ayakları'nın dibine düştüm. Tekrar kendime geldim ve önünde ayakta durdum. Sultan " Bu yaygı sizin içindir" buyurdu. Durumum Sultan tarafından anlaşılmıştı. Gittim; Sultan'ın yanına oturdum, başımı öne eğdim ve iki gözümü de yumdum. Herkes "Aziz hoşgeldin" dedi. Benden bir ses çıkmıyor, her tarafım titriyordu. Sonra hepsi "Siz Sultan'ı tanıyorsunuz" dediler. Sonra Sultan onlara şöyle dedi: "O mest olan şahla ezelden aşinalık vardır". "Paşa Çelebi (Bana) "Onlara Cuma vaaz veriyormuşsunuz, buyurun vaaz verin de şereflenelim" dedi. (Divane Çelebi) "Bu sohpetten sonra yalnız kalınca dinleyelim" buyurdu. Ben kaynayan kazan gibi başımı öne eğmiş bir vaziyette ağlıyor ve konuşamıyordum. Onlar ise benim halimden habersiz idiler. Derhal sır aleminde Sultan'dan bu meclisi boşaltmasını istedim. O anda Sultan " Musa Abdal esrarın var mı?" diye seslendi. O da "Evet" cevabını verdi. Sultan "O halde çıkar" dedi. Musa Abdal esrarı çıkardı. Sultan başparmağının ve işaret parmağının ucuyla tattı. Sultan'ın sağ tarafında bir emir oturmuştu, O da*

Sultan'a katıldı. Musa Abdal cur'adanı (esrar kabağı) meclistekilere sundu. Sufilerden bazısı başını çevirdi, bazısı da parmağının ucunu cur'adana değdirerek başlarının üzerine koyup; Musa Abdal'a geri verdiler. Musa Abdal cur'âdanı bir rinde uzatarak " Ey azizler siz de için tarikat sofrasıdır, zerafet ilacıdır" dedi. Daha sonra herkesi dolaştı, son olarak bana geldi. Elimi açtım ve onun önüne uzattım. Avucumun içine bir parça döktü, ağzıma koydum. Bunu görünce beğenmediler. Meclisin bir yarısı ayrıldı. Birer birer ayağa kalkarak "Selamün Aleyküm" dediler. Çelebi "Ve aleyküm selam" dedi. Bu şekilde hepsini uğurladı. Meclis boşaldı. Şaşkınlıkla ben aklımı kaybetmişim. Çelebi şöyle dedi "Andan dedeciğim". Ben coşmaya başladım, Sultan köpürmeye. Yüksek sesle divaneler gibi birkaç söz söyledi ki şu idi "Eskilerin alayın, na'lüne na'l-parene helva vireyin. Eski demürüne helva vireyin, kazanın bakırın kalaylayıvireyin" ve bu gibi sözler"[302].

Bu olay ile ilgili Gölpınarlı'nın da çevirisi bulunmaktadır. Birbiri ile hemen hemen aynı olan çevirilerden şimşeklerinki daha fazla detay içermektedir. Gölpınarlı'nın çevirisinde ise şimşeklerde olmayan şu kısım bulunmaktadır:

"... diye Türkçe birkaç söz söyledi. Tuhaf bir halde coşup köpürdü, gözlerinden yaşlar aktı ve;

Baktığı yerden ırmıyan gözünü

Nazar ehli vü bî-nazîr oldu. Beytini okudu[303]*".*

Şahidi bu karşılaşma için herhangi bir tarih bildirmez. Fakat Esrar Dede'ye göre bu tanışma (900) 1494 yılında şahidi 25 yaşında iken gerçekleşmiştir[304]. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Gülşen-i Esrar'da 24 yaşında Mevlevi olduğunu bildiren Şahidi, bir kış sonra Çelebi'yi bulmak için yola düşmüştür. Bu durumda Esrar Dede'nin nakli uygun gözükmektedir.

"Şahidi Mehmed Çelebi ile karşılaşmasından sonraki halleri ile ilgili Gülşen-i Esrar'da şu beytlere yer verir;

"Zühd ü takva şişesini taşa çaldım, O'nun aşkıyla bed-nam ve rüsva oldum. O'nun yolunda abdallar gibi traş oldum, yokluk denizinde O'nun arkadaşı idim. Şah'ı aşık ve rüsva olmuş görünce, rüsva oldum, O'na uydum."[305]

[302] Şimşekler, s.23-24.
[303] Gölpınarlı, 2006, s.109.
[304] Esrar Dede, s.150. Genç, s.251.
[305] Şimşekler, s.25.

Şahidi, Divâne Mehmed Çelebi de yıllardır aradığını bulmuştur. Gülşen-i Esrar'da; O'nun batında yüce bir veli; zahirde ise yaptıklarının bir oyunbazlık olduğunu zikrederek, halkın bu tavırları anlayamayacağını söyler. Şeyhini; Selvi boylu, güzel yüzlü, güzel yaradılışıyla seçkin bir kişi, bütün iç ve dış vasıflarıyla da güzel bir insan olarak tanımlar.[306] Aralarında Şems-i Tebrizi ve Mevlana gibi bir ilahi Aşk bağı bulunmaktadır. Şahidî, Gülşen-i Esrar'da aralarındaki bağı Gölpınarlı'nın çevirisi ile şu şekilde nakletmektedir;

> *"Daima önünde yalınayak koşardım. Yolda, özengilerine pabuç asılmış bir at verir, binmemi emrederdi. Binsem bile biraz sonra iner, ayaklarımdan pabuçları çıkarırdım. O, benim atımı bir abdala verir, sakın kimse binmesin der, yedekte çektirirdi. Bir an bile bensiz olamazdı. Lütfeder de Şâhîdî derdi, neden bana böyle cefalar ediyorsun, neden yaya yürüyorsun, neden ayakların yalın? Gönlüm inciniyor, acıyorum sana. Ben se, ey Şah-ı vilayet derdim, ayakkaplarımla senin bastığın yollara basamam ben. Bunu duyunca ah Şâhidî derdi, yaktın beni. Her vardığımız şehirde bana pabuç alırdı, giy derdi. Ben onu yola kor, geçer giderdim. Acır esirger, abdallar yalınayak gitseler bile yere hafif basarlar. Bazen yürürler, bazen oturup dinlenirler. Halbuki sen hergün akşama dek koşup durmadasın derdi. Ben se parmaklarıma dokunan taşların yaralarından haz duyardım. Deve yününden bir gömleğim vardı, onun da kolları yoktu, içi de bitle doluydu, ancak onu giyerdim. Birçok elbise bağışlardı bana, fakat ben onları başkasına verirdim…[307]"*

Divanî Mehmed Çelebi ile seferlere katılan ve gittiği her yerde yanında bulunan Şahidi'nin Gülşen-i Esrar'da naklettiği üzere, Çelebi ile yakınlığı dervişler arasında kıskançlık yaratmıştır. Şimşekler'in çevirisine göre şahidi kıskançlık gösteren dervişlere şu şekilde cevap vermiştir;

" Ben Sultan'ın isteklerinden başka bir şey yapmıyorum. Beni bağışlayın, ben sizin en hakirinizim, beni bu dergahın bir köpeği olarak telakki edin."[308]

Şahidi Gülşen-i Esrar'da eserin yazılışı için (H.951) 1544 tarihini vermiş, 76 yaşına geldiğini ve yaşlandığını belirtmiştir.[309] Esrar Dede, Şahidi'nin Mehmed

[306] Şimşekler, s.26.
[307] Gölpınarlı, 2006, s.109-110.
[308] Şimşekler, s.26.
[309] Şimşekler, s.74.

Çelebi'nin vefatından sonra Muğla'ya döndüğünü ve her yıl Afyon'a gelip birkaç gün kalarak ziyarette bulunduğunu nakleder.[310]

Gölpınarlı'ya göre Şahidi Gülşen-i Esrar'ı yazdığı tarihlerde Mehmed Çelebi sağdır.[311] Gölpınarlı, hiçbir şekilde Mehmed Çelebi'nin vefatından bahsetmeyişini kaynak göstererek bu fikri savunmaktadır.

Şâhîdi'nin Gülşen-i Esrarda;

"O Şah remiz yoluyla kendilerinden gördüklerimi nazmetmemi istemişti. Tafsilatı anlatmak mümkün değil, ben sadece aşıklara bir koku sundum".[312]

Şeklinde naklettiği üzere, Divâne Mehmed Çelebi, İbrahim Şâhidi'den bir eser yazmasını istemiştir. Gölpınarlı'nın aksine bizce Şâhîdi'nin şeyhinden geçmiş zamanda bahsettiği açıktır. Dîvânî Mehmed Çelebi eserinin son bölümlerini yazarken veya kısa süre önce vefat etmiş olmalıdır.

Sakıb Dede'ye göre, 1550 yılında oğlu Şuhudî ile birlikte Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ne gelmiş, oradaki kırkıncı gününde oğlunu göndermiş ve 120. gün 82 yaşında Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde vefat etmiş ve Mevlevihane'de türbe bölümünde şeyhinin yan tarafına medfûn olmuştur.[313] Şahidi'ye ait günümüzde Şâhîdi Camii olarak kullanılan Muğla Mevlevihanesi'nin bahçesinde de bir türbe bulunmaktadır. Söz konusu türbede yer alan iki sanduklardan biri Şâhîdi'nin babası Hudâ-î ye diğeri de Şâhîdi'ye ithaf olunmuştur. Bu sanduka makam türbesi veya Şahidi'nin oğlu Şuhûdi[314] ye ait olmalıdır. Günümüzde Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin türbe bölümünde yer alan Şâhîdi'nin sandukası, Sultan Dîvânî'nin sağ tarafında en baştadır. Türbede yer alan bir çok sandukanın yeri hakkında net bir kanıya varamasak ta, Şahîdî'nin sandukasının yeri yanındaki diğer sandukaların tarihleri ile uygun gözükmektedir.

Hızır Şah Çelebi (1570): Sultan Dîvânî'nin oğludur. Sahih Dede'nin nakline göre (H.903) 1497-98 yıllarında dünyaya gelmiş, (H.978) 1570-71 yılında 75 yaşında iken vefat etmiştir.[315] İkinci Sultan Veled diye anılmıştır.[316] 27 Aralık 1524 de düzenlenen Sinan Paşa Vakfiyesi'nde şahitler içerisinde adı yer almaktadır. Söz

[310] Esrar Dede, s.150. Şimşekler, s. 27. Genç, s. 251.
[311] Gölpınarlı, 2006, s.111.
[312] Şimşekler, s.76-87.
[313] Sakıb Dede, c. II, s.18' den aktaran. Ilgar, 2011, s.59.
[314] Sakıb Dede, c.III, s.18' den aktaran. Ilgar, 2011, s.59.
[315] Sahih Dede, s. 155-160' den aktaran, Ilgar,2012,s.117. Zorlu, s 253.
[316] Sâkıb Dede, c.I, s. 238'den aktaran, Ilgar,2012,s.116.

konusu vakfiyede "Mezbûr Mehmed Bey-i Divâne'nin oğlu Hızır Bey" olarak imzası bulunur.[317] Babasının sağlığında 1525 yılında hilafet-namesini alır.[318] Babasından sonra Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ne şeyh olmuştur.

İlyas Şah Çelebi'nin kardeşi, Bâlî Çelebi'nin dedesi Hızır Paşa Çelebi'nin de Mevlevihane'de şeyh olduğu düşünülmektedir.[319] Bâli Çelebi bölümünde de değindiğimiz gibi dede ininde, Bâli Çelebiyi Mevleviliğe intisab ettirmiştir. Afyon Süleyman Şah Türbesi'nde medfûn olduğu söylenmektedir. Süleyman Şah'ın türbesinde yer alan kitabede (H.879) 1397 tarihi okunmaktadır [320]. Ertan Daş'ın tezinde naklettiği Gönçer'e ait bilgiye göre ise 1386 da vefat ederek garipler mezarlığındaki türbeye defnedilmiştir.[321] Bu bilgiler ışığında Sahih Dede'ye göre 1371 yılında 97 yaşında, Esrar Dede ve Ali Enver'e göre 1349 yılında vefat ettiği düşünülen Hızır Paşa'nın Süleyman Şah'dan önce burada medfûn olması gerekmektedir.[322] Kardeşi İlyas Paşayı temsilen bir sanduka olmasına karşın, Mevlevi olduğunu düşündüğümüz Hızır Paşa'ya ait Mevlevihane'de bir sanduka olmayışı oldukça dikkat çekicidir. Fakat bu konuda yazılı veya görsel bir kaynak bulunmamaktadır.

II. Destinâ Gevher Hatun (1630): Çelebi Şah Mehmed Efendi'nin kızı, Çelebi Küçük Mehmed Efendi'nin ablasıdır. Sahih Dede'nin nakline göre (H.961) 1553 yılında doğmuştur. Babasının vefatında 70 yaşındadır, 1621 yılında babasının yerine makamlarına mütevelli olmuş, *"Dokuz sene hizmet-i fukarâ-i dervişanda ve umûr-i tevviyette ve rû'yet-i hilâfet-i ma'neviyyede"* bulunmuş ve (H.1040) 1630 yılında vefat etmiştir.[323] Gölpınarlı sefineden naklettiği üzere Destina Hatun'ın Mevlevihane Vakfı'nın mütevellisi olduğunu erkekler gibi sikke ve hırka giydiğini belirtmektedir.[324] Ilgar'ın[325]görüşüne göre ise mevlevihanede şeyhlik yapmamış sadece kardeşinin şeyhliği sırasında vakfın mütevellisi olmuştur.

---

[317] Ramazan Şeşen, Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesi'nin Tercümesi, **Vakıflar Dergisi**, PYS Vakıf Sistem Matbaası, Tıpkı Basım, sayı.10, Ankara, 2006, s.343.
[318] Hilâfet- Name, Mevlana Müzesi Arşivi, nr. 92.
[319] Ilgar, 2011, s.242.
[320] Ertan Daş, **Afyondaki Türk anıtları (medreseler, türbeler, hanlar, hamamlar, köprüler, çeşmeler),** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 1997, s.22.
[321] Daş, s.22.
[322] Sahih Dede, s.123. Genç, s.137,138. Enver, s.48-49. Zorlu, s.225.
[323] Sahih Dede, s.157-174'den ataran, Ilgar, 2011, s.109. Zorlu, s.268, 299.
[324] Gölpınarlı, 2006, s. 257.
[325] Ilgar, 2011, s.281.

Küçük'ün araştırmasında yer alan ve Sakıb Dede'den naklettiği, Destina Hatun'un menkıbeleri ve şahsiyeti ile ilgili bilgiler şu şekildedir:

> *"Destinâ, küçük yaşta çeşitli riyâzât ve ibâdâtla uğrâşmış, nimet ve süsleri terk etmiş, Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz etmiş, doğru yola sülûk etmiş, babasının öğrencisi olarak Mesnevî-i Manevî'nin sırları, tefsîr, hadis gibi çeşitli ilimler ve fenlerde yüceliğini göstermiş, ekseri vakitlerini Sultân-ı Sâtı'u'l-burhân Ebu's-Seyf türbesi içinde içinde Sâliha hanımlar için ayrılmış olan kafeste, zikr, nâfile ibadet ve murâkabeler ile geçirmiştir. Babasından sonra onun yerine geçmiş ancak, tezkîr-i Mesnevî-i Şerîf için irşâd ehli bir kimse, ayrıca diğer bazı hizmetler için de ehil birisini nasbederek bizzat kendisinin ve görüşlerinin gerekli olduğu yerlerde de kendisi ilgilenerek tarîkatın işlerini yürütmüştür. Aşırı riyâzetten ve az uykudan zayıf düştüğünü görüp biraz posta yatmasını, uyumasını söyleyenlere: "Biz postu ayak altına serdik ki Dost'un rızasını alalım, özellikle o postu ki kurban oldu. Bu sebeple uyku libasından yüz kere daha iyi ve rahattır' sözleri ile cevap vermiştir. Bir çok kere ricâl-i ğaybla görüştüğü, odasından gelen sesler üzerine kapısı vurulup da açıldığı zamansa kimsenin görülemediğini, ama değişik iklimlerden gelmiş birçok hediyenin göze çaptığı için Hz. Meryem gibi ,merzûk-i ğaybî' olduğu söylenmiştir. Aldığı hediye ve ihsanları hiçbir zaman kendisi için harcamaz, fukaraya harcardı. Bu haliyle,,babasının hem maddî hem manevî mirasına konduğunu göstermiştir*[326].

Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin türbe bölümünde Hızır Şah Çelebi'nin ayakucunda medfûn olmuştur. Günümüzde bahsedilen alanda bir sanduka olmamasına karşın Destina Hatun'a atfedilen sanduka İlyas Çelebi'nin arkasında bulunmaktadır. Hızır Şah Çelebi bölümünde de belirttiğimiz üzere, İlyas Çelebi ve Hızır Şah Çelebi'nin sandukalarının yerleri Mevlevihane'nin geçirdiği yangınlar ve tamiratları sırasında yanlış belirtilmiş olmalıdır.

Güneş Han-ı Kubrâ/Büzürg (17. yüzyılın ikinci yarısı): Çelebi Küçük Mehmet Efendi'nin dört kızından (Rahîme, Seher, Kerîme) en büyüğüdür.[327] Doğum ve vefat tarihleri hakkında net bilgi bulunmamaktadır. Babasının vefatından sonra şeyhlik ve halifelik Güneş Han'a kalmış ve mevlevihaneye şeyh olmuştur. Gölpınarlı'nın Sakıb Dede'den naklettiğine göre; Güneş Han dergah ihtiyaçlarını çarşıdan kendi alır her görüştüğünden hürmet görür ve aynı zamanda sikke ve hırka

[326]Sakıb Dede, c.1, s.252-253'den aktaran, Hülya Küçük, **"** Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Mevlânâ"ya Armağan Sayısı**, yıl: 8, sayı.20, Ankara, 2007, s. 73.

[327]Sakıb Dede, s.253-255'den nakleden, Gölpınarlı, 2006, s.257.

giyerek Mevlevi Mukabelesi idare ederdi. Derviş Yakîni adlı bir Mevlevî şairi, Güneş Han'ın hizmetinde bulunmuştur ve ona methiye yazmıştır. Gölpınarlı'nın nakline göre Divan Edebiyatı'nda bir kadına bu şekilde bir methiye yazılması hiç görülmemiş bir olaydır. Bu şiirin beşinci ve altıncı beytleri Mevlevi mukabelesinin Güneş Han tarafından idare edildiğini beyan etmesi açısından önemlidir. Söz konusu beytler şu şekildedir;

"Odur kaim- makam-ı Şems-î Tebrîzî- mürüvvet kim
Nisâr-ı fark-ı hullân eyledi ibrîz-i ihsânı
Aceb mi etse şem'-i cem'ine pervane horşidi
Felek gerd-i ser-i benzminde bir fânûs-ı gerdânı"[328]

Ilgar, Derviş Yakîni'nin (H.1000) 1591-92 yıllarında vefat ettiğini ve bu tarih göz önüne alınarak Güneş Han-ı Kübrâ'nın 1570'li yıllarda doğmuş olabileceğini belirtir.[329] Gölpınarlı ise Güneş Han'ın yaşadığı yıllar hakkında bir tarihe yer vermemiştir. Hülya Küçük'ün araştırmalarında, Sakıb Dede'den naklettiğine göre ise (H 1052) 1640 yıllında babası'nın uzlete çekilmesi sonucu dergâhın işlerini yüklendiğini ve babasının (H1071) 1660 vefatından sonra da bir süre şeyhlik yaptığını belirtir.[330] Tanrıkorur, Mevlevihane'nin onarımlarından bahsederken 1683 yılını Güneş Han'ın vekilliğinin son zamanları olarak belirtmiştir.[331] Bizce de, II. Destina Gevher Hatun'un kardeşinin kızı olan Güneş Han-ı Kübrâ'nın, 17. yüzyılın ilk yarısında doğup ikinci yarısında vefat etmiş olması muhtemeldir. Gölpınarlı[332]ve Sakıb Dede[333] şeyhlik yaptığını kabul etse de, Ilgar,[334] kadının şeyh olamayacağı kanısındadır. Bizce bu tespit yersizdir. Arif Çelebi'nin zamanından beri Mevlevilikte kadın halife olduğu bilinmektedir. Arif Çelebi tarafından, Tokat Mevlevihanesine Konyalı Ârife-i Hoş-likaa hatun şeyh tayin edilmiştir. [335] Sakıb Dede Güneş Han'ı; " *İlm-i zâhir ve bâtınla dolu, güzel ahlak, edeb, ilham ve kerâmet menşei, mirât-ı mükâşefe, kardeşleri arasında mazhar-ı İsm-i A'zam olmakla meşhur,"*diye tanıtır ve kendisine miras kalan malları, hediye edilenleri hep âsitâneye ve orada kalanlara

[328] Gölpınarlı, 2006, s. 258.
[329] Ilgar, 2012, s.115.
[330] Küçük, s. 73.
[331] Tanrıkorur, 2000, s.453.
[332] Gölpınarlı, 2006, s. 258.
[333] Küçük, s. 73.
[334] Ilgar, 2012, s.115.
[335] Eflaki, s.676

harcadığını söyler.[336] Arapça ve Farsçaya hakim, babasının manevi eğitimini almış alim bir kadındır. Sandukası Mevlevihane'nin türbe kısmında İbrahim Şâhîdi Dede'nin sandukasının arkasında II. Destina Hatun'un yanında yer almaktadır.[337]

Meczup Baki Efendi (18-19.yy): Abdulbaki Çelebi, Ilgar'ın Kemal Bayık'dan nakline göre Alaaddin Çelebi'nin oğludur ve Muczup Abdulbaki Dede diye anılmaktadır. Şeyhlik yaptığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Doğum veya ölüm tarihine dayanan bir bilgi bulunmamakla birlikte, Şehid Ali Çelebi çocukken, kurban kanını onun sikkesine sürerek bu çocuğun başı nerede göremiyorum dediğine dair rivayet, onun Ali Çelebi'nin çocukluğunda, yetişkin olduğu fikrini oluşturmaktadır. 1837-40'lı yıllarda vakfın mütevellisi olduğunu bildiğimiz Şehid Ali Çelebi'nin bu tarihlerde yetişkin olması gerektiği göz önünde bulundurulur ise Baki Efendi'nin 1700'lü yıllarda doğmuş olabileceğini söylemek mümkün olacaktır. Meczup bir hayat geçirdiği, sakin ve kemal sahibi bir kişiliği olduğu dışında hakkında bilgi bulunmamaktadır.[338] Sandukası türbede, Sultân Dîvânî'nin sol yanında yer almaktadır.

Şeyh Murat Efendi (1850): Şeyh Ahmed Çelebi'nin oğlu, Şehit Ali Çelebi'nin kardeşidir.[339] 1750-1850 yılları arasında yaşadığı düşünülmektedir. Şeyh olup olmadığı hakkında net bir bilgi olmamasına karşın, Ilgar'a göre; Mevlevihane'de Şehit Ali Çelebi'den önce 1837 yılında kısa süre şeyhlik yapmıştır.[340] Günümüzde temsili sandukası Meczup Bâkî Efendi'nin yanında yer almaktadır.

Mehmed Râşid Çelebi (1872): Soyu zükûr kolundan Mevlânâ'ya dayanmaktadır. 1842 (H.1258) yılında Şehit Ali Çelebi'nin idamı sebebiyle onun yerine, Afyonkarahisar Mevlevihanesi Şeyhliği'ne atanmıştır.[341] Mehmed Râşid Çelebi üç evlilik yapmıştır. İlk eşi Fadime Hanım'dan olan evlatları; Kemâleddin Çelebi, Rıza Çelebi ve Emine Hanım'dır. Mehmed Râşid Çelebi, oğlu Kemâleddin'i Ali Çelebi'nin kızı Münîre Hanım'la evlendirdiği gibi, ilk eşi Fadime Hanım'dan olma kızı Emine Hanım ile de yine Ali Çelebi'nin oğlu Bâki Çelebi'yi evlendirerek

[336] Sakıb Dede, c.I, s.253-255.
[337] Edip Ali Baki, Afyonda Şair ve âlim Büyük Bir Türk Kadını Güneş Han, **Taşpınar,** nr.98-99, Mart-Nisan, 1943, Afyon, s.242.
[338] Ilgar, 2012, s.98, 153.
[339] Gölpınarlı, 2006, s.330.
[340] Ilgar, 2012, s.182.
[341] Ilgar, 2012, s.126.

iki aile arasındaki bağları daha da kuvvetlendirmiştir. Yine aynı şecereye göre Mehmed Râşid Çelebi, üçüncü evliliğini Zâhide Hanım ile gerçekleştirmiş ve bu evlilikten de Kadir ve Selâhaddin Çelebiler dünyaya gelmiştir.[342] Tezimizin onarımlar bölümünde de değindiğimiz gibi, Raşid Çelebi döneminde (1844) Mevlevihane büyük bir onarım geçirmiştir. Vefat yılı tam olarak tespit edilemese de (H 1284) 1867 ve (H.1289) 1872 yılları arasında vefat ettiği düşünülmektedir.[343]

Ahmet Kemâleddin Çelebi (1894): Mehmet Râşid Çelebi'nin oğludur. Şehit Ali Çelebi'nin kızı Münire hanımla evlenmiştir. Babası'nın vefatından sonra yerine Şeyh olmuştur. Ilgar'ın araştırmaları ışığında (H.1289) 1872 tarihli bir vakıf kaydında dergâhta postnişin olduğu nakledilmektedir.[344] Tezimizin onarımlar bölümünde de değindiğimiz gibi Kemalettin Çelebi döneminde Mevlevihane yanmış ve onarım görmüştür. Olgun kişiliği ile Türâbi, Hârabî gibi halk şairlerini koruyup gözetmiştir. Duru'nun nakline göre Ramsay'ın[345] 19 Ağustos 1890 tarihli seyahat notlarında adı geçen şeyh Kemalettin Çelebi'dir. Söz konusu metin şu şekildedir;

> *" Bu öğleden evvel büyük bir muvaffakiyet olmaksızın, mühtelif köyleri keşfederek kırı geziyorduk. Harap olmuş küçük bir yerde, bir çeşmenin içine yapılmış bir kitabe bulduk. Oradaki insanlar kitabeleri kıymetlendirmiyorlardı ve bizim, onlara tasarruf eden ve aşırı şekilde mağrur olan, şişman bir adamı görmeye gelmiş olduğumuzu düşünüyorlardı. Onların çoğu, hayranlıkla onun etrafında oturuyorlardı bunun onların daimi meşgaleleri olduğu gözüküyordu. Bizi gördüğüne ziyadesiyle memnun oldu ve ayağa kalkarak ve tekrar otururarki kendi başarmasına dikkatimizi çekti. Yalnız, o kadar şişmandı ki; onun, biri,nin veya diğerinin onun mevkinde olması, ameli bir fark meydana getirmezdi. Bacakları, vucudunun yığını altında tamamen görünmez haldeydi. İyi huylu ve mes'ut gözüküyordu ve bize seksen yaşında olduğunu ve beş sultan'ın idaresini yaşadığını söyledi… Şeyhler bize ziyarette bulundular. ,ihtiyar olanı ilk geldi. Afyonkarahisar'daki, memlekette ehemmiyette ikinici olan tekkenin başıydı. Bir kuşakla kuşanılmış, pek büyük, siyah bir cübbe içinde; kirli görünüşlü, genç bir derviş olan hizmetkarı ona refakat ediyordu. Şeyhin görünüşü, onu her yerde fark edilen bir adam olarak işaretliyordu. Kır saçı ve sakalı titizlikle kırpılmıştı ve bütün görünüşü pek latif olan bir şekilde*

[342] MMA, Zarf Nr: 159/01-a, 54/03-45.
[343] Ilgar, 2012, s.127.
[344] Ilgar, 2012, s.260.
[345] Duru, s.319-320.

temiz ve düzgündü. İkrarının (mesleğinin) yagane işareti, - başında; yumuşak pürtüklü, kalın keçeden mamul; canlı olmayan renklerde veya sarımsı kahverengi; tepetaklak döndürülmüş bir saksı gibi bir şey olan derviş şapkasıydı. Çok halis dokumadan, sarımsı kahverengi kumaştan, uzun bir kaftan; aynı malzemeden, ama açık mavi renkte bir iç kat; sarımsı kahverengi pantolon; beyaz pamuk çorap; tabansız olarak, tek parçadan yapılmış, siyah oğlak derisi çizme (mest) ve deri pabuç giyiyordu neredeyse tamamen kör olmaya dönmüştü. Körlüğün tedricen geldiğini söyledi ve büyük saflıkla, onu iyileştirecek bir şeyimiz olup olmadığını sordu. Keşke, bunu iyileştirme hakkında bir şey bilmiş olsaydım! Sadece ona Allah'a itimat etmesini tavsiye edebildik. Gözleri hayli temiz ve parlak gözüküyordu ve beklide iyileştirilebilridi. Ona küçük bir kap dolusu vazelin verdim; bazı çeşit göz ağrıları ve yaralarına iyi geldiğini, ama körlük için kullanmamasını söyledim. Fakat, derhal birazını gözünün içine sürdü. Çok dokunaklıydı. Karahisar'a gittiğimizi duyduğunda, bizi orda görmeyi ümit ettiğini söyledi ve benim, derviş raksını hiç görmemiş olduğumu söylemem üzerine, gelir ve camilerinde raksı seyredersek memnun olacağı cevabını verdi. Yalnızca iki haftada bir raks ettiklerini ve merasimin geçen cuma vuku bulduğunu söyledi. O takdirde, bu hafta cuma günü Karahisarda olacağımızı ve gelecek cuma çok uzak olduğundan, onu göremeyeceğimizi söyledik. Eğer vardığımızda kendisine haber gönderirsek, hususi olarak benim istifadem için raks tertip olacağı cevabını verdi. Bu Karahisar'ın Türkiye'deki en mutaasıp yerlerden biri sayıldığı göz önünde tutulunca, epeyce hayrete salıcıydı"Ona, pek çok şekerle beraber çay verdik. Vedada elleri sıktı ve Will'e şöyle dedi: Nasipse Karahisar'da bir araya geleceğiz."

Bahariye Mevlevihane'sinin son postnişinlerinden ve önemli bestekâr-neyzenlerden olan Hüseyin Fahreddin Dede, şeyhlik makamına otururken, Şeyh Kemâleddin Çelebi'den icazet almıştır.[346] Yirmi üç yıl Mevlevihane'de şeyhlik yapmıştır. Gölpınarlı 1892 de,[347] Mehmed Ziya Efendi ise 1894 yılında vefat ettiğini

[346] Sezai Küçük, "Bir Sahil-i Selâmet, Beşiktaş-Bahariye Mevlevîhânesi", **Keşkül Dergisi**, Yaz, 15 Mayıs 2010,
s.53- 62.
[347] Gölpınarlı, 2006, s.330.

nakletmiştir[348]. Nitekim (H. 3 Recep 1312) 31 Aralık 1894 tarihli bir belgede kendisinden müteveffa olarak bahsedilerek vefat ettiği belirtilmiştir.[349]

Şeyh Ali Celaleddin Çelebi (1918): Kemâleddin Çelebi'nin Münîre Hanım'la olan evliliğinden olan çocuklarının ilki Ali Celâleddin Çelebi'dir. Karahisâr Çelebileri'nin künyelerinin kayıtlı olduğu deftere göre 23 hane numarası 42/2'de kayıtlı olan Ali Celâleddin Çelebi'nin doğum tarihi H. 1272/1856-57'dir.[350] Şemseddin Çelebi (Ölümü, 1986)'nin Ağustos 1977 tarihli notlarına göre Ali Celâleddin Çelebi'nin kardeşlerinin isimleri de şöyledir: Bahar Hanım, Sadır (Sadreddin) Çelebi, Zehra Hanım, Ferruh Çelebi ve Güneş Hanım. Ali Celaleddin Çelebi 1894 yılında babası'nın vefatından sonra Mevlevihane'ye şeyh olmuştur.[351]Şeyhlik müründe yer alan ibareye göre;*"Karahisar-ı Sahib'de Sultan Dîvânî Hankâhı Postnişi Ali Celaleddin İbn-i Mevlânâ 312"*[352] (H.1312) 1894-95 yılında şeyh olduğu anlaşılmaktadır. Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde mevcut, Ali Celâleddin Çelebi'nin kendisine ait yazılı belgelerin hemen hemen tamamında mühür tarihi H. 1299/1881 olarak görülmektedir. Bu da babası'nın sağlığında postnişin olmadan önce vakıfta mütevelli olduğunu göstermektedir.[353] Bahariye Mevlevîhânesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'nin kızı Nakiyye Hanım'ın 1895 yılındaki nikâh merasiminde kız tarafı şahidi olarak bulunmuştur.[354]Duru'nun naklettiği Ramsay'ın[355] 1890 tarihli seyahat notlarında Ferruh Çelebi hakkında detaylı bir tanım bulunsa da Celaleddin Çelebi Hakkında kısa bir bilgi bulunmaktadır. Söz konusu metin şu şekildedir;

"... yeşil sarıklı, oldukça ihtiyar bir adam ayağa kalktı ve tek ve değişmez perdeden bir tilavet başladı. Sonradan onun, şeyhin en ihtiyar oğlu ve halefi olduğunu öğrendik."

Tezimizin onarımlar bölümünde de değindiğimiz gibi, 1902 yangınında tahrip olan Mevlevihane'nin yeniden inşası Celaleddin Çelebi Dönemi'ne denk gelmiştir. Cihan Harbi zamanında kurulan Mücâhidin-i Mevleviyye Taburu'na Karahisar'dan

[348] Mehmed Ziya, **Bursadan Konyaya Seyahat**, İstanbul, 1328, s.277. Ilgar, 2011, s.261.
[349] BOA, Bab-ı Ali, Dosya Nr. 543, 40683/BEO.
[350] Solmaz, s. 6.
[351]Ilgar, 2011, s.261.
[352]Ilgar, 2012, s.263.
[353] Mustafa Karazeybek, "Karahisâr-ı Sâhib Sancağında Mevlevî Vakıfları", **Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2011, ss.328-349.
[354] Küçük, s.156-180.
[355] Duru, s.322.

dervişleri ile birlikte Celaleddin Çelebi'de katılmıştır. Yaşından dolayı Şam'a kadar gidip bir süre sonra geri dönmüştür. Üç evlilik yapmıştır. Konya Dergâhı ve İstanbul Mevlevihaneleri ile iyi ilişkilerde bulunmuş ve bir çok konuda söz sahibi olmuştur.[356] 25 eylül (H.1334) 1918 tarihinde vefat etmiştir. Mevlevihane'de medfûndur. Furuni Mehmed Dede'nin yanında yer alan sol baştan ikinci sanduka Dedesi Raşid Çelebi, Babası Kemaleddin Çelebi ve kendisine aittir.

Bahar Hatun (19-20.yy): Kemaleddin Çelebi'nin kızı, Ali Celaleddin Çelebi'nin kardeşi olarak kayıtlarda rastladığımız Bahar Hatun'un hayatı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.[357] Abisi Celaleddin Çelebi'nin 1856 da doğduğu düşünülür ise bu tarihten sonraki bir zamanda dünyaya gelmiş olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Günümüzde türbe bölümünde, İlyas Çelebi'nin ayakucunda Destina Hatun ile kendisine atfedilen bir sanduka bulunmaktadır. Gölpınarlı'nın naklettiğine göre İlyas Çelebi'nin ayakucundaki sandukada Ziya Çelebi'nin kızı Mutahhara Hatun ile Bahar Hatun yer almaktadır.[358] Günümüzde ise Destina Hatun olarak belirtilmiştir. Gölpınarlı'nın söz konusu yayını'nın 1953 yılına ait olduğu düşünülür ise 1960'lı yıllarda veya daha sonraları yapılan onarımlarda levhalarda bir karışıklık olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Mutahhara Hatun: Ziya Çelebi'nin kızı olan Mutahhara Hatun'un hayatı hakkında herhangi bir bilgi ve tarih bulunmamaktadır.[359] Gölpınarlı, Bahar Hatun'la aynı sandukada yer aldığını belirtse de günümüzde Şahidi Dede'nin ayakucunda Güneş Han-ı Kübrâ ile aynı sandukada yer aldığı görülmektedir.

Günümüzde herhangi bir bilgilendirme levhası olmamasına karşın, yayınlarda mevlevihanede medfûn olduklarına değinilen kişiler mevcuttur. Gölpınarlı günümüzde Şerbethane olarak geçen alanda "*Mollazadelerden Mehmed Nuri Paşa Çelebi, Sadık Bey, babası Süleyman Bey oğlu Ali Bey"* gibi kimliği belirsiz yıkık mezarlardan bahsetmektedir.[360] Gölpınarlı'nın söz konusu yayını 1950'li yıllarda yaptığı düşünülür ise bu alanda türbe'nin devamının olması muhtemeldir. Olasılıkla Minare'nin yeniden inşası sırasında yeni bir düzenlemeye gidilmiş olmalıdır. Günümüzde mevcut olamayn sandukaların şahısları şı şekildedir;

---

[356] Solmaz, ss.13-18.
[357] Şemseddin Çelebi (ö.1986)'nin 20 Ağustos 1977 tarihli notları, Gölpınarlı, 2006, s. 331.
[358] Gölpınarlı, 2006, s.331.
[359] Gölpınarlı, 2006, s.331.
[360] Gölpınarlı, 2006, s.331.

Kûçek Mustafa Dede (1703): Rumeli Yenişehir'in bir köyünde dünyaya gelmiştir. Babası gibi derviş olma arzusu ile ilk Konya'ya, oradan da Karahisar'a gelmiş, Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde Arif Küçük Çelebi'ye tabi olmuştur. Küçük Arif Çelebi Konya'da görevlendirilmek üzere gittikten sonra yerine geçen Kehhâl- zâde Ebu Bekir Efendi zamanında (1649) çilesini tamamlamıştır. Dergah'ın neyzenbaşı Gülüm Dede'den musiki dersi almıştır. Ebu Bekir Efendi'nin vefatından sonra Karahisar Mevlevihanesi'ne Şeyh olmuştur. 1666-1684 yılları arasında mevlevihanelere uygulanan yasağ-ı bed Mustafa Dede'nin dönemine denk gelmiştir. 1696 da vakfın mütevvelisi olmuştur. 1703 yılında vefat ettiği düşünülmektedir.[361] Gölpınarlı, Karahisar Mevlevihanesi'nde, türbe bölümünde medfûn olduğunu ve Beyatî Ayini'nin bestekârı olduğunu belirtmektedir.[362] Gölpınarlının yıkık mezarlar olarak tarif ettiği sandukalar olmalıdır. Bahsettiği alan günümüzde şerbethane olarak değerlendirilen, türbe bölümünden duvar ile ayrılan, kadınlar mahfiline çıkılan bölümdür.[363] Yekta, Şeyh Celaleddin Çelebi'nin mevelvihaneye gelen Zekâî-zâde Ahmetbey'e üzerinde tarih veya isim olmayan bir sanduka gösterdiğini ve burada Beyâtî Ayini'nin sahibinin yattığını, Mevlevihane'nin tekkenişi ve hatibi Raşid Dede'nin dediğine göre ise 1902 yangınında önce Sultân Dîvânî'nin sol tarafında beş sanduka olduğunu bunun birinin Beyatî Ayini bestekarı Mustafa Dede'ye ait olduğu, tekrar onarım esnasında yapılan düzenleme ile Furûnî Dede'nin sandukası kaydırılıp daralan alana beş yerine dört sanduka yerleştirilerek Kûçek Mustafa Dede'nin sandukası'nın kaldırıldığını, yeni düzenlemede Râşid, Kemaleddin ve Celaleddin Çelebilerin sandukalarının olduğu yerde yer aldığını nakletmektedir.[364]

Rıza Çelebi ve Baha Çelebi: Gölpınarlı'nın nakline göre Şahidî İbrahim Dede'nin ayak ucunda "*Rıza*[365] *ve Baha Çelebilerin"*[366] sandukası yer almaktadır. Günümüzde bu alanda yer alan küçük sanduka Güneşhan-ı Kûbra ve Mutahhara

[361] Ilgar,2012, s.124.
[362] Gölpınarlı, 2006, s.420-331.
[363] Ilgar, 2012, s.124.
[364] Yekta, s.III-IV, Ilgar, s.125.
[365] Rıza çelebi ile ilgili BOA de "Karahisar-ı Sahip'te mukim Hz. Mevlana Sülalesinden Rıza Çelebi'ye sadaka tahsisi" ibaresi geçmektedir. (H. 13 Muharrem 1309) 19.07.1891 Tarihli bu belgede adı geçen ve medfun olduğu söylenen kişi Raşid Çelebi'nin oğlu Rıza Çelebi olmalıdır. BOA, Dahiliye, Mektubi Kalem, 1860/17, DH.MKT.
[366] Karahisar-ı Sahib'deki Sultan Divan-ı Dergahı Postnişini Raşid Efendi'nin oğlu Bahaeddin Çelebi Efendiye maaş tahsisinden bahseden altı ay ara H.1315/ 1897 tarihli ile iki belge yer almaktadır. Baha Çelebi ,bahsi geçen Bahaddin Çelebi olmalıdır. BOA, Sadaret, Meclis-i Vala Evrakı, Dosya Nr.99, 47/A.MKT.MVL. BOA, İradeler, Maliye, Dosya Nr. 22, 1315/ İ.ML.

Hatun'a ithaf edilmektedir. Gölpınarlı'nın bahsettiği Rıza Çelebi, Raşîd Çelebi'nin Fadime Hanım'dan olan oğlu olmalıdır.[367] Kemaleddin Çelebi'nin kardeşi olduğu düşünülürse, 19.yy'ın ilk yarısında doğduğunu söylemek mümkün olacaktır. Baha Çelebi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Bâkî Çelebi: Mevlânâ Celâleddin Rûmi'nin 21. Kuşak torunu, Karahisar Çelebileri'nden Mehmet Saracel Çelebi'nin 08 Nisan 2016 tarihli nakline göre, Karahisar Mevlevihanesi'nin türbe bölümünde yer alan İbrahim Şahidî Dede'nin kabrine, en son Bâkî Çelebi medfûn olmuştur. Bâkî Çelebi, Şehit Ali Çelebi'nin oğludur.[368] Şehit Ali Çelebi'nin 1842'de idam edildiği göz önünde bulundurulur ise bu tarihten önce doğmuş olmalıdır. Bâkî Çelebi babasından sonra Şeyh olan Konya Çelebileri'nden Raşid Çelebi'nin kızı Emine Hatun ile evlenmiştir.[369] Ilgar'ın Abdulbâkî Efendi olarak naklettiği Bakî Çelebi dürüst kişiliği ile ibadet ile meşgul olmuştur. 1888'e kadar babasından kalan miras ile geçinmiştir. 11 Ağustos 1888 tarihinde ailesi ile zor durumda olduğu için kendisine maaş bağlanması ve bir Mevlevihane'de görevlendirilmesi hususu Hüdavendigar Valisi Hakkı Paşa tarafından İstanbul'a bildirilmiştir.[370] Veled Çelebi'nin İstanbul'da sohpetlerinden istifade ettiğini bildirdiği kişiler arasında Mevlevi büyüklerinden Karahisarlı Bâki Çelebi'nin de adı yer almaktadır. Veled Çelebi'nin H. 1305 sene-i Rûmisi'nin mart dokuzunda (21.03.1889) Bahariye Mevlevihanesi'ni ziyarete geldiği bilinmektedir. Bâkî Çelebi ile görüşmeleri, Bahariye Mevlevihanesi'nde bir süreliğine misafir olarak kaldığı sırada gerçekleşmiş olmalıdır.[371] Bâkî Çelebi'nin Bahariye Mevlevihanesi'nde bir görevi olduğuna dair herhangi bir bilgi olmadığı halde, oğlu Ahmed Selahaddin Çelebi'nin, 1914 de Hasan Nazif Dede'nin vefatından sonra[372] Bahariye Mevlevihanesi'nde bir süre şeyhlik yaptığı bilinmektedir[373].

---

[367] MMA, Zarf Nr: 159/01-a, 54/03-45.

[368] Karahisar Mevlevihanesi Postnişini merhum Ali Çelebi evladından Abdukbaki Çelebi Efendi'ye maaş tahsisi.
(H.07.Z.1305/ 15.07.1888)). BOA, İradeleriDahiliye,Dosya Nr.1093, 85725/İDH.

[369] Solmaz, s.6.

[370] Ilgar, 2012, s.155.

[371] Veled Çelebi İzbudak, **Tekke'den Meclis'e Sıra Dışı Bir Çelebi'nin Anıları**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.50,56.

[372] Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Nizamettin Arslan, Bilecik Mevlevihanesi, The Mavlavihana of Bilecik", **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries),**Cilt/Volume:8, Sayı/Number.1, 2013, s.311.

[373] Gölpınarlı, 2006, s.284.

4.1.3.3. Cami

Türbe, semahane, mescit, şerbethane ve son cemaat yeri mekânlarının tümünü kapsayan alan, günümüzde Mevlevi Türbe Camii olarak adlandırılmaktadır. (Çizim 4) Mevlevihane yapı kompleksi içerisinde değerlendirildiği takdirde, cami veya mescit olarak isimlendirdiğimiz alan semahanenin güneyindeki parmaklıklar ile ayrılarak yüksek kotta tutulmuş mihrap önü mekanıdır. (Resim 23) Türbe'nin bir kısmını da içine alan bu alan tezimizin mimari açıdan yapının dönemsel değişimleri kısmında da belirttiğimiz gibi, 1844 tarihli arşiv kayıtlarında, yapının cami olarak kullanılması için bir minber, minare ve şadırvan inşası gibi taleplerde bulunulmuştur.[374] Söz konusu arşiv kaydı göz önünde bulundurulur ise 1844 öncesi yapıda cami fonksiyonu olmadığını söylemek mümkün olacaktır.

1844'den sonraki bir tarihe ait olan Hüsnü Yusuf Bey'in "Afyonkarahisar'da Sultan Mehmed Semâî Hazretleri'nin Huzuru" adlı çizimine göre mescid kısmı ahşap düz çatı ile örtülü dikdörtgen bir alandır. (Resim 3) Yusuf Ilgar'ın araştırmalarında yer alan arşiv kayıtlarında 1844 tamirinden sonra çatı aksamının, ahşap ve üst örtülerinin kiremit kaplı olduğu belirtilmektedir.[375] Söz konusu kayıtlar Hüsnü Yusuf Bey'in çizimi ile örtüşmektedir. Ahşap tavanın ortasında yuvarlak bir rozet, güney duvarında mihrap, iki dikdörtgen pencere açıklığı ve güney duvarının doğusunda belli belirsiz kemerli bir kapı açıklığı görülmektedir. Pencereler mihrabın yerine göre simetrik konumlanmamış ayrıca pencere üzerlerinde bulunan yuvarlak aydınlatma pencerelerinden biri mihrabın üst kısmında mihrap tepeliğinin ardında kalacak şekilde tasvir edilmiştir. Mihrabın bu konumu ortadaki pencere açıklığına sonradan mihrabın yerleştirilmiş olabileceği izlenimi yaratmaktadır. Tezimizin süsleme bölümünde detaylı değineceğimiz gibi, dönem özelliği gereği mihrabın alçı malzemeden olması gerekmektedir. Minber, mihrap duvarının batı ucunda yer almaktadır. Büyük olasılıkla ahşap malzemeden olan bu minber, 1845'de yapıya eklenenmiş ve 1902 yangınında harap olmuştur. Türbe bölümü mihrap önü mekân'ının günümüzde halinden çok daha büyük bir bölümünü kaplamaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi bu alanda büyük boyutta iki sıra sandukanın bulunduğunu

[374]" Mezbure müceddeden minber ihdasıyla bir tuğla minarenin inşasına irade buyuruldu." BOA Cevdet Efkaf nr. 16597'den aktaran, Eravcı, 2011, s.208.
[375] BOA, M.MVL, 382/16731, lef:5'den aktaran, Ilgar, 2012, s.25.

düşünmekteyiz. Günümüzde mescit kısmına semahaneden bir giriş olmasına karşın, Yusuf Bey'in çiziminde herhangi bir giriş gözükmemektedir. Olasılıkla semahanenin etrafından dolaşarak mescit bölümüne ulaşım sağlanmaktadır. Tezimizin türbe bölümünde değindiğimiz gibi, 1877 yılında yapı bir yangın daha geçirmiştir. Hüsnü Yusuf Bey'in çiziminde görülen sütunlar ile 1894-1902[376] yılları arasında çekildiğini düşündüğümüz fotoğraftaki sütunlar farklıdır. (Resim 20) Arşiv belgelerinden öğrendiğimiz yangından sonra semahanenin kullanılamadığı bilgisi, söz konusu sütunların yangın sonrası yapıldığı ve olasılıkla mescit bölümünün de bu dönemde tahrip olmuş olacağını düşündürmektedir.[377] (Resim 3) Ramsay'ın 1890 tarihli seyahat notunda; "*Kabirlerin yanında yüksek mertebedeki misafirler için ayrılmış, oradan her şeyi görebildiğimiz, küçük bir halıyla döşeli bir yere iletildik"*[378], şeklinde ifade ettiği alan, mescit bölümü olmalıdır. 1902 yangınında Şair Vehbi'nin naklettiği gibi yangın türbe bölümüne ulaşmış ve tüm yapı yangından etkilenmiş, 1908 deki onarımda yapı beden duvarları haricinde yeniden inşa edilmiştir.[379] Önceden üst örtüsü ahşap olan mescit kısmı büyük bir kemer ile semahane'den ayrılmış mihrap duvarının ortasından bu kemere karşılık bir yarım kemer ile ikiye bölünen üst örtü iki adet kubbe ile örtülmüştür.(Çizim 5) Şerbethane bölümünde son onarımda açık bırakılan kemer örgüsü değerlendirilir ise yapının kemer taşıyıcıları mermer, kemer örgüsü ise tuğla malzemeden yapılmış üzerleri sıva ile kaplanmış olmalıdır.

Türbe ve semahanenin doğusunda yer alan mekanın yapıya ne zaman eklendiği tam olarak bilinmemektedir. Tanrıkorur'a göre, Yıldırım Beyazıd'ın düzenlemiş olduğu 1392 tarihli vakfiyeden yola çıkılarak, bu alan 1392 den önceki bir tarihte yapılmış olmalıdır,[380] Eravcı'ya göre ise vakfiyede bal'dan söz edilmemekte ve bu birim yapının ilk inşasına ait bulunmamaktadır.[381] 1844 tarihli Hüsnü Yusuf Bey'in çiziminde söz konusu yapı gözükmektedir. Alt kat ikisi pencere olan diğeri tam olarak belli olmayan üç açıklık ile caminin iç kısmına açılmıştır. Üst

[376]Fotoğrafta yer alan pirinç parmaklıklar yapıya 1894 yılında getirilmiştir. 1902 yangınında ise tüm sandukalar ile birlikte onlarda harab olmuştur. Bu sebeple bu fotoğraf'ın 1894 ile 1902 yılları arasında çekilmiş olması gerekmektedir.
[377] Eravcı, 2011, s.210.
[378] Ramsay,s.269-277'dan çev. Duru, s.321-322.
[379] Ilgar, 1993, s.112.
[380] Tanrıkorur, 2000, s.461.
[381] Eravcı, 2011, s.228.

katta semahanenin kubbesinin taşıyıcı desteklerinin arası ahşap şebeke ile kapatılarak kadınlar mahfili oluşturulmuş. Güneyde kalan diğer kısmı ise dışa çıkıntı yaparak bir asma balkon oluşturulmuştur. Olasılıkla tüm taşıyıcılar ahşap, süslemeler alçı, duvarlar kargir malzemeden yapılmış olmalıdır. Hüsnü Yusuf Bey'in çiziminden sonra, 1877 de yangında mahfil tahrip olmuştur. (Resim 3) Ramsay'ın seyahat notlarında mahfile dair herhangi bir anlatım bulunmamaktadır. Bu birimin tam olarak hangi zamanda yapıya eklendiği bilinmese de, 1844 onarımında semahanenin genişletilmesi sırasında günümüz plan şemasına benzer bir hal aldığını söylemek mümkün olacaktır.

Tanrıkorur'un[382] şerbethane[383] olarak adlandırdığı mekan, türbe bölümünden bir duvar ile ayrılmış, yapının doğusu boyunca devam eden bu birim doğu batı doğrultulu tuğla malzemeden iki basık kemer ile üç bölüme ayrılmıştır (Resim 24). Tavan ve zemin döşemesi ahşap kaplama duvarları sıva ve badana olan bu birimlerin tuğla kemerleri son onarımda (2008) raspalanarak açık bırakılmıştır. Onarım öncesinde türbelerin hizasında yer alan kemerin arası doldurularak güneydeki ve ortadaki birim kapalı bir mekan olarak kullanılmıştır. 2008 onarımında bu ayırıcı duvar kaldırılmış ve birimler açılmıştır. Semahaneden 20cm yüksek kotta bir kısmı parmaklıklar ile ayrılı olan şerbethane kısmı'nın kuzeyinden semahane ve türbe kısmına geçiş sağlanmaktadır. Statik olarak şerbethane mekanının taşıyıcı kemerleri ve semahanenin taşıyıcı kemerleri aynı düzlemde tutulmuştur. Bu iki kemer sisteminin birleştiği türbe ve şerbethaneyi ayıran duvar da aynı zamanda kuzey güney yönlü iki gizli kemer oluşturarak, kubbe destek sisteminin bir parçası görevi görmektedir (Resim 18). Bu duvarda, şerbethane bölümüne açılan iki adet pencere yer almaktadır. Bu pencerelerden Sultân Dîvânî'nin sandukasının tam hizasında olan diğerinden daha büyük tutularak, bu alanda da bir niyaz penceresi oluşturulmuştur (Resim 25). Bu iki pencere Hüsnü Yusuf Bey'in çiziminde de görülmektedir (Resim 3). İki pencerenin arasında ahşap kapaklı küçük bir dolap, bu duvarın güney ucunda da mescit bölümüne açılan bir kapı bulunmaktadır (Resim 26). Söz konusu kapı ve niyaz penceresi neyzen Fevzi Dede'nin 1885-1902 yılları arasında türbe bölümünde çekilen fotoğrafında da yer almaktadır (Resim 20). Bu kapı namazgâh işlevi gören

[382] Tanrıkorur, 2000, s.461.
[383] Şerbethane olarak kullanılıp kullanılmadığı hususunda net bir kanıya varamasak da ayrı bir birim olarak değerlendirebilmek adına tezimizde şerbethane olarak nitelendirmeyi uygun bulduk.

mescit kısmına semahane den geçmeden direk ulaşımı sağlamak için düzenlenmiş bir geçiş olmalıdır. Her ne kadar günümüzde semahaneden mescit kısmına geçiş yer alsa da, Hüsnü Yusuf Bey'in çiziminde böyle bir geçiş gözükmemekte ve sonrasında böyle bir geçiş uygulamasının olup olmadığı bilinmemektedir. Şerbethane birimi doğu girişinin iki yanında, kuzey ve güney büyük pencere açıklıkları ile dışa açılmaktadır.

Gölpınarlı'nın 1950'li yıllarda naklettiği; *"Furuni Dede'nin yanındaki sandukadan son sandukaya giden kısmın arkasındaki duvarın öte yanında ve asıl bina duvarının iç kısmında, sahipleri belli olmıyan yıkık mezarlar vardır.*[384]*"* Türbe bölümünde isimlerini verdiğimiz bu şahısların mezarlarına ait sandukalar şerbethane dediğimiz birimde yer almaktadır. Restorasyon öncesi kadınlar mahfiline çıkışın şerbethane ile arasında bir ayırıcı bölme yapılarak bir kapı açıldığını görmekteyiz. Bu uygulamanın bu alanın türbe olarak kullanımından sonra yapılmış olması muhtemeldir (Resim 27). Söz konusu mezarlar muhtemelen 1960 yılında yapılan küçük onarımda kaldırılmış olmalıdır. Günümüzde bu alanda mezarlara dair herhangi bir iz söz konusu değildir. Son onarımda ahşap zemini cami olarak kullanımı sebebi ile halı kaplanarak ibadete açılmıştır. Tüm yapıyı bütün halinde değerlendirir isek; yapının doğu girişi bu birimin doğu duvarının ortasında yer alan bir kapıdan sağlanmaktadır. Bu girişin solundan ahşap merdivenler ile üst kattaki kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Kadınlar mahfilinin planı şerbethanenin planı ile aynı olmasına karşın alt kattaki en kuzey birim iki kat boyunca yükseltilerek kubbe ile örtülmüştür. Diğer iki birim kapatılarak ikinci bir kat oluşturulmuştur. Plansal olarak iki katlı düzenlenmiş kadınlar mahfili izlenimi taşıyan bu iki birimin alt katta bulunan iki basık kemerinin hizasında üst katta iki beşik kemer yer almaktadır. (Resim 28) Bu kemerler ile iki birime ayrılmış olan kadınlar mahfili iki küçük kubbe ile örtülmüştür.(Çizim 5) Bu kubbelerden ortadakinin geçişleri tromb güneydeki kubbenin geçişleri ise pandantiftir. Bu iki kubbe içten sıva ve badana ile boyanarak sade bir şekilde bırakılmıştır. İkinci kat oluşturmayan diğer kubbede ise caminin diğer kubbeleri gibi sıva üzeri yağlı boya ile süsleme yapılmıştır. Tüm kubbeler dış cepheden kurşun kaplanmıştır. (Çizim 6)

[384] Gölpınarlı, 2006, s.331.

Ana yapının kuzey duvarına bitişik son cemaat yeri yer almaktadır. Sadece semahane ve türbe kısmının hizasında inşa edilen son cemaat yerine giriş, doğudan çift kanatlı bir kapı ile sağlanmaktadır. (Resim 29) Yapının girişinde bir seki bulunmaktadır. Üç yönlü 12 basamaklı bir merdiven ile ulaşım sağlanan bu sekiden giriş kapısına ulaşılmaktadır. (Resim 30) 1908 tarihli mevlevihanenin açılış fotoğrafında söz konusu merdiven yer almamaktadır. Toprak bir rampa şeklinde yükseltildiği görülen giriş kısmında kapı açıklığının günümüzden daha alçak bir seviyede olduğu görülmektedir.(Resim 7) 1910 tarihli bir fotoğrafta tek yönlü olarak görülen merdiven (Resim 8) 1908-1910 tarihleri arası bir zamanda yapıya eklenmiş olmalıdır. Günümüzdeki hali ise 1962 yılındaki onarım sırasında üç yönlü olarak yapılmıştır.[385] Giriş kısmında derviş odalarının girişlerinde görüldüğü gibi 2008 restorasyonu öncesi 150X260 cm ebatlarında olan restorasyon sonrası ise kapı kanadı genişliğinde bırakılan mermer kaplama ayakkabılık kısmı yer almaktadır. Diğer tüm zemin kaplamaları ahşap üst örtü ise sıva üzerine yağlı boya bezemedir. Son cemaat yerinin güney duvarının doğusunda ana yapıya girişi sağlayan çift kanatlı ahşap kapı, kapının batısında ise kapı açıklığı ile eşit ölçülerde bir niyaz penceresi yer almaktadır. (Resim 31) Mihrap ise güney duvarının en batısına yerleştirilmiştir.(Resim 32) Kuzey duvarında güneydeki açıklıkların hizasında avluya iki, batı duvarında ise sokak cephesine iki pencere ile açıklık sağlanmıştır. Tüm pencere ve kapı açıklıkları içe doğru genişleyen formda inşa edilmiştir. Son cemaat yeri güney duvarındaki, yapının içine açılan pencerelerde dikkati çeken nokta iç duvar pencereleri gibi düz bir profil sergilemeleri gerekirken dış cephe pencereleri ile aynı şekilde dışarıda dar içe doğru genişleyen formda inşa edilmiş olmalarıdır.(Çizim 7) Söz konusu uygulama ana yapının daha önceden revaklı bir son cemaat yerine sahip olmuş olabileceği fikrini oluşturmaktadır. Tanrıkorur son cemaat yerinin 16 - 17. yüz yıl da burada revaklı dehlizli bir yapı olduğunu, günümüz son cemaat yerinin ise 1908 onarımının son zamanlarında eklenmiş veya kapalı bir mekan haline getirilmiş olabileceğini belirtmektedir.[386] Arşiv belgelerinde yer Bab-ı Şerif kaydında son cemaat yerinin 1903'deki inşasında 9100 kuruş 1905 sonrası ıslahında ise 1800 kuruş harcandığı bilgisi mevcuttur.[387] Eravcı da son şeklini 1908'de aldığı

[385] Tanrıkorur, 2000, s. 454.
[386] Tanrıkorur, 2000, s.461.
[387] BOA, Şura-yı Devlet, 1592/19/1.

görüşündedir[388]. Bu bilgiler ve ana yapının pencere açıklıklarının dış cephe formunda oluşu değerlendirildiğinde son cemaat yeri 1903'de revaklı açık bir halde inşa edilmiş, meydan ve selamlık dairelerinin inşası için 1908'de tamamlanan onarımlarda kapalı bir forma getirilmiş olmalıdır. Son cemaat yerinin güney batı ucunda altıgen kaidesi ile minare yükselmektedir. Minareye giriş son cemaat yerinin güney batı köşesinde yer alan bir kapıdan sağlanmaktadır.(Resim 32) Altıgen kaidesinin iki kenarı duvarın dışına taşıntı yapsa da minarenin kaidesi beden duvarları içerisine gömülmüştür. Minare 1846[389] yılında tuğla malzemeden yapılan minare[390] 1905'de 130000 kuruş harcanarak onarım görmüş[391], 1962 yılında ise tehlike arz ettiği için kaidesine kadar yıktırılıp eski şeklinde uygun ampir üslupta tekrar inşa edilmiştir. Kesme taş malzeme ile inşa edilmiş minare tek şerefeli ve gövdesi yivler ile dilimlenmiştir. Minareye çıkan merdivenlerden mutrib[392] mahfiline girişi ayıran bölüm ahşap lentolu tuğla döşeme geri kalan tüm merdivenler taş malzemedendir. Şerefeye 57 basamak ile ulaşılmaktadır. Sokak kotundan yaklaşık 42 m yükseklikte yer alan minare, dış cepheden yapı duvarları ile bir bütün halinde gözükmektedir. (Çizim 8)

Yapı minaresi ve minberi olduğu için 1925'de camiye dönüştürülerek kullanımı devam etmiş ve bu hali ile günümüze ulaşmıştır.

4.1.3.4. Semahane

Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin semahanesi, Bahrihuda Tanrıkorur'un oluşturduğu tipoloji içerisinde, "Türbe semahanenin içinde ve aynı kubbe veya çatı altında onunla bütünleşmiştir." şeklinde tanımlanmıştır. Bu tipolojiye örnek olan diğer semahane ise (Aktekke Camii) Karaman Mevlevihanesi'nin semahanesidir(Çizim 9).[393]

Mehmed Raşit Çelebi zamanında semahanenin genişletilmesi talep edilmiştir. Semahanenin günümüzdeki mevcut alanı 1845 onarımı sonrasında düzenlenmiş

[388] Eravcı, 2011, s.218.
[389] Ilgar, 2012, s.24.
[390] BOA, Cevdet Efkaf, nr. 16597.
[391] BOA, Şura-yı Devlet, 1592/19/13.
[392] Melevi müziği'nin icra heyetinin bulunduğu yer. Gölpınarlı, **Mevlevi Adab ve Erkanı**,s. 38.
[393] Tanrıkorur, 1996, s.207. Cengiz Topal, **Karaman Kültür Envanteri**, T.C Karaman Valiliği İl Özel İdaresi Kültür Yayınları.1, Karaman, 2005, s.122-123.

şeklinin devamıdır.[394] 1845 onarımından sonraki semahaneye ait ilk görsel belge Hüsnü Yusuf Bey'in 1844'den sonraki bir tarihe ait olan çizimidir (Resim 3). Bu çizime göre semahane ahşap sütunların taşıdığı bağdadi bir kubbe ile örtülü ve günümüzdeki gibi dörtgen bir alandır. Semahanenin zemini aralıksız çivisiz ahşap kaplıdır. Semahane'in korkulukları içerisinde yer alsa da türbe alanının hizasında ahşap rabıtanın yönü semahane'ninki ile dikine kesişecek şekilde sıralanmıştır. Semahane ahşap korkuluklar ile türbe ve mescit bölümünden ayrılmıştır. Günümüzde semahaneden mescit kısmına geçişi sağlayan bir açıklık olmasına karşın söz konusu çizimde mihrabın karşısında herhangi bir geçiş görülmemektedir.[395] Hüsnü Yusuf Bey'in bu çiziminden sonra semahane 1877'de yangın geçirmiş ve 1885'de onarılmıştır. Ramsay[396]1890'da mevlevihaneyi ziyaret edip semahane de bir törene katılmıştır. Sema mukabelesini ayrıntılı anlattığı söz konusu seyahat notları şu şekildedir.[397] :

> *" Derviş Raksı; Şeyh odanın üst ucuna girip de, mihraba doğru geldikçe, tevazuyla başını aşağıya eğdi; sola doğru yarım döndü ve telkrar baş kesti; tam olarak çark edip döndü ve üçüğncü kere, bu defasında, tam olarak babasının yaptığı gibi yaparak çıkan ve ikinci baş kesme fiilinde bulunan oğluna baş kesti. Sonra şeyh, odanın aşağı köşesine geri döndü, çark etti ve alaya devam etti. Bu arada oğlu dönmek üzereydi ve sonra. Babasının ardından odanın aşağısına geri döndü. Her bir derviş aynısını yaptı. Alay, her defasında mükemmel bir nizam ve kay'ilikle, etrafı üç kere geçtiğinde, musiki değişti; şeyh. Altlığının yanında durdu; oğlu, onun yanında, hareketsiz ayakta durdu ve diğer on dördü (her biri muayen bir noktaya eriştikçe), odanın etrafında, sessizce ve kayıyormuş gibi giderek, biri diğerinin ardından yavaşça dönmeye başladılar. Elbiseleri; kısa bir mintan, bel etrafına çekilmiş ve ayak bileklerine erişen bir etek ve epeyce dar bir pantolondur. Ayakları çıplaktı. Döndükçe etekleri şişmeye başladı ve onların etrafında bir çan gibi kaldı. Evvela, kollarını çaprazlanmış tuttular; sonra, çok yavaşça ve tedricen yükseltmeye ve sol elin ayası yukarı, sağ elinki aşağı doğru; omuzdan ufki olarak dışa doğru girilene kadar yaymaya başladılar. Onların dördü; diğer onu, onların etrafında*

[394] BOA, M.MVL,382/16731,lef:5. Ilgar, 2012, s.25.
[395] Edeb gereği Mevleviler Mevlevi Büyükleri'nin sardığı destar olan Örfi Destarı sarmaz ondan daha küçük olan Cüneydi Destar sararlardı. Gölpınarlı, 2004, s. 25.
[396] Duru, ss.322-324.
[397] Yapının semahane olarak kullanımına dair tek görsel metin olması açısından önem taşıyan seyahat notlarını bölmeden vermenin doğru olacağı düşüncesindeyiz.

oldukları halde, odanın merkezine doğru hızla döndüler ve bir noktada eğrilerek dönmeye devam ettiler. Adımlarının, aynen üç zamanlı bir valste ki gibi olduğu gözüküyordu. Bu raks hakkında en harikülade şey, raksçıların bir diğeriyle temastan sakınma usulüydü. Bütün meydanı doldurmuş gözüktüler ve şişmiş etekleri'nin kenarları yine de birbirine temas etmedi. Genç şeyh, zannımızca mesafeye dikkat etmeye yardım etmek için, zamanın bir kısmında onların arasında gezindi. Asla onlara dokunmadı ve onlarla konuşmadı; sadece, onların dışa gerilmiş kolları altında eğilerek ortalıkta gezind,. Ve onlar, onun farkında olduklarına dair hiçbir işaret göstermediler. Bizim yanımıza geldiğinde, onu şaşırtmakya çabalayabilirim diye gözlerini yakalamak istedim; ama nafile. Gözlerini, müttakkice yerde tuttu. Dönme tam olarak onbeş dakika sürdü. Camide dört veya beş tane saat bulunduğundan onlara vakit tutmak kolaydı. Raks ve alay, ilk defadan sonra iki kere tekrar edildi ve hepsi takriben bir buçuk saat tuttu. Bu garip ve güzel musiki, duymuş olduğumuz, daima değişmez ve tek perdeden eğlencesiz diğer musikilerden çok farklıydı. Her bir devresi boyunca, dönme, tabiatça, giderek daha heyecan verici bir hale geldi; sonra, raksçılar birer birer durana kadar, tekrar durgunlaşmaya başladı ve bir kere daha alay (musikisi) halini teşkil etti. Raksın Ardından; zamanla, hızla dönmenin üçüncü evresi sona erdi; dervişlerin ekserisi hakikaten son nefeslerinde gözüktüler. Ter akan yüzleri kan basmasından kızarmıştı ve bet beniz atmış haldeydi; bağırları sanki çatlayacak gibi inip kalkıyordu. Ama hepsi belli bir kendine hakimiyeti devam ettirdiler; biri bile, zahmetle nefes almanın ötesinde bir ses çıkarmadı ve aşikar şekilde, onu bile bastırmaya gayret ettiler. Bazısı bütün zamanda gözlerini kapalı tuttu ve yüzleri, renkçe kan basmasından kızarmış olsa da, yukarı kaldırılmış, sakin ve ifadesizdi. Bir adam hassaten dikkatimi çekti. İfadesi, pek istihkarlı biriydi; baş arkaya atılmış. Dudaklar kıvrılmış, gözler eğik ve yarı kapalı ve burun delikleri genişlemişti. Yavaşça yapıyordu ve safran renkli elbise giymişti ve en azından, herhangi diğerlerine nazaran daha az sıkıntı ishar ediyordu. Raksçılar süssüzdüler; neticeyi göz önünde tutarak giyinmiş ve tanzim olmuşlardı. Merkezi tutan dördünden ikisi safran, ikisi de menekşe renkliydi. Diğerleri mavi, beyaz, kızıl, zeytin yeşili ve kırmızı renkliydiler ve bütün dönme ayini bir hayli kaleidoscop (çiçek dürbünü) tesirine sahipti. Hızla dönme bitti; hepsi, evvelki gibi yere oturdular ve raksta yer almamış bir derviş geldi ve üşütme tesirinin tehlikesinin farkına vardıkları belli ki her bir adamın hırkasını kendi omuzlarına attı. Mahfildeki şeyh birkaç

söz tilavet etti. Aşağıdakiler yüksek sesle bir mukabelede bulundular; başlarını yere eğerek selamladılar, kalktılar ve çekildiler."

Mevlevi Mukabelesi'nin ilk anlatımı olan ve hem Divân Edebiyatı'nda hem de Mevleviler arasında çok önem arz eden Sultan Dîvânî'nin Mesnevi tarzında yazdığı risalesi; tarikat'ın ikinci Pîr'i tarafından Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde edinilmiş tecrübe ile kaleme alınması açısından büyük önem arz etmektedir. Semahanenin o dönemde günümüzdeki haline ne kadar benzer olduğunu bilmek mümkün olmasa da, Âbâ Pûş Bâlî'nin sandukası değerlendirildiğinde semahanenin hemen hemen günümüzle aynı konumda olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Söz konusu mesnevide anlatılanlar şu şekildedir:[398] Bir padişah ve bir derviş arasında soru cevap şeklinde yazılmış olan mesnevide, mevleviler için hırkanın kabir, sikkenin mezar taşı oluşu, ölmeden önce ölünüz sırrına erişi, ney sesi ile sur üflenmişçesine mezardan kalkıp semaya koyulmayı, semanın sırrı olan kendinden benliğinden sıyrılmayı, pir'e hizmet ve ittaat ile yokluk alemine yapılan yolculuğu ve şeyhin sırrının arzın katlarında güneş gibi durur şekilde olduğunu tasvir edilir.

Alem henüz yaratılmadığı zaman Allah'tan başka bir şey olmadığını. Allah'ın bilinmek ve tanınmak maksatıyla kendine ademi ayna yarattığını kendi isim ve sıfatlarıyla onda göründüğünü, her şeyin bir noktadan ibaret olarak tüm sırların bu noktadan aşikar olduğunu anlatarak sema mukabelesinin manasına geçmiştir. Mesnevi'de anlatıldığı üzere;

Kainat bir daire ile sembolize edilerek şeyhin hizasından hayali bir hat bu daireyi ikiye böler. Sağ taraf görünen, zahir alemi, sol taraf görünmeyen, batın alemi temsil eder. Şeyhin hizasında bulunan hattı istiva çizgisinin temsil ettiği ise İnsan'ın Rahman'a ayna oluşudur.

İlk devirde kainatta yapılan yolculuk kendine geldiğinde devreder. Çünkü insan ancak Allah'a yani kendi aslına dönerek benliğinden kurtulur. Bütün yaratılan mevcudat bir noktadır ve hayali alemi seyir eder. Alemin bu seyri yaratılanın kendinden yok oluşuna dek sürer.

[398]Söz konusu Mesnevi, döneminde Afyonkarahisar Mevlevihanesi Semahanesi'nde yapılan mukabeleleri de temsil etmesi açısından yapı için de tarihsel önem teşkil etmektedir.

Huda ismi ile kuluna görünen Allah, şüphe ve kuşkudan kurtulan insanı ilim ile bilme, aynel- yakıyn mertebesine ulaştırır. İlim ile bilme mertebesine eren aşıklar semanın ikinci devrine geçerler. Artık Allah tüm insanlarda ve canlılarda tecelli eder, onlardan konuşur.

Üçüncü mertebe olan hakkel- yakıyn gönül gözü ile görme mertebesine geçen aşıklar, benliklerinden sıyrılıp, uyanık olup, yok olurlar. Hak bu devir sonunda ölmek ile ölmekten kurtulup ona yol bulan aşıklara selam eder.

Şeyh hakkın makamını temsil eder. Varlığından yok olarak Hakk'ın makamına tercüman olur. Bu hal Allah'a yakınlığın temsilidir. Mevlana Celaleddin ve din Şemsi bu makamın sırrını gösterir. Bu sırları bilenler evliya, görmeyen ise kötü yaşayışa sahip kör sıça olarak tasvir edilir. Cihana gözünü kapatmayan doğru yolu bulamaz. Şems nurundan Celaleddin Rum bu bilgiler ve ilimler ile nurlanmıştır. Dervişanı onun bu nurunun zerreleridir.[399]

Hüsnü Yusuf Bey'in çiziminde yer alan kubbeyi taşıyan ahşap profilli rozet süslemeli sütunlar (Resim 3) 1894 ile 1902.[400] yılları arasında çekilmiş bir fotoğrafta yer almamakta, onun yerine özensiz ahşap bir dikme bulunmaktadır. Bu durum söz konusu yangında semahane ve üst örtüsünün tahrip olduğunu ve tekrar özensizce inşa edildiğini göstermektedir (Resim 20). Yangına dair arşiv belgelerinde de yangından sonra semahanenin kullanılamadığı bilgisi yer almaktadır.[401] 1885 yılında onarımlar tamamlanmış ve semahanede Mevlevi ayini icra edilmeye başlanmıştır.[402]

Günümüzde semahanenin planında büyük değişiklikler görülmemektedir. Merkezi kubbenin altına konumlanan dörtgen plana sahip semahanenin doğusunda 20 cm seki ile yükseltilmiş türbe bölümü yer almaktadır (Resim 33). Semahanenin korkuluklar ile çevrili alanı yaklaşık 13X14m ölçülerinde, korkulukların dışında kalan alan ile birlikte kubbenin örttüğü alanı ise yaklaşık 20X20m ölçülerindedir. Kuzey batı köşesinde, semahanenin zemininden 3.66cm yüksekte mutrib mahfili yer almaktadır (Çizim 10). (461X231cm) ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahip olan bu

[399] Metinin Türkçe çevirisi için bknz. Çıpan, ss.72-78.
[400]Fotoğrafta yer alan pirinç parmaklıklar yapıya 1894 yılında getirilmiştir. 1902 yangınında ise tüm sandukalar ile birlikte onlarda harab olmuştur. Bu sebeple bu fotoğraf'ın 1894 ile 1902 yılları arasında çekilmiş olması gerekmektedir.
[401] Eravcı, 2011, s.210.
[402] Eravcı, 2011, s.210.

mahfil ahşap malzemeden yapılmıştır. Mahfile ulaşım son cemaat yerinde girişi bulunan minareye çıkan merdivenlerden sağlanmaktadır. Semahanenin korkulukları ve mutrib mahfilinin arasındaki üçgen formlu ahşap plaka, şeyh makamının yerini belirtmektedir. Ramsay'ın seyahat notlarında da belirttiği gibi şeyh makamı mutrib mahfilinin alt kısmındadır (Resim 34). Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin en önemli özelliklerinden biri post makamının kıbleye karşı değil de Sultân Dîvâne'nin sandukaşına karşı konumlanmış oluşudur. Diğer mevlevihanelerde kıbleye karşı kurulan post makamının sadece Konya Mevânâ Dergahı ve Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde bu şekilde uygulanması Sultân Dîvânî'nin Mevlevilik'te ikinci Pîr olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Semahanenin kuzey ve batısını çevreleyen parmaklıklarla semahaneden ayrılmış olan 20cm yüksekliğindeki seki Mevlevi olmayıp Mevleviliğe sempati duyarak mukabeleyi seyretmek isteyen halk için ayrılmıştır (Resim 35). Ramsay'ın notlarında da mukabele esnasında bu bölümlerin tasvirlerini görmekteyiz.[403] Günümüzde cami olarak kullanılan semahane halı ile kaplanmış olmasına karşın Mevlevihane olarak kullanıldığı dönemde semahane ahşap olarak halısız kullanılır iken etraftaki seki ile yükseltilen diğer alanlar halı veya hasır kaplanmıştır.[404] Dönemin camilerinde giriş kapısı kıbleye karşı yapılmaktadır. Gölpınarlı'nın[405] semahane tasvirinde de semahanenin kapısının kıbleye karşı olması gerektiği yazmaktadır. Oysa ki Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin semahaneye giriş kapısı kıble ekseninin doğusunda yer almaktadır. Giriş ekseninde türbe bölümü ve Sultan Dîvânî'nin sandukası bulunmaktadır. Bu uygulamanın post makamının konumu gibi Sultân Dîvânî'nin ruhaniyetine ve Mevlevilik'teki makamına duyulan saygıdan yapılmış olma ihtimali olduğu gibi semahane ve türbenin bir arada konumlanmasından doğan mekan değerlendirmesi açısından yapılmış olması da muhtemeldir. Yaklaşık 14m çapındaki yüksek kasnaklı kubbe duvara gömülü payandalar ve mescit ve semahane kısmını ayıran büyük kemer ile desteklenmiştir (Resim 18)(Çizim 9). Kubbe kasnağında 16 adet, kubbe kasnağını taşıyan dört trombun aralarında da birer adet pencere açıklığı

[403] Musikîciler için, dar bir merdivenle erişilen, küçük bir mahfil bir köşeye takılmıştır. Son derece iyi cilalanmış zeminiyle geniş bir murabba, raksçılar için korkulukla çevrilmiştir… Cami'nin içine doğru bizi bir kalabalık takip etti; ama, kapının yanında, çevrili kısmın haricinde ayakta kaldılar." Duru, s.321-322.
[404]Gölpınarlı, 2006, s.312.
[405] Gölpınarlı, 2006, s.313.

yer almaktadır. Semahanenin batı duvarında iki pencere açıklığı ile dışa açılırken kuzeyde giriş kapısı'nın sağındaki pencere açıklığı ile de son cemaat yerine açılmaktadır. Doğu ve güneydeki pencere açıklıkları türbe ve mescit birimlerine aittir. Trompların aralarındaki aydınlatma pencereleri haricindeki tüm pencere açıklıkları beşik kemer formunda, trompların aralarındaki açıklıklar ise basık kemer formunda yapılmıştır (Çizim 10).

4.1.3.5. Derviş Hücreleri

Gölpınarlı'nın genel tasvirine benzer nitelikteki Afyon Karahisar Mevlevihanesi'nin derviş odaları avlunun kuzey doğusunda birbirine bitişik dizilmiş küçük odalardır (Resim 36)(Çizim 11).[406] 1845 onarımından önce beş adet olan derviş odaları 1845 onarımında dokuza çıkartılmıştır.[407] 1875 yangınında tekrar tahrip olan derviş odaları, Kemalettin Çelebi zamanında vakıf gelirleri ile tamir ettirilmiştir.[408] 1902 yangınında bir kısmı yanan derviş odalarının, 1903'deki onarımda kuzey bölümünde 29.00 kuruş, batı bölümüne 14.000 kuruş harcanarak yeniden inşa edilmişti.[409] 1908 onarımında ise batıdaki odalara 21.248, kuzeydekilere ise 20.450 kuruş harcanmış ve yeniden restore edilmiştir. Günümüze ulaşan derviş odaları sadece kuzeydekilerdir. Batıdakilerden kastı 4 Nisan 1934'de yıkılmış olan dergah ile matbah arasında kalan meydan-ı şerif dairesinde yer alan dede odaları olmalıdır[410].

Günümüze ulaşan iki katlı inşa edilen müştemilat da derviş odaları sekiz adettir. Odalar yaklaşık olarak 300X380 cm ebatlarındadır. Hepsi birbiri ile eşit değildir. En batıdaki sivri bir köşe yaptığı için dış cephe duvarı kuzeye doğru daralır ve planı simetrik değildir, L yapan iki oda ve onların hizasındaki kuzey batı uçtaki odalar da 370X380 cm ölçüleri ile diğerlerinden farklıdır.

Alt katta yer alan birimler kiler, kömürlük, odunluk olarak düşünülmüştür. Avlu hizasında olan üst kat odaları yan yan dizilmiştir (Çizim 12). Yığma yarı kargir

[406] Gölpınarlı, 2006, s. 313
[407] BOA, Cevdet Evkaf, nr.16597. Eravcı, 2011, s.208.
[408] BOA, Şûrây-ı Devlet, 1563/16. Eravcı, 2011, s.210.
[409] BOA, Cevdet Evkaf, nr.16597.
[410]Ömer Fevzi Atabek, **Afyon Vilayeti Tarihçesi**, (hzl. Turan Akkoyun), 2.Fasikül, Afyon,1997, s.161.

teknikle L plan şemasında inşa edilen derviş odalarının alt kat beden duvarı ve kuzey duvarının tamamı moloz taştan, kuzey duvarının batı ve doğu kenarları kesme taştan sütunce formunda inşa edilmiştir. Ahşap kuşakların hizası silme ile sonlandırılarak süsleme yapılmıştır. Dış cepheye açılan dikdörtgen küçük pencere açıklıkları taş söveler ile çerçevelenmiştir. İç dış bütün cepheler sıvalı ve boyalıdır. Batı cephesinde bir adet büyük dikdörtgen pencere açıklığı ve katları ayıran ahşap kuşaklar ile hareketlilik sağlanmıştır. Derviş odalarının altısının giriş açıklıklarının yer aldığı güney cephesi kırma çatılı revaklı bir alandır (Resim 37). Her hücrenin bir adet kapısı ve bir adet büyük penceresi bulunur. L şeklinde güneye doğru dönen diğerlerine nazaran doğuya bitişik diyebileceğimiz iki adet derviş hücresi bulunmaktadır. Günümüzde bu iki odanın ara duvarı kaldırılarak tek bir mekan oluşturulmuştur (Resim 38).[411] Kuzey doğudaki derviş odası ile aralarında küçük bir koridor oluşturacak şekilde konumlandırılmış bu iki odanın kuzeyde yer alanının girişi odanın köşesi pahlanarak tam kuzey batı yönünde açılmıştır. Pencere açıklığı ise diğer oda gibi batıya bakmaktadır. Bu plan şeması ile kuzeyde yer alan en köşe oda ile açıklıklarının karşı karşıya olması engellenmiştir.

Tüm odaları ayıran duvarlar ve tavanlar bağdadi tekniğinde yapılmıştır. Zemin döşemeleri ahşap kirişler üzerine ahşap rabıtadır. Her odada 137X73cm ebatlarında bir ocak[412], bir lambalık, eşyalar ve kitaplar için ahşap raf, sokağa açılan pencerelerin altlarında ise yaklaşık 50cm derinliğinde 160X85cm ölçülerinde ahşap kapaklı gömme dolap nişleri bulunmaktadır (Resim 39). Her odanın girişinde zeminden aşağı kotta tutulmış 102X90cm ölçülerinde dikdörtgen ayakkabılık alanı bulunmaktadır. Her oda zeminden yaklaşık 235cm yükseklikte yer alan ikişer küçük pencere açıklığı ile dışa açılmaktadır. Bu açıklıklar içeri giren ışığın kullanımını arttırmak için iç kısımda geniş dışa doğru daralan bir şekilde yapılmıştır. Bu açıklıkların ebatları içte farklılık gösterse de dışta hemen hemen aynı olup 40X50cm ölçülerindedir (Çizim 13).

[411] Orjinalindeki ara duvarın yeri belli olduğu için günümüzde tek birim olarak kullanılan bu mekanı orjinalindeki gibi iki birim olarak ele alacağız.

[412] Kuzeydeki odalardan batıdan üçüncü olanın ölçüleri 182X96 cm dir. Tepeliğindeki alçı süslemesi beşik kemerli bir niş izlenimi yaratmaktadır. L planı yapan diğer iki odanın ocak nişleri ise sonraki bir dönemde kapatılmıştır.

Bütün pencere ve kapı açıklıkları ahşap çerçeveli ve pervazlıdır. Tüm alan ahşap konstrüksyonlu kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. L yapan odaların üst kısmında kırma ekseni güneybatı köşeye verilerek diğeriyle birleştirilmiştir.

Alt kat birimleri iki bölüm halindedir. Avlu girişinin solundan girişi bulunan günümüzde sergi salonu olarak kullanılan bu alan üç birimden oluşur. Ahşap tavanlı, mermer döşemeli duvarları sıvalı bu birimlere dört basamak ile iniş sağlanır. Girişteki ilk mekan simetrik bir plana sahip değildir içe doğru genişleyen bu alan 568X408/269cm ölçülerindedir. Dış cepheye bakan içe doğru genişleyen bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu mekandan bir kapı ile diğer dikdörtgen mekana geçilmektedir. 492X355cm ölçülerindeki dikdörtgen mekan dış cepheye içe doğru genişleyen iki pencere ile açılmaktadır. Bu iki mekanın arasındaki ayrıcı günümüzde biraz daha içe doğru alınmış olsa da eski sınırının hala izleri gözükmektedir. İkinci birimden iki basamak ile girilen üçüncü birimin ayırıcı duvarı 35cm kalınlığındadır. Soğuk hava deposu olarak düşünülen bu birimin duvarları seramik, zemini mermer, tavanı ise sıva üzeri badanadır. 225X297cm ölçülerindeki bu bölümün dış cepheye hiçbir açıklığı bulunmamaktadır. Zemin katın güneyden girişi bulunan diğer alanı ise tuvaletlerdir. İki birim halinde düzenlenmiş olan bu alan L planı oluşturan derviş odalarının hizasından kuzeye doğru yapının altını komple kaplamaktadır. İki yanı ahşap camekanlı kapı ile girişi sağlanan bu birimler avludan 30cm alt kottadır. Lavaboların bulunduğu alandan kapıyla dört küçük tuvalet kabininin de yer aldığı ikinci bir alana geçiş sağlanmaktadır. Tuvalet birimleri kuzey duvarına bitişik olup yan yana sıralanmıştır. Bu dört mekanın üzeri ahşap volta döşeme tavan ile diğer alanlar ise bağdadi tavan ile örtülüdür. Bu mekanlar kuzey duvarında yer alan içe doğru genişleyen dört pencere ile dışa açılmaktadır. Doğu duvarına bitişik 100X120cm ölçülerinde dışa doğru daralan bir havalandırma açıklığı söz konusudur.

Zemin kat tuvalet birimlerinin giriş kapısının karşısında yer alan aynı kotda geç dönemde yapıya eklenmiş olan yaklaşık 570X510cm ebatlarında gasilhane ve bayanlar tuvaleti yer almaktadır. 1904 tarihli şadırvanı gösteren bir resimde arkada matbah görünmesine karşın derviş odalarının şimdiki yerinde yıkık duvarlar yer almaktadır. Söz konusu bu fotoğraf, 1902 yangının da derviş odalarının tamamen tahrip olduğunu göstermektedir (Resim 14). Günümüzeki hali 1908 onarımı sırasında yapılan inşasına aittir.

4.1.3.6. Yıkılan bölümler

4.1.3.6.1. Meydan-ı Şerif, Selamlık binası

Matbah ve son cemaat yeri arasında yer alan batı duvarına ve son cemaat yeri duvarına bitişik inşa edilen bu yapının kendisi günümüze ulaşamamış olsa da son cemaat yeri cephesinde ve avlu duvarındaki izlerden iki katlı bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. (Resim 41)(Çizim 14).

Duru'nun naklettiği Ramsay'ın seyahat notlarında geçen; "*temiz bir avluyu çevreleyen, birtakım muhkem görünüşlü haneler"*[413]den biri ve yine aynı notlarda sema mukabelesi sonrasında ağırlandıklarını "*Ve bizi, tahtaboşunda, iki tanıdığımızın ve aralarında şeyhin ihtiyar oğlunun da bulunduğu bir veya iki diğer kimsenin oturduğu bir haneye iletti. Güzel bir halı ve minderler bizim için hazırdı ve yerimizi aldık."*[414] şeklinde anlattığı avludaki mekan selamlık dairesi olmalıdır.

Günümüzdeki kalıntılardan selamlık ve meydan dairelerinin hangi biriminin nerede olduğunu söylemek mümkün olmasa da, avlu duvarındaki izlerden üst kata çıkış merdivenlerinin matbahın yakınında yer alan iki ahşap dikmenin olduğu alanda yer alabileceğini söylemek mümkündür. Aynı şekilde bu alanda ocak nişi gibi bir niş olabileceği ve daha sonradan taşla örüldüğü izlenimi de edinilmektedir. Avlu duvarında dört adet ocak nişi daha bulunmaktadır. Bir kısmı tuğla ile örülü olan bu nişlerin eski halleri hakkında bir kanıya varmak oldukça güçtür. Son cemaat yeri duvarında yer alan kalıntılardan söz konusu birimin ahşap hatıllar ve gergiler ile inşa edilmiş bir yapı oldu görülmektedir.[415] Gölpınarlı selamlık dairesinin tanımında birkaç odadan oluştuğunu ve şeyhin misafirlerini burada ağırladığını belirtmektedir.[416] Bu şekilde düşünüldüğünde zemin kattaki simetrik ocakların olduğu birimlerin selamlık ve derviş odaları bölümünde de bahsettiğimiz batıda yer alan dede odaları olma ihtimali yüksektir. Bu plan şeması değerlendirildiğinde, meydan-ı şerif odası yukarı katta konumlanmış olmalıdır. Ilgar'ın nakline göre de alt

[413] Duru, s.321.
[414] Duru, s.324.
[415] 2007 onarımında yapının bu duvarı raspalanarak orijinal haline getirilmiş ve ahşap hatılların kalıntıları ile yapıya ait dair izler belirginleştirilmiştir.
[416] Gölpınarlı, 2006, s.313.

katta beş oda üstte bir salon ve iki oda yer almaktadır.[417] Üst katta olduğunu düşündüğümüz meydan-ı şerif odasının bu salon olması gerekmektedir.

1908 yılına ait mevlevihane'nin açılışını gösteren fotoğrafta ise arkada selamlık binasının üst kat pencerelerinden ikisi gözükmektedir. Derviş odalarının pencere yapısına benzeyen bu pencereler avluya bakan ahşap çerçeveli dikdörtgen büyük açıklıklardır (Resim 7).

1922 tarihli hava şehitlerinin cenaze töreninde avluda çekilmiş bir resimde selamlık dairesinin ön kısmındaki kalabalığın kademeli olarak durduğu gözlenmektedir. Bu durum 4 Nisan 1934'de yıkıldığı düşünülen selamlık binasının giriş kısmında bir kaç basamaktan oluşan merdiven olabileceği fikrini düşündürtmektedir(Resim 42).[418] Kalıntılardan anladığımız kadarı ile yapının üst örtüsü derviş odaları gibi ahşap konstrüksyonlu kırma çatı ile kaplı olmalıdır.

Selamlık ve meydan-ı şerif için uygun konumlanan bu alan ilk inşadan beri selamlık ve meydan-ı şerif daireleri için kullanılmış olmalıdır. 1844 tarihli resmi kayıtlarda onarım gördüğüne dair bilgiler yer almaktadır.[419] Günümüzde avlu duvarında yer alan izlerden yerini ve planını tespit ettiğimiz selamlık dairesinin son inşası 1908 onarımında yapılmıştır. 1908,1909 tarihli masraf meydan odasının bazı yerlerindeki kurşunların onarıldığı bilgisi bulunmaktadır.[420]

4.1.3.6.2. Şeyh Evi (Haremlik):

Mevlevi şeyhlerinin aileleri ile birlikte yaşadıkları mevlevihanelerin avlusu'nun bir köşesinde yer alan yapılardır. Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin bahçesinde herhangi bir şeyh evi günümüze ulaşmamıştır.

Duru'nun naklettiği Misyoner, Şair ve Ressam olan Henry John Van Lennep'in[421], 25 Ağustos 1864 tarihli Afyon seyahati notlarında *"Afyonkarahisar'da bu mutaassıpların ikamet ettiği bina katiyetle çok heybetlidir, eğer öyle denilebilirse bir saraydır…"*şeklinde ifade ettiği yapı Mehmed Raşid Çelebi'nin 1857-57 yıllarında Mevlevihane'nin bahçesinin kirasını ödeyerek yaptırdığı 1875 yangınında

[417] Yusuf Ilgar, **Tarih boyunca Afyon'da Mevlevilik**, Türkeli matbaası, Afyon, 1985, s.111.
[418] Atabek, s.161.
[419] BOA, Şûrây-ı Devlet, 1563/16.
[420] Mevlana Müzesi Arşivi, Zarf Nr:40/1-c.
[421] Lennep, s.45, 235.'den çev., Duru, s.318.

tahrip olan şeyh dairesi olmalıdır.[422] Aynı şekilde Duru'nun naklettiği Ramsay'ın[423] 1890 tarihli seyahat notlarında"*Cami ve en yakın hane arasında; şeyhin hanımlarının ikamet ettikleri ev olan, kafesli pencereli, büyük, beyaz bir hane."* olarak tasvir ettiği ev de aynı yapı olmalıdır. Ilgar'ın[424] nakline göre, 1905 tarihli bir fotoğrafta yer alan, günümüzde su deposunun ilerisinde, avluda yer alan şeyh evi 1902 yangınında yıkılmıştır (Resim 5).

4.1.3.7. Avlu:

Tüm birimleri içerisinde toplayan avlu kuzey, güney ve batıda sokak ile sınırlanır iken, doğuda diğer evlerin parsellerine bitişiktir. Asıl girişi kuzeyden olan avluya matbah ve derviş odalarının arasında yer alan 11 basamaklı bir merdiven ile çıkılmaktadır (Çizim 15). Merdivenle ulaşılan alan ile giriş kısmı arasında yaklaşık 200cm bir kot farkı söz konusudur. Avlunun zemini serbest taş döşeme ile kaplanmıştır (Resim 41). Mevlevihaneyi oluşturan tüm yapı kompleksinin bir avlu içinde yerleşimi değerlendirilir ise avlunun güney batı köşesinde cami (türbe, semahane, mescit), kuzey batı ucunda matbah, kuzey doğu ucunda derviş odaları güneyde duvarına bitişik orta yerde ise su deposu yer almaktadır (Resim 43). Su deposunun avlu duvarına olan konumu ve bir kısmının duvarın içerisine girmiş olduğu göz önünde bulundurulur ise avlu sınır duvarının bu kesiminin 1950'den sonraki bir tarihte yolun konumuna göre tekrar sınırlandırıldığını söylemek mümkün olacaktır. Caminin bitiminden itibaren avluyu doğu ve batı olarak ayırırsak batıda kalan kısım doğuda kalan kısımdan yaklaşık 150cm daha aşağı kotta yer almaktadır. Hamuşan (mezarlık) avlunun bu yüksek kısmında yer almaktaydı. 1996 yılında bu alan düzenlenerek yan arsa ile birleştirilmiştir[425]. Muhtemelen güney sınır duvarı da bu tarihte yapılmış olmalıdır. Avlunun ikinci girişi bu cephenin ortasında yer alan çift kanatlı demir bir kapı ile sağlanmaktadır (Resim 44)(Çizim 16).

[422] AŞS, nr.589/12b/35' den aktaran, Ilgar, s.127, Eravcı, s.260.
[423] Duru, s.322.
[424] Ilgar, 2012, s.60.
[425] Ilgar, 2012, s.60.

4.1.3.8. Şadırvan:

1844-1845 arşiv kayıtlarından yapıya bir adet şadırvan yapılmasının gerekli görüldüğü bilinmektedir.[426] Söz konusu şadırvanı Emirdağlı Ali Baba adlı bir hayırsever 18000 kuruşa yaptırmıştır.[427] 1890 tarihli seyahat notlarında Ramsay'ın "*mermer sütunların taşıdığı bir çatıyla kaplı, güzel bir mermer şadırvan"* olarak tasvir ettiği sözkonusu şadırvanın, 1904 tarihli fotoğrafında üst örtüsüne dair hiçbir iz bulunmamaktadır (Resim 14). 1902 yangınında üst örtüsü tahrip olan mermer şadırvan dikdörtgen panellere ayrılarak, ortaları iri gülbezek motifleri ile süslenmiştir. Tanrıkorur'a[428] göre Dolmabahçe üslubu gösteren bu şadırvan 1844 onarımında yapıya eklenmiştir. 1944 tarihli bir fotoğrafta üst örtüsü olmadan hala avluda yer aldığını söylemek mümkün olacaktır (Resim 16). Günümüzdeki şadırvan 1962 de minare inşaatı sırasında inşa edilmiş,[429] 2008 onarımında da havuz kısmının üzerinde yer alan camekânları değiştirilerek son halini almıştır (Resim 45). Etrafı daire şeklinde oluşturulmuş şadırvan , onaltıgen mermer bir havuza ve on adet sütun ile taşınan sekizgen bir üst örtüye sahiptir (Çizim 17).

4.1.3.9. Su Deposu:

Avlunun güney kapısı'nın batısında yer alan su deposu 415X429cm ölçülerinde kaba yonu taştan inşa edilmiş dörtgen bir mekandır. Dökme mozaik üst örtüsü kiremit kaplanmıştır. Batı cephesinde yer alan havalandırma penceresinin altında Türkçe kitabe yer almaktadır. Kitabede 1952 yılında Molla-zâde Fevzi Bey'in kızı Hacı Emine Çelikalay tarafından yaptırıldığı yazmaktadır (Resim 45).

4.1.4. Mevlevihane'nin Günümüzdeki Halinin Süsleme Açısından Değerlendirmesi:

[426] BOA, Cevdet Evkaf, nr.16597/1
[427] Özkara, s.81.
[428] Tanrıkorur, 2000, s. 454.
[429] Tanrıkorur, 2000, s.454

4.1.4.1. Dış Cephe Süslemeleri:

Dış cephede taş kaplama malzeme ile oluşturulan bir düzenleme ile hareket sağlanmıştır. Cepheler taş döşeme pilastrlarla eşit parçalara ayrılarak aralarına beşik kemer formundaki sağır nişler yerleştirilerek derinlik oluşturulmuştur. Bu kemerler kat hizasında profilli yatay silme ile bölünerek cephede iki katlı izlenimi yaratılmıştır (Resim 46). Yatay silmenin alt bölümünde taş döşeme yatay şeritler halinde girintili çıkıntılı döşenerek bir hareketlilik sağlanırken silmenin üst bölümünde sade bir döşeme söz konusudur. Kemerlerin üst kısmında ve pencerelerin altında yatay profilli silmeler ile cephe sınırlandırılmıştır (Çizim 18). Bu uygulama değerlendirildiği takdirde cephe açıklıkları kat izlenimi verilen yatay silmeler ile birbirinden ayrılmış, alt bölümdekiler pencere formunda dikdörtgen, üst kesimdekiler ise aydınlatma işlevi için yuvarlak formda inşa edilmiştir. Yaklaşık 130X349cm ölçülerindeki alt kat pencere açıklıklarının kemer uygulaması oldukça dikkat çekicidir. Bursa kemeri formunda iç içe geçmiş iki kemer uygulamasının ortasında kilit taşı kullanılmıştır. Bu kilit taşı aşağı doğru uzatılarak uç kısmı yuvarlatılmış Rumi motifi oluşturulmuştur. Kemerlerin atkı kısmının biraz altında taşıyıcıları enine dikdörtgen formda iki blok taş uygulaması ile kesilerek üst kısımda kalan kemerlerin uç kısımları kilit taşında yer alan rumi motifini tekrar eden yarım kompozisyonlar ile sonlandırılmıştır. Pencere açıklıklarında taş denizlik uygulaması ile bütünlük sağlanmıştır (Çizim 19-20) (Resim 47). Dış cephe pencere açıklıklarındaki ortası kilit taşlı Bursa kemer formu Söke Hacı Ziya Bey Camii'nin son cemaat yeri'nin ikinci kat orta pencere açıklığında yer alan kemer formu ile benzemektedir. Hacı Ziya Bey Camii'nde yer alan uygulama, Afyon Mevlevihanesi'ninkine nazaran daha süslü ve kabartmalı bitkesel motifler içermektedir. Hacı Ziya Bey Camii'nin 1895[430] tarihinde daha eklektik tarzda Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin ise (1905) ayrıntıda batılı etkiler görülmekle beraber kütlesel olarak daha Neoklasik Türk üslubunda inşa edilmiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Aynı kemer formu, son inşaatı 1902 olan Afyon Yoncaaltı Camii'nin[431] son cemaat yeri dış cephe pencere kemerlerinde

[430] Cengiz Gürbıyık, Bodrum Yarımadası'ndaki Türk Eserleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatı Ana Bilim Dalı, İzmir, 2007, s. 22.
[431]Mustafa Karazeybek, Zelkif Polat, Yusuf Ilgar, **Afyonkarahisar Vakıf Eserleri Merkez**, c.1, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2005, s. 241.

de görülmektedir. 1901 tarihli Afyon Hükümet Konağı'nın dış cephe pencere kemer formlarına da benzerlik taşımaktadır. Dikdörtgen pencere açıklıklarının üzerlerinde yer alan silmeler kemer tepeliğinin üst kısmında dışa çıkıntı yapmış, yukarı doğru ayrı bir süsleme kompozisyonu ile yükselerek yuvarlak formdaki aydınlatma pencereleri ile sonlanmıştır. Benzerine İzmir Kemeraltı Salepçioğlu Camii'nde[432] rastladığımız bu kompozisyon; sırt sırta vermiş stilize yarım Rumi motifinin üzerinde yükselen yuvarlak pencere kavsarası ve kilit taşının üzerinde yer alan yarım ay şekilli alem motifinden oluşmaktadır. Yuvarlak pencere açıklığı yedi yuvarlak bölüme ayrılıp buzlu cam ile kapatılarak çiçek görünümü oluşturulmuştur. Cephe düzenlemesinde kullanılan pilastrların benzer uygulaması son büyük onarımı 1893'de yapılan İzmir Başdurak Camii'nin[433] son cemaat yerinin dış düzenlemesinde görülmektedir. Yapıdaki tüm pilastrların kaideleri dörtgen formda iki kademeli ve sade olmasına karşın, batı duvarında son cemaat yeri ve cami birimi'nin ayrımında yer alan pilastrın kaidesi altta köşeleri haklı bir geçiş ile barok süsleme kompozisyonlarından iki adet sırt sırta vermiş S kıvrımı ile bezenmiş ve pilastr bu komposizyonun ortasından yükseltilmiştir (Resim 48). Bahrihuda Tanrıkorur 1902 yangınından sonra yapının taş işçiliğini 1905'de İzmirli Rum usta Andon'un yaptığını belirtmiştir.[434] Söz konusu usta o dönemde İzmir'de bir çok yapıda adı geçen, Bâbıâli Kalfası Andon (Gavano ?) olmalıdır. Andon Usta'nın yaptığı söylenen[435] Buca'daki Levanten ailesi Forbes'lerin köşkünde görülen pilastr uygulaması ve cephe kaplaması Afyonkarahisar Mevlevihanesi ile benzerlik taşımaktadır.[436]

Dış cephe düzenlemesinde en çok hareketlilik son cemaat yerinin doğuda yer alan girişinde görülmektedir (Resim 29-49). Yapının ana girişi olarak tasarlanan bu giriş doğu girişinden büyük tutulmuştur. Stilize Bursa kemeri uygulaması son cemaat yeri giriş kapısının iki yanına konumlanan iki pencere açıklığında iç içe geçmiş üç dilimli kemer olarak kullanılmıştır. Dış kemer formunda yer alan tepedeki dilim bir

[432] İnci Kuyulu, Salepçioğlu Ailesinin İzmir'e Katkıları ve Salepçioğlu Camii**, Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan Bildiriler Kitabı**, Ege Üniversitesi Basım Evi, 10-13 Ekim 2001. İzmir, s. 285.

[433] Sibel Polat, İzmir'deki Geç dönem Osmanlı Camileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Yard. Dr. Doc. Yaşar Erdemir, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ana Bilim Dalı, Konya, 2011, s. 60.

[434] Yusuf Ilgar'a göre Usta Ermeni Asıllıdır. Ilgar, 2012, s.34.

[435] Oya Şenyurt, "II.Abdulhamit Döneminde İki Ünlü Saray Mimarının Siyasi İlişkileri", **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 3. Issue 11, Spring 2010, s. 543.

[436] İzmirdeki bir çok Levanten köşkünde (De Jongh köşkü) Vali Konağı, bu cephe kaplaması ve pilastrlar benzer şekilde görülmektedir.

miktar pahlanarak yuvarlak formu azaltılmıştır. Diğer pencere düzenlemelerinde uygulanan stilize rumi sarkıtlı kilit taşı formu burada da görülmektedir. Kilit taşının üzerine cephelerde yer alan yuvarlak aydınlatma pencerelerinin tepelik süslemesi olan yarım hilal formunda alem motifi kabartma olarak uygulanmıştır. Geri kalan tüm düzenlemeleri cephede yer alan pencere kompozisyonları ile aynıdır (Çizim 21).

Son cemaat yeri giriş kapısının söveleri dörtgen formda dizayn edilmiş bir sütunçe görünümündedir. İnce uzun dörtgen bir kaide yukarı doğru keskin biçimde daraltılarak iç içe geçmiş kare formda iki panel oluşturulmuştur. Devamında aynı keskinlikte genişletilerek kaide görünümü tamamlanmıştır. Bu panellerin yanlarında cephedeki pilastr da da kullanılan S kıvrımlı ile stilize akantus yaprağı motifinden süsleme yapılmıştır. Yükselirken dörtgen bölümlere ayrılarak hareketlilik sağlanmıştır. Sütun gövdesi ince bir bordür ile çevrelenerek boyut kazandırılmış, başına ve sonuna karşılıklı gelecek şekilde iki palmet motifi yerleştirilmiştir. Başlık kısmında sütun gövdesi gibi beş adet yiv triglif şeklinde betimlenmiş ve onun üzerinde bir sıra inci dizisi, bir sıra yumurta dizisi ve köşelerde akantus yaprakları ile geçiş sağlanarak dikdörtgen bir tepelik ile sonlandırılmıştır. Sütunçenin bittiği yerden kemer kısmı başlamaktadır. Kemer kısmı pencere açıklıklarının kemer formu ile aynıdır. Kilit taşı iç içe geçmiş Bursa kemeri benzeri formda yapılmış, kilit taşı diğer pencerelerde olduğu gibi stilize rumi motifi ile aşağı doğru sarkıtılmıştır. Kilit taşının üzeri bir palmet çeklinde iç bükey oyularak tam orta kısmında tekrar dış bükey bir alan bırakılmış ve bu alana destarlı sikke formunda bir kabartma taş oyma motifi yerleştirilmiştir. Sikkenin üzerinde istif formda Arapça harfler ile "Bismillahirrahmanirrahim" yazmaktadır. Bursa kemerinin köşe kısımlarından profilli bir tepelik yükselmektedir. Tepeliğin yatay düzleminde kilit taşının üst kısmı öne çıkık bir şekilde verilerek bir sütun başlığı görünümünde boyut kazandırılmıştır. Çift kanatlı ahşap kapının üst kısmında iki çift kanatlı ahşap pencere yer almaktadır. Kapının üst kısmındaki pencere ve yapının dış cephesindeki tüm pencere açıklıkları en dışta demir ferforje parmaklıklar ile kaplanmıştır (Resim 29-30-46-47-49).

Yapının doğu cephesinde yer alan ikinci giriş açıklığına 4-5 basamaklı çift taraflı bir merdiven ile ulaşım sağlanmaktadır (Resim 50). Süsleme kompozisyonu cephelerdeki diğer tüm pencere açıklıkları ile aynı olan bu giriş açıklığında tek fark Bursa kemer formunun son cemaat yeri giriş kapısında olduğu gibi iki adet sütunçe

formu üzerine yerleştirilmiş olmasıdır (Çizim 22). Diğer kapıda kullanılan kaide kompozisyonunun aynısı burada da uygulanmış, sütun gövdesi sade bırakılarak sütun başlığı formu sadece dört kademeli dörtgen profil olarak kullanılmıştır. Demir çift kanatlı kapının üst kısmına pencere yerleştirilmiş ve dışta demir ferforje parmaklık ile kapatılmıştır.

4.1.4.2. Son Cemaat Yeri:

Son cemaat yerinin konik üst örtüsünün iç kısmı dört bölüme ayrılarak çapraz tonoz oluşturulmuştur (Çizim 25). Her bir bölüm iç içe geçmiş üçgenler şeklinde verilerek en dış sınırlarının birleştiği yerde çapraz tonoz görünümünü oluşturmuştur. Üçgen birimlerin köşelerinden ortaya doğru kıvrım dallar, rumiler ve palmetlerden oluşan bitkisel tezyinatlar merkeze doğru devam etmekte ve tek bir tepelik rumi motifi ile sonlanmaktadır. Üçgen alanın tam merkezinde aynı bitkisel motifler kapalı rumili şemse komposizyonunda görülmektedir. Ortada yer alan yıldız benzeri zincirli motifin etrafı rumi motifleri ile çevrelenerek içerde yuvarlak bir çiçek kompozisyonu oluşturulmuştur. Merkezdeki süslemenin uç kısmında yer alan tepelik rumi motifinin yönü ile çapraz tonozun merkezine vurgu yapılarak diğer üçgen kompozisyonlar ile bütünlük sağlanmıştır. Kelem işleri kiremit rengi, mavi, bej ve hardal tonlarında yapılmıştır. Üçgenleri çevreleyen kiremit rengi kenar bordürlerinde tek sıra geometrik motif dizisi görülürken, konik üst örtünün hepsini çevreleyen kenar silmelerinin bordürlerinde, açık mavi fon üzerine koyu mavi birbirini tekrar eden palmet motifleri ile süsleme yapılmıştır (Resim 56-10-8).

Hacı Ziya Bey Camii'nin pencere düzenlemeleri ile Afyon Mevlevihanesi'nin son cemaat yerinin güney duvarında yer alan semahane giriş kapısı ve niyaz penceresinin kemer formu benzerlik taşımaktadır. Semahane giriş kapısında mermer söveler uzunlamasına dikdörtgen bir kaide üzerinde yukarı doğru devam ederek kapı giriş kemerinden sonra da yukarı doğru devam etmiş ve düz bir şekilde kesilmiştir. Mermerlerin bittiği yerden, duvara gömülü hafifletme kemeri görünümünde sade bir kemer ile sonlandırılarak ortada boş bir niş bırakılmıştır. Bu uygulama mevcut alana bir kitabe yerleştirilmesi için düşünülmüş olmalıdır. Söz konusu nişin üst kısmına sıva üzerine yağlı boya tekniğinde bir tepelik resmedilmiştir. Stilize dilimli rumiler

ile çevrelenmiş, mavi mücevher görünümlü bir rozet ve iyi yana dağılan kıvrım dal ve dilimli rumilerin oluşturduğu bitkisel tezyinat altın yaldızlı ve bej tonlarında bezenmiştir. Bezemenin komposizyonu gökyüzüne bakan küçük bir pencere görünümü de yaratmaktadır. Fakat; yapıdaki diğer pencere tepeliklerinde tekrarlanan bu komposizyonun, bazı pencere süslemelerinde mavi yerine kırmızı taş olarak yer alması pencere tasviri olabileceği fikrini çürütmektedir (Resim 56).

Semahane giriş kapısının kemer formu basık kemer formunda devam etmesine karşın, kemerin ortasına yerleştirilen kilit taşı kemeri içe doğru deforme edip, kilit taşının sivri uçları ile içte ve dışta farklı bir uygulama oluşturmuştur. Kemer kıvrımından itibaren tüm kemer alanı kendi içerisinde iç bükey ve dış bükey panellere bölünerek hareketlilik sağlanmıştır (Resim 51).

Semahaneye yüksek mermer bir eşiğin üzerinden açılan çift kanatlı ahşap kapı ile giriş sağlanmıştır. 1905 tarihli arşiv kayıtlarında yapımı için harcamaları belirtilen bâb-ı şerif[437] semahane giriş kapısı olmalıdır. Her kanadı üçlü pano şeklinde bölümlere ayrılarak, panoların içi kapalı kompozisyonda[438] bitkisel tezyinat ile bezenmiştir. Semahaneye yüksek mermer bir eşiğin üzerinden açılan çift kanatlı ahşap kapı ile giriş sağlanmıştır. Her kanadı üçlü pano şeklinde bölümlere ayrılarak, panoların içi kapalı kompozisyonda bitkisel tezyinat ile bezenmiştir. Çift kanatlı olan ahşap kapının her kanadı üç panele ayrılmıştır. Üstte ve altta yer alan paneller kare formda ve daha küçük tutulurken ortada yer alan dikdörtgen panel daha büyük uygulanmıştır. İki kademe ile derinliği sağlanan kare panellerin içerisinde kıvrım dal, tepelikli rumi, dilimli rumi ve dilimli rumilerden oluşan bir adet münhani motifi yer almaktadır. Dört köşeli olarak dizayn edilen münhani motifinin içerisinde aynı formda bir alan daha oluşturularak ortası dört yapraklı şeşberk motifi oluşturacak şekilde boş bırakılmıştır(Resim 52). Ortada yer alan dikdörtgen panele iki kademe ile derinlik sağlanmıştır. Panelin ortasında uç kısımlarında dikdörtgen panellerde yer alan münhanilerin aynısının düğüm motifi ile bağlandığı rumili şemse komposizyonu yer almaktadır. Kıvrım dal, dilimli rumi, tepelik rumi, orta bağ rumi motifleri ile merkezden dışa doğru oluşturulan şemse motifinin orta kısmı sekiz yapraklı şeşberk motifi şeklinde boş bırakılmıştır (Resim 53). Meşe malzemeden yapılan kapıda,

[437] BOA, Şûrâ-yı Devlet, nr. 1592/19, lef.56'den aktaran, Ilgar, 2012, s.56.
[438] Selçuk Mülayim, "Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi*",* **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi**, sayı.II, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1983, s.82.

motifler eğri kesim, kabartmalı oyma tekniği ile uygulanmıştır. Kapının orta kayıt profili bir sütunçe formunda uygulanmıştır. Dikdörtgen kaide profilli bir şekilde daralarak sütun gövdesi şeklinde yükselmekte kapının üst kısmında ise profilli bir silme ile kesildikten sonra, rumilerle bezenmiş alan iç bükey yükselerek dikdörtgen sütun başlığı formu oluşturmaktadır. İç kısmı tek kademeli bir panel olarak uygulanan sütun başlığının üstünde aşağı doğru sarkan tepelikli rumi motifi yer almaktadır. Sütun gövdesi görünümündeki alanda rumiler zincir motifi oluşturarak yükselip uç kısımları tepelikli rumiler ile birleştirilmiştir. Kapının diğer kanadının süslemesi bire bir aynı komposizyonu sergilemektedir. Her iki kanatta bulunan pirinç kapı kollarının alt ve üst kısımları tepelikli rumiler ile sonlandırılmıştır (Çizim 23).

Giriş kapısının yanındaki niyaz penceresinin kitabe nişi uygulaması, pencere açıklığının üst kısmında duvara gömülü küçük bir alan olarak kullanılmıştır. (Çizim 24). Pencere açıklığının söveleri giriş kapısındaki uzunlamasına dikdörtgen kaide üzerinde sade bir şekilde yükselerek beşik kemer formunda devam etmiştir. Kilit taşı kemer formunda bir değişiklik yapmadan kemerin ortasına yerleştirilmiş, iç içe oluşturulan iki panelin orta kısmı prizmal olarak hareketlendirilmiştir (Resim 31). 1901 tarihli Afyon Hükümet Konağı'nın birinci kat dış cephe pencere kemer formlarını da andırmaktadır. Giriş kapısı ile aynı ebatlarda olan niyaz penceresi mermer bir denizlik ile giriş kapısının eşiği ile aynı kotda sonlandırılmıştır. Pencere açıklığı, üç bölüme ayrılmış, ortadaki ve alt çift kanatlı ahşap çerçeve, üst bölüm ise camekânlı ahşap doğrama şeklinde yapılmıştır. Dış cephelerde görülen ferforje demir parmaklıklar aynı tarzda burada da görülmektedir. 1908 tarihli açılış fotoğrafında, son cemaat yeri girişinde görülen pencere açıklıklarında ve şerbet hanenin kuzeyinde yer alan pencere açıklığında herhangi bir demir parmaklık uygulaması söz konusu değildir. Kapalı bir mekan olan son cemaat yerinin içerisinde böyle bir koruma uygulamasının yapılmış olması dikkat çekicidir (Resim 7). 1910 (Resim 8) ve 1922 (Resim 42) tarihli başka resimlerde de parmaklıklara rastlanmamaktadır. Yapıya ne zaman eklendikleri tam olarak bilinmemektedir. Söz konusu demir parmaklıklar yapının tüm dış cephelerinde, son cemaat yeri batı cephesinde ve son cemaat yeri niyaz penceresinde aynı iken, sadece son cemaat yerinin giriş cephesi, kuzey cephesi ve şerbet hanenin kuzey cephesindeki pencere açıklıklarında farklılıdır. Söz konusu durum son cemaat yerinin sonraki bir dönemde duvar örülerek kapalı mekan haline

getirildiğini göstermektedir. Bu bilgiler ışığında, 1905 inşasında demir ferforje parmaklık ile kapatılan niyaz penceresi, revaklı son cemaat yerine açılan bir açıklık olarak tasarlanmış ve uygulanmış olmalıdır. Tanrıkorur, semahane giriş kapısı ve mihrabın bir pencereden dönüştürüldüğünü ve niyaz penceresinin asıl giriş kapısı olduğunu belirtmektedir.[439] Kanaatimizce günümüze ulaşan düzenlemede 1905 onarımı sonrasında bir değişiklik olmuş olma ihtimali düşüktür. Giriş kapısının düzenlemesi, niyaz penceresinden daha farklı yapılarak belirtilmiş ve niyaz penceresine az önce belirttiğimiz gibi demir parmaklıklar yerleştirilerek pencere işlevi uygulanmıştır. Mihrabın arka tarafında mutrib mahfili yer aldığı için de bu alanda pencere açıklığı olma ihtimali yoktur. Taş malzemeden inşa edilen mihrap pencere ve kapı açıklıklarından daha alçak tutulmuştur. Dikine dikdörtgen kaideli söveler giriş kapısında görülen deforme basık kemer ile birleştirilerek yarım daire şeklinde küçük bir niş oluşturulmuştur. Kemerin iç kısmı karşılıklı iki fildişi formunda kilit taşına doğru oyularak süsleme oluşturulmuştur. Kemerin kilit taşı dörtgen formda tepelikli kaba bir rumi motifi ile kemerin alt kısmına taşmış yüzeyi prizmal olarak hareketlendirilmiştir. Kilit taşının üst kısmı kemer ve söveler ile birleştirilerek yatay bir silme oluşturulmuş, bu silmenin üzeri söveler hizasında yükseltilerek kitabe alanı bırakılmıştır. Dikdörtgen formdaki bu kitabe alanı üst kısmının ortasına bir kilit taşı yerleştirilerek son cemaat yeri giriş kapısında da görülen profilli kademeli bir tepelik ile sonlandırılmıştır.

Minare giriş kapısının söveleri diğer açıklıklardaki gibi dikine dikdörtgen kaide şeklinde başlatılarak kemere geçiş alanı dikdörtgen formda bir başlık izlenimi verilerek dışa taşırılmıştır. Kaş kemer formunda yükselen üst kısmı dışa doğru bir süreklilik sağlayarak kemer yüzeyinde işlenen hareketliliği palmet motifi ile sonlandırarak bir tepelik oluşturmuştur. Palmet motifinin tam ortasında yarım ay şeklinde bir alem motifi yer almaktadır. Söveler ile aynı malzemeden taş bir eşik ile zeminden yükseltilerek ahşap tek kanatlı kapı ile minare merdivenlerine ulaşım sağlanmaktadır (Resim 32).

[439] Tanrıkorur, 2000, s. 462.

4.1.4.3. Minare:

Minare 1962 yılında eski şekline benzer bir şekilde pabuç kısmına kadar yıkılarak yeniden inşa edilmiştir (Resim 11). Eski minare ile arasında çok az sayıda farklılık bulunmaktadır (Resim 54). Orijinal minaresinin (Resim 55) gövde kısmında merdiveni aydınlatmak için açılmış küçük açıklıklar görülürken, yeni inşa edilen minarede bu aydınlatma açıklıkları uygulanmamıştır. Şerefenin dış yüzeyinde ve altındaki petek kısmında görülen karşılıklı ay ve ortada yıldız motifi uygulaması yeni inşa edilen minarede kullanılmamış ve düz bırakılmıştır. Şerefenin kapı kemeri ikisinde de kaş kemer formunda olduğu halde yeni inşada kaş kemerin altında düz kapı lentosu görülmektedir. Kapı açıklığının etrafında yer alan minarenin petek kısmının yivleri düz bir yüzey halinde uygulanmıştır. Külah kısmındaki uygulama nerede ise bire bir aynı olarak yapılmıştır. Külahın başlangıcındaki silmenin altındaki *mutulus* sırası orijinalde daha büyük dişler halinde yapılmışken yeniden inşada ince dişler halinde uygulanmıştır. Üzerinde yer alan dikine uygulanmış çift volütlü konsol benzeri kabartmalar yeniden inşada bire bir yapılmıştır. Külahın üst kısmını oluşturan silmenin üzerinde görülen yumurta frizi ilk inşada daha iri olmasına karşın ikinci inşada ince diziler halinde yapılmıştır. Bir üstte yer alan silmenin üst kısmı orijinalde kubbemsi bir formda yükselirken son inşadaki konik bir formda yükselmiştir. Onun üzerinde bir yumurta dizisi ile sivri kısım başlamaktadır. Külah kısmının üst tarafına doğru yükselen yuvarlak formlu silmeler eski inşada daha sivri hatlar oluştururken, son inşadaki daha yuvarlak köşelere sahiptir. En üst kısımda yer alan pirinç alem, büyük olasılıkla yapının orijinal minaresine aittir. Detaylar haricinde orjinaline büyük ölçüde sadık kalınarak inşa edilmiş olan minarenin 1912'de yeniden yapılan Afyon Yonca Altı Cami ve 1955'de yeniden yapılan Afyon Nur Mehmed Efendi Mescidi'nde şerefe kısmından itibaren bire bir aynı örnekleri görülmektedir. Tanrıkorur ise mimarinin süsleme kompozisyonuna farklı bir tanımlama getirmiştir. Söz konusu tanımlama şu şekildedir;

"şerefe altındaki konsollarla silme altı inci dizileri ve külah bölgesindeki kurdela motifli tezyinat, Ampir üslubunun tipik göstergeleridir."[440] Ampir (Empire) üsluptan sonraki bir dönemde inşa edildiğini bildiğimiz ve Tanrıkorur'dan farklı bir

[440] Tanrıkorur, 2012, s.458.

şekilde yorumladığımız minarede yer alan süslemeler, Ampir üsluba nazaran daha sade bir kompoziyon göstermektedir.

4.1.4.4. Harim Bölümü:

Merkezi kubbe altında toplanan ana mekan olarak değerledireceğimiz harim bölümü semahane, türbe ve mescid kısmınından oluşmaktadır. Merkez kubbenin taşıyıcısı büyük kemer, duvara bitişik dörtgen formda mermer malzemeden profilli sütun başlıkları üzerine oturmaktadır (Resim 57)(Çizim 5). Söz konusu kemer ve ona yaslanan çift kubbeli mekanın kemerinin kavsaralarına mermer görünümlü kalemişi süsleme yapılmıştır. Mermer blok kaplama görünümündeki bu süslemeler kendi içerisinde panolara ayrılıp daire şekilleri ile derinlik kazandırılmıştır. 1908 onarımı sırasında kubbedeki hat levhaları yazan Bursalı Mehmed Raşid Dede'nin, kemere de "*Fa'lem ennehu lâ ilâhe illâllâhu vestagfir li zenbike ve lil mu'minîne vel mu'minât(mû'minâti), vallâ hu ya'lemu mutekallebekum ve mesvâkum."*[441] ayetinin bir hat kompozisyonunu hazırladığını, kalıplarını ustaların yanlışlıkla sökmesi sonucu bu süsleme planın uygulanamadığı rivayet edilmektedir.[442]

Kubbe geçişlerinin aralarında yer alan dört pencerenin etrafı altın yaldız boyalı profilli bir bordür ile çevrelenerek dairelerden oluşan alçı pano cam ile kapatılmıştır. Üstlerinde tüm yapının pencerelerinde görülen kıvrım dal ve rumilerin oluşturduğu ortası mücevher görünümlü süsleme yer almaktadır. Aynı süsleme kubbe geçişlerindeki trombların üzerlerinde de görülmektedir. Trombları oluşturan kemelerin arasındaki bölümlerde altın yaldızlı yuvarlak çerçeve içerisinde hat levhaları bulunmaktadır. Allah, Muhammed ve halifeleri Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hüseyin ve Hasan'ın isimleri Arapça harfler yazılmıştır. Merkezi bir komposizyona sahip kubbenin kalem işleri, kubbe kasnağının başlangıcından itibaren bir bütünlük sağlamaktadır. Kubbe kasnağının başlangıcında içbükey bir profil ile dışa taşan beş bölümlü bordür sırası yer almaktadır. En geniş tutulan ilk bordürdeki, altın yaldızlı zemin üzerine mavi tonlarında birbirinin tekrarı palmet motifleri çift taraflı kompozisyonu ile kasnağı çevrelemektedir. Diğer bordür sıraları ince şeritler

[441] " Şimdi şunu bil ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Bil de günahına ve mü'min erkek ve kadınlara bağışlanma dile. Allah, sizin gezip dolaştığınız yeri de, duracağınız yeri de bilir." **Kuran**, 47/Muhammed Suresi, 19. Ayet. Yazır, s. 507.

[442] Ilgarın nakline göre, 1980 li yıllarda Kemal Bayık dan edinilen sözlü bilgiler. Ilgar, 2012, s. 172.

halinde kırmızı, mavi ve altın renginde devam etmektedir. Kubbe kasnağının pencereleri üzerlerinde bir mihrap tepeliği gibi yükselen kıvrım dal ve ortabağ rumilerin oluşturduğu, tepelik rumi motifinin ortasında yuvarlak formda mücevher görünümlü bezeme görülmektedir. Kubbenin merkezine doğru yükselen kompozisyonun uç kısmı düğüm motifi ile geçiş sağlanan bir tepelik rumi ile sonlandırılmıştır. Aynı komposizyon diğer pencerelerde de devam etmesine karşın, düğüm motifi bir pencere de kullanılmış iken diğerinde uygulanmayarak hareketlilik sağlanmıştır. Pencere aralarında yer alan kaideli büyük bir palmet motifinin içerisi açık mavi fon üzerine beyaz boya ile kıvrım dal, penç, palmet ve yapraklar merkezinde hatayi motitifi bulunan bir kalp formu oluşturmaktadır. Kalp motifinin zemini altın renginde boyanmıştır. Beyaz ve altın rengi kontur ile çevrelenmiş palmet motifinin üst kısmı altın rengi konturların devamı olan rumi motiflerinin oluşturduğu bir tepelik rumi motifi ile sonlanmıştır. Tüm pencere açıklıkları ve aralardaki bölümler bordürler ile çevrelenmiştir. Düğümlü tepelik rumi pencere tepeliklerinin karşısına gelecek şekilde sekiz adet kapalı komposizyonda çift yönlü palmet motifi (münhani) yer almaktadır. Rumili şemse motifinin uç kısımlarında, kontürlerden devam eden rumilerin oluşturduğu tepelik rumiler bulunmaktadır. İç kısımda kıvrım dal ve rumilerden oluşan merkezi bir kompozisyon yer almaktadır. Kubbe göbeğinin merkezinde Ashab-ı Kehf isimlerinin[443] sülüs hattı yer almaktadır. Yeşil zemin üzerine altın yaldız ile bezenen bu hat, Mevlevihane'nin dedesi, Bursalı Mehmed Raşid Dede'nin eseridir.[444] Daire formda bırakılan yazı bölümünden dışa doğru devam eden iç içe sekiz bordür şeridi yer almaktadır. Daire formlu merkezdeki bu komposizyonun çevresi 16 adet palmetten oluşan araları kıvrım dal ve rumiler ile benzenmiş süsleme ile çevrelenmiştir. Kalem işleri açık mavi zemin üzerine kahverengi, bordo, lacivert ve koyu mavi tonlarda yapılmıştır. Tepelik rumilerin uç hizalarından bir büyük bir küçük formda kullanılan rumilerden küçük olanlar, kubbenin ortasındaki süsleme şeridine karşılık gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Kubbenin süsleme komposizyonuna tezhip tezyinatına benzerlik göstermektedir. İç içe geçmiş motifler ile kendi içinde kapalı ama genelde bir bütün sağlayan süsleme programı merkezi kubbenin görkemini en iyi şekilde ifade etmektedir (Çizim 26-9-10).

[443] Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Debernuş, Şazenuş, Kefeştatayyuş, Kıtmir.
[444] Ilgar, 2012, s.172.

Mescit kısmının üstünü örten kubbelerin içleri de ana kubbenin benzeri bitkisel tezyinat ile bezenmiştir (Resim 58). Genel olarak mavi tonlarının hakim olduğu uygulama merkezi kubbede görüldüğü gibi profilli bordür şeritleri ile kubbe hizasından başlatılmıştır. İlk sıra altın yaldızlı, ikinci sıra diğerlerine göre daha geniş beyaz boyalı, üçüncü sıra ince açık mavi ve dördüncü sıra altın yaldız bordür şeklinde düz olarak verilmiş kubbenin içinin başladığı bordür şeridi ise açık mavi üzerine koyu mavi birbirini takip eden geometrik motif sırası ile bezenmiştir. Kubbenin kenarlarından merkezine doğru sarkıyormuş izlenimi yaratan kenar süslemesinde birbirine bitişik tepelik rumi motifleri görülmektedir. Palmet motifinin içine mavi zemin üzerine beyaz kıvrım dal ve rumi motiflerinin oluşturduğu üç palmet motifi yerleştirilmiştir. Birbirini tekrar eden on beş tepelik rumi motifinin her biri merkeze doğru küçük bir tepelik rumi olarak sivrilerek sonlanmaktadır. İkinci sıra süsleme ana kubbede yer alan ile benzer şekilde tasarlanmıştır. On beş kubbe eteği süslemesini, simetrik olarak bölerek konumlandırılmış beş adet rumili, şemse motifi yer almaktadır. Rumili şemseler içerde kıvrım dallar, palmetler ve merkezde penç motifi ile bezenmiştir. Uç kısımları ise kenar bordürlerinden uzanan rumi motifli kompozisyonlu tepelik rumi ile sonlanmıştır. Kubbe merkezi içe doğru derin bir şekilde devam etmektedir. Süsleme belli bir noktadan başlayarak uç kısım da yıldız motifi ile sonlanmıştır. Merkezi kubbedeki gibi birbirinin tekrarı rumiler ve kıvrım dallardan oluşan süsleme merkezden dışa doğru genişleyerek en dış kısımda tepelik rumi formunda altı çıkıntı yapmaktadır. Mavi üzerine beyaz, altın yaldız ve bordo renkte uygulanan süsleme tezyinatı en uçta beyaz bordür şeridi ile sonlandırılmıştır (Çizim 27).

Diğer kubbenin süslemesi de bire bir aynıdır. Fakat bu iki kubbenin kalemişlerinde mavi tonlarında farklılık görülmektedir. En son onarımda herhangi bir uygulama görmediğini bildiğimiz bu kalem işlerinin bazı bölümlerinin pencereden giren güneş ışığı ile solmuş olması muhtemeldir. Mihrap önü (Mescid) mekanında yer alan kubbe tezyinatının aynısı şerbetlik bölümünün, kadınlar mahfilinden ayrı tutulmuş olan kubbesinde de görülmektedir. Söz konusu kubbe'nin göbek kısmı içe oyuk değil düz bırakılarak rumilerle çevrili rozet motifi ile bezenmiştir.

Yapının yuvarlak formlu aydınlatma pencere açıklıkları alçı malzemeden altın yaldızlı profiller ile çevrelenmiştir (Resim 23).

Semahanenin çevresi ahşap torna işi korkuluklar ile çevrilmiştir. Korkulukların üst kısımlarında aralıklı olarak destarlı Mevlevi sikkesi formunda başlıklar yer almaktadır (Resim 35).

Murtib mahfilinde yer alan ahşap korkuluklardaki bezemeler sırt sırta vermiş kıvrım dallı birbirinin tekrarı sade bir komposizyon oluşturmakta ve köşe kısmında destarlı Mevlevi sikkesi formunda başlık bulunmaktadır. Ahşap hatılların yan kısımlarında korkulukları taşıyan profilli ahşap konsollar yer almaktadır. Mahfil kuzey ve batı duvarına yaslandığı köşelerden duvara bitişik taş malzemeden kıvrımlı profilli iki hatıl ile desteklenmektedir. Üç dilimli kemer formundaki mutrib mahfilinin söveleri mermer malzemeden yapılarak, üstü üç dilimli kemer formunda basit bir ahşap kapı ile kapatılmıştır. Kapı açıklığının üstünde tüm pencere ve kapı açıklıklarında yer alan mücevher görünümlü tepelik motifli kelem işi süsleme yer almaktadır (Resim 34).

4.1.4.5. Mihrap:

1844 onarımından sonraya ait olan Hüsnü Yusuf Bey'in çiziminde yer alan mihrap, alçı malzeme üzeri kalemişi tekniği ile yapılmış olmalıdır. Üçgen alınlık, mihrap nişini süsleyen perde motifi ve yoğun süsleme programı dönem özelliği olan ampir üslubu yansıtmaktadır. Mihrabın hemen hemen tamamı, dönem gereği alçı malzemeden yapılmış olmalıdır. 1902 yangınında tahrip olan mihrap 1908 onarımında yenilenerek mermer malzemeden tekrar inşa edilerek günümüze ulaşmıştır (Çizim 28). Kaş kemerli, yarım sekizgen forma sahip olan mihrap nişi, kemerin üst kısmına doğru köşelerini kaybederek yuvarlak bir form kazanmıştır. Kemer başlangıcında mermer mihrabı enine kuşatan kalın kabartma bordür yer almaktadır. Mihrabın iç kısmı oyma, bezeme, kıvrım dal, palmet ve rumilerden oluşan bir kompozisyon içermektedir. Kemerin iki yanındaki bordürden bir sütun başlığı gibi daralarak aşağı doğru sarkan stilize lale motifli kabartmalar ilk bakışta sütunçe izlenimi yaratmaktadır. Her bir yaprak dilimlere ayrılarak dışa doğru açılmaktadır. Oturtmalık üzerinde yükselen mihrap silmeler ile çerçevelenmiştir. Köşelik kısımlarında palmet ve rumilerden oluşan oyma gülbezek motifleri görülmektedir. Alınlık kısmı mihrab çerçevesi dışında yer almaktadır. Alınlık ve

mihrap arasında bir sıra mukarnas şeridi bulunmaktadır. Mermer alınlığın rumi ve palmetlerden oluşan çerçevesinin içerisinde Arapça harfler ile "Küllemâ dehale aleyhâ Zekeriyyel mihrâb"[445] yazmaktadır (Resim 59).

Mermer mihrabın çevresi mermer görünümlü kalemişi süsüleme ile bezenmiştir. Yanlarda sütun görünümündeki süsleme kemerlerine benzer şekilde, daire motifleri ile hareketlendirilmiştir. Dikdörtgen formda resmedilen sütün başlıklarının üzerinde yükselen taç kısmı kubbe süslemelerinde olduğu gibi kıvrım dal ve palmet motiflerinden oluşmakta ve üst kısımları ortada tam tepelik, rumi kenarlarda yarım tepelik rumi motifi ile sonlanmaktadır. Gri tonlarının hakim olduğu iç süsleme, bordo ve altın yaldız bordür şeridi ile çevrelenmiştir.

4.1.4.6. Minber:

Yapının 1944'de yapıldığı bilinen[446] ve Hüsnü Yusuf Bey'in çiziminde yer alan soğanvari külahlı minberi, ahşap malzemeden inşa edilmiş olmalıdır. 1902 yangınında harab olan minberin yenisi için 1908 onarımından sonra, 1912'de bütçe istenmiştir.[447] Bugün yapıda yer alan mermer minber 1912 den sonra yapıya eklenmiştir (Resim 59). Alçak bir kaide üzerinde yükselen minberin yan aynalıkları üç kademeli bordür şeritleri ile iç içe hareketlendirilerek orta kısımda üçgen bir panel bırakılmıştır. Panelden hemen önceki kalın bordür, köşelerde geometrik geçişler ile bağlanan oyma kabartma süsleme şeritleri ile bezenmiştir. Panelin tam ortasında kabartma oyma tekniğinde yapılmış rumi ve kıvrımdallardan gülbezek motifi yer almaktadır. Merkezinde inci ve yıldız motifi bulunan içten dışa doğru bir komposizyondur. Sütunçeler üzerinde kaş kemer ile sonlanan geçiş kısmının kemer köşeliklerinde yer alan oyma süsleme panosu, kıvrım dal, rumi ve köşelerde gülçelerden oluşmaktadır. Geçiş kısmının tavanı kaş kemer formunda kabartmalı olarak yuvarlatılmıştır. Profillerle hareketlendirilen merdiven ve köşk korkulukları

[445] Âlî îmrân 37. Ayet'in bir bölümü olan bu yazının anlaşılması için açıklamasını bütün olarak veriyoruz. "Bunun üzerine Rabbi, onu güzel bir kabul ile kabul buyurdu ve onu güzel surette yetiştirdi ve Zekeriya'nın himayesine verdi. Zekeriya, mihraba her girmesinde onun yanında yeni bir yiyecek bulur ve: "Ey Meryem bu sana nerden geliyor?" derdi. O da: "Allah tarafından" derdi. Şüphesiz ki Allah, dilediğine hesapsız rızık verir." **Kuran**, 3/Âlî îmrân 37. Ayet. Yazır, s.53.

[446] "Mezbure müceddeden minber ihdasıyla bir tuğla minarenin inşasına irade buyuruldu." BOA Cevdet Efkaf nr. 16597'den aktaran, Eravcı, 2011, s.208.

[447] MMA, Zarf Nr: 234/52, 65, 97.

sade bir şekilde bırakılmıştır. Minberin giriş kısmında yer alan taş kısmını taşıyan sütunlar farklı renkte ve farklı malzemeden (Bazalt?) yapılmıştır. Beşik kemerli taş kısmı mermer malzemeden prizmal formda başlıklar üzerinde yükselmektedir. Ortada palmet ile sonlanan taç kısmının her iki yanında prizmal uygulanmış soğanvari kubbe formunda köşelikler yer almaktadır. Palmet motifinin ön yüzündeki destarlı bir Mevlevi sikkesi motifinin tam altında bulunan Bursalı hattat Mekmed Raşid Dede'nin yaptığı kitabede, Arapça harfler ile " Dâhilek[448] Yâ Rasûallâh" yazmaktadır. Bir bordür şeridi ile çerçeve içerisine alınan kabartma, oyma kitabenin harflerinin üzeri altın yaldız ile boyanmıştır. Merdivenler ile çıkışı sağlanan köşk kısmı üç adet kaş kemerli açıklık ile çevrelenmiştir. Tavan kısmı kaş kemer formunda kabartmalı olarak yuvarlatılmıştır. Kubbe görünümündeki külah kasnak kısmının üzerinde dilimli soğanvari kubbe formunda külah kısmı yükselmektedir. En üst kısımda ise alem yer almaktadır (Çizim 29).

[448] Sana sığındım, Nâzima, Resad, s.61.

BEŞİNCİ BÖLÜM
MEVLEVİLİKTE ÖLÜM, CENAZE, MEZARLIK VE AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ'NDEN MÜZELERE TAŞINAN MEZAR TAŞLARI

5.1. MEVLEVİLİKTE ÖLÜM OLGUSU, CENAZE MERASİMİ VE MEZARLIK ANLAYIŞI

5.1.1. Mevlevilikte Ölüm Olgusu ve Cenaze Merasimi

Mevlevilikte ölüm hayatın bitişini değil, yokluk yurdu olan bu dünyadan ebedi hayata göçüşü temsil etmektedir. Bir kişi hakkında "öldü" yerine "Hakka yürüdü" tabiri kullanılmaktadır. Mevlevilerce Şeb-i Arûs[449] (Düğün günü) denilen ölüm günü, Dost'un Dost ile kavuşması olarak görülür. Bu sebeple, ebedi hayata göçen kişi yas ile değil neşe ile uğurlanmalıdır. Şeyh Salâhaddin'in vasiyetinde[450] belirttiği gibi Mevlânâ, Salahaddin Çelebi 'yi semâ ile ebediyete uğurlamıştır. Yine bir menkıbede Mevlânâ'nın ölüm günü ile ilgili düşüncesi ve tavrı açık bir şekilde görülmektedir. Söz konusu menkıbe şu şekildedir:

> *" Yine bir topluluk Mevlana hazretlerine : "Eskiden beri ölenlerin cenazesi önünde okuyucular (mukriler) ve müezzinler bulunurdu. Sizin zamanınızda bu şarkı söyleyip tef çalanların bulunmasının ne anlamı vardır?" diye sorup "ümmetin bilginleri ve şeriat fakihleri (bunu) kötülüyor ve buna bid' at diyorlar" . 'dediler. Bunun üzerine Mevlana: "Cenazenin önünde bulunan müezzinler, okuyucular (mukriler) ve hafızlar, bu ölünün mümin olduğuna ve İslam şeriatında öldüğüne, bizim şarkıcılarımız ise, bu ölünün hem mümin; hem Müslüman hem de aşık olduğuna tanıklık ediyorlar. Bundan başka dünya zindanında ve doğanın kuyusunda hapis kalıp beden sandığının esiri olan insan ruhu, birdenbire Tanrı'nın lütfu ile kurtulup kendi aslına ulaşıyor. (Bunun için) şenlik, sema ve şükürler etmek icabetmez, mi? O, öylece kanat vurarak şenlik*

[449] Gölpınarlı, 2006, s.389.

[450] "Şeyh Salâhaddîn buyurdu ki: Benim cenazeme davul, dümbelek ve def çalandan çağırın, güle - oynaya, hoş, neşeli, sarhoş bir halde, el çırpa - çırpa götürün beni mezarıma, herkes de bilsin ki Allah erenleri, buluşmaya, kavuşmaya, sevinerek, güle güle giderler, onların ölümleri zevktir, safadır, düğündür: yerleri, hurilerle beraber Adın cennetidir, böylesine ölüm, semâ: safa ve zevkle hoş bir hâle gelir; çünkü giden kişinin yoldaşı, güzelim sevgilidir, dünyâ düğünleri, gönlün geçici eğlencesidir; o cana, o gönüle karşı bu eğlenceler, balçığa benzer, herkes, vasiyetini, riyasızca, arılıkla, cân-ü gönülden duydu, işitti,", Veled, s.150.

yaparak, o aziz olan Tanrı hazretlerini arzu edip ona dönüyor ki, başkalarını da özveriye ve yiğitliğe teşvik etsin. Çünkü normal zamanda bile birini zindandan serbest bırakıp gönlünü hoş etseler hiç şüphesiz bu olay bin hamd ve sevince sebep olur. Gerçekte de bizim dostların ölümü bunun gibidir. Nitekim denilmiştir:

Onlar, din sultanları oldukları için, beden bağını kopardıkları vakit sevinirler.

(Onlar) devlet şadırvanı tarafına koştular, ayak bağını ve zinciri attılar.

Sultana ait olan ruh bir zindandan çıktı. "(Biz bunun için) niçin elbiseyi yırtalım ve kızalım.[451]*"*

Mevlânâ'nın Divanı'nda ölüm, mezar ve ölüm günü ile ilgili beytler yer almaktadır. Bu beytlerden bazıları şu şekildedir;

"Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı, bende bu dünyanın gamı var, Dünya'dan ayrıldığıma tasalanıyorum sanma, bu çeşit bir şüpheye düşme.

Benim için ağlama, yazık, yazık deme; şeytanın ayranına düşer, düzenine kapılırsan yazık olur, yazık, yazık demenin sırası gelir.

Cenazemi görünce ah ayrılık, ayrılık demeye kalkışma; kavuşup buluşmam o zamandır benim.

Beni kabre indirip bırakınca elveda, elveda deme; çünkü kabir, can topluluğunun bir perdesidir.

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret; Güneş'e, Ay'a, batmadan ne ziyan geliyor ki?

Sana batmak görünür amma doğmaktır o; mezar hapis gibi görünür amma canın kurtuluşudur o.[452]

Ölüm bu yandadır, halbuki o yanda doğmaktır ölüm; orda, hayır, hiç kimse ölmez, ölüm burdadır ancak.

Bırak bedeni de can ol, oynaya oynaya o Dünya'ya git; ölüm acıdır, kötüdür şimdi, fakat korkma ölümden.

Dokuz göğün de kendisine toprak kesildiği Tanrı'nın tertemiz zatına and olsun ki ölüm vuslat şekeriyle helva pişiren helvacıya benzer. Ne diye candan kaçayım?

---

[451] Eflaki, s.222-223.

[452]Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, c. 3, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2007, İstanbul, s.184.

Can vermek, candır, cana ulaşmaktır; madenden niçin kaçayım? Altın madenidir ölüm.

Bu kafesten kurtuldun mu yurdun gül bahçesidir; bu sedefi kırdın mı incidir sanki ölüm.[453]

Mezarımı ziyarete gelirsen, toprak yığınım oynuyor görünür sana.

Mezarıma tefsiz gelme kardeş; Tanrı meclisinde gamlı olmak, yakışık alır bir şey değil."[454]

Beytlerden ve menkıbelerden anlaşılacağı üzere Mevlânâ'ya göre ölüm dünyadan kurtuluş ve Allah'ın huzurunda doğmak anlamı taşımakta ve bu yüzden ölen kişinin sevgilisine (Allah) kavuşması kutlama ile olmalıdır.

Ölmek üzere olan kişinin başında İsm-i Celâl çekilir. Gölpınarlı'nın rivayetine göre Osman Salâhaddin Dede[455] ölceğini anladığında mutribanı çağırıp ney ve kudum çaldırarak ayin okutmuştur. Ölen kişi mevlevi şeyhi veya halife ise mutriban eşliğinde ayin[456] okunarak matbahta yıkanır. Şeyhlerin halifelerin ve dedelerin tabutları hırkalarına sarılıp üzerlerine sikkeleri konularak sırlanacağı[457] yere götürülür. Kabire konulduğunda sikkesi başına giydirilir, hırkası üzerine örtülür, hilâfet-nâmesi sağ yanında kıble tarafına yerleştirilerek sırlanır. Kabrin çevresinde halka oluşturularak, İsm-i Celal çekilir, gülbang[458] okunur ve hep birlike HÛ denilip niyaz ederek kabirden dönülür.[459]

5.1.2. Mezarlık Anlayışı (Hamuşan)

Mevlevilik'te mezarlık, hamuşan yani susanlar yurdu olarak tanımlanmaktadır.[460] Ölüm olgusunda değindiğimiz gibi, ölüm bir son değildir. Ruh yeniden doğmak için giderken beden sessiz bir şekilde ebedi istirahatgâhına çekilmiştir. Mevlevihanelerin bahçesinde yer alan hamuşanda, Çelebi ailesinden

[453] Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. 1, s.371.
[454] Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. 6, s.178.
[455] Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi.
[456] Segâh Ayini.
[457] Gömüleceği.
[458] "Vakti-şerifler hayrola, hayırlar fethola, şerler def'ola, derviş… merhum garka-i garıyk-ı rahmet-i Yezdân, hâcesi hoşnûd ola, dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrizi, kerem-i İmâm-ı Alî Hû diyelim." Gölpınarlı, 2004, s.147.
[459] Gölpınarlı, 2006, s. 387-388.
[460] Gölpınarlı, 2004, s. 30.

kişiler, dedeler, dervişler ve muhibbanlar medfûn olurdu.[461] Mevlevilik'te mezar taşları ve mezar geleneği, döneminin sanat anlayışı ile paralel ilerlemiştir. Erken örneklerde görülen, Selçuklu tarzı taş sandukalı, çinili örnekler[462] ilerleyen süreçte döneme göre çeşitlilik göstermiştir. Sandukaların baş kısmında, yine döneminin niteliğini taşıyan küçük kitabeli baş taşları yer almaktadır. Erken dönemlerde kadın ve erkek arasında pek bir fark yer alamazken, özellikle 18.yy dan sonra şahideli mezar taşı uygulamasının gelişmesi ile kadın ve erkek mezar taşları arasında farklılıklar oluşmuştur. Osmanlı'da her bireyin sosyal kimliğini belirleyen başlıklar, erkek mezar taşlarına da yansımış, mezar taşları kişinin mesleki veya dini statüsüne göre başlıklar ile süslenmeye başlanmıştır. Bayanların taşlarında ise başlık yerine alınlık kısmına yapılan süslemeler görülmektedir.[463] Mevlevi şeyhlerinin mezar taşlarında başlık kısmı destarlı sikke, Mevlevi dedelerinde dal sikke, muhibbanın ise ait olduğu meslek grubuna ait başlığı veya fes şeklinde yapılmıştır.[464] Bazı örneklerde ser levhanın üzerinde tam göğüs kısmına gelecek şekilde kabartma olarak sikke motifi işlenmiştir.[465] Mevlevi mezar taşlarında Seyfi, istivalı, kafesi, şekerâviz, destarsız ve destarlı başlıklar yer almaktadır.[466] Seyfi külah, Sultân Dîvâne Mehmed Çelebi'nin dervişlerinin mezar taşlarında başlık olarak kullanılmıştır.[467] Mevlevi sikkesi ve kitabesinde yer alan, Mevlevi, dervişan, Hû, Tarikat-ı Mevleviyye, Mevlana Kapısı, Derviş, Dede gibi ibarelerden, Mevlevi olduğunu anladığımız mezar taşları genel üslup ve plan bakımından döneminin taşıdığı özellikleri yansıtmaktadır. Mevlevilikte ilk hamuşan, günümüzde Konya Dergahı'nın bulunduğu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat tarafından Mevlânâ ailesine bağışlanmış gül bahçesidir. Sözkonusu alana ilk Bahaddin Veled, daha sonra ise Mevlânâ Celaleddin medfûn olmuştur.[468] Bir çok mevlevihanede de yapı içerisinde veya yapı dışarısında hamuşan bölümü bulunmaktadır.

[461] Gölpınarlı, 2006, s. 389.
[462] Mevlana Müzesi, Celaşe Hatun Çinili sanduka, Mevlana'nın eşi Kerra Hatub'un sandukası, Çelebi Hüsameddin'in sandukası.
[463] Bakırcı, s.98.
[464] Gölpınarlı, 2006, s.389.
[465] Bakırcı, s.99.
[466] Yusuf Sine Çak, Ali Dede, Fasih Ahmed Dede, Hayreti, Gölpınarlı, 2006, s.390, 535, 536,
[467] Gölpınarlı, 2006, s. 392.
[468] Gölpınarlı, 1999, s.131.

5.2. AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANE'SİNDEN MÜZELERE TAŞINAN MEZAR TAŞLARI

Afyonkarahisar Mevlevihanesi Hamuşanı'nın, Mevlevihane ana yapısının doğusundaki bahçede olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde şehirdeki mezarlıklar kaldırılırken buradaki mezar taşları da kaldırılarak bir kısmı müzeye getirilmiştir.[469] Müze envanter kayıtlarından edindiğimiz bilgiye göre, kaldırılan mezarlıktan müzeye eser transferi 1928 yılları civarında başlamış ve devam etmiştir. Ilgar'ın bahsettiği, Cumhuriyet Dönemi'nde hamuşanın müzeye taşınmasına ait tek belge 21.10.1941(H. 1379) tarihli, Afyon Arkeoloji Müze'sinin envanterine kayıtlı Fatma Zehra Hanım'ın mezar taşıdır. Diğer envanter kayıtları 1995 yılına aittir. Nitekim Ilgar 1996 yılında bahçenin yeniden düzenlendiğini belirtmiştir. Hamuşana ait Mevlevihane'nin geçirdiği yangın ve tadilatlar esnasında kaybolan veya tahrip olan çok sayıda mezar taşı olmalıdır.

Tezimiz kapsamında incelediğimiz mezar taşları: Afyon Müzesi envanter kayıtlarından, mevlevihaneden taşındığı bilgisine eriştiğimiz ve müze envanter kayıtlarında yer almamasına rağmen, yayınlarda mevlevihaneye ait olarak bildirilen mezar taşlarını içermektedir.

5.2.1.Katalog

Mezar Taşı No **:** 1

Resim No **:** 60-61-62

Bulunduğu yer **:** 1908 tarihli Mevlevihane'nin açılış fotoğrafında (Resim 7) yer almayan mezar 1910 tarihli bir fotoğrafta (Resim 7), günümüzde bulunduğu alanda görülmektedir. 29.11.1941'de Mevlevihane'den müzeye getirilen lahit mezar, 1982 yılında Bakanlık emri, G.M.E.E ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile Afyon Arkeoloji Müzesi'nden Afyonkarahisar Mevlevihanesi (Türbe Cami) bahçesindeki yerine nakledilip eksik parçaların tamamlanarak yeniden düzenlenmiştir. 21.12.1983' de Vali A. Ercan Belen tarafından açılışı yapılmıştır[470]. İlk inşasında Mevlevihane'nin batısında yer alan hamuşanda olduğunu düşündüğümüz lahit mezar,

[469] Ilgar, 2012, s. 60.
[470] Afyon Müzesi Etnografik Eser Envanteri, E.Nr:1379.

günümüzde son cemaat yeri girişinin yanında demir parmaklıklar ile çevrelenmiş bir bölümde yer almaktadır.

Envanter No **:** H. 1379

Tipi : Baş taşı ve ayak ucu taşı olan (şahideli) lahit mezar

Ait olduğu Kişi **:** Fatma Zehra Hanım (Namık Kemal'in annesi)

Tarihi **:** H. 1264 / 1848

Türü **:** Lahit ve şahideleri

Malzemesi **:** Mermer

Ölçüleri **:** 236x69x17

Tekniği **:** Kabartma oyma

Yazı Tipi **:** Cel'î Ta'lik

Kitabesi **:** Kitabeleri baş taşının cephesinde, sağ ve sol yüzlerinde yer almaktadır.

Cephesinde:

Hüve'l-bâkî

Abdüllatîf Efendiniñ dühter-güzîni

Gurbetde kaldı mahzûn ol nâzenin zîbâ

Bayram gicesi mürg rûhu uçunca arşa

Rûz-ı sürûrı mâtem itdirdi bize hayfâ

Sûretde sahib-ı iffet sîretde pâk-ı tıynet

Bu hüsnile felekde hiç görmemişdi dünya

Monlâ-yı Rûm'a bende olduğu şübhesizdir

Sultân Dîvânî huzûrunda idindi me'vâ

Dâmân-ı Fâtımayla âl-i Rasûle düşdi

Afv iyle yâ Gafûr ol bî-kes garîb Zehrâ

Gözyaşı ile yazdı Mahvî du âda târîh

Cennetde bula Zehrâ Hanım bekâ'-ı ra'na

Sene H. 1264 (1848)

Sağ yüzünde:

"Ricâl-i devlet-i 'aliyyeden Karahisâr-ı Sâhib Muhassılı sa âdetlü 'Abdüllatîf Efendiniñ kerîme-i muhteremeleri"

Sol yüzünde:

"Cennet-mekân-ı firdevs- âşiyân merhûme ve magfûrun leh Fâtımatü'z-Zehrâ Hanım'ıñ rûhîçün el-fâtiha sene Gurre-i L 1 (Şevval) H. 1264" (31 Ağustos 1848)"[471]

Tanımı : Bir kaide üzerine oturan lahit mezar, dört parçadan oluşmaktadır. Baş ve ayakucu taşları baş ve ayakucu lahit kanatları ile yekpare biçimde yapılmıştır. Yan kanatlar ile birleşerek lahit formu oluşturmaktadır. Üstü açık kapaksız formda inşa edilen lahit mezar, demir kenetler ile sabitlenmiştir. Envanter kayıtlarında yenilendiği söylenen bölüm güney kanadı olmalıdır. Malzeme açısından farklılık gösteren güney yan kanadının süsleme işçiliğinden de orjinaline uygun şekilde yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır. Müze'de sergilendiği dönemde çekilen bir fotoğraftan anladığımız kadarı ile sadece baş taşı ve kuzey kanadı orjinaldir (Resim 61).

Süslemesi : Genel olarak barok süslemelerin hakim olduğu lahit tipi mezarın yan kanatlarında, üç adet rozet motifinin aralarından geçen girlandlar yer alır. Yanlardaki rozet motifleri uçları sivriltilmiş yapraklı, ortadaki rozet motifi ise içe kıvrık yapraklı olarak tasvir edilmiştir. Girlandlar iç içe geçmeli yapraklar ile bezenmiş ve ortadaki rozetin iki yanına gelecek şekilde girlandların üzerine çiçek motifi yerleştirilmiştir. Girlandların aralarında ikisi yukarı, ikisi aşağı bakan dört adet karanfil motifi yer almaktadır. Üstte ve altta bordür şeridi ile ayrılarak oluşturulan süsleme paneli oldukça derin tutularak, süslemeler dışa taşkın şekilde verilmiştir. Kenar bordürlerindeki tek sıra ortası incili su dalgası motifi, panelde yer alan süslemelere nazaran daha sadedir. Paneli çevreleyen yan bordürler baş ve ayakucu taşının yan yüzlerinde de devam etmektedir. Baş taşının alt kısmını oluşturan baş kanadı dört kenarını çevreleyen profilli silme ile bir panele ayrılmış ve ortasına kabartma rozet motifi yerleştirilmiştir. Panelin ortasındaki rozet motifi akantus yapraklarından oluşan çiçek formundadır ve dört köşesinde küçük yıldız motifleri yer almaktadır. Lahidin yan kanatlarından gelen ortası incili su dalgası motifli üst ve alt bordürler baş kanadında da devam etmektedir.

Baş taşının kaidesi birbirine dal ile bağlı iki akantus yaprağı ile süslenmiştir. Kitabelik bölümü altta ve üstte üç dilimli olarak uygulanarak üstteki dilime ser levha,

[471] Ilgar, 2012, s.60.

en alttaki dilime ise tarih levhası yerleştirilmiştir. Bu iki levha arasında on iki adet kitabelik bulunmaktadır.

Serlevhanın iki yanında volüt oluşturacak şekilde düzenlenmiş S ve C kıvrımlarının güzel bir uygulaması olan iki akantus yaprağı yukarı doğru yükselmektedir. Akantus yapraklarının taşıdığı alınlığın taç kısmında, merkezinde penç motifi bulunan büyük bir güneş rozeti görülmektedir.

Mezar Taşı No : 2

Resim No :63

Bulunduğu yer : Afyon Müzesi, (Orta Bahçe)

Envanter No : 4268

Ait olduğu Kişi : Hacı Halid Bey'in mezarının lahit bölümüne ait olduğu düşünülmektedir.[472]

Tarihi : H.1314, 1897

Türü : Lahit kanatları

Malzemesi : Mermer

Ölçüleri : Baş ve ayakucu kanatları: 56x57x9,5cm.

Tekniği : Kabartma oyma

Süslemesi : Kanatların kenar bordürleri düz bırakılarak, iki kademeli profilli bir geçiş ile panellere ayrılmıştır. Kanatların ortalarında, bir adet kabartma oyma iç içe geçmiş çiçek rozeti yer almaktadır. Ortasında, yuvarlak formlu çiçek motifinden dağılan güneş komposizyonu şeklinde oluşturulmuş bu motifler, panellerin dört köşesine, çeyrek motifin iç kısmı dış köşeye gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Mezar Taşı No : 3

Resim No :64-65

Bulunduğu yer :28.12.1995'de Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nden (Türbe Cami) Afyon Müzesi'ne getirilmiştir. Günümüzde Afyon Müzesi orta bahçede sergilenmektedir.

[472] Baş ve ayakucu kanatlarının bulunduğu yerde iki adet benzer motifte 136x55x9 cm ölçülerinde lahit yan kanadı bulunmaktadır. Bezeme olarak değerlendirildiğinde aynı kompozisyona sahip olsalar da işçilik farkı göstermektedir. Yan kanatlarda yer alan kıvrım dal ve rumili bordürün baş ve ayakucu taşında devamlılığı görülmemektedir. Rumili bordür şeridi Hacı Halid Bey'in baş taşının kitabesini çevreleyen bordürdeki süsleme ile benzerlik taşımaktadır. Bize göre bu iki yan kanat Hacı Halid Bey'in lahdine ait iken baş ve ayakucu kapakları başka bir lahite ait olmalıdır.

Envanter No : 4269

Ait olduğu Kişi : Kitabe'nin sadece tarih satırı okunabildiği için bilinmiyor.

Tarihi : Rebiül- ahir H. 957 , Nisan- Mayıs 1550-1551

Türü : Baş şahidesi (Taşı)

Malzemesi : Mermer

Ölçüleri : 110x30x11cm

Tekniği : Kabartma oyma

Yazı Tipi : Cel'î Sülüs

Kitabesi : Tisâ-miye ve hamsin sebâ, r

Süslemesi :

Ön Yüz: Kenarları pahlanarak yuvarlatılmış, üçgen alınlık formlu baş taşında yer alan üç adet kitabelik panelinin araları, zincir motifli bordür şeridi ile ayrılmıştır. Kitabeliklerin her iki yanından alınlık bölümüne kadar, zig zag balık sırtı motifi benzeri bir bordür şeridi yükselmektedir. Zincir motifi ile kitabelik bölümünden ayrılan alınlık, kendi içerisinde ayrı bir komposizyondur. Kıvrım dallı büyük bir rumi motifinin oluşturduğu taç kısmının tam merkezinde, palmet motifi yer almaktadır. Kabartma oyma tekniği ile işlenen motifler, pahlı luvarlak formda uygulanmıştır. Palmet motifinin kaide kısmı derin bir tahribat gördüğü için, formu tam olarak anlaşılamamaktadır.

Arka Yüz: Rumilerden oluşan münhani komosizyonunun merkezinde, dört adet pamlet motifli penç motifi yer almaktadır. Rumili kaide üzerinde yükselen münhani komposizyonu, taç kısmında dışa taşarak ayrı bir palmet (Tepelikli Rumi) motifi ile sonlanmıştır. Süsleme komposizyonunun en altında, bir sıra kazıma tekniği ile Çepni boyunun damgasını andıran Y motifi, bir düz bir ters bordür şekilde sıralanmıştır.

Mezar Taşı No : 4

Resim No : 66-67

Bulunduğu yer : 28.12.1995'de Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nden (Türbe Cami) Afyon Müzesi'ne getirilmiştir. Günümüze Afyon Müzesi orta bahçede sergilenmektedir.

Envanter No : 4270

Ait olduğu Kişi : Mollazâde Hacı Hâlid Bey

Tarihi : H. Zilkâde 20 *1314 / 22 Nisan 1897*

Türü : Baş şahidesi (Taşı)

Malzemesi : Mermer

Ölçüleri : 146x35x11 cm

Sikke yüksekliği : 22cm

Tekniği : Kabartma oyma

Yazı tipi : Cel'î Ta'liyk

Kitabesi :

Âh mine'l-mevt
Mollazâde Hacı Hâlid Bey'den
Şâd idi memleket ili her-gâh
Sâhib-i halk hüsn-i mâlik-i cûd
Cennetü'l-'Adn'i ide cây-ı penâh
Nisbeti silsile-i Hazret-i Mevlânâ'ya
Fukarâ-perver idi hâl-âgâh
Geldi üçler didi târîhîni tam
Hâlid'in rûhunı şâd eyle ilahi
Rûhuna fâtiha
Fî 20 Zilkâ'de
Sene
H. 1314 (22 Nisan 1897)[473]

Süslemesi : Ser levhadan sonra, dördüncü kitabe sırasından kırık olan baş taşı, iki parça halindedir. Ser levhası, sekiz kitabeliği ve tarih kısmı ile on bölüme ayrılmıştır. Başlığının uç kısmı kırıktır. İlk bakışta fesi andıran başlık, Mevlevi sikkesi (dal sikke) formundadır. Ser levhanın ortasında çiçek rozeti yer almaktadır. On kitabe sırası, başlangıç ve bitiş kısmı yuvarlatılmış bir çerçeve içerisindedir. Çerçevenin etrafı birbirini takip eden rumi benzeri yaprak motifleri ile çevrelenmiştir. Üst bölümden kabartma bordür ile ayrılarak, orta kısmı palmet motifi oluşturacak şekilde birleşmiş iki akantus yaprağı ile bezenmiştir. Müzede 4268 nolu envantere kayıtlı bulunan lahit taşları ile aynı mezara ait olduğu düşünülmektedir.

[473] Ilgar, 2012, s.63.

Mezar Taşı No : 5

Resim No :68

Bulunduğu yer : 28.12.1995'de Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nden (Türbe Cami) Afyon Müzesi'ne getirilmiştir. Günümüze Afyon Müzesi Kilim Deposu'nda yer almaktadır.

Envanter No : 4271

Ait olduğu Kişi : Hüsni Paşa kızı Hayriye Hanım

Tarihi : Bilinmiyor

Türü : Baş şahidesi (Taşı)

Malzemesi : Mermer

Ölçüleri : 79x29x7.5cm

Tekniği : Kabartma oyma

Yazı Tipi : Cel'î Sülüs

Kitabesi :

Hüve'l Hallâku'l-Bâkî

İrcî'î sırrı zuhûrunda şehâ

Şerbet-i mevti içe bayû gedâ

Duhter-i pâkîze-i Hüsni Paşa

Bu fenâda (?) eyledi azm-i bekâ

İsmi Hayriyye Hanımdır nev-civân

Nâzenini kurbune aldı Hudâ

Eylesun bâliğ behiştin zevkini[474]

Süslemesi : Sivri Kemer formundaki taş kısmına ser levha yerleştirilmiştir. Yarım daire şekilli bir alanda yer alan ser levhanın üst kısmı, bitkisel süslemeli bordür ile çevrelenmiştir. Bordür şeridinin en üstünde bir palmet ve palmetin iki yanından aşağı doğru uzanan kıvrım dalların yapraklarının ucunda ters lale motifi yer almaktadır. Palmetin uç kısmının oluşturduğu girinti ile sivri kemerli baş taşının iç konturu kaş kemer formu oluşturmuştur. Yedi adet kitabelik paneli bulunan baş taşının alt kısmı kırıktır. Kırık olan panel tarih bölümü olmalıdır.

Mezar Taşı No : 6

Resim No : 69

[474] Doç. Dr. Mehmet Zahit Yıldırım tarafından transkripsiyonu yapılmıştır.

Bulunduğu yer : 28.12.1995'de Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nden (Türbe Cami) Afyon Müzesi'ne getirilmiştir. Günümüze Afyon Müzesi Kilim Deposu'nda yer almaktadır.

Envanter No : 4272

Ait olduğu Kişi : Subhiye Hanım

Tarihi : H. 3 Zilkade 1312/ 28 Nisan 1895

Türü : Baş şahidesi (Taşı)

Malzemesi : Mermer

Ölçüleri : 36x32x8,5cm

Tekniği : Kabartma oyma

Yazı Tipi : Cel'î Ta'lik

Kitabesi :

Muhteremeleri Subhiye hanımın

Ruhuna Fatiha

Fi 3 zilkade sene H. 1316[475]

Tanımı : Alt ve üst bölümü kırık olan baş taşının kitabeliklerinden günümüze isim, dua ve tarih bölümleri ulaşmıştır. Dua bölümü, diğer panellerden küçük tutularak uçları sivriltilmiştir. Tarih paneli ise kitabe panelinden 5cm daha dar tutulmuştur.

Mezar Taşı No : 7

Resim No :70

Bulunduğu yer : 28.12.1995'de Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nden (Türbe Cami) Afyon Müzesi'ne getirilmiştir. Günümüze Afyon Müzesi orta bahçede sergilenmektedir.

Envanter No : 4273

Tarihi : -

Türü : Ayak şahidesi (Taşı)

Malzemesi : Mermer

Ölçüleri : 107x30x10cm

Tekniği : Kabartma oyma

[475] Doç. Dr. Mehmet Zahit Yıldırım tarafından transkripsiyonu yapılmıştır.

Süslemesi **:** Beşik kemer formlu tepelik kısmının bir bölümü kırılmıştır. Süslemesi iç kısımda yer almaktadır, dış kısımı süslemesizdir. Beşik kemer formundaki iç panelin ortasında, büyük bir servi motifi yer almaktadır. Panelin alt çerçevesinin ortasından yukarı doğru servinin kalın gövdesi yükselmektedir. Servinin uç kısmı sağa doğru eğilerek uç kısmı yuvarlatılmıştır.

Mezar Taşı No **:** 8

Resim No **:**71

Bulunduğu yer : 28.12.1995'de Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nden (Türbe Cami) Afyon Müzesi'ne getirilmiştir. Günümüze Afyon Müzesi orta bahçede sergilenmektedir.

Envanter No **:** 4274

Tarihi **:** -

Türü **:** Ayak şahidesi (Taşı)

Malzemesi **:** Mermer

Ölçüleri **:** 136x35x9cm

Tekniği **:** Kabartma oyma

Süslemesi **:** Tepeliği sivri kemer formunda olan ayak taşı, üst kısımda daha geniş iken alt kısıma doğru daralmaktadır. Süslemesi iç cephesinde yer almaktadır. Dışa bakan cephe süslemesizdir. İç panel üstte kemer formu ile aynı, altta ise beşik kemer formunda yuvarlatılmıştır. Kaide üzerinde yükselen rumi motiflerinin oluşturduğu, kaidenin iç kısmından tek bir filiz şeklinde çıkan dal, yukarı doğru kıvrılarak uzadıkça ayrılarak çoğalmaktadır. S ve C kıvrım dallarının uç kısımları küçük yaprak motifleri ile sonlanmıştır. Dalların aralarında, biri üstte biri altta iki adet penç motifi ve ondan sarkan kurdele motifi yer almaktadır. Kıvrım dallar en tepede akantus yaprağı formunda kıvrılarak sonlanmıştır.

Mezar Taşı No **:** 9

Resim No **:**72

Bulunduğu yer **:** 28.12.1995 de Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nden (Türbe Cami) Afyon Müzesi'ne getirilmiştir. Günümüze Afyon Müzesi orta bahçede sergilenmektedir.

Envanter No **:** 4275

Tarihi **:** -

Türü : Ayak şahidesi (Taşı)

Malzemesi : Mermer

Ölçüleri : 146x39x9cm

Malzemesi : Mermer

Tekniği : Kabartma oyma

Süslemesi : Tepelik kısmı beşik kemer formunda olan ayak taşının süslemesi iç cephesinde yer almaktadır. Panele ayrılmadan, düz zemin üzerine motifler işlenmiştir. İnce bir gövde üzerinde yükselen servinin uç kısmı hafif eğilerek yuvarlatılmıştır. Servinin iç kısmı aynı yönde üst üste yükselen büyük sivri uçlu yaprak motifleri ile bezenmiştir. Taç kısmında yer alan kaideli yükselen yarım ay formunda kaseden güneş motifi benzeri yapraklar fışkırmıştır. Kasenin iki yanından aşağı doğru uç kısımları kıvrık akantus yaprakları sarkmaktadır.. Servi motifi taç kısmındaki süslemeye nazaran daha alçak oymadır. Olasılıkla panel uygulaması kullanılmadığı için taç kısmı daha belirginleştirilerek boyut kazandırılmıştır.

Mezar Taşı No : 10

Resim No :73

Bulunduğu yer : 10.07.1936'da Afyon'un kaldırılan büyük mezarlığından Afyon Müzesi'ne getirilmiştir. Günümüze Afyon Müzesi orta bahçede sergilenmektedir.[476]

Envanter No : 1491

Ait olduğu Kişi : Halil Ağa

Tarihi : H.1225 / 1810-1811

Türü : Baş şahidesi (Taşı)

Malzemesi : Mermer

Ölçüleri : 139x32x9cm

Sikke yüksekliği : 20cm

Tekniği : Kabartma oyma

Yazı Tipi : Cel'î Ta'lik

Kitabesi :

Hüv'el Bâkî

Celâleddin-i Rumi hem dahi oldur Mevlânâ

[476] Müze envanterine göre kaldırılan büyük mezarlıktan getirilen baş taşı, destarlı Mevlevi sikkesi başlığı olduğu için çalışmamıza eklenmiştir.

Yirmi yedi bölüğün Halil Ağayı zi fraye?(zibâya)

Halil bin Zeliha binti (?)İbrahim Ağa yani

Kütübde(?)böyle tahrir eylemiş devlette imlaya

Otuz beş bin gürah-u askeri'nin oldu serdare

Nice eyliklerin gösterdi heb alâ vü ednaya

Dahi küffarın üstüne seferler etti dört kere

Alıp mal-ı ganaim bezl ederdi hep …….

İki yüzden? muahhar bildi rahat yok bu dünyada

Halil Ağa yirmi beşte gitti dar-ı ukbaya[477]

Tanımı : Başlığı destarlı Mevlevi sikkesi formundadır. Ser levha boyun kısmına yerleştirilmiş küçük bir alanda yer almaktadır. Dikdörtgen formdaki baş taşı yukardan aşağı doğru daralarak inmektedir. Süsleme bulunmayan baş taşında alt alta dizilmiş on adet kitabelik paneli yer almaktadır. Tarih bilgisi cümle içinde kullanılarak edebi bir şekilde son satırda verilmiştir.

Mezar Taşı No : 11

Resim No : 74

Bulunduğu yer : Afyon Müzesi, (Bahçe)

Envanter No : Bilinmiyor

Türü : Baş şahidesi (Taşı)

Ait olduğu Kişi : Hacı Osman

Tarihi : H. 19 Ramazan 1264/ 19 Ağustos 1848

Malzemesi : Mermer

Ölçüleri : 37x 178 x 13 cm

Sikke yüksekliği : 28 cm

Tekniği : Kabartma oyma

Yazı Tipi : Cel'î Ta'lik

Kitabesi :

Hüvve-l hallakül Bâkî

Dergâh-ı Ali[478] *kapucı başılığıyla… şöhreti*

[477] Doç. Dr. Mehmet Zahit Yıldırım tarafından transkripsiyonu yapılmıştır.

[478] Yüce Dergah (Mevlevi Dergahını ifade ediyor). Abdülkadir Özcan, "Dergâh-ı Âlî". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Örnek Fasikül**, c.9, İstanbul, 1994 , s.174.

Elhac bâkî zade kim lütfu ile ihsan eyledi

Osman Haydardır benam zatıyla (?) mahsus hayderi

Meydan-ı dervişana hak namına şayan eyledi

Cûd ve sekâda bî- misal evsâf-ı hatemdi özü

İhsan-ı lütuftan cüda düşeni giryan eyledi

Seb'u'l - mesânî ruhuna ihdâ idin mislin

Taksirin afvide Hûda kurbüne mihman eyledi

Tarihi nuri cevher…… katre sureti

El hac Osman cânı ta cânâna kurban eyledi[479]

Fi sene 19 N (Ramazan) H. 1264[480]

Tanımı: Mevlevi sikkeli başlığı ile dikdörtgen formlu gövdesi olan baş taşında süsleme kullanılmamıştır. Ser levhası boyun kısmının başlangıcına yerleştirilerek, ilk kitabelik paneli ile birleştirilmiştir. Tarih bölümü ve ser levha haricindeki diğer on adet kitabelik hemen hemen eşit ölçülerdedir. Dal sikke formundaki başlığın (Alın) alt kısmı, destardan çok daha ince bir kavis ile bitirilmiştir.

Mezar Taşı No : 12

Resim No : 75

Bulunduğu yer : Afyon Müzesi, (Bahçe)

Envanter No : Bilinmiyor

Türü : Baş şahidesi (Taşı)

Ait olduğu Kişi : Fatma Hanım **(**Şeyh Mehmed Raşid Çelebi'nin eşi)

Tarihi : H. 6 Cemâziye'l-âhir 1278/ 9 Aralık 1861.

Malzemesi : Mermer

Tekniği : Kabartma oyma

Yazı Tipi : Cel'î Ta'lik

Kitabesi :

Hüve'l Bâkî

Cennet-mekâ-ı Firdevs-i âşiyan

Munzar-ı rahmet-i Rahmân

El-Şeyh Mehmed Reşid Çelebi Efendi'nin

[479] Naci Bakırcı, " *Osman Cani tacanani kurk*" olarak çevirmiştir.

[480] Doç. Dr.Mehmet Zahit Yıldırım'a transkripsiyon düzeltmelerini yaptığı için teşekkür ederim.

Halîlesi Konev'ı Fâtıma Hanım'ın

Ruhiçün Fatiha

Fi C (Cemâziye'l-âhir) sene 1278[481]

Tanımı: Alınlık kısmı bitkisel bezemeli olan baş taşı, dalga motifi ile çevrelenmiştir. Ser levha ve kitabelik bölümü yuvarlatılarak diğer kitabeliklerden daha küçük paneller oluşturulmuştur. Ser levha ve tarih bölümü haricinde altı adet kitabelik bölümü mevcuttur. Akantus yapraklarının bezediği alınlık kısmının taç kısmında, yarım gülbezek motifi yer almaktadır ve diğer bölümü kırılmıştır.

Mevlevihanenin haziresine ait olan 11 mezar taşından, yedi tanesi kitabeli baş taşı, üç tanesi süslemeli ayak taşı, bir tanesi de lahit parçasıdır.

Traskripsyonu yapılan baş taşlarından üç tanesi Hüve'l Bâkî, iki tanesi Hüve'l Hallâku'l-Bâkî, bir tanesi ise Âh mine'l-mevt cümlesi ile başlamaktadır. Baş taşlarındaki kitabelerin altısında yazı tipi Cel'î Ta'lik, ikisinde Cel'î Sülüstür. Altı adet kitabede Osmanlıca kullanılmıştır. Baş taşlarından üç tanesinin tepeliği Mevlevi sikkesi formundadır. Bunlardan biri destarlı sikkedir. Diğer baş taşları sivri kemer formundadır.

Ayak ucu taşlarında doldurucu unsur olarak bitkisel bezeme kullanılmıştır. S C kıvrımları, penç, kurdele, rozet, akantus motifleri ve belirgin olarak uygulanmış iki adet servi motifli taş bulunmaktadır. Servilerin üst kesimleri yuvarlatılmış ve eğik olarak tasvir edilmiştir.

Hazireden günümüze ulaşan mezar taşları genel olarak 19.yy'a tarihlenmektedir. Sadece bir adet mezar taşı 1550-1551 tarihlidir.

[481] Ilgar, 2012, s.61.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mevlânâ'nın, Dost'un Dost ile kavuşması[482]kabul edilen Şemsi Tebrizi ile buluşması, Mevleviliğin temelini oluşturmaktadır. Şemş'in gidişinden sonra, Mevlânâ Mevlânâ olmuştur. Mevlânâ'nın şeyh olma veya tarikat kurma gibi bir gayesi olmamıştır. Aksine Şems'den önce Burhaneddin T'irmizi'ye intisap ettiği gibi Şems'den sonra da Şeyh Selahaddin ve Hüsameddin Çelebi ile hemdem olmuştur.

Kendisinden sonra yerine ilk olarak, Şeyh Selahattin'i halifesi olarak belirtmiş, onun vefatından sonra da Hüsameddin Çelebi'yi halife göstererek, babadan oğula geçen bir silsileye tabi olmadığını ifade etmiştir.

17 Aralık 1273'de Mevlânâ vefat ettikten sonra, makamına Sultân Veled yerine Hüsameddin Çelebi geçmiştir. Hüsameddin Çelebi'den sonra Sultan Veled halife olmuş ve Mevleviliğin asıl temelleri Sultan Veled zamanında atılmıştır.

Onun zamanında kadın ve erkek çok sayıda insan mürid olmuştur. Mevlevilik geleneği Sultan Veled'in sistematikleştirmesi ile günümüze kadar korunarak ulaşmıştır.

Sultan Veled'den sonra yerine geçen oğlu Ulu Arif Çelebi, Tarikatın yayılmasında büyük rol oynamıştır. Babasına nazaran melâmet neşesine sahip olan Arif Çelebi'nin, dönemin beyleri ile siyasal ilişkileri de kuvvetlidir. Yaptığı seyahatler sonucu gittiği yerlerde mevlevihaneler açmış ve hilafet vermiştir.

5 Kasım 1320'de vefat eden Arif Çelebi'den sonra Konya Mevleviliği'nde yaşanan duraklama süreci, tezimizin de konusu olan Afyonkarahisar Mevlevihanesi Şeyhi Sultân Dîvâne Mehmed Çelebi'nin (15.yy sonu 16. yy başı) döneminde tekrar hareketlenmiştir.

Sultân Dîvâne Mehmed Çelebi, Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun soyundan Mevlânâ'nın yedinci göbek torunudur. Afyonkarahisar'da mevleviliğin ilk ne zaman yayıldığı bilinmese de 1234 yılı civarında Mevlânâ Celâleddin'in oğullarını Karahisar'da sünnet ettirdiği bilinmektedir.

Aba Pûş Bâlî Çelebi Dönemi'nde, kapsamlı bir mevlevihane inşa edildiği bilinmektedir. Sikke ve hırka giyerek mevlevihaneye şeyh olan Aba Pûş Bâlî Çelebi'den sonra yerine oğlu Sultân Dîvâne Mehmed Çelebi geçmiştir.

[482] Burada Dost; Allah anlamı taşımaktadır.

Mevlevilikte tarikatın ikinci kurucusu ve ikinci Pîr olarak görülen Sultân Dîvâne Mehmed Çelebi Dönemi'nde Mevlevilik hızla yayılma göstermiştir. Lazkiye (Denizli), Eğirdir, Sandıklı, Muğla, Burdur, İstanbul (Galata), Halep, Mısır, Cezayir, Sakız ve Midilli mevlevihaneleri onun döneminde açılmıştır.

Sultân Dîvânî Mehmed Çelebi Dönemi'nde Afyon Karahisar Mevlevihanesi, Mevlevilik'te ikinci merkez olmuş ve en hareketli dönemini yaşamıştır. Afyonkarahisar'da ilk mevlevihane, olasılıkla ahşap malzemeden 13.yy'ın ilk çeyreğinde Ulu Arif Çelebi zamanında yapılmıştır. Aba Pûş Bâlî Çelebi zamanında yapıldığı nakledilen ilk hangah, günümüzde yer alan mevlevihanenin ilk hali olmalıdır.

Yapı günümüze kadar çok sayıda yangın geçirmiştir. 1606 yılından sonraki bir tarihe denk gelen Destina Gevher Hatun zamanında yanan mevlevihane, vakıf bütçesi ile onarılmıştır. 17. Yüzyılın son çeyreğinde Güneş Han-ı Suğra Dönemi'nde tekrar yanan Mevlevihane'yi Vezir Kara Mustafa Paşa, devlet hazinesinden temin ettiği yardım ve kendi gelirleri ile tekrar onarmıştır. Bu dönemlerde yapılan onarımlarım tam olarak neleri kapsadığı bilinmemektedir.

Mehmed Raşid Çelebi Dönemi'nde semahane darlığı sebebi ile genişletilerek onarım görmüştür.

1877 yılında Kemâleddin Çelebi'nin şeyhliği döneminde çıkan bir yangında Mevlevihane'nin tüm birimleri yanarak tahrip olmuş, vakıf gelirleri ve borçlar ile bazı kısımları tekrardan onarılmıştır. Mahfil ve Şeyh dairesinin onarımı 1885 yılında tamamlanarak, semahane tekrar kullanılır hale gelmiş, fakat hala yapının bir çok yeri onarım görmemiştir.

1895 Celaleddin Çelebi'nin şeyhliği döneminde hala tamamlanmamış birimleri ve tamir ihtiyacı bulunan mevlevihane, daha yazışmaları sonuçlanamadan 28 Ağustos 1902 Afyon'un büyük yangınında tamamıyla yanmıştır. 1902 yangını öncesi genişletme ve ekleme çalışmaları yapılan yapı, söz konusu yangından sonra batı cephesine doğru beş metre daha genişletilmiştir. 1904'de statik bir sebeple kubbeler çökmüş ve 1907'de tekrar mühendis keşifleri yapılarak çöken kubbeler samanla karışık çamur ile sıvanıp, kurşun kaplanarak korumaya alınmış, 1908 kış bitiminde ise onarım çalışmaları sonuçlanmıştır. 1908 yılında çevre düzenlemesi hala tamamlanmamışken, 1910 yılında tamamlandığı görülmektedir. 1912 yılında ise

hazineden sandukalar için puşide, parmaklık, minber, kapı, Sultan Dîvân-î'nin sanduka kaidesi için mermer, boya gibi ihtiyaçlar için bütçe istenmiştir. Bu da gösteriyor ki, yapı kullanılacak duruma geldiği gibi açılışı yapılmış, diğer ufak düzenlemeler ve onarımlar sonraki dönemlerde yapıya eklenmiştir. Yapıya minare 1908 onarımında eklenmiş, 1962 yılında ise pabuç kısmına kadar yıkılarak orijinaline uygun tekrar inşa edilmiştir.

1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması kanununda, semahane, türbe, şerbethane, mescid, son cemaat yeri ve kadınlar mahfilini kapsayan tüm birim, minberi ve minaresi olduğu için camiye çevrilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde Y. Mimar Arif Tunç tarafından kubbe kurşunları değiştirilmiş, ana kubbe onarılmış ve son cemaat yeri duvarları kesme taş ile kaplanmıştır. Yapının son büyük onarımı 2008 yılında gerçekleştirilmiştir.

Yapının günümüze ulaşan birimleri matbah, semahane, şerbethane, kadınlar mahfili, mescid, şadırvan ve dede hücreleridir. Selamlık, meydan dairesi ve şeyh evi gibi birimleri tamamen tahrip olmuştur.

Afyonkarahisar Mevlevihanesi Matbah'ı Türkiye'deki asithaneler içerisinde ayakta kalan 4 müstakil matbahtan biridir. Diğer müstakil matbahlar, Yeni Manisa Mevlevihanesi, Eskişehir Mevlevihanesi ve Mevlana Dergahı'nın matbahlarıdır. Boyut ve plan bakımından bu matbahlar birbirlerine benzememekle birlikte, Afyonkarahisar Mevlevihanesi Matbah'ına en yakın mimari, yeni Manisa Mevlevihanesi'nin 19.yy ikinci yarısına tarihlenen matbahında görülmektedir.

Türbe bölümü mevlevihaneyi oluşturan yapılar topluluğunu etrafında şekillendiren ana birimdir. Semahane ve mescid kısımları ile bağlantılı konumlanan türbe birimi, yapının geçirdiği yangınlar sebebi ile çok tahrib olmuş ve onarılmıştır. Toplamda 12 adet sanduka yer alan türbe bölümünde, yerinden emin olduğumuz iki sanduka vardır. Bunlar, yüksek bir platformda diğerlerinden yukarda yer alan Sultân Dîvâne Mehmed Çelebi'nin sandukası ve sağında aynı ebatlarda ama platformsuz konumlanmış olan babası Abâ Pûş Bâlî Çelebi'nin sandukasıdır.

Restorasyon aşamasından edindiğimiz bilgilere göre; asıl kabirler, sandukaların alt kısmında, hemen hemen 80 cm derinliğinde, ahşap hatıllı üst örtüsü olan toprak zeminli bir alanda yer almaktadır. İlk inşada daha derin bir alan olduğunu düşündüğümüz bu mekan, olasılıkla yapının geçirdiği yangınlar ve onarımlar

sonucunda kot olarak yükselmiştir. 2008 onarımında mescid kısmındaki sandukalar kaldırılarak zemine inilmiş ve temizlenerek tekrar tesviye edilmiştir.

Mevlevihane'nin Türbe bölümüne en son; 19.yy sonunda, İbrahim Şahidi Dede'nin sandukasının bulunduğu alana, Karahisar Çelebilerinden Şehit Ali Çelebi'nin oğlu Bâkî Çelebi medfûn olmuştur.

Türbe ve semahane ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, Afyonkarahisar Mevlevihanesine en benzer örnek, 17.yy'da son şeklini almış olan Karaman Mevlevihanesi'nin semahane ve türbe uygulamasıdır.

Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin tek kubbe altında toplanan semahane ve türbe plan şeması, Karaman Zaviyesi'nde de görülmektedir. İki yapıda da, semahane'nin doğu kısmında, türbe bölümünü oluşturan sandukalar dizilmiştir. Karaman Zaviyesinde tek kubbe altında toplanan türbe, mescit ve semahane kompozisyonu olmasına karşın, Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde türbe kısmı, semahaneden kemer ile ayrılmış (mihrap önü) mescid mekanınında da devam etmektedir.

Semahane'de yer alan post makamı, diğer mevlevihanelerde olduğu gibi kıblenin değil, Konya Dergahındaki gibi Tarikat Pîr'inin hizasındadır. Bu uygulama Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin ikinci merkez oluşunu ve Sultân Divâne Mehmed Çelebi'nin Mevlevilik'teki önemini vurgulamaktadır.

Mescid kısmı semahanenin güneyine, türbenin batısına konumlandırılmış küçük bir alandır. Mihrap ve minberi içeren bu alan ahşap zemin ile kaplıdır.

Şerbetlik denilen birimin üst katı kadınlar mahfili olarak düzenlenmiştir. Alt katta türbe bölümünden duvar ile ayrılan birim, üst katta kemer ile iç mekana açılmıştır. Tepitlerimize göre; şerbetlik bölümünün alt katında, günümüze ulaşmasa da, 1950 yılına dek yıkık sandukalar bulunmaktadır.

Aynı çatı altında konumlanmış olan türbe, mescid ve semahane birimlerinin kuzeyine son cemaat yeri yerleştirilmiştir. Minare, son cemaat yerinin güney batısından yükselmektedir. Ana yapıya giriş son cemaat yerinden sağlanmaktadır.

Avlunun kuzey doğu köşesinde "L" plan üzerine konumlanmış sekiz adet derviş hücresi yer almaktadır. Odalar sokak cephesine küçük, avluya ise büyük pencereler ile açılmaktadır. İki katlı düzenlenen bu yapının alt katı depo ve tuvalet yapısı olarak tasarlanmıştır.

Avluda 1952 tarihli su deposu ve şadırvan bulunmaktadır. Günümüze ulaşmamış diğer yapılar ise, matbah ve son cemaat yeri arasında yer alan meydan-ı şerif ve selamlık daireleri ile 1902 öncesi avlunun güney doğusunda yer aldığı bilinen şeyh evidir.

Cami olarak kullanılan semahane, türbe, mescid, şerbethane ve son cemaat yeri birimi haricinde yapının diğer birimlerinde süsleme kullanılmamıştır. Cami bölümünde ise neo-klasik üslup ve eklektik üslup arası geçiş dönemine ait batılı, bölgesel süsleme özellikleri dikkat çekmektedir. Süsleme özellikleri açısında bire bir benzerlik gösterdiği bir yapı bulunmamaktadır. Mevlevihane, cephe süslemelerinde kendine has sade bir üslup göstermektedir. İç mekan süslemelerinde ise dönem özelliği olan palmet, rumi ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel komposizyonlar, Barok etkili rozet motifleri görülmektedir.

Minaresi olduğu için uzun süredir cami olarak kullanıldığını bildiğimiz Afyonkarahisar Mevlevihanesi, büyük onarımlarını 19. ve 20. yy da geçirdiği için son dönem Osmanlı cami ve sivil mimari örneklerinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

Cephelerde görülen pencere süslemeleri, İzmir Salepçioğlu Camii'ne; pencere kemer fomları, 1901 tarihli Afyon Hükümet Konağı pencere kemer düzenlemelerine, 1902 tarihli Afyon Yoncaaltı Camii son cemaat yeri pencerelerine ve Söke Hacı Ziya Bey Camii'nin son cemaat yeri'nin ikinci kat orta pencere açıklığına; pilastr uygulamaları ise İzmir Başdurak Camii son cemmat yerine benzerlik göstermektedir. Pilastır ve cephe kaplamaları ise İzmirli Bâbıâli Kalfası Andon Usta'nın Levanten Köşklerinde (Forbes Köşkü, De Jongh Köşkü) uyguladığı cephe kaplamaları ve plastrlar ile benzerlik teşkil etmektedir.

Mevlevihane'nin haziresinde (hamuşan) yer alan mezar taşları, 1928'den itibaren Afyon Arkeoloji Müzesi'ne taşınmaya başlanmıştır. Mevlevihane'nin avlusunda yer alan hamuşan bölümü, en son 1996 ve 2008 tarihlerinde yapılan çevre düzenlemeleri ile günümüzdeki halini almıştır. Avluda yer alan tek mezar, Fatma Zehra Hanım'a (Namık Kemal'in annesi, vefatı H. 1264 / 1848) ait olan lahittir. Özgün konumunda yer almadığını düşündüğümüz bu mezar, günümüzdeki alana 1908-1910 yılları arası bir dönemde yerleştirilmiştir. Müze envanterlerinden Mevlevihane'ye ait olduğunu tespit ettiğimiz toplam 11 mezar taşından, yedi tanesi

kitabeli baş taşı, üç tanesi süslemeli ayak taşı, bir tanesi de lahit parçasıdır. Transkripsiyonu yapılan taşlardan sadece Hüsni Paşa kızı Hayriye Hanım'a ait olan baş taşında tarih ibaresi yer almamaktadır. Diğer baş taşları tarih sırasına göre şu şekildedir:

H.957 1550-1551 yıllarına tarihli kimlik satırı okunamayan baş taşı.

Halil Ağa, H.1225 / 1810-1811

Hacı Osman, H. 19 Ramazan 1264/ 19 Ağustos 1848

Fatma Hanım **(**Şeyh Mehmed Raşid Çelebi'nin eşi), H. 6 Cemâziye'l-âhir 1278/ 9 Aralık 1861

Subhiye hanım, H. 3 Zilkade 1312/ 28 Nisan 1895

Mollazâde Hacı Hâlid Bey, H. Zilkâde 20 1314 / 22 Nisan 1897

Tezimiz kapsamında incelediğimiz mezar taşları genellikle 19. yy'a tarihlenmektedir. Mevlevihane'nin ilk inşasından bu yana kullanılmış olması muhtemel olan hazire alanında yer alan diğer taşlar ise zaman ile tahrip olmuş veya taşınmış olmalıdır.

Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin üzerine yaptığımız tüm değerlendirmeler sonucunda; Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin, Mevlevilik Tarikatı'nın Konya'dan sonra ikinci önemli merkezi olduğu görülmektedir. Özellikle Sultan Divâne Mehmed Çelebi zamanında, Anadolu ve Akdeniz Dünya'sına Mevlevilik buradan yayılmıştır.

Mimari açıdan yapı çok sayıda yangın ve onarım geçirdiği için büyük oranda orjinalliğini yitirmiştir. Günümüze, 1905 II. Abdulhamid dönemi onarımındaki son hali ulaşmıştır. Plan ve süsleme açısından bire bir benzediği bir yapı bulunmamaktadır. Cephe düzenlemeleri, dini mimariden ziyade, sivil mimari örneklerine daha çok benzerlik göstermektedir.

Son onarımı Saray Ustaları tarafından yapılan yapı, Neo- Klasik Dönem'e denk gelmesine karşın, İzmir Cami'lerinde de görülen batılı süsleme özellikleri göstermektedir. Sözkonusu durum, son onarımda görevlendirilen Andon Usta'nın İzmirli Bâbıâli Kalfası Andon Usta olduğu fikrini desteklemektedir.

Yapının Türbe bölümünün altındaki cenazelik katı ise, türbe bölümünün ilk inşadan itibaren mevcut alanda olduğunu göstermektedir.

Tekke ve zaviyeler kapatılıncaya kadar Mevlevilik Tarikatı'nın önemli bir Asitânesi olan yapı günümüzde cami olarak kullanımını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Mecmû'a-i Eş'âr, Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi (AGAPK) Yazmaları, Yazma nr. *2455*'

Afyonkarahisar Şer'iye Sicilleri (AŞS), Milli Kütüphane Arşivi, Defter nr.589/12b/35.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Şura-yı Devlet, 1592/19/1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),İradeleri Dahiliye,Dosya Nr.1093, 85725/İDH.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali, Dosya Nr. 543, 40683/BEO.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye, Mektubi Kalem , 1860/17, DH.MKT.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret, Meclis-i Vala Evrakı, Dosya Nr.99, 47/A.MKT.MVL.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),Cevdet Avkaf, nr. 1657/1; İrâde meclis-i Vâlâ, nr. 1066.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İradeler, Maliye, Dosya Nr. 22, 1315/ İ.ML.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), M.MVL,382/16731,lef:5

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Efkaf nr. 16597

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrây-ı Devlet, 1563/16.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), M.MVL,382/16731,lef:5.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrây-ı Devlet, 1563/16.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), BEO, DN:1915, GN:143581/1.

Mevlana Müzesi Arşivi,Zarf Nr:40/1-c.

Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşiv Defteri (MMA), Zarf Nr: 234/52,65,97.

Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşiv Defteri (MMA, Zarf Nr: 159/01-a, 54/03-45.

Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşiv Defteri (MMA, Zarf Nr: 234/52,65,97.

İnceleme Eserler:

Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, "Nizamettin Arslan, Bilecik Mevlevihanesi, The Mavlavihana of Bilecik", **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries),**Cilt/Volume:8, Sayı/Number.1, 2013, s.305-319.

Ahmet, Sadık, Ziver Paşa, Dîvân ve Münşeât, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, 1313 (1895).

Arı, Ahmet, **Sakıb Dede ve Divanı Mevlevilikte Bir Hanedanlık Kurucusu**, Akçağ yayınları, Ankara, 2013.

Atabek, Ömer Fevzi, **Afyon Vilayeti Tarihçesi**, (hzl. Turan Akkoyun), 2. Fasikül, Afyon, 1997.

Bahaddin Veled, **İntihâ-Nâme**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, K.1009, Farsça Yazmalar, 61a.

Bahaddin Veled, **Maârîf**, İst. Ünv. Farsça y. 602, c. II, c. III 162. a -163. a, B.basımı.

Bakırcı, Naci, "Konya Mevlânâ Dergahı", **İstem**, Yıl:5, Sayı:10, 2007, s.193-204.

Baki, Edip Ali, Afyonda Şair ve Âlim Büyük Bir Türk Kadını Güneş Han, **Taşpınar,** nr. 98-99, Mart-Nisan, 1943, Afyon, s.241-245.

Çıpan, Mustafa, **Dîvâne Mehmed Çelebi**, T.C Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2002.

Daş, Ertan, **Afyondaki Türk Anıtları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 1997.

Daş, Ertan, **Erken Osmanlı Dönemi Türbeleri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi İzmir, 2003.

Demirhan, M. Fatih, "Osmanlı Padişah Türbeleri (Ottoman tulers' tombs)", **Hilâl Studi Turchi e Ottomani**, 2, Edisioni Ca'Foscari Digital Publishing, Venezia, 2013, s. 6-104.

Duru, Rıza, **Mevlevîname Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2012.

Eflaki, Ahmed, **Ariflerin Menkıbeleri**, Çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul, 2006.

Enver, Ali, **Semâhâne-i Edeb**, İstanbul, 1309 (1891).

Eravcı, Mustafa, "Afyonkarahisar Mevlevihanesi", **Sultân Dîvânî ve Afyonkarahisarda Mevlevilik**, 2. Baskı, Afyon Kocatepe Üniversitesi yayın nr:42, Afyonkarahisar, 2011 ss. 204- 241.

Eyice, Semavi, "Fetihten Sonra İstanbul'daki Kiliselerin Durumu", **Türk Yurdu Dergisi** , sayı.1, Ocak, 1965, s.33-34.

Feridun Bin Ahmed, **Hazreti Mevlânâ ve Yakınları Sipehsâlar Risalesi**, cev. Tahir Galip Seratlı, Elest Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

Genç, İlhan, **Esrar Dede, Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye,** Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları Ankara 2000.

Gönçer, Süleyman, **Afyon İli Tarihi**, C. II, İleri Ofset Matbaacılık, Afyon 1991.

Gölpınarlı, Abdulbaki, **Mevlevi Adab ve Erkanı**, İnklap Kitabevi, 2. Basım, 2006, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdulbaki, **Mevlânâ Celâleddin Hayatı Eserleri**, **Felsefesi**, İnklap Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul,1999.

Gölpınarlı, Abdülbâki, **Mevlanadan sonra Mevlevilik**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006.

Gürbıyık, Cengiz, **Bodrum Yarımadası'ndaki Türk Eserleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Yard. Doç. Dr. Şakir Çakmak, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatı Ana Bilim Dalı, İzmir, 2007.

Ilgar, Yusuf, **Karahisâr-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları**, 2. basım, Afyonkarahisar, 2012.

Ilgar, Yusuf, "Afyonkarahisar Mevlevihanesi", **SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihaneler Kongresi**, 14-15 Aralık 1993, Konya, s.108.

Ilgar, Yusuf, **Tarih boyunca Afyon'da Mevlevilik**, Türkeli matbaası, Afyon, 1985.

İnançer, Ömer Tuğrul, "Osmanlı Tarihinde Sûfilik Ayin ve Erkânları," **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 2005.

İzbudak, Veled Çelebi, **Tekke'den Meclis'e Sıra Dışı Bir Çelebi'nin Anıları**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Karazeybek, Mustafa, "Karahisâr-ı Sâhib Sancağında Mevlevî Vakıfları", **Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2011, s.298-393.

Karazeybek, Mustafa, Polat, Zelkif, Ilgar, Yusuf, **Afyonkarahisar Vakıf Eserleri Merkez**, c.1, Afyon Kocatepe üniversitesi, Afyon, 2005.

Kuyulu Ersoy, İnci, Salepçioğlu Ailesinin İzmir'e Katkıları ve Salepçioğlu Camii**, Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof.Dr. Gönül Öney'e Armağan Bildiriler Kitabı**, Ege Üniversitesi Basım Evi, 10, İzmir, 13 Ekim 2001, s. 281-293.

Küçük, Sezai, "Bir Sahil-i Selâmet, Beşiktaş-Bahariye Mevlevîhânesi", **Keşkül Dergisi**, Yaz 15, Mayıs 2010, s.53- 62.

Küçük, Hülya, **"** Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler" , **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Mevlânâ"ya Armağan Sayısı**, yıl: 8, sayı.20, Ankara, 2007, s. 69-78.

Lennep, Henry Van, **Travels in Little Known Parts of Asia Minor**, 2C, c.2, John Murray, London, 1870.

Mevlânâ, ,**Dîvân-ı Kebîr**, c. 1, 3, 4, 6, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2007, İstanbul.

Mülayim, Selçuk, "Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi*",* **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi**,sayı. II, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1983, s. 62-85.

Nazîmâ, Ali-Resad Faik, **Mükemmel Osmanlı Lügati**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3.baskı, İstanbul, 2009.

Özcan, Abdülkadir , "Dergâh-ı Âlî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Örnek Fasikül**, c.9, İstanbul, 1994 , s.174.

Özpunar, Hasan, **Bir Zamanlar Afyonkarahisar**, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları-23, Ankara, Şubat 2014.

Önder, Mehmed, "Konyada Mevlânâ Dergahı Merkez Arşivi ve Mevlevihaneler", **Osmanlı Araştırmaları**, sayı: XIV,İstanbul, 1994, s.137-142.

Ramsay, Agnes Dick, **Everyday Life in Turkey**, Hoddar And Stoughton, London,1897.

Sahih Ahmed Dede, **Mecmuatü't Tevarihi'l Mevleviyye**, MMİK, yazma nr. 5446, s 131-133.

Sâkıb Dede, **Sefine-i Nefisei Mevlevviyyan**, Mısır, Matbaa-i Vehbiyye, 1283, c.I. s.62.

Sarı, Mehmet, "Şair Vehbi Çizmecizâde ve Afyon Yangın Destanı**", AKÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, nr.1, Mart 1999, Afyon, s.251-271.

Sarı, Mehmet, Ilgar, Yusuf, " Sultân Dîvânî Mehmed Çelebi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tesirleri)", **Sultân Dîvânî ve Afyonkarahisarda Mevlevilik,** Afyonkarahisar, 2011, 2. Baskı, Afyon Kocatepe Üniversitesi yayın nr:42-45, s 1-93.

Solmaz, Lokman Derya, **Şeyh Ali Celâleddin Çelebi ve Döneminde Afyonkarahisar Mevlevîhânesi *(1894-1918),*** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Güler), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Sultan Veled, **İbtidâ-Nâme**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İnklâp Kitapbevi, İstanbul, 2014.

Şenyurt Oya, "II.Abdulhamit Döneminde İki Ünlü Saray Mimarının Siyasi İlişkileri", **Uluslar arası Sosyal araştırmalar Dergisi**, Volume 3. Issue 11, Spring 2010, s. 539- 548.

Şeşen, Ramazan, Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesi'nin Tercümesi, **Vakıflar Dergisi**, PYS Vakıf Sistem Matbaası, Tıpkı Basım, sayı.10, Ankara, 2006, s.343.

Şimşekler, Nuri, **Şâhidî İbrâhîm Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı Tenkitli Metin-Tahlil**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, 1998.

Tanman Baha, İstanbul Mevlevihaneleri, **Osmanlı Araştırmaları**, sayı: XIV, İstanbul, 1994, s. 178-183.

Tanman, M. Baha, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler", **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Türk Tarih Kurumu, Anakara, 2005, s. 305- 373.

Tanrıkorur, Bahrihüdâ, Mevlevi tekkesinin kalbi semâhane, II. Milletler Arası Osmanlı Devlet'inde Mevlevihaneler Kongresi, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, yıl.2, sayı. 2, Mayıs, 1996, Konya, s. 207-215.

Tanrıkorur, Bahrihüdâ, **Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış Doktora Tezi, Nr: 8814, I Konya, 2000.

Tanrıkorur, Ş.Bârihüda, "Bir Eğitimin Mimarisi: Mevlevî Matbah-ı Şerîfi", **1. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler),** Konya 1988, s. 271-297.

Texier, Charles, **Küçük Asya**, c.II, İstanbul 1339.

Topal, Cengiz, **Karaman Kültür Envanteri**, T.C Karaman Valiliği İl Özel İdaresi Kültür Yayınları.1, Karaman, 2005.

Uzun, Hülya, **İslami Uyanış, Çoklu Modernlik ve Popüler Kültür Bağlamında Mevlevi Semasının Dönüşümü: Afyonkarahisar,** Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2012.

Yazıcıoğlu, H. Fikri, **Hz. Mevlânâ'nın Torunlarından Sultan Divânî**, İleri Basımevi, Konya, 1963.

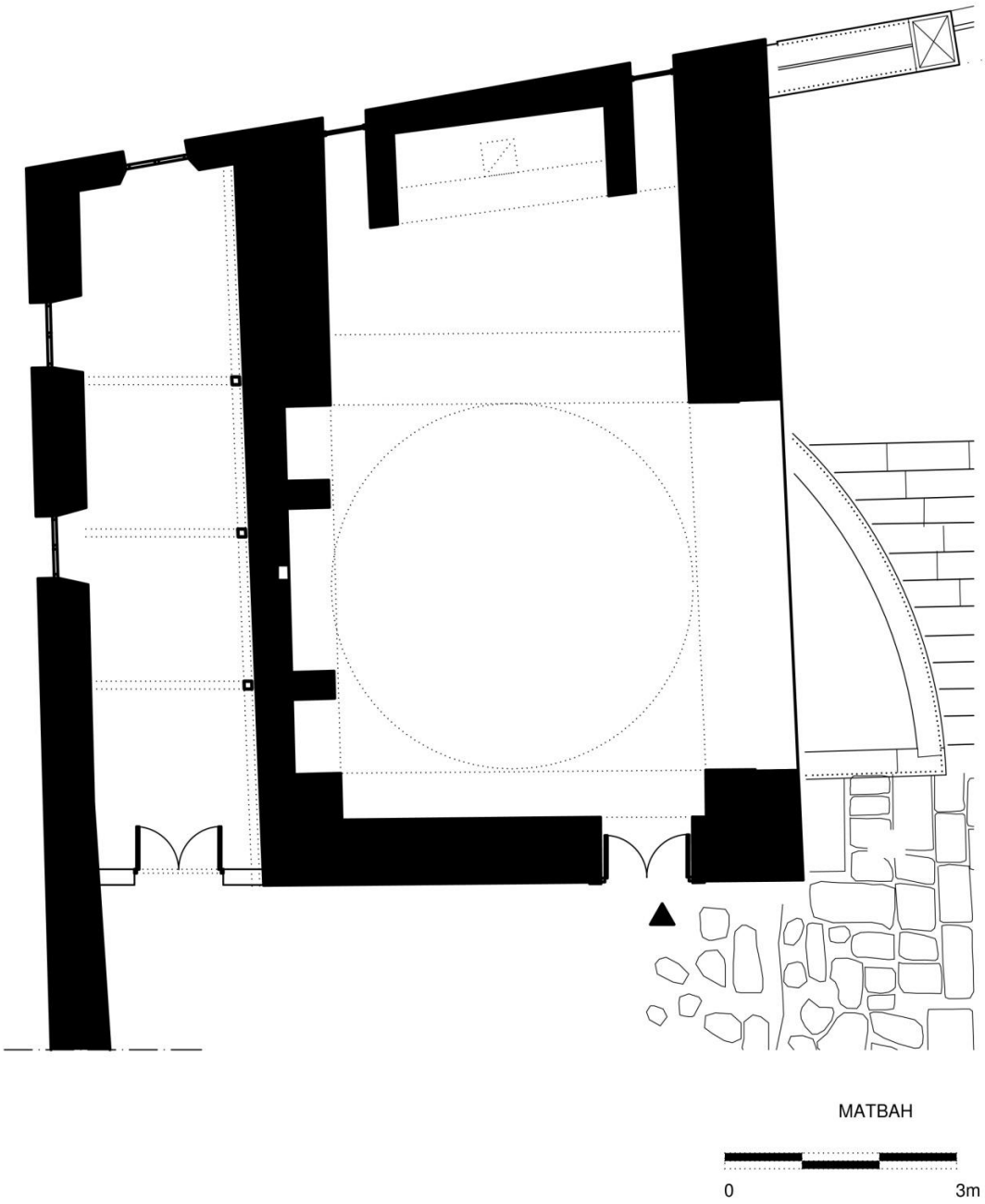
Yazır, Elmalı'lı Hamdi, **Kuran-ı Kerim ve Türkçe Meali**, Sefa Yayıncılık, Ankara, 2016.

Ziya, Mehmed, **Bursadan Konyaya Seyahat**, İstanbul, 1328.

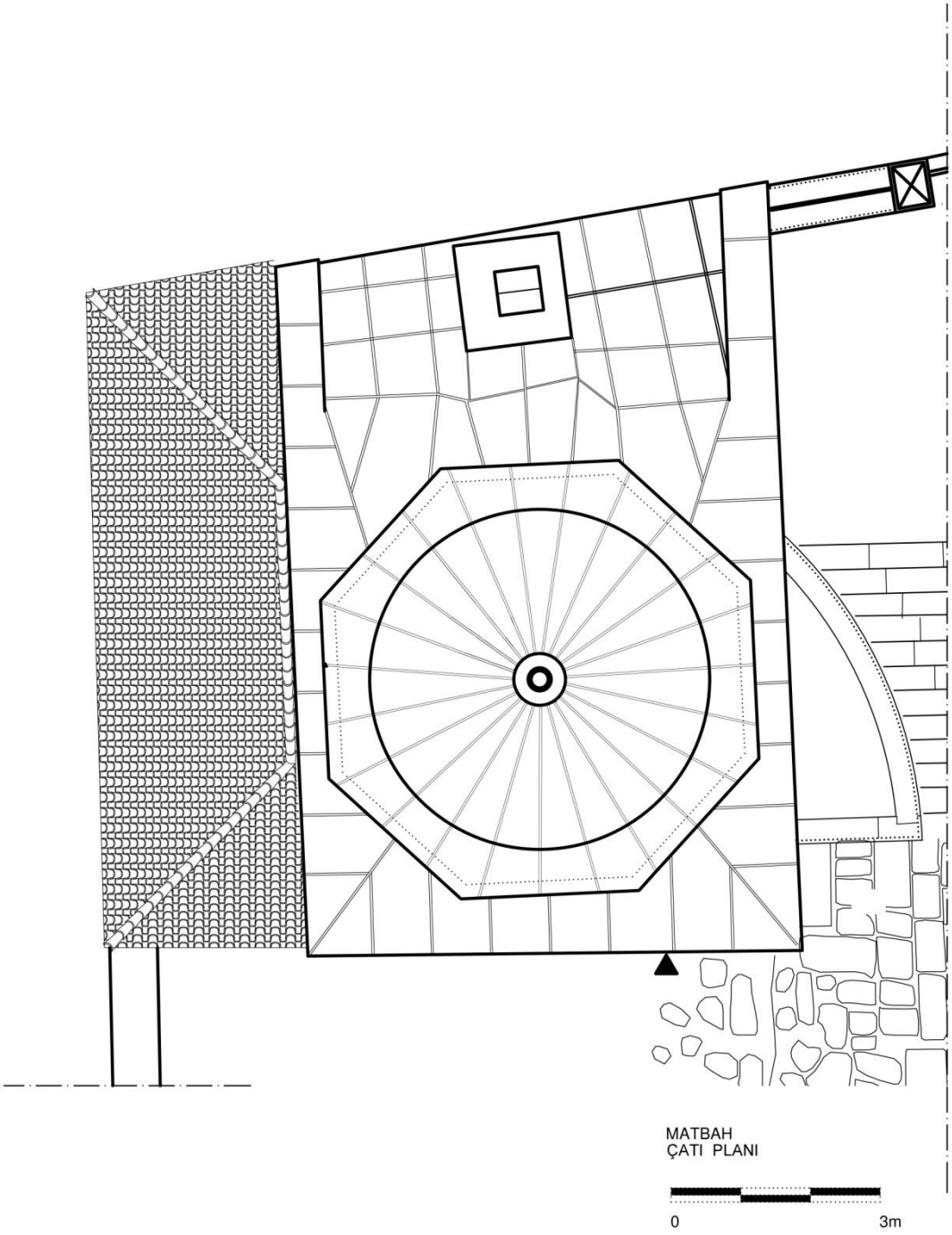
Yekta, Rauf, "önsöz", **Türk Musikisi Klasiklerinden Yedinci Cilt Mevlevi Ayinleri**, II, İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, İstanbul, 1934, s.3-4.

EKLER

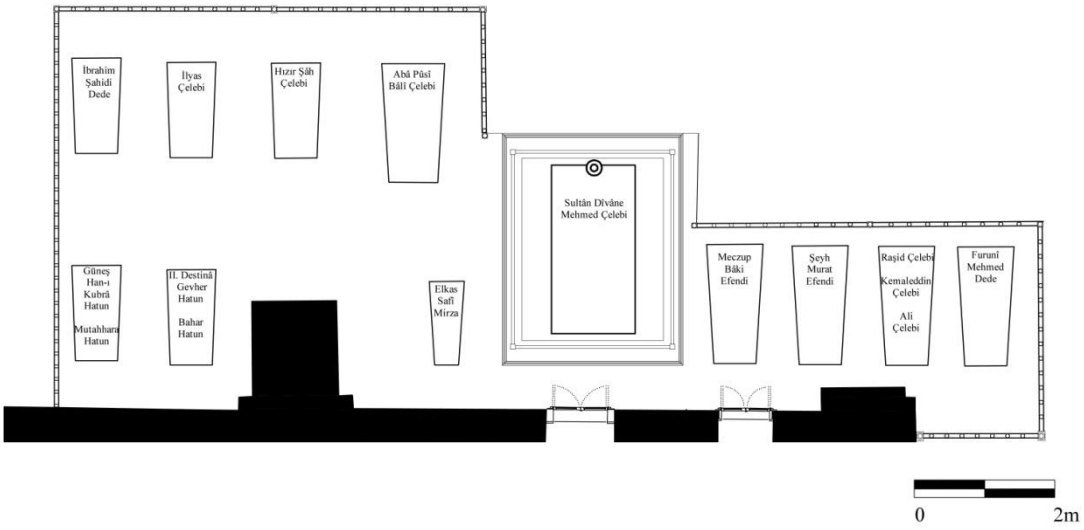
EK 1: ÇİZİMLER

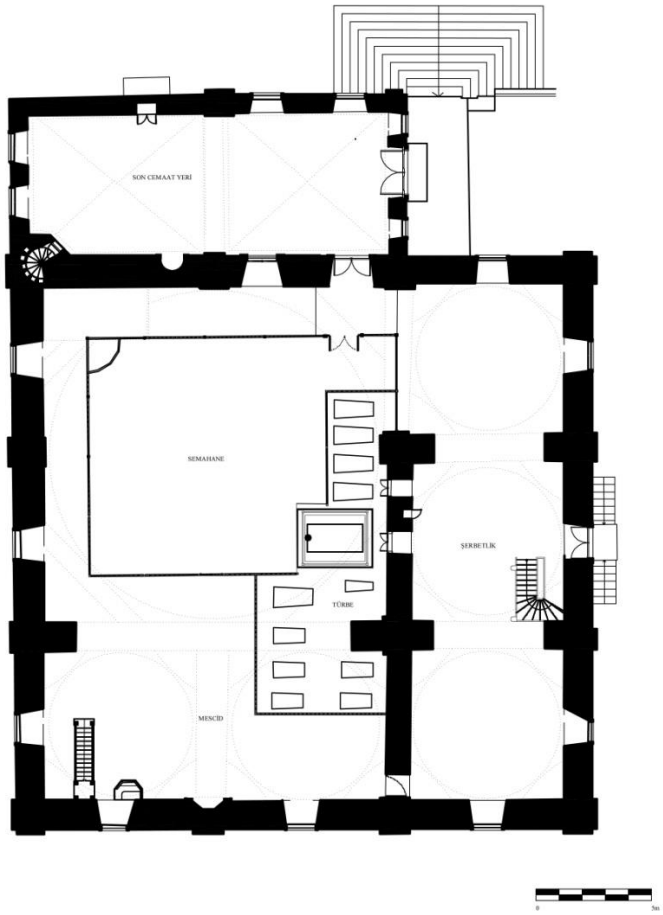
Çiz.1: Matbah ve gasilhane.

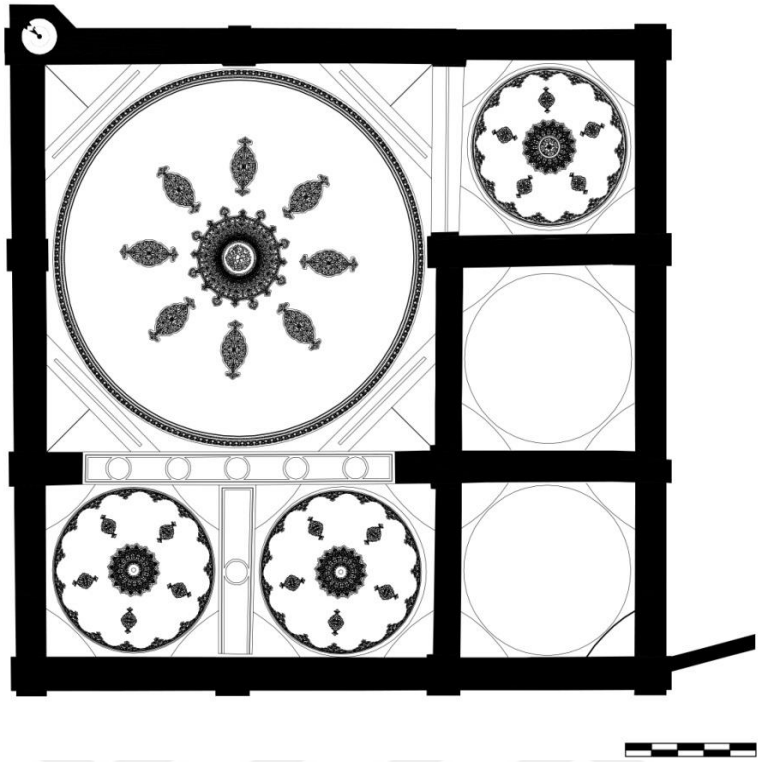
Çiz. 2: Matbah ve gasilhane çatı planı

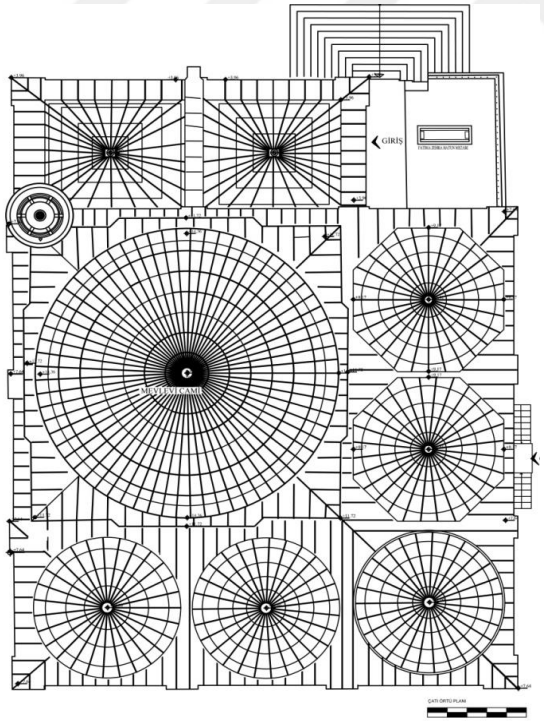
Çiz.3: Türbe Bölümü Sandukalar.

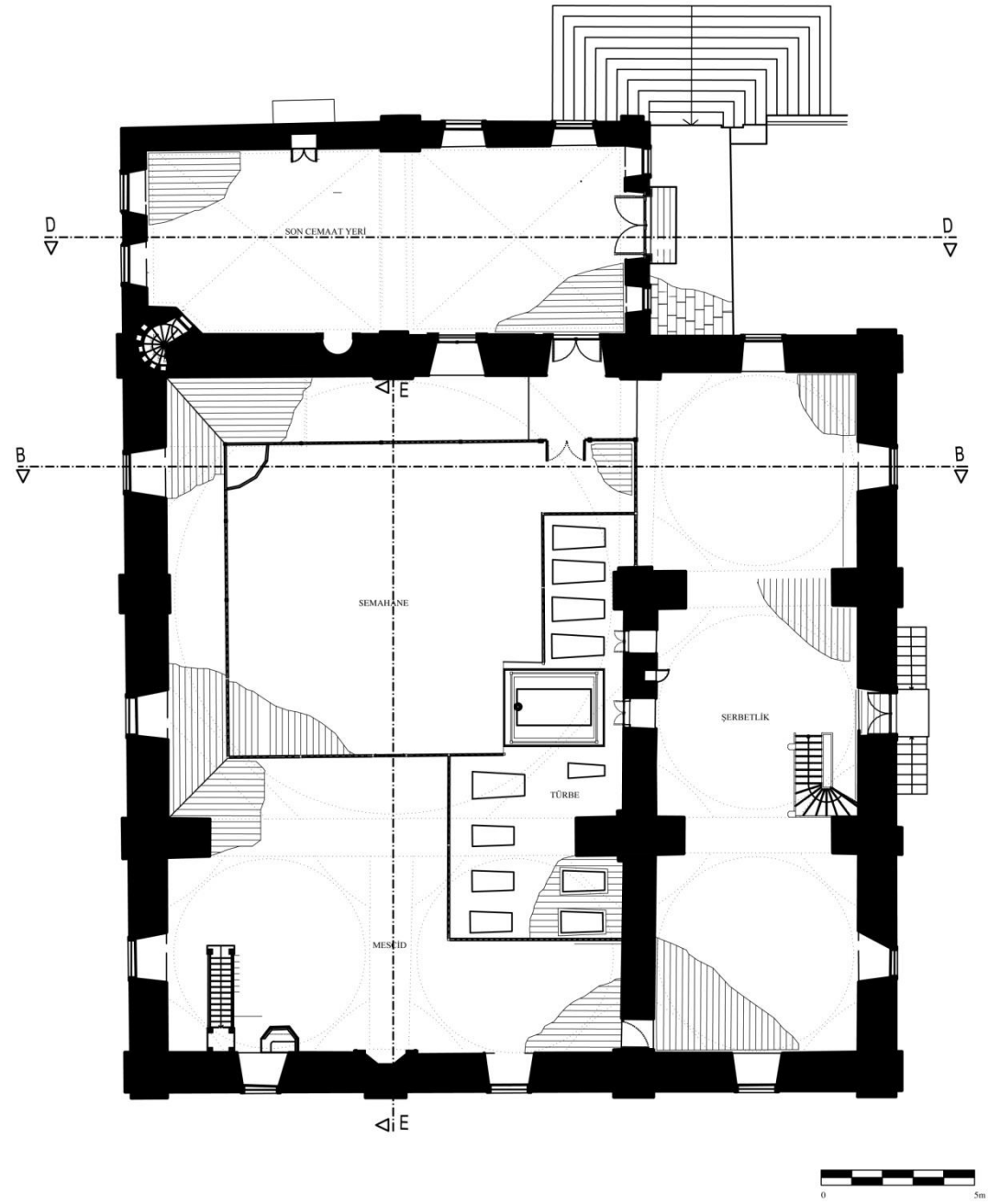
Çiz. 4: Türbe, semahane, mescid, şerbethane ve son cemaaat yerini içeren cami planı.

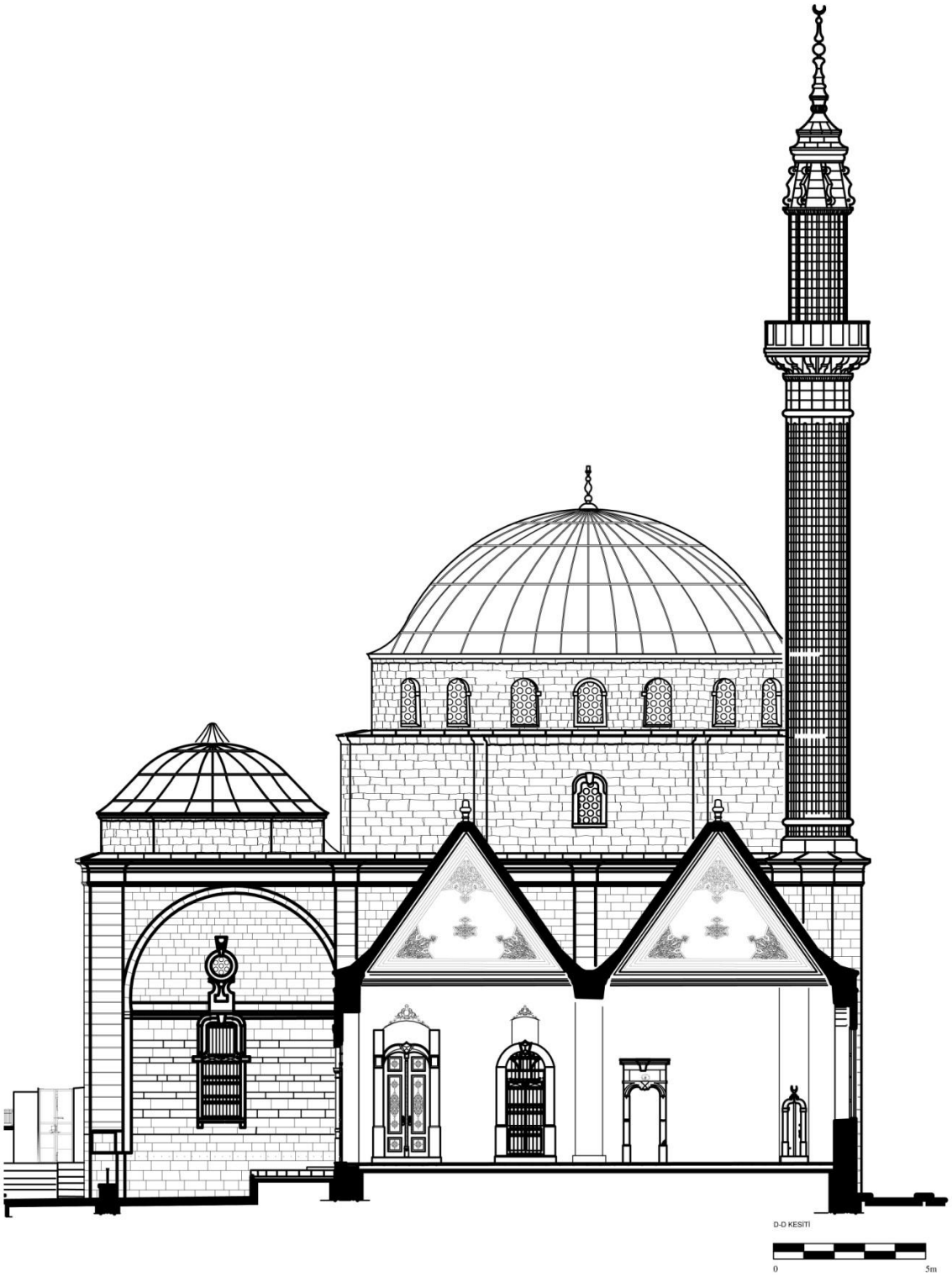
Çiz. 5: Mescid, semahane, şerbethane ve kadınlar mahfili tavan planı.

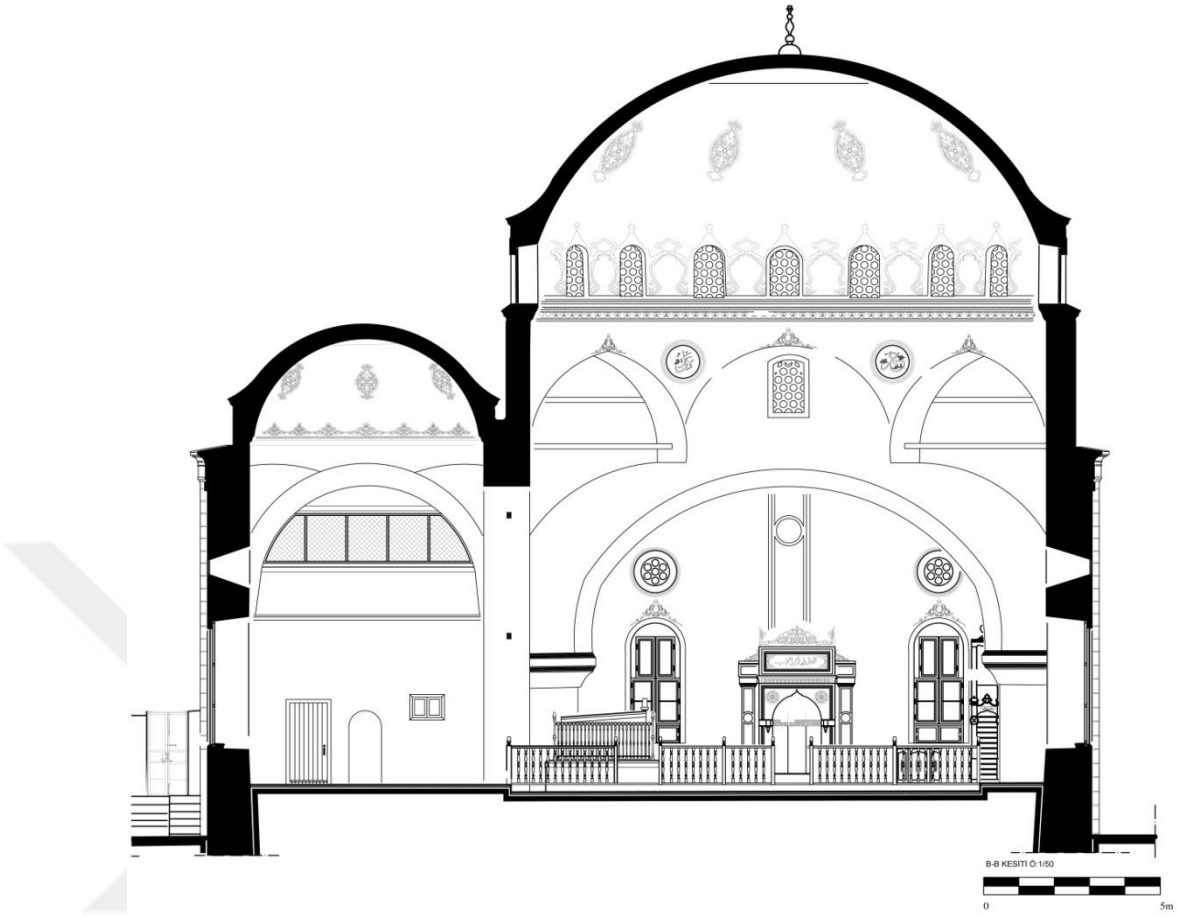
Çiz. 6:Türbe, Semahane, mescid, şerbethane ve son cemaaat yerini içeren cami çatı planı.

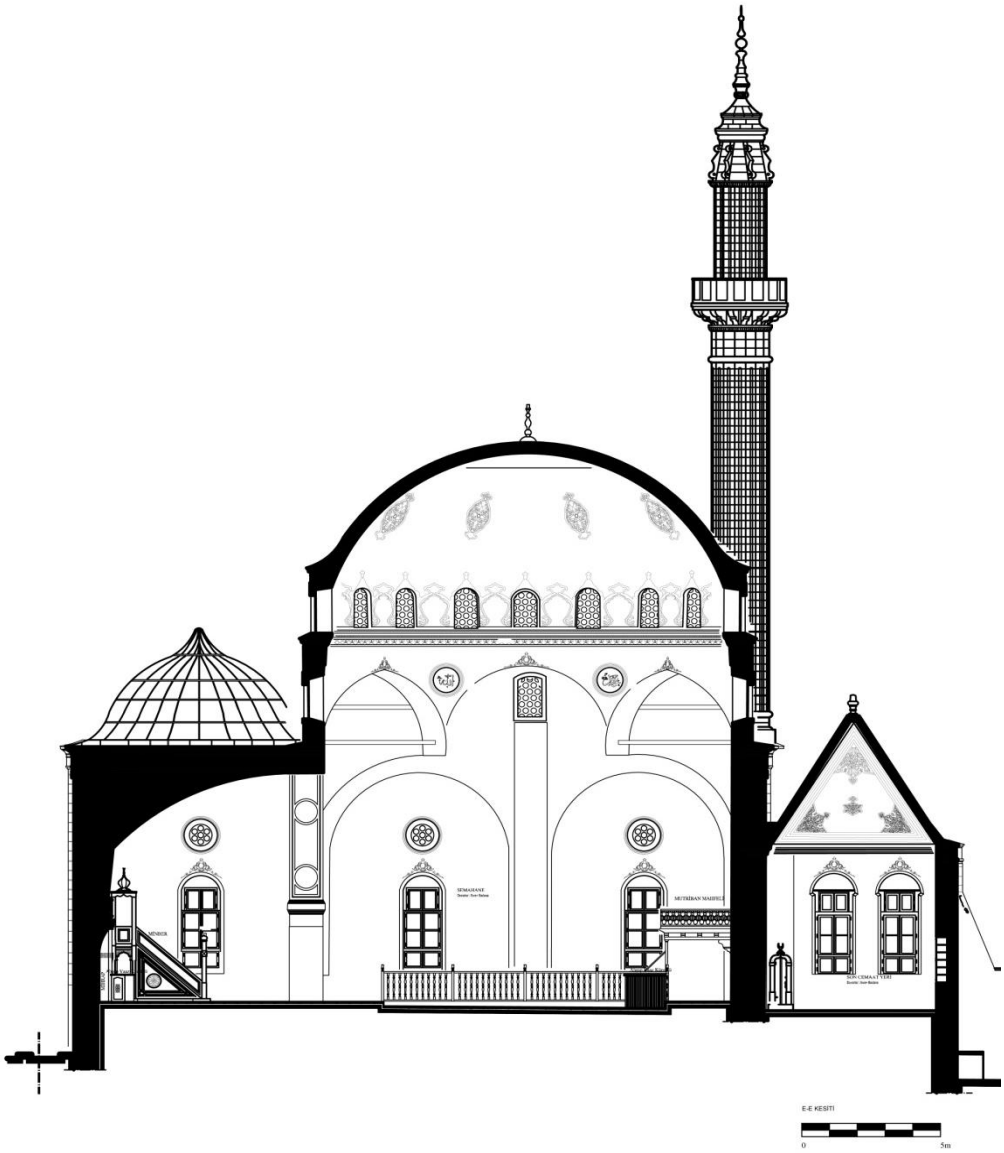
Çiz. 7: Semahane, mescid, şerbethane ve son cemaaat yerini içeren cami zemin planı ve kesit çizgileri.

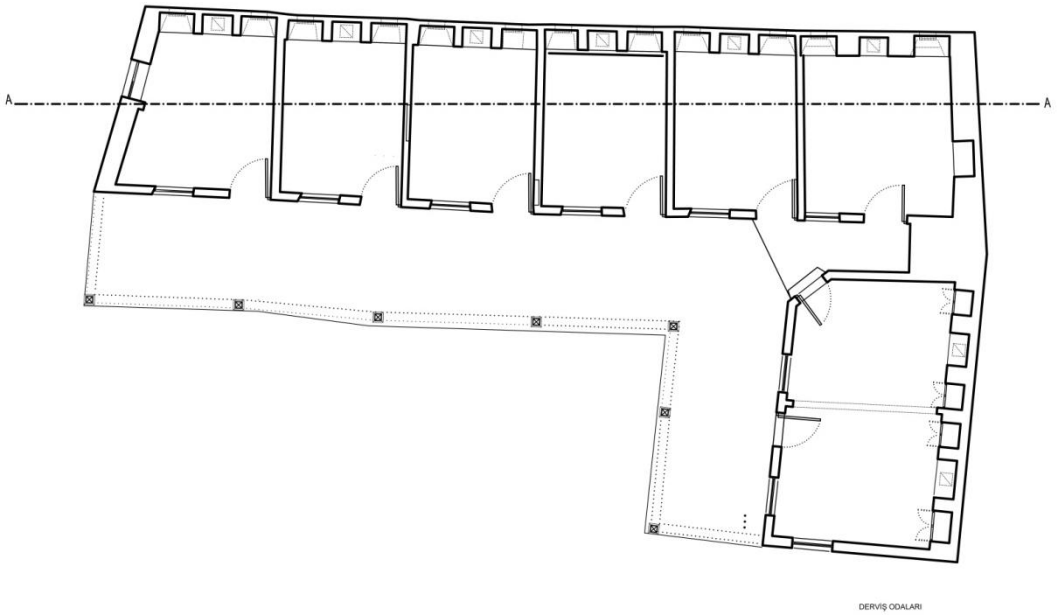
Çiz. 8: D-D Kesiti, son cemaat yeri ve şerbethane kuzey cephesi.

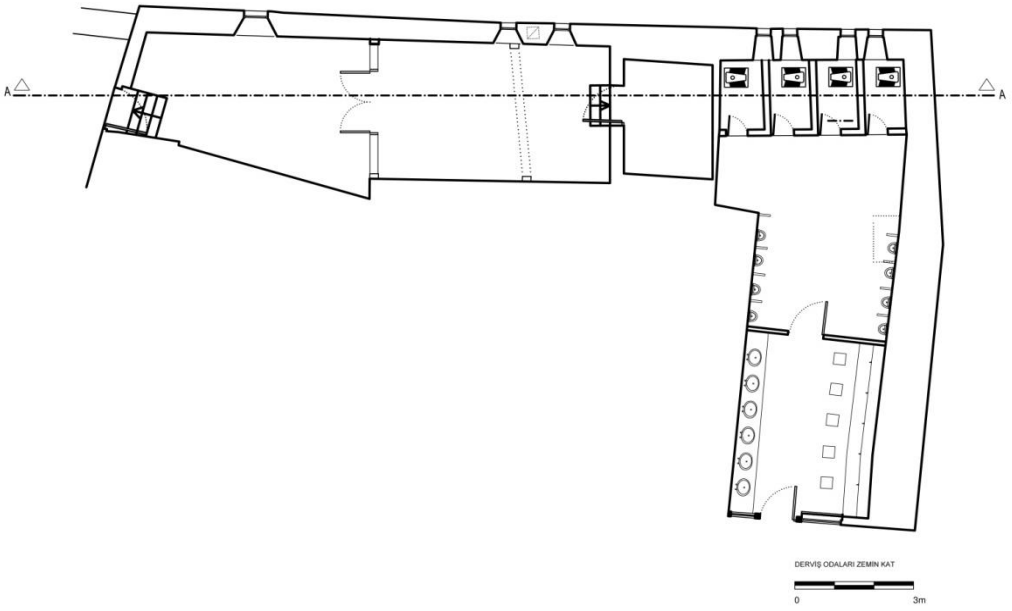
Çiz. 9: B-B Kesiti, şerbethane, türbe, semahane ve mescid iç güney cephesi.

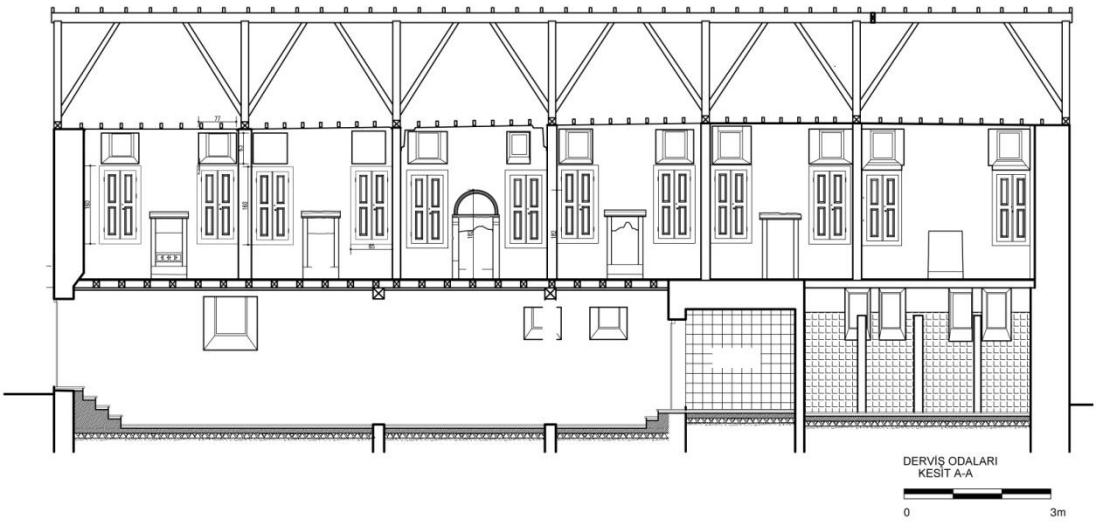
Çiz. 10: E.E Kesiti, mescid, semahane, son cemaat yeri batı iç cephesi.

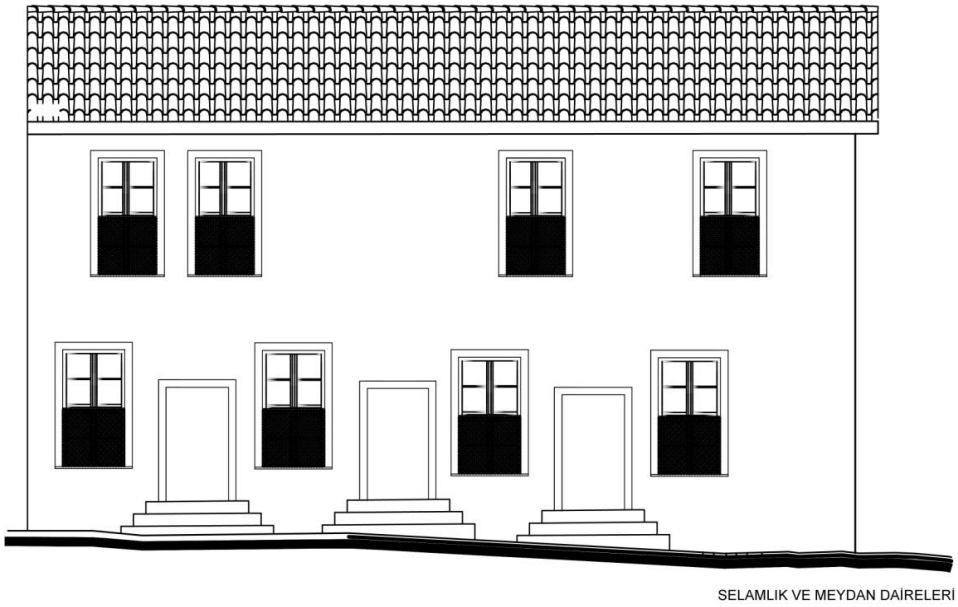
Çiz. 11: Derviş odaları ve kesit çizgisi

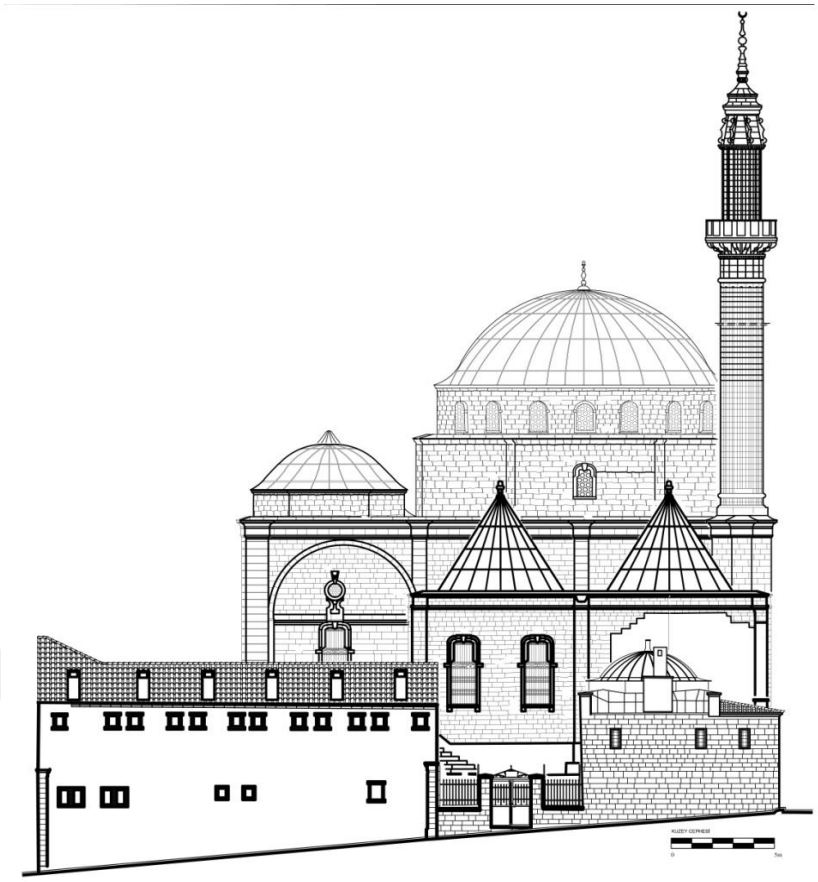
Çiz. 12: Derviş odaları zemin kat planı ve kesit çizgisi

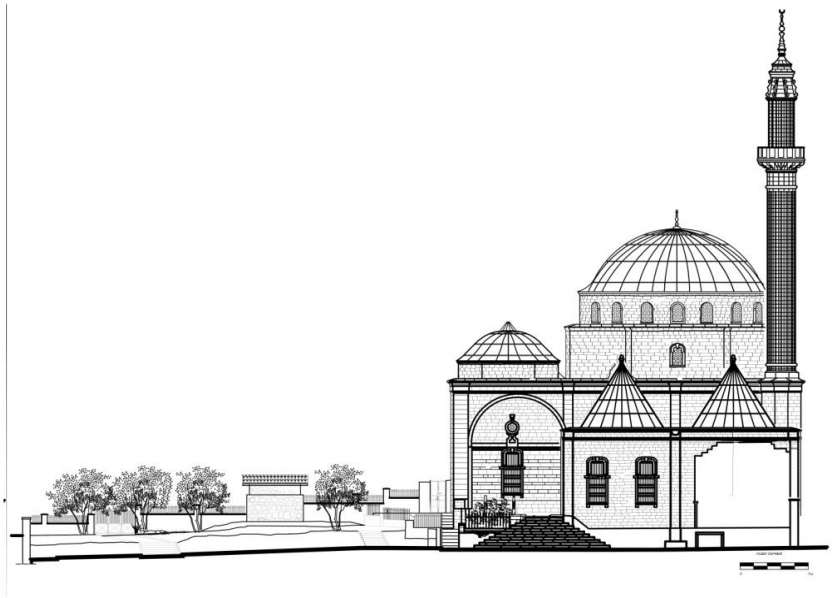
Çiz. 13: Derviş odaları A-A kesiti.

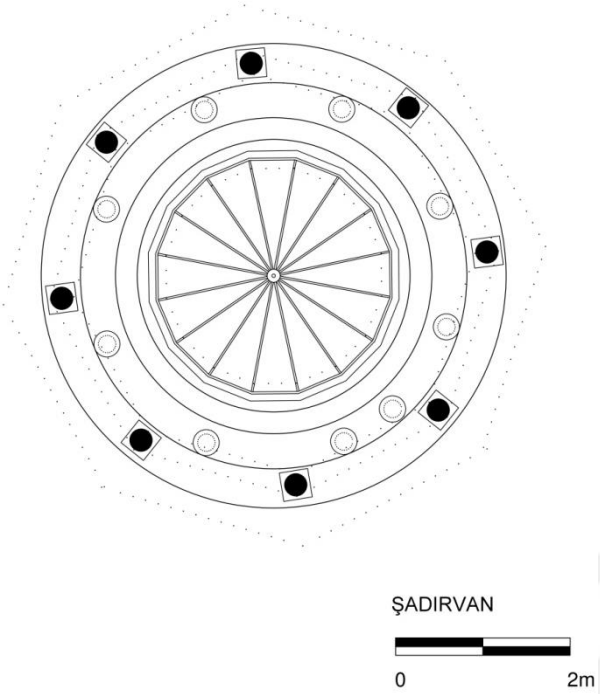
Çiz. 14: Selamlık ve meydan daireleri

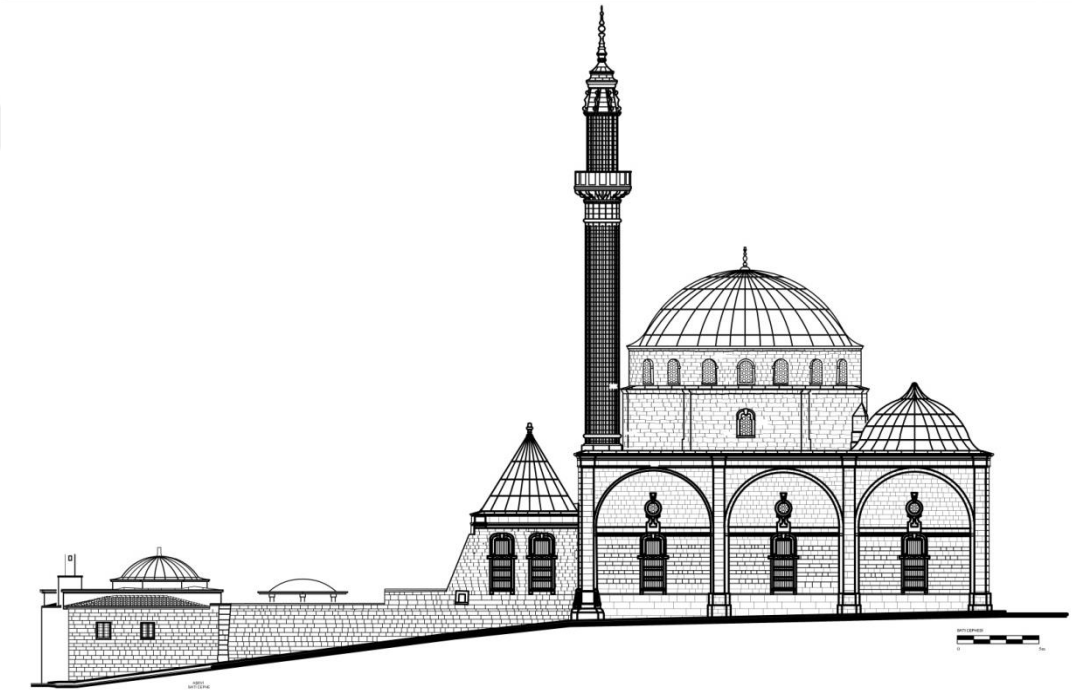
Çiz. 15: Avlu kuzey giriş cephesi, (Derviş odaları, matbah ve cami).

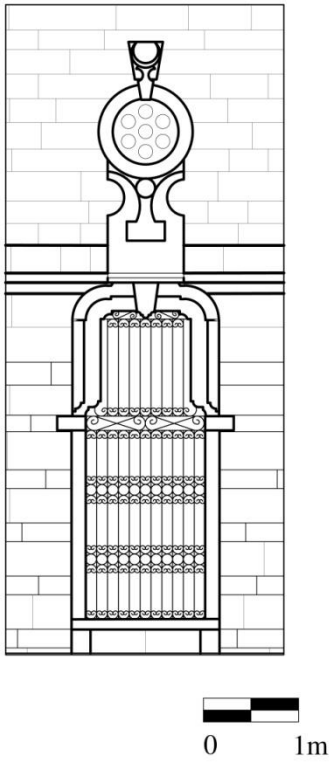
Çiz. 16: Avlu içerisinden cami kuzey cephesi.

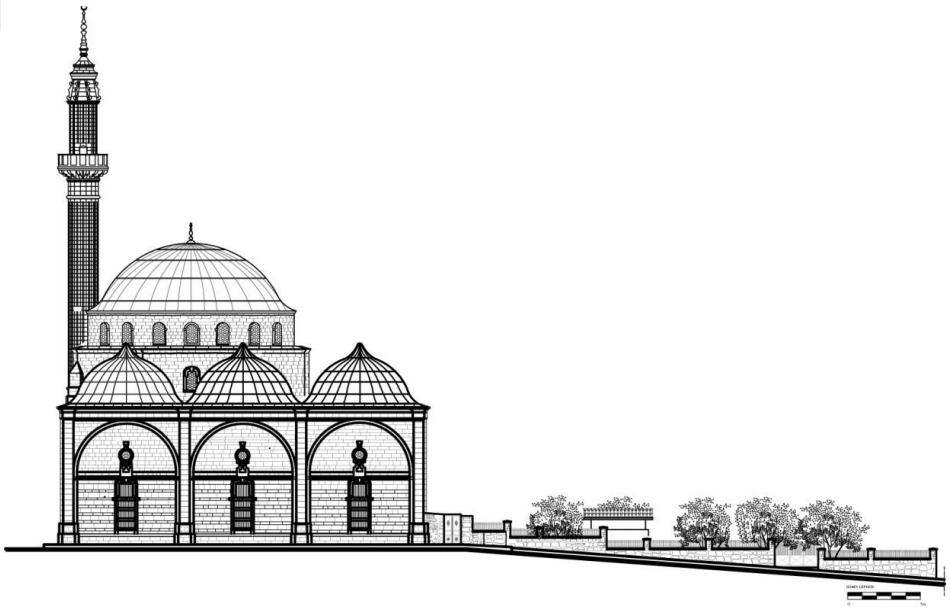
Çiz. 17: Şadırvan plan.

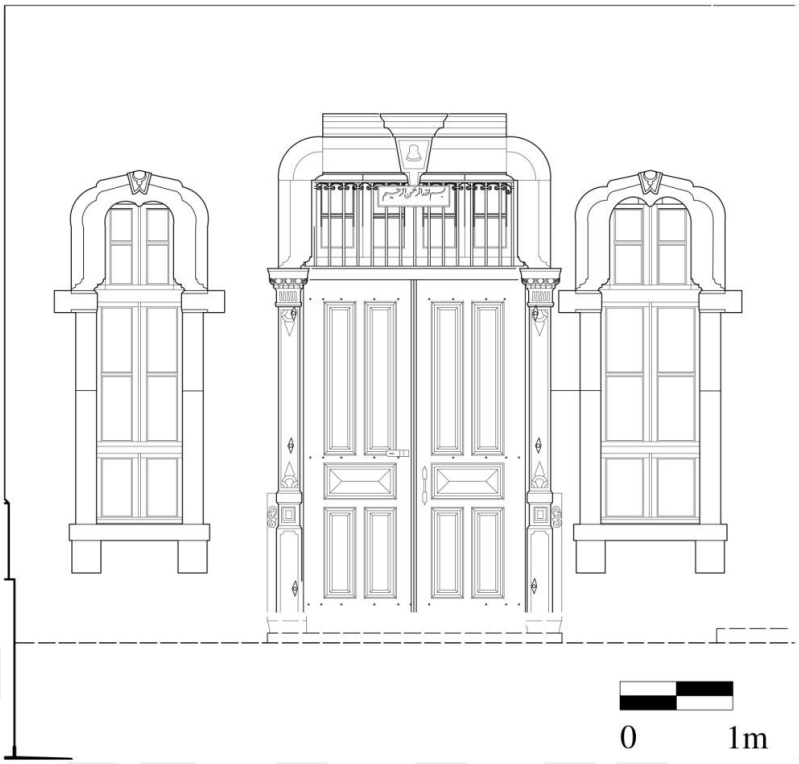
Çiz. 18: Batı cephesi, cami, matbah, ve arkada şadırvan.

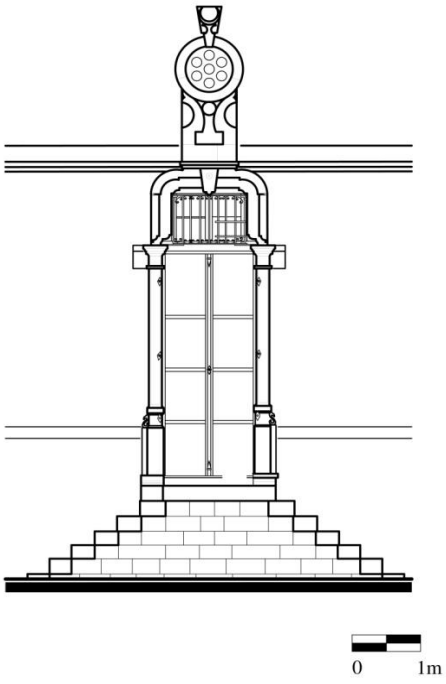
Çiz. 19: Cephe pencere detay.

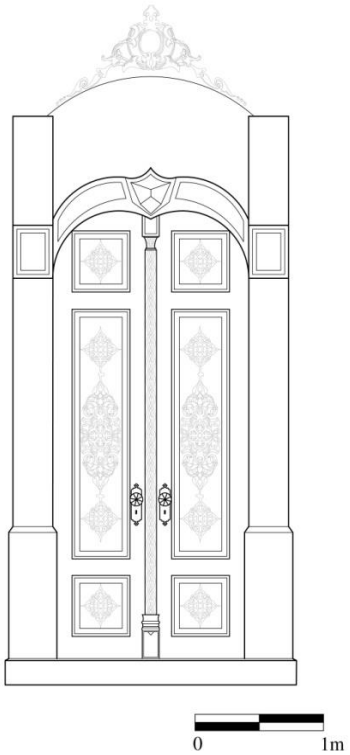
Çiz. 20: Güney cephe, cami ve avlı dış duvar.

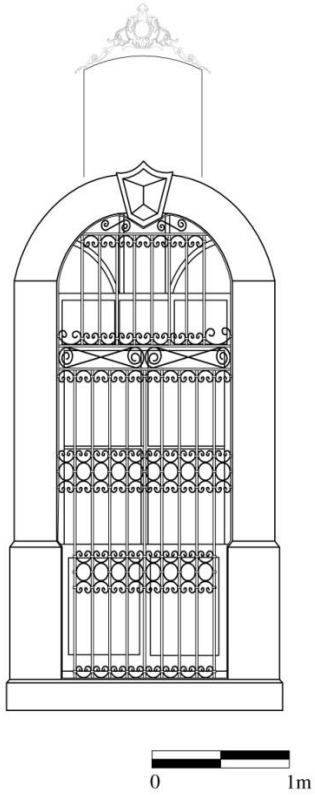
Çiz. 21: Son cemaat yeri giriş detay.

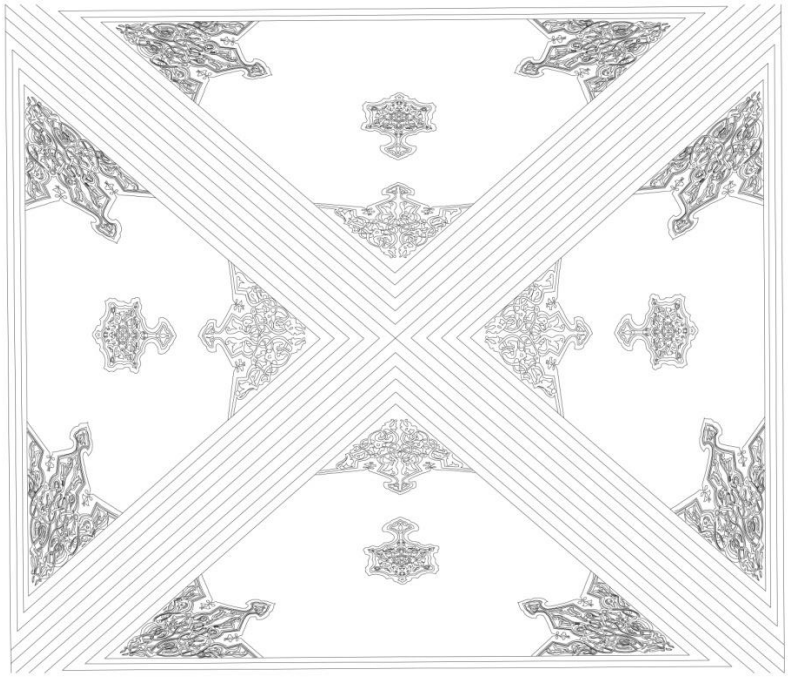
Çiz. 22: Şerbethane doğu girişi.

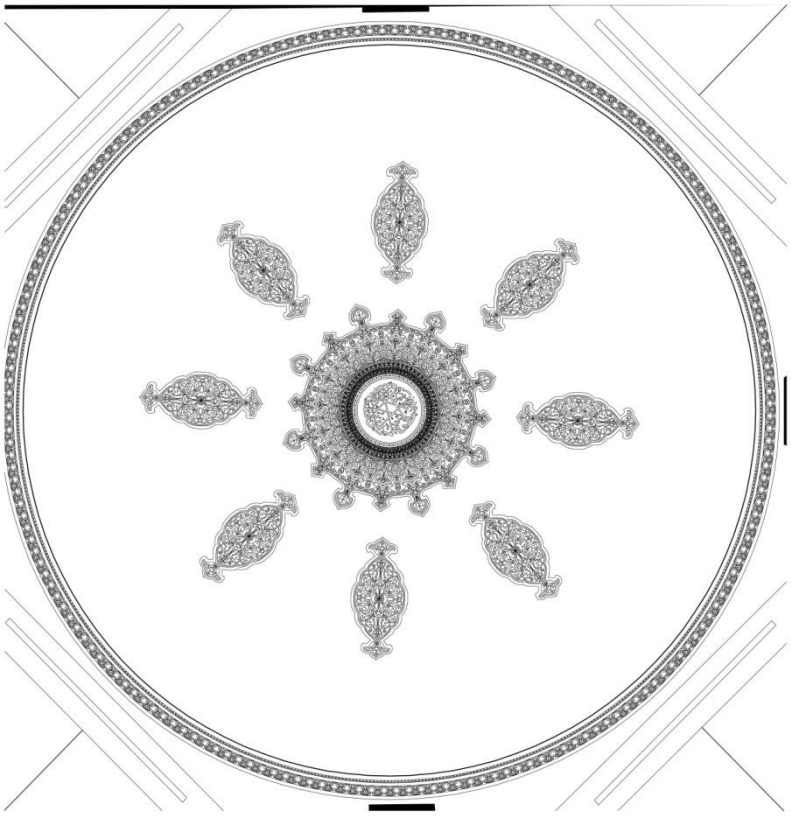
Çiz. 23: Semahane giriş

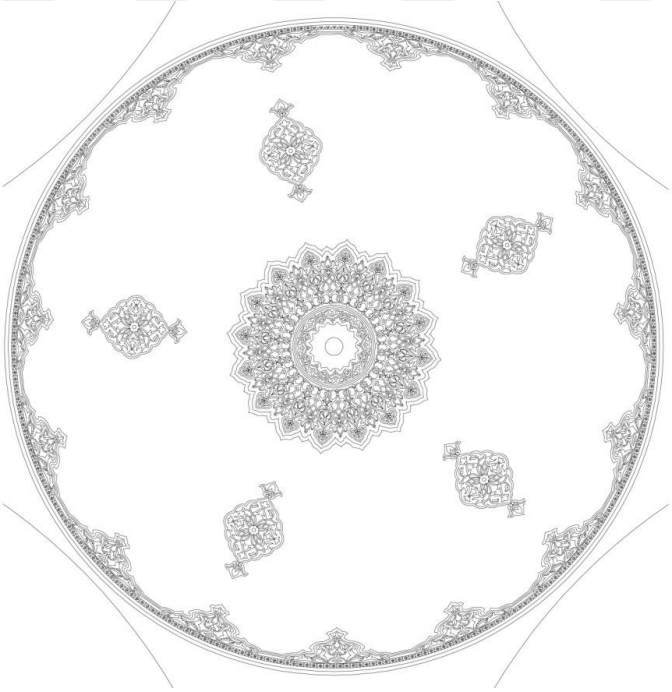
Çiz. 24: Son cemaat yeri niyaz penceresi.

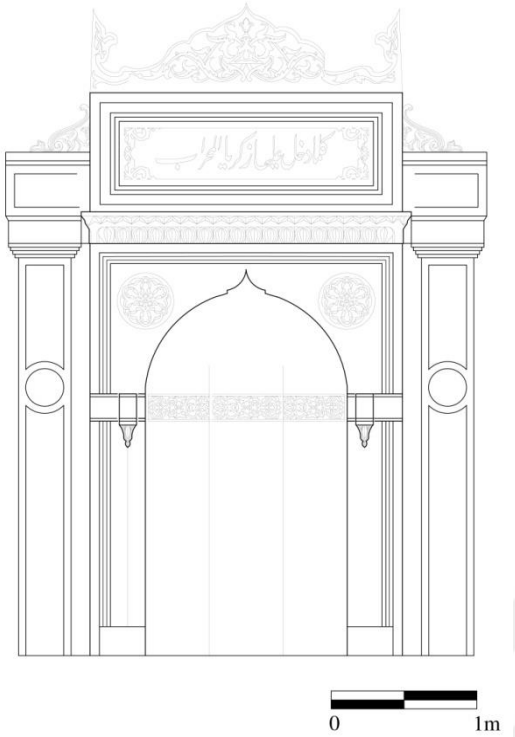
Çiz. 25: Son cemaat yeri üst örtü süslemesi.

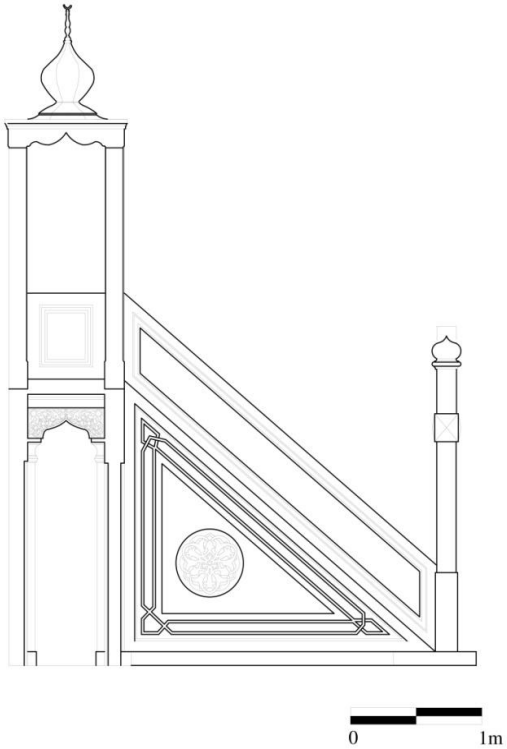
Çiz. 26: Semahane kubbe süslemesi (Cami ana kubbesi)

Çiz. 27: Mescid kubbes, (Mihrap önü mekanı kubbeleri)

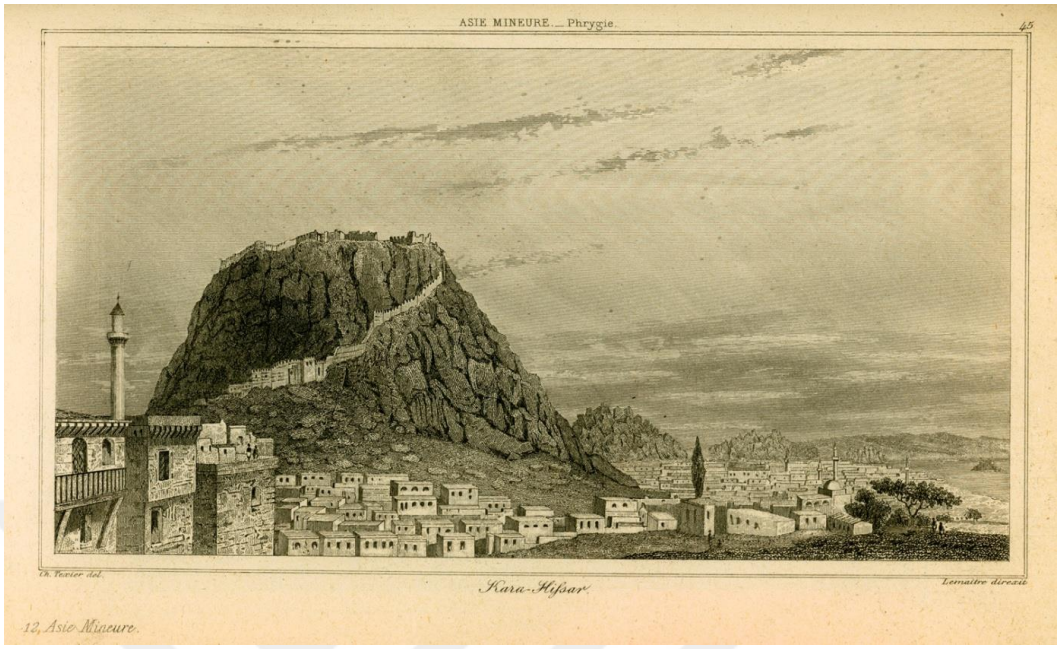

Çiz. 28: Mihrap

Çiz. 29: Minber

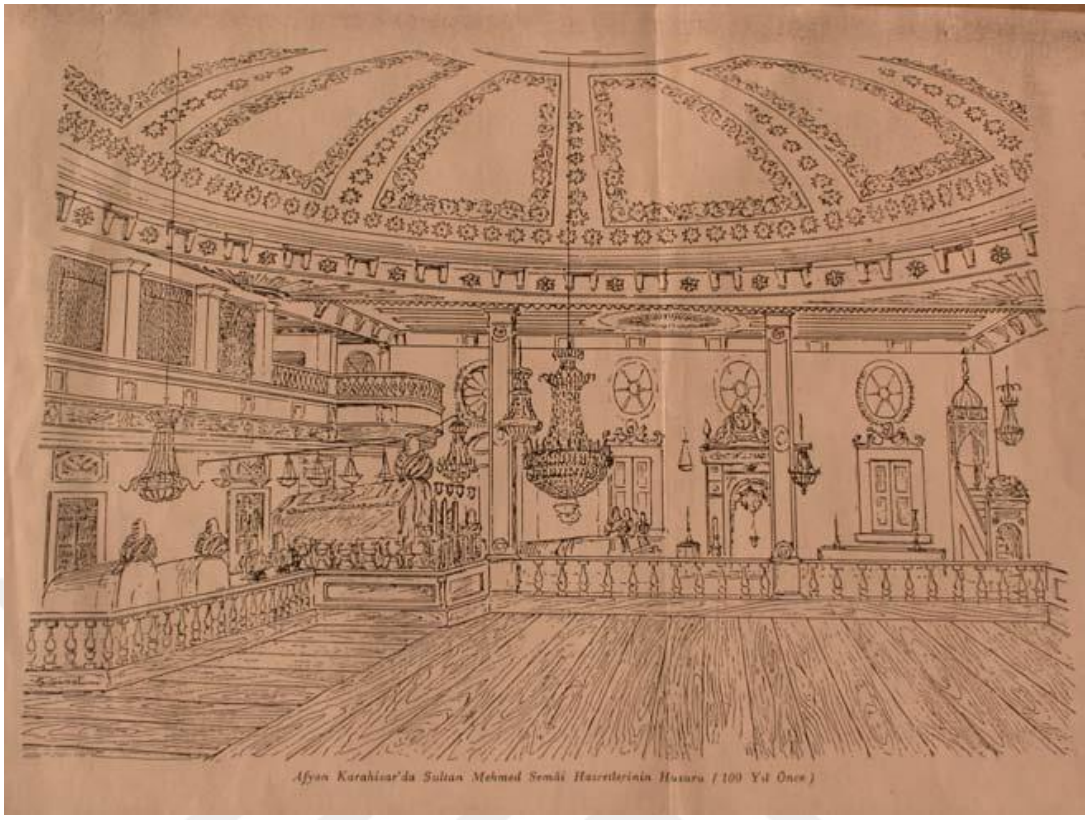
EK 2: RESİMLER

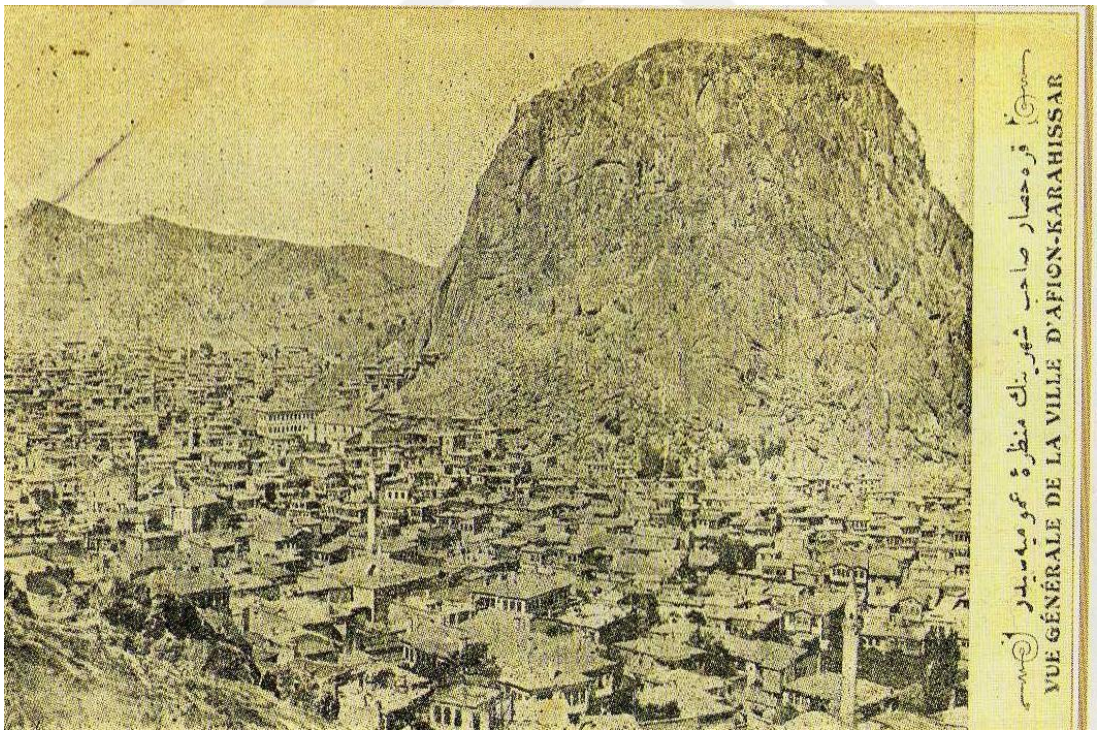
Res. 1 : Charles Texier 1832.

Res. 2 : Ziver Paşa'nın tamir kitabesi (Ilgar,s. 23)

Res. 3 : Hüsnü Yusuf Bey'in çizimi 1844 sonrası.

Res. 4 : 1902 öncesi, Hasan Özpunar Kolleksyonu.

Res. 5: 1905 Mevlevihane'nin kubbelerinin çöküşünden sonra (Ilgar, s.31.)

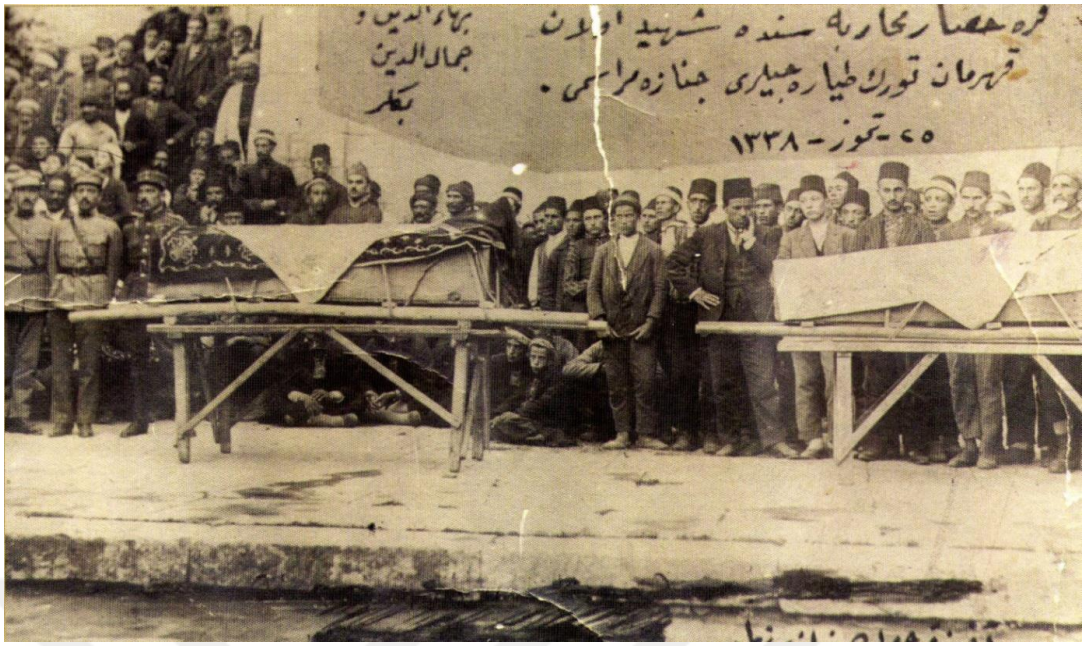
Res. 6 : 1908 tamir kitabesi, Şair Vehbi Çizmecioğlu. (Ilgar, s.35)

Res. 7 : 1908 Mevlevihane Açılış Fotoğrafı.

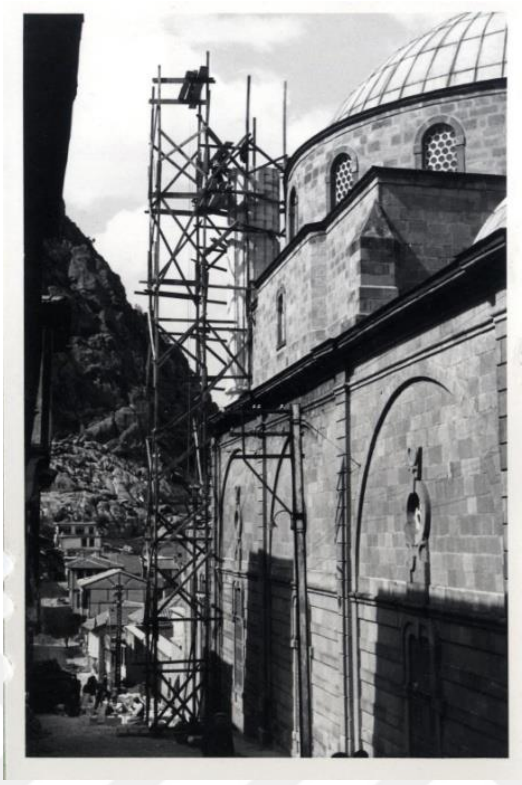
Res. 8: 1910 Mevlevilerin Afyon ziyareti. Baykara Arşivi. (Özpunar,s. 318.)

Res. 9: 25 Temmuz 1922, Hava Şehitleri Cenaze Töreni, Avlu.Fevzi Atabek Arşivi. (Özpunar, s. 261)

Res. 10: 1905-1910, Mevlevihane batıdan görünüm. Ahmet Taşdelen Arşivi. (Özpunar,s. 125)

Res. 11: 1962 Minare İnşası (Temel Aktürk Arşivi)

Res. 12: Matbah iç mekan.

Res. 13: Matbah ve Gasilhane giriş cephesi.

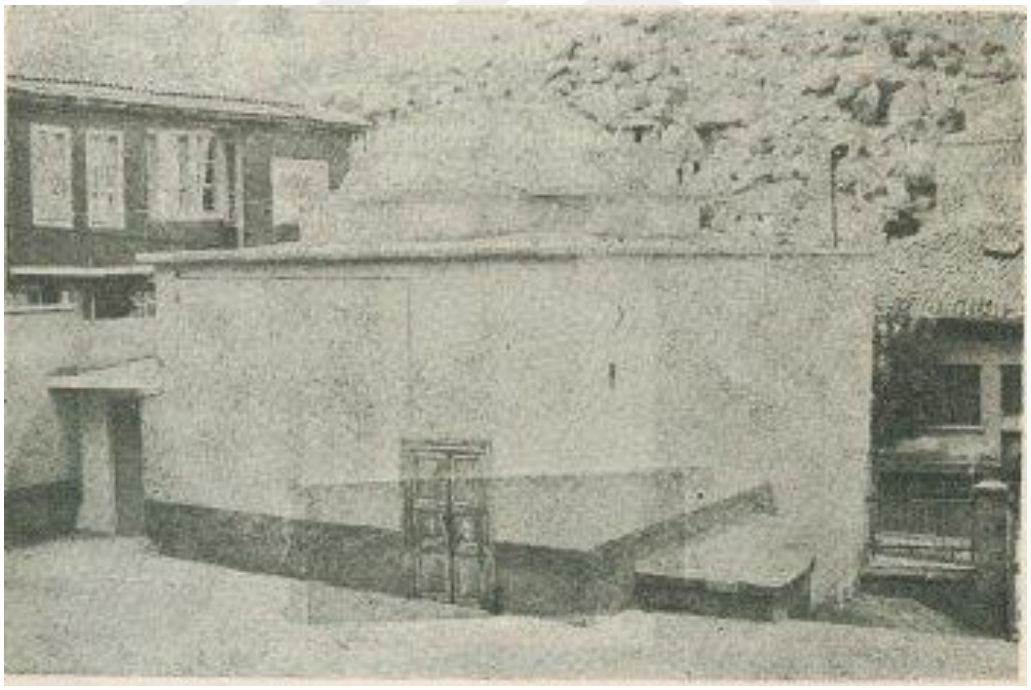

Res. 14: 1914 Avludan görünüm, şadırvan ve matbah, Ferruh Bayraşa Arşivi , (Özpunar,s.316)

Hacı Ali Dede(Bayraşa), Hacı Raşid Dede, Genelizâde Fellâhi Hoca.

Res. 15: 1944, Avlu, Şadırvan. matbah, derviş hücreleri. Ahmet Büyükabacı Kolleksyonu, (Özpunar,s.318.)

Res. 16: 1962 sonrası matbah , http://muze.semazen.net/content.php?id=00132. (13.05.2016)

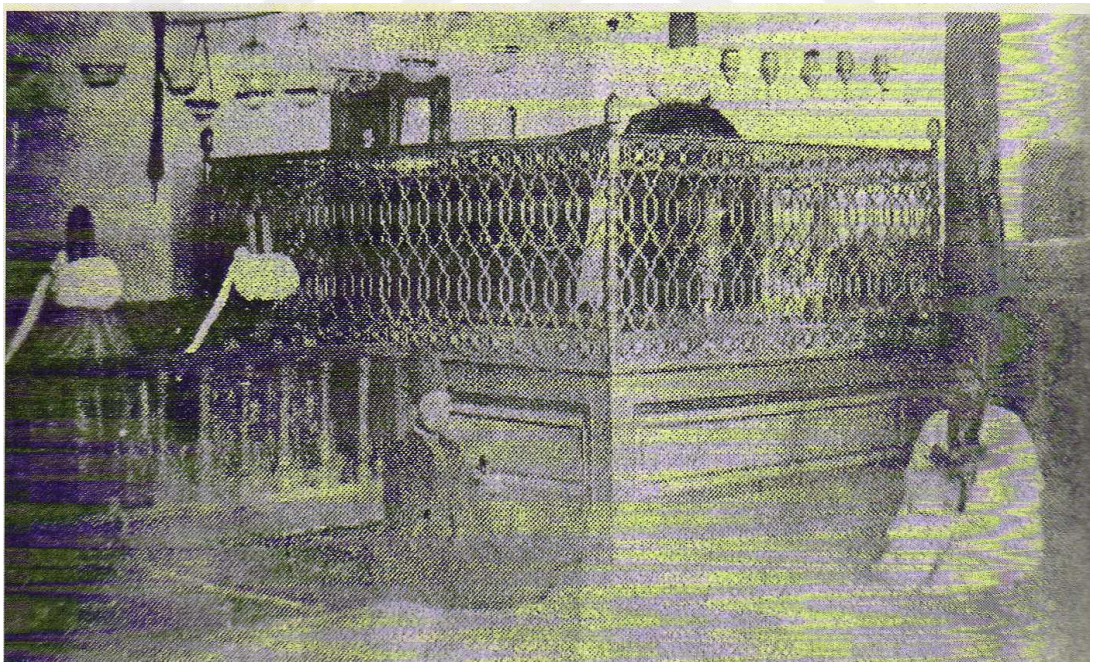
Res. 17: Matbah, http://www.evliyalar.net/afyon-mevlevihanesi/#prettyPhoto[gal_2]/11/, (13.05.2016)

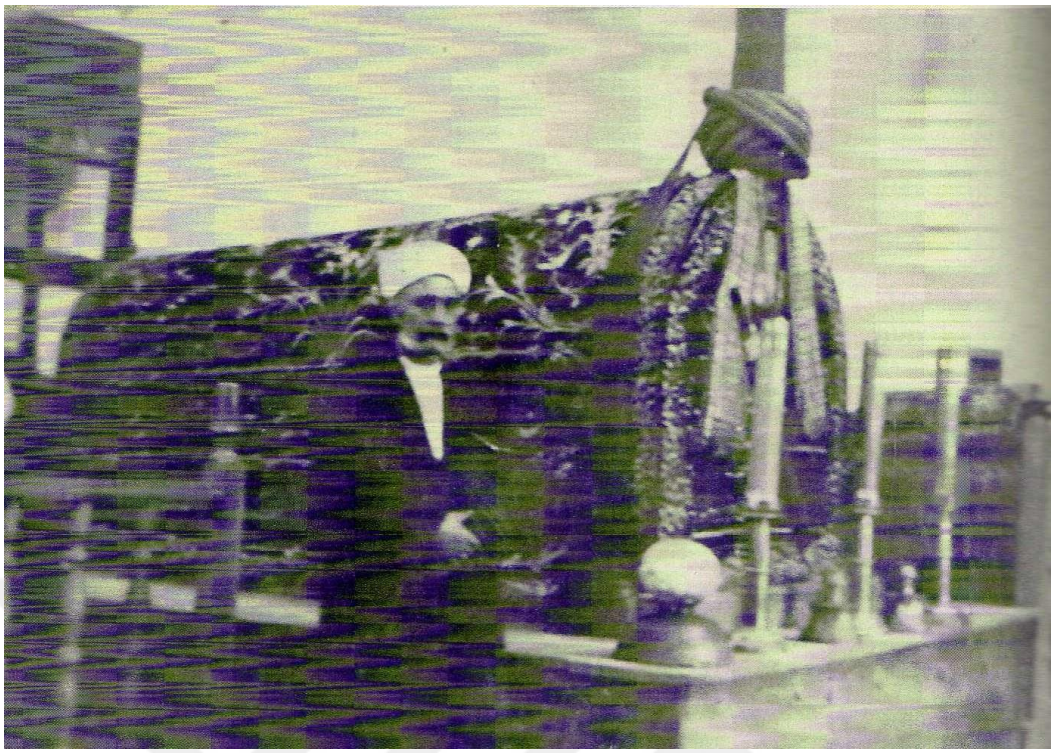
Res. 18 : Türbe Bölümüne bakış.

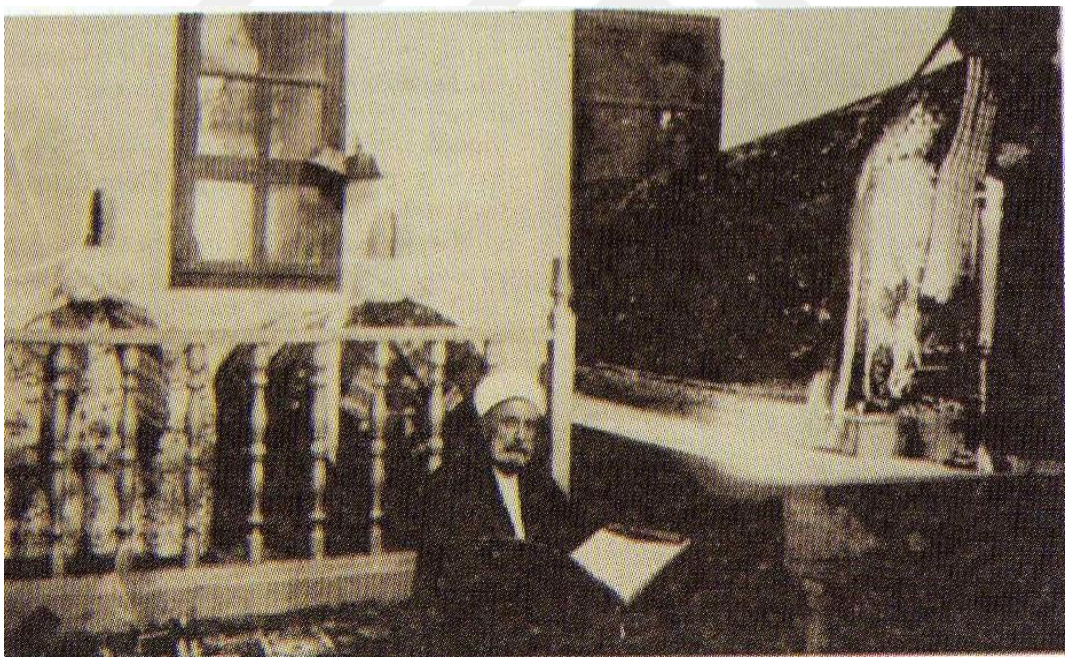
Res. 19: 2008 Restorasyon aşamasında Türbe bölümü

Res. 20: 1894-1902, Neyzen Fevzi Dede, Türbe bölümü. (Ilgar, s. 167.)

Res. 21: 1915 Hacı Raşid Dede, Türbe bölümü. (Ilgar,s.169)

Res. 22: 1915 Hacı Raşid Dede, Türbe bölümü. (Ilgar,s.169)

Res. 23: Mescid Bölümü, Semahane'den bakış.

Res. 24: Şerbethane bölümü , güneye bakış

Res. 25: Şerbethane'den türbe bölümüne açılan niyaz penceresi

Res. 26: Şerbethane'den mescit bölümüne açılan kapı.

Res. 27: 2008 restorasyonu öncesi Şerbethane bölümü kuzeye bakış.

Res. 28: Kadınlar mahfili kuzey doğuya bakış.

Res. 29: Son Cemaat Yeri girişi.

Res. 30: Son Cemaat yeri girişi, Yapının ana girişi.

Res. 31: Son cemaat yerinden Semahaneye girşi sağlayan kapı ve niyaz penceresi.

Res. 32: Son Cemaat yeri mihrabı ve minare girişi.

Res. 33: Mescid'den Semahaneye bakış. Mutrib mahfili ve Post makamı.

Res. 34: Mutrib Mahfili, Post Makamı.

Res. 35: Şerbethane'den semahaneye bakış.

Res. 36: Derviş odaları, Güney batıdan bakış.

Res. 37: Derviş odaları güney cephe revaklı alan.

Res. 38: L planı yapan derviş odaları.

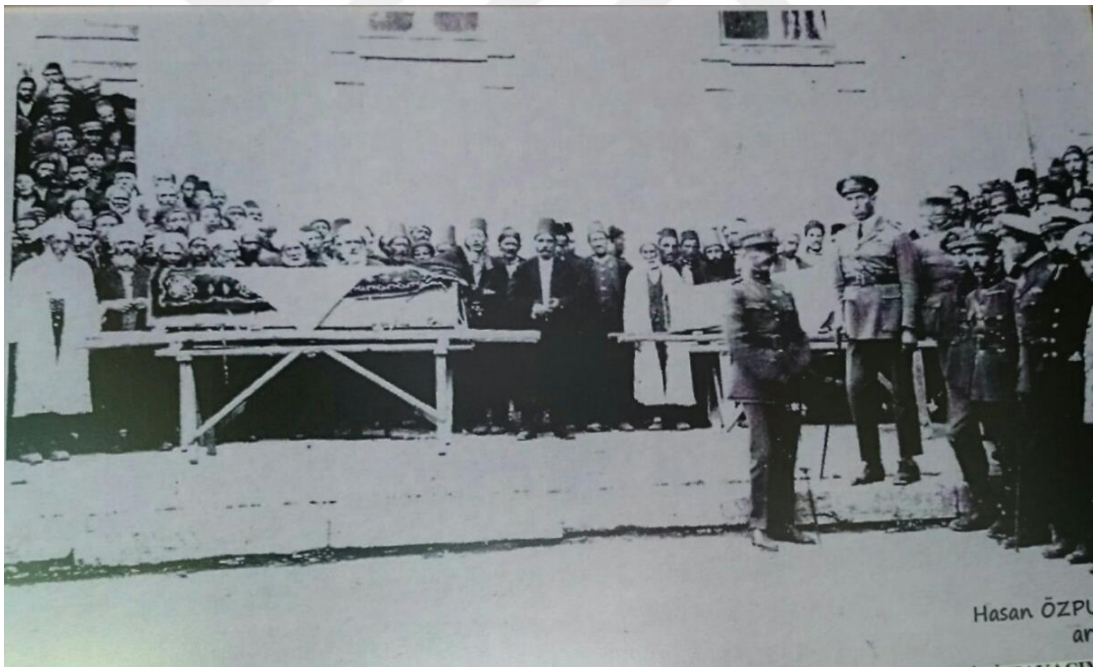
Res. 39: Batı uçta yer alan derviş odası.

Res. 40: Derviş odaları zemin kat sergi salonu.

Res. 41: Avludan batıya bakış, yıkılan meydan-ı şerif ve selamlık binası kalıntıları.

Res. 42: 1922 hava şehitleri cenaze töreni (Hasan Özpunar Arşivi Mevlevihane Müzesi)

Res. 43: Mevlevihane kuzeyden genel görünümü

Res. 44: Güney avlu girişi

Res. 45: Şadırvan, matbah, derviş hücreleri avlu güney den görünüş

Res.45: Su deposu

Res. 46: Güney cephe

Res. 47: Batı cephesi.

Res. 48: Batı cephesi pilastr.

Res. 49: Son cemaat yeri giriş cephesi

Res. 50: Doğu Giriş kapısı

Res. 51: Semahane Giriş Kapısı

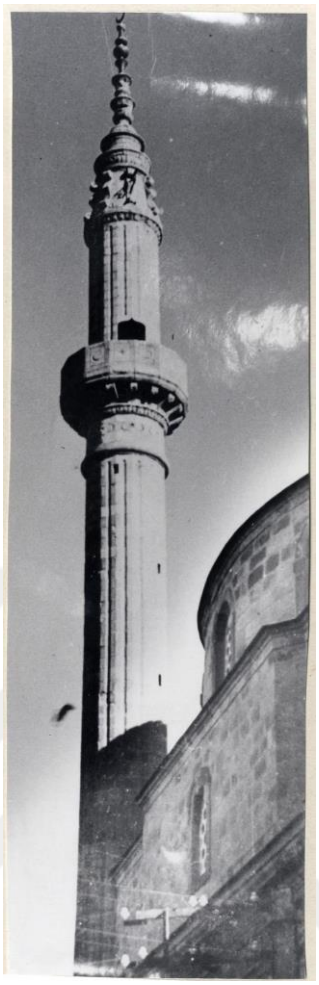
Res. 52: Kapı Detay

Res. 53: Kapı Detay

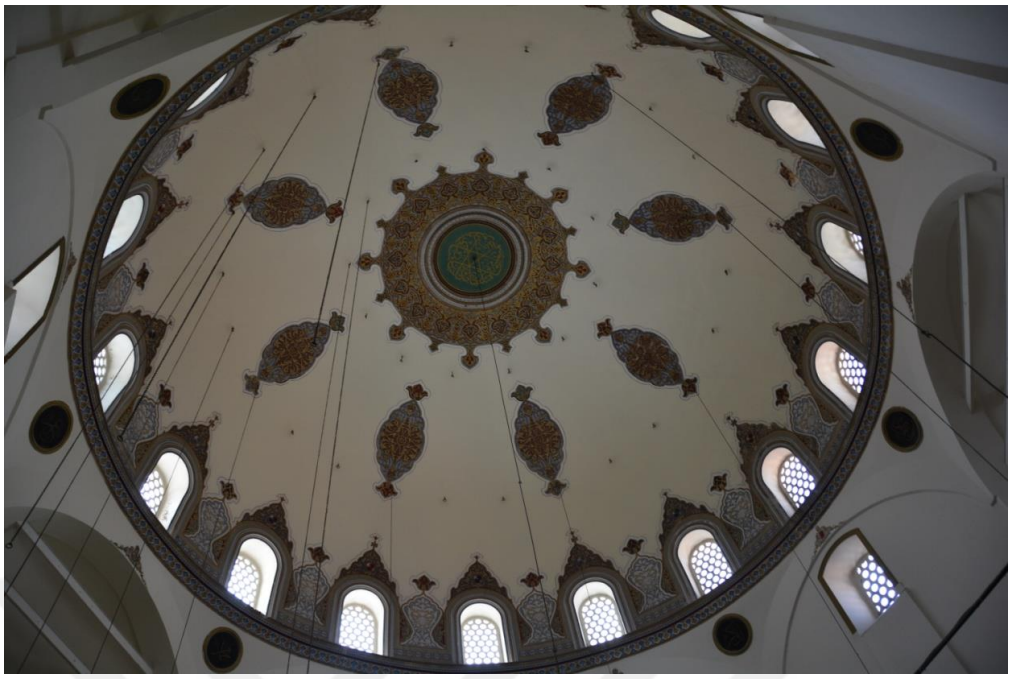
Res. 54 : 1962 sonrası minare

Res. 55 : 1962 öncesi minare

Res. 56: Son cemaat yeri üst örtüsü

Res. 57: Yapının Merkezi (Semahane) Kubbesi

Res. 58: Mescid (Mihrap önü Mekanı)Bölümü Kubbesi

Res. 59: Mihrap ve Minber.

Res. 60: Fatma Zehra Hanım'ın Baş Taşı

Res. 61: Fatma Zehra Hanım'ın Lahdi.

Res. 62: Fatma Zehra Hanım'ın mezar taşı'nın Müzede sergide çekilen fotoğrafları.

Res.63: Hacı Halid Bey'ın Lahid Parçaları (?)

Res. 64:

Res. 65:

Res.66-67: Mollazâde Hacı Halid Bey'in baş taşı.

Res.68: Hüsni Paşa kızı Hayriye Hanım baş taşı.

Res. 69: Subhiye Hanım'ın Baş taşı.

Res. 70: Ayak Taşı.

Res. 71: Ayak Taşı.

Res. 72: Ayak Taşı

Res. 73: Halil Ağa'nın baş taşı.

Res.74: Hacı Osman baş taşı.

Res. 75: Şeyh Mehmed Raşid Çelebi'nin eşi Fatıma Hatun'un baş taşı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Seray Akın Ürkmez

Doğum Yeri ve Tarihi: Söke, 18,11,1983

Eğitim Durumu

Lise Öğrenimi: Söke Lisesi

Lisan Öğrenimi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İş Deneyimi

Projeler :

2003-2008 yılı Kuşadası Kadıkalesi/ Anaia Kazısı, Sanat Tarihçi olarak

2007 yılı Priene kazısı Sanat Tarihçi ve çizimci olarak

2008 yılı Zeugma Arkeoloji Projesi Sanat Tarihçi ve çizimci olarak

Çalıştığı Kurumlar:

Şubat – Eylül 2007 yılı Turan İnşaat, restorasyon projeleri, Sanat tarihçi

Eylül 2007 – Eylül 2008 Serad Restorasyon Proje ve Mimari danışmanlık inş. Ltd. Şirketi. Şirket müdürü Sanat tarihçi ve Çizimci olarak

2009-2010 yılı Kuşadası Kadıkalesi/ Anaia Kazısı, Sanat Tarihçi ve mimari (rölöve) çizimci olarak

Eylül 2009- Ocak 2010… Kaynak İnşaat Restorasyon Dekorasyon, Sanat Tarihçi ve Teknik Çizimci

2009 Aralık İDÇ Limanı, Şimşekler arazisi Müze Sondaj Kazısı Alan sorumlusu ve Rölöve Çizimcisi

2011 Mart-Haziran Pakben Mimarlık, Sanat Tarihçi ve Teknik Çizimci

2011 Haziran- Kasım Aliağa İDÇ Liman Nekropolü Müze Kurtarma Kazısı teknik çizim ve envanterleme

2012 Şubat- Eylül Aliağa İDÇ Nekropolü Müze Kurtarma Kazısı teknik çizim ve envanterleme

2012 Eylül- Aralık. Kemalpaşa Bim Arazisi Villa Yapısı Müze Kurtarma Kazısı arazi sorumlusu, Rölöve çizimi ve envanterleme.

2013 Ocak-Şubat İzmir İli Kemalpaşa ilçesi Ulucak köyü 476 ada 8 parsel kurtarma kazısı Rölöve çizimi ve envanterleme.

Aralık 2012- Ocak 2013 İzmir Büyükşehir Belediyesi Emir Sultan Türbesi Ve Çevre Yapıları Restorasyon Projesi İle Çevre Düzenlemesi içerisinde yer alan Hazire Tespit Projesi Rölöve Çizimcisi

2013 Şubat- Agustos Gazi Emir Sultan Türbesi çevresi Hazirelerin temsil ve uygulama projesi Rölöve ve Restitüsyon çizimcisi.

Haziran 2013.İzmir İli, Urla İlçesi, İskele Mahallesi, Çayır mevkii, / pafta, 94 ada, 7 parsel Sondaj kazısı Alan sondaj çizimcisi.

2013 yılı Manisa İli, Salihli ilçesi Sard beldesi, Karayolları arazisi Esentepe mevki, Arkeoloji alanı Rölöve Projesi Teknik çizimcisi.

Akademik Yayınlar:

Özden Ürkmez- Seray Akın Ürkmez, Nif Yakınlarındaki Ulucak 476 Villa Rustica'sına Ait Bir Nekropolis, Arkeoloji ve Sanat 155, 2017: 107-126.

Tel. 0.553.5381370

e-mail. seray32@gmail.com

Tarih: Temmuz 2017